

จดหมายเหตุ เดอ วิเซ
ว่าด้วยการเดินทางของคณะราชทูตสยาม
ในราชอาณาจักรฝรั่งเศส เมื่อ ค.ศ. ๑๖๘๖

ภาค
๓

Voyage des ambassadeurs
de Siam en France, 1686 [3]

จดหมายเหตุ เดอ วิเซ
ว่าด้วยการเดินทางของคณะราชทูตสยาม
ในราชอาณาจักรฝรั่งเศส เมื่อ ค.ศ. ๑๖๘๖

ภาค ๓

แปลจาก

Voyage des ambassadeurs de Siam en France, 1686 [3]

ของ

Jean Donneau de Vizé

เพ็ญศิริ เจริญพจน์ ผู้แปล

หนังสือชุด

จดหมายเหตุ เดอ วิเซ ว่าด้วยการเดินทางของคณะราชทูตสยาม
ในราชอาณาจักรฝรั่งเศส เมื่อ ค.ศ. ๑๖๘๖

กรมศิลปากรพิมพ์เผยแพร่ พ.ศ. ๒๕๖๖ จำนวน ๑,๐๐๐ ชุด

ลิขสิทธิ์ของกรมศิลปากร

ราคา ๗๙๐ บาท

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

หนังสือชุด จดหมายเหตุ เดอ วิเซ ว่าด้วยการเดินทางของคณะราชทูตสยาม

ในราชอาณาจักรฝรั่งเศส เมื่อ ค.ศ. 1686.-- กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2566
800 หน้า.

1. ไทย -- ประวัติศาสตร์ -- กรุงศรีอยุธยา -- สมเด็จพระนารายณ์มหาราช. 2199-2231.
2. ไทย -- ความสัมพันธ์กับต่างประเทศ -- ฝรั่งเศส. I. ชื่อเรื่อง.

959.3035

ISBN 978-616-283-675-6

ที่ปรึกษา

นายพนมบุตร จันทรโชติ
 นายสถาพร เทียงธรรม
 นางรักชนก โคจรานนท์
 นายบพิตร วิทยาวิโรจน์
 นางสาวศิริรัตน์ ทวีทรัพย์

อธิบดีกรมศิลปากร
 รองอธิบดีกรมศิลปากร
 รองอธิบดีกรมศิลปากร
 รองอธิบดีกรมศิลปากร
 ผู้อำนวยการสำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์

คณะบรรณาธิการ

นายธีรวัต ณ ป้อมเพชร
 นายวินัย พงศ์ศรีเพียร
 นายบัณฑิต ลิวชัยชาญ
 นางสาวอาทิพร ผาจันดา

นางสาวเพ็ญศิริ เจริญพจน์
 นางสาวกรรณิกา จรรย์แสง
 นายไอยคุปต์ ธนบัตร
 นายชันวา วงศ์เสงี่ยม

ผู้แปลภาค ๓

นางสาวเพ็ญศิริ เจริญพจน์

ที่ปรึกษาศิลปกรรม

นายวุฒินันท์ จินศิริวานิชย์

มณฑนากรชำนาญการพิเศษ สำนักสถาปัตยกรรม

พิมพ์ที่

บริษัท รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗) จำกัด

๕๕๕ หมู่ ๑๒ ถนนพุทธมณฑลสาย ๕ ตำบลไร่จริง อำเภอสามพราน

จังหวัดนครปฐม ๗๓๒๑๐ โทรศัพท์ ๐ ๒๑๑๘ ๓๕๕๕

คำนำ

หนังสือชุด จดหมายเหตุ เดอ วิเซ ว่าด้วยการเดินทางของคณะราชทูตสยาม ในราชอาณาจักรฝรั่งเศส เมื่อ ค.ศ. ๑๖๘๖ เป็นบันทึกของ ฌ็อง ดอนโน เดอ วิเซ (Jean Donneau de Vizé) นักเขียน นักการละคร และผู้บันทึกประวัติศาสตร์ประจำราชสำนักฝรั่งเศส ซึ่งร่วมเดินทางไปกับคณะราชทูตสยามขณะพำนักอยู่ในฝรั่งเศส ได้บันทึกเรื่องราวและเหตุการณ์สำคัญตลอดการเดินทางของคณะราชทูตสยาม และได้รวมพิมพ์เป็นหนังสือ เรื่อง “Voyage des ambassadeurs de Siam en France, 1686” จำนวน ๔ ภาค นับเป็นเอกสารประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ไทย - ฝรั่งเศส ที่สำคัญมากขึ้นหนึ่ง ซึ่งทำให้เรื่องราวการเดินทางไปเจริญสัมพันธไมตรีเมื่อครั้งสมเด็จพระนารายณ์มหาราชส่งคณะราชทูตไปฝรั่งเศส โดยมี ออกพระวิสุทสุสุนทร (ปาน) เป็นราชทูต เมื่อ พ.ศ. ๒๒๒๙ สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

กรมศิลปากรพิจารณาถึงความสำคัญของเอกสารชุดนี้ จึงได้แต่งตั้งคณะกรรมการพิจารณาจัดทำต้นฉบับหนังสือการเดินทางของคณะราชทูตสยามในราชอาณาจักรฝรั่งเศส (Voyage des ambassadeurs de Siam en France, 1686) ภาคที่ ๑ - ๔ เพื่อดำเนินการปรับปรุงต้นฉบับหนังสือดังกล่าว ที่เคยพิมพ์เผยแพร่ในหนังสือประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม ๒๐ ให้มีความถูกต้องสมบูรณ์มากยิ่งขึ้นและจัดพิมพ์เผยแพร่สู่สาธารณชนในวงกว้าง โดยมีรูปแบบที่สามารถเข้าถึงและใช้งานได้สะดวก

การจัดทำหนังสือชุด จดหมายเหตุ เดอ วิเซ ว่าด้วยการเดินทางของคณะราชทูตสยามในราชอาณาจักรฝรั่งเศส เมื่อ ค.ศ. ๑๖๘๖ ครั้งนี้ กรมศิลปากรได้รับความอนุเคราะห์จาก รองศาสตราจารย์ ดร. ชีรวัด ฌ บ็อมเพเซอร์ ดร. วินัย พงศ์ศรีเพียร รองศาสตราจารย์ ดร. เพ็ญศิริ เจริญพจน์ และ รองศาสตราจารย์ ดร. กรรณิกา จรรย์แสง ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์ และผู้เชี่ยวชาญด้านภาษาฝรั่งเศส กรมศิลปากร จึงขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

กรมศิลปากรหวังว่าหนังสือชุด จดหมายเหตุ เดอ วิเซ ว่าด้วยการเดินทางของคณะราชทูตสยามในราชอาณาจักรฝรั่งเศส เมื่อ ค.ศ. ๑๖๘๖ จะให้ข้อมูลประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างไทยและฝรั่งเศสอันเป็นประโยชน์แก่ผู้ที่สนใจ และเป็นองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์ที่สังคมไทยจะสามารถนำไปต่อยอดในการศึกษาด้านวิชาการ หรือนำไปประยุกต์ใช้กับด้านอื่นๆ ของสังคมไทยต่อไป

นน

(นายพนมบุตร จันทรโชติ)

อธิบดีกรมศิลปากร

คำชี้แจง

หนังสือจดหมายเหตุ เดอ วิเซ ว่าด้วยการเดินทางของคณะราชทูตสยามในราชอาณาจักรฝรั่งเศส เมื่อ ค.ศ. ๑๖๘๖ แปลจากต้นฉบับภาษาฝรั่งเศส เรื่อง Voyage des ambassadeurs de Siam en France, 1686 เขียนโดย ฌ็อง ดอนโน เดอ วิเซ (Jean Donneau de Vizé) นักเขียน นักการละคร และผู้บันทึกประวัติศาสตร์ประจำราชสำนักฝรั่งเศส นับเป็นเอกสารทางประวัติศาสตร์ที่บันทึกเหตุการณ์และเรื่องราวการเดินทางในฝรั่งเศสของคณะราชทูตสยาม ซึ่งสมเด็จพระนารายณ์มหาราชส่งไปเจริญสัมพันธไมตรีกับฝรั่งเศส นำโดยออกพระวิสุทธรุทร (โกษาปาน) เมื่อ พ.ศ. ๒๒๒๙ (ค.ศ. ๑๖๘๖) ได้อย่างชัดเจนและเป็นเอกสารร่วมสมัยที่ทรงคุณค่ายิ่ง

เดิมเอกสารเรื่องนี้ ภูเขาจารย์ พ. ฮีแลร์ ได้แปลสรุปความเป็นภาษาไทย และพิมพ์เผยแพร่ในประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๕๗ - ๖๐ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕ ต่อมากรมศิลปากรโดยคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิชำระและจัดพิมพ์เผยแพร่หนังสือประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม ๒๐ ได้ดำเนินการแปลขึ้นใหม่จากเอกสารต้นฉบับภาษาฝรั่งเศส ใช้ชื่อเรื่องว่า “การเดินทางของคณะราชทูตสยามในราชอาณาจักรฝรั่งเศส” และพิมพ์เผยแพร่ในหนังสือประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม ๒๐ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๖๓

การจัดพิมพ์ครั้งนี้ปรับปรุงจากเรื่องการเดินทางของคณะราชทูตสยามในราชอาณาจักรฝรั่งเศส ในหนังสือประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม ๒๐ โดยกรมศิลปากรได้แต่งตั้งคณะกรรมการพิจารณาจัดทำหนังสือการเดินทางของคณะราชทูตสยามในราชอาณาจักรฝรั่งเศส (Voyage des ambassadeurs de Siam en France, 1686) ภาคที่ ๑ - ๔ ดำเนินการปรับปรุงเนื้อหาให้ถูกต้องครบถ้วนสมบูรณ์ยิ่งขึ้น และพิจารณาเปลี่ยนชื่อหนังสือเป็น จดหมายเหตุ เดอ วิเซ ว่าด้วยการเดินทางของคณะราชทูตสยามในราชอาณาจักรฝรั่งเศส เมื่อ ค.ศ. ๑๖๘๖ เพื่อให้มีความชัดเจนและเข้าใจง่ายขึ้น

หนังสือจดหมายเหตุ เดอ วิเซ ว่าด้วยการเดินทางของคณะราชทูตสยามใน
ราชอาณาจักรฝรั่งเศส เมื่อ ค.ศ. ๑๖๘๖ ประกอบด้วยเนื้อหาภาคที่ ๑ – ๕ ได้รับความ
อนุเคราะห์จากคณะกรรมการพิจารณาจัดทำต้นฉบับหนังสือฯ รองศาสตราจารย์
ดร. กรรณิกา จรรย์แสง แปลต้นฉบับภาษาฝรั่งเศส ภาคที่ ๑ และ รองศาสตราจารย์
ดร. เพ็ญศิริ เจริญพจน์ แปลต้นฉบับภาษาฝรั่งเศส ภาคที่ ๒ – ๕ การจัดพิมพ์ครั้ง
นี้ยังได้สอบค้นต้นฉบับภาษาฝรั่งเศสในส่วนที่เนื้อความจากประชุมพงศาวดารฉบับ
กาญจนานิกเชก เล่ม ๒๐ ขาดหายไป พร้อมแปลเป็นภาษาไทยให้ครบถ้วนสมบูรณ์
และจัดทำเชิงอรรถอธิบายความเพิ่มเติม

ในการนี้ คณะกรรมการพิจารณาจัดทำต้นฉบับหนังสือ ได้เขียนบทนำเกี่ยวกับ
บันทึกของเดอ วิเซ นำเรื่องก่อนเข้าสู่เนื้อหา ตลอดจนค้นคว้าภาพประกอบเพื่อ
เพิ่มพูนความรู้ความเข้าใจแก่ผู้อ่านเอกสารสำคัญทางประวัติศาสตร์การทูตเล่มนี้
พร้อมทั้งจัดทำและเพิ่มเติมหัวเรื่องของเนื้อหาจากต้นฉบับภาษาฝรั่งเศสเพื่อสะดวก
ในการอ่านอีกด้วย

คณะบรรณาธิการ

บทนำ

จดหมายเหตุ เดอ วิเซ ว่าด้วยการเดินทางของคณะราชทูตสยามในราชอาณาจักรฝรั่งเศส เมื่อ ค.ศ. ๑๖๘๖ เป็นการบันทึกเหตุการณ์การเดินทางของคณะราชทูตสยามซึ่งได้รับการแต่งตั้งจากสมเด็จพระนารายณ์มหาราชแห่งกรุงศรีอยุธยา เชิญพระราชสาส์นและเครื่องราชบรรณาการไปถวายพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ แห่งกรุงฝรั่งเศส คณะราชทูตสยามนำโดย ออกพระวิสุทฐสุนทร ราชทูต (ต่อมาคือ เจ้าพระยาโกษาธิบดี (ปาน) หรือที่คนไทยรู้จักในนามว่า “โกษาปาน”) พร้อมด้วยออกหลวงกัลยาราชไมตรี อุปทูต และออกขุนศรีวิสารวาจา ตรีทูต โดยมีบาทหลวงเดอ ลियอนน์ เป็นล่ามประจำคณะราชทูต

คณะราชทูตชุดนี้เดินทางถึงเมืองแบริสต์ (Brest) เมืองท่าสำคัญแห่งหนึ่งของฝรั่งเศส เมื่อวันที่ ๑๘ มิถุนายน ค.ศ. ๑๖๘๖ (พ.ศ. ๒๒๒๙) พร้อมกับคณะของเซอวาลิเยร์ เดอ โชมงต์ ราชทูตฝรั่งเศส ซึ่งเสร็จสิ้นภารกิจทางการทูตกับราชสำนักสยามแล้วออกเดินทางจากกรุงศรีอยุธยากลับประเทศฝรั่งเศส

เหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ไทยและฝรั่งเศสครั้งนี้ถูกบันทึกโดยฌ็อง ดอนโน เดอ วิเซ (Jean Donneau de Vizé) นักเขียน นักการละคร และผู้บันทึกประวัติศาสตร์ประจำราชสำนักฝรั่งเศส ซึ่งมีโอกาสได้เดินทางไปกับคณะราชทูตสยามในช่วงเวลาที่พำนักอยู่ในฝรั่งเศส นับแต่วันแรกที่คณะราชทูตชุดนี้ เดินทางถึงเมืองแบริสต์ (Brest) เมืองท่าสำคัญแห่งหนึ่งของฝรั่งเศสเมื่อวันที่ ๑๘ มิถุนายน ค.ศ. ๑๖๘๖ (พ.ศ. ๒๒๒๙)

เมื่อมาถึงเมืองแบรสต์ พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ โปรดให้จัดการต้อนรับคณะราชทูตเป็นอย่างดี คณะราชทูตพักอยู่ที่เมืองแบรสต์เป็นเวลา ๓ สัปดาห์ เพื่อรอให้ทางราชสำนักฝรั่งเศสเตรียมการต่างๆ แล้วเสร็จ จากนั้นจึงออกเดินทางไปยังกรุงปารีส ในวันที่ ๙ กรกฎาคม ค.ศ. ๑๖๘๖ (พ.ศ. ๒๒๒๙) เมื่อคณะราชทูตเดินทางผ่านเมืองต่างๆ ก็ได้รับการต้อนรับเป็นอย่างดี จากนั้นจึงมุ่งหน้าไปยังกรุงปารีส โดยผ่านเมืองและสถานที่สำคัญของฝรั่งเศสหลายแห่ง

ต่อมา พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ โปรดให้นำคณะราชทูตเข้าเฝ้า ณ กรุงปารีส ในวันที่ ๑๒ สิงหาคม ค.ศ. ๑๖๘๖ (พ.ศ. ๒๒๒๙) นับเป็นเวลา ๓๕ วัน จากที่คณะราชทูตเดินทางออกจากเมืองแบรสต์ ครั้นเมื่อเดินทางเข้ามาถึงกรุงปารีสแล้ว คณะราชทูตยังต้องรอเข้าเฝ้าที่กรุงปารีสอีกเป็นเวลา ๒๐ วัน เนื่องจากพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ทรงพระประชวร

คณะราชทูตเข้าเฝ้าฯ ถวายพระราชสาส์นแด่พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ณ พระราชวังแวร์ซายส์ ในวันที่ ๑ กันยายน ค.ศ. ๑๖๘๖ (พ.ศ. ๒๒๒๙) พร้อมทั้งได้รับโอกาสให้เข้าเฝ้าพระบรมวงศานุวงศ์หลายพระองค์ อีกทั้งยังได้เยี่ยมชมสถานที่ที่น่าสนใจหลายแห่งในกรุงปารีส

ในระหว่างการเดินทางและการเยี่ยมชมสถานที่สำคัญ หรือการพบปะกับบุคคลสำคัญต่างๆ คณะราชทูตปฏิบัติตัวได้อย่างเหมาะสม เป็นที่ชื่นชมแก่ผู้คนที่ได้พบ และยังเป็นที่โปรดปรานในพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ จึงโปรดให้คณะราชทูตได้เดินทางไปเยี่ยมชมเมืองในแคว้นพิคาร์ดี (Picardie) อาร์ตัวส์ (Artois) และฟลองดร์ (Flandre) ทางภาคเหนือของฝรั่งเศส และรับสั่งให้ทุกเมืองจัดการต้อนรับเป็นอย่างดี

คณะราชทูตออกเดินทางจากปารีสในวันที่ ๑๔ ตุลาคม ค.ศ. ๑๖๘๖ (พ.ศ. ๒๒๒๙) เพื่อไปเยี่ยมชมเมืองต่างๆ มีพิธีต้อนรับอย่างสมเกียรติเมื่อถึงแต่ละเมือง มีการกล่าวสุนทรพจน์ต้อนรับและเลี้ยงอาหารแก่คณะราชทูต และได้รับความสนใจจากชาวเมืองมาคอยชมคณะราชทูตเป็นจำนวนมาก จากนั้นเจ้าหน้าที่ในเมืองพา คณะราชทูตไปชมสิ่งต่างๆ เช่น ป้อมปราการ กองทหาร โรงหล่ออาวุธ พระอาราม ประตูนํ้า ซึ่งคณะราชทูตให้ความสนใจเป็นอย่างยิ่ง นอกจากนี้ยังมีธรรมเนียมขอให้ ราชทูต (โกษาปาน) ตั้งคำผ่านสำหรับกองทหารของเมืองประจำวันนั้น ซึ่งราชทูตแสดง ความสามารถฉลาดเฉลียว โดยการตั้งคำที่มีความหมายสัมพันธ์กับประวัติของเมือง หรือผู้ปกครองเมือง จนเป็นที่ประทับใจของข้าราชการในแต่ละเมืองนั้นๆ

ต่อมาในวันที่ ๒๒ พฤศจิกายน ค.ศ. ๑๖๘๖ (พ.ศ. ๒๒๒๙) คณะราชทูต เดินทางกลับไปยังกรุงปารีส โดยใช้เวลา ๑ เดือนเศษ ในการเดินทางเยี่ยมชมเมือง ต่างๆ ต่อจากนั้นคณะราชทูตได้ไปเยี่ยมชมสถานที่และพบปะกับบุคคลสำคัญใน กรุงปารีสอีก จากนั้นจึงเข้าเฝ้าฯ กราบถวายบังคมลาพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ เพื่อ เดินทางกลับ โดยในการเดินทางกลับไปยังกรุงศรีอยุธยาครั้งนี้ โปรดให้ทั้ง เมอสิเยอร์ เดอ ลา ลูแบร์ และโคลด เซเบเรต์ ดำรงตำแหน่งราชทูตพิเศษ พร้อมกับคณะบาทหลวง เยสุอิต และกองทหารจำนวนหนึ่งออกเดินทางไปด้วยในคราวเดียวกัน เพื่อเจริญทาง พระราชไมตรีกับสมเด็จพระนารายณ์มหาราชแห่งกรุงสยาม คณะราชทูตสยามและ คณะราชทูตฝรั่งเศสเดินทางถึงกรุงศรีอยุธยาปลายเดือนกันยายน ค.ศ. ๑๖๘๗ (พ.ศ. ๒๒๓๐)

รูปแบบการเขียนของ เดอ วิเซ ภาพสะท้อนความยิ่งใหญ่ของพระเจ้าหลุยส์ ที่ ๑๔ และความรุ่งเรืองของราชอาณาจักรฝรั่งเศส

จดหมายเหตุ เดอ วิเซ ว่าด้วยการเดินทางของคณะราชทูตสยามใน
ราชอาณาจักรฝรั่งเศส เมื่อ ค.ศ. ๑๖๘๖ (พ.ศ. ๒๒๒๙) เป็นการบันทึกเหตุการณ์
รายวันที่เกี่ยวข้องกับการเดินทางของคณะราชทูตสยามตลอดระยะเวลาที่พำนักอยู่ใน
ราชอาณาจักรฝรั่งเศส โดยให้ข้อมูลแต่ละเหตุการณ์อย่างละเอียดลออไม่ว่าคณะราชทูต
จะไปที่ไหน พบปะกับบุคคลใด แม้กระทั่งสามารถบันทึกคำพูดในการสนทนาบางตอน
ได้อย่างชัดเจน โดยเนื้อหาและวิธีการเขียนของ เดอ วิเซ จะใช้เรื่องราวของคณะราชทูต
เป็นหลักในการเล่าเรื่อง เสมือนว่าผู้อ่านได้ร่วมเดินทางไปกับคณะอย่างใกล้ชิด

การประพันธ์ของ เดอ วิเซ ใช้คณะราชทูตเป็นผู้ดำเนินเรื่อง แต่ขณะเดียวกัน
ในตลอดการเดินทางนั้น เดอ วิเซ ได้บันทึกหรือประพันธ์ฉากของการเดินทางใน
ราชอาณาจักรฝรั่งเศสได้อย่างเปลิดเพลิน ทำให้ผู้อ่านเห็นภาพเมืองต่างๆ หรือสถานที่
สำคัญได้อย่างชัดเจน เป็นฉากของเมืองฝรั่งเศสที่เต็มไปด้วยความสวยงามและ
เจริญรุ่งเรือง

ตัวอย่างในจดหมายเหตุ เดอ วิเซ ว่าด้วยการเดินทางของคณะราชทูตสยาม
ในราชอาณาจักรฝรั่งเศส เมื่อ ค.ศ. ๑๖๘๖ ภาคที่ ๑ ความว่า

“วันที่ ๒๒ คณะราชทูตพักค้างคืนที่เมืองบลัวส์ และรุ่งขึ้นก็อยู่ต่อ
อีกหนึ่งวัน มีผู้นำของกำนัลเป็นของที่ระลึกประจำถิ่นมามอบให้ เมืองนี้
ตั้งอยู่ริมแม่น้ำลัวร์ เป็นเมืองหลวงของแคว้นบลัวส์ ในเขตปกครองของ
กิงด์ เป็นที่ตั้งของที่ว่าศาล และฝ่ายงานคลัง ปกติจะล้งกัณฑ์แคว้น
โบช เพราะเป็นส่วนหนึ่งของสังฆมณฑลแห่งเมืองชาร์ตร์ อาณาเขต
แผ่ขยายไปไกลกว่าแม่น้ำลัวร์ด้านหนึ่งจนถึงแคว้นโซโลญ และอีก
ด้านหนึ่งถึงเมืองซาโตเด็ง เมืองบลัวส์เป็นเมืองเก่าแก่ น่าอยู่และทำเล
เหมาะสม อากาศดี ที่ดินอุดมสมบูรณ์ จึงเป็นการสมเหตุสมผลอยู่ที่
ได้รับการขนานนามว่า “ราชบุรี” เหตุที่เรียกเช่นนี้ ไม่ใช่เพราะเป็น

เมืองที่ประทับของบรรดาพระราชโอรสและพระราชธิดาเมื่อครั้งทรงพระเยาว์แต่เพียงประการเดียว แต่เป็นเพราะกษัตริย์หลายพระองค์พอพระราชหฤทัยที่จะเสด็จมาประทับอยู่ที่เมืองบลัวส์นี้มาก”

ในขณะที่เดียวกันกับที่เนื้อหาการเดินทางของคณะราชทูตซึ่งเดินทางไปยังที่ต่างๆ ได้ถูกพรรณนา พร้อมกับฉากราชอาณาจักรฝรั่งเศสอันรุ่งเรืองนั้น เดอ วิเซ ก็จะมีการประพันธ์ในลักษณะ “เฉลิมพระเกียรติ” พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ แทรกอยู่อย่างสม่ำเสมอ เป็นข้อมูลในลักษณะการอธิบายความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมือง วิทยาการสมัยใหม่ หรือพระราชวังอันวิจิตรตระการตา อันเป็นผลเนื่องมาจากพระปรีชาสามารถของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ในด้านต่างๆ

ตัวอย่างในจดหมายเหตุ เดอ วิเซ ว่าด้วยการเดินทางของคณะราชทูตสยามในราชอาณาจักรฝรั่งเศส เมื่อ ค.ศ. ๑๖๘๖ ภาคที่ ๒ ความว่า

“หลังจากที่คณะราชทูตได้พินิจพิจารณาปราสาทแวร์ซายส์ อันยิ่งใหญ่ด้วยความเอาใจใส่อันเป็นอุปนิสัยของท่านอยู่นาน ก็ถึงเวลาที่จักกล่าวคำอำลาและขอบคุณท่านเลอ แพรร์ ที่ได้อุตสาหะพาท่านเที่ยวชมสถานที่ต่างๆ ตลอดเวลา ๔ วันที่ผ่านมา ท่านกล่าวว่า “พวกข้าพเจ้ารู้สึกซาบซึ้งในความกรุณาของท่านที่ได้ให้เกียรตินำชมสิ่งสวยงามนานัปการ อันเป็นสมบัติล้ำค่าของกษัตริย์ราชผู้ยิ่งใหญ่”

คงไม่จำเป็นที่จะกล่าวย่ำว่า สิ่งที่ข้าพเจ้ายกขึ้นมานี้เป็นคำกล่าวเพียงส่วนเดียวของท่านราชทูต เมื่อได้เห็นสิ่งแปลกตาแปลกใจเท่านั้น อันที่จริงแล้ว ท่านออกอุทานไม่ขาดปากด้วยความประหลาดใจ ดูเหมือนว่าสิ่งที่ท่านเห็นจะงดงามมากยิ่งขึ้นกว่าเก่าทุกครั้งไป จนถึงกับกล่าวว่า “สิ่งพิเศษมหัศจรรย์ที่ได้เห็น ทำให้ข้าพเจ้าแน่แก่ใจว่า ไม่มีบุญญาบารมีใดจะยิ่งใหญ่เหนือพระเดชานุภาพแห่งพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ไปได้”

การที่ เดอ วิเซ บันทึกการเดินทางครั้งนี้ มักเน้นย้ำให้ผู้อ่านได้รับรู้ถึงปฏิกิริยาของคณะราชทูตที่มีความชื่นชม ยกย่อง ต่อสิ่งที่ได้พบเห็น รวมไปถึงความประทับใจเมื่อได้พบบุคคลสำคัญของฝรั่งเศส เช่น เชื้อพระวงศ์ ขุนนาง บาทหลวง หรือรับรู้ข้อมูลเกี่ยวกับคริสต์ศาสนา ในขณะที่เดียวกันนั้นผู้เขียนก็มักกล่าวถึงปฏิภณไหวพริบสติปัญญาอันหลักแหลม อารมณ์ขันของราชทูต วิธีการดำเนินเรื่องเช่นนี้อาจเปรียบได้ว่าผู้เขียนใช้คำพูดและปฏิกิริยาของราชทูตสยามเป็น “กระจก” สะท้อนความยิ่งใหญ่ของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ และความรุ่งเรืองของราชอาณาจักรฝรั่งเศส

ความสำคัญของเอกสาร

ฝรั่งเศสเป็นชาติตะวันตกสำคัญชาติหนึ่งที่เข้ามามีบทบาทด้านการเมืองและการค้าในสมัยอยุธยา โดยเฉพาะในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ด้วยทรงเห็นว่าฝรั่งเศสเป็นชาติยุโรปที่เข้มแข็งชาติหนึ่ง และเป็นคู่แข่งทางการค้าที่กำลังขยายอิทธิพลในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จึงมีพระราชประสงค์ที่จะสร้างสัมพันธอันใกล้ชิดกับฝรั่งเศสมากขึ้น โดยมีคอนสแตนติน ฟอลคอน ขุนนางสยามเชื้อสายกรีกเป็นหนึ่งในผู้ประสานความสัมพันธ์ทางการทูตและการเมืองกับคณะราชทูตฝรั่งเศสและบาทหลวงชาวฝรั่งเศส ทำให้ฟอลคอนได้รับความไว้วางพระราชหฤทัยอย่างยิ่ง จนได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์สูงสุดเป็นเจ้าพระยาวิชาวินิจฉัย ซึ่งในเวลาต่อมาฟอลคอนเปลี่ยนไปนับถือศาสนาคริสต์ นิกายโรมันคาทอลิก ทำให้มีความสัมพันธ์อันดีกับคณะราชทูตและบาทหลวงฝรั่งเศส ด้วยหวังจะให้ฟอลคอนอำนวยความสะดวกด้านการค้า การเมือง และการศาสนา ขณะที่ฟอลคอนเองก็หวังที่จะสร้างฐานอำนาจทางการเมืองในราชสำนักด้วยการสนับสนุนของฝรั่งเศสเช่นกัน

ในขณะที่ฝรั่งเศสมีความประสงค์แรกเริ่มในความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างไทยกับฝรั่งเศสด้วยเหตุผลทางศาสนา และการค้า อีกทั้งต้องการชักจูงให้สมเด็จพระนารายณ์มหาราชเข้ารับคริสต์ศาสนา ส่วนสยามพยายามสร้างความสัมพันธ์ทางการทูตเพื่อเสริมสร้างความมั่นคงทางการเมืองและการค้า โดยจะเห็นได้จาก

ที่ฝรั่งเศสได้รับพระราชานุญาต และทรงอุปถัมภ์เป็นพิเศษ ในการเปิดโอกาสให้เผยแพร่คริสต์ศาสนาและทำการค้า รวมทั้งการทหาร ซึ่งภายหลังจากที่คณะราชทูต พ.ศ. ๒๒๒๙ ได้เดินทางกลับมามีพร้อมกับคณะราชทูตฝรั่งเศส คือ ซิมง เดอ ลาลูแบร์ และเมอซิเยอร์เซเบเรต์ พร้อมกับกองทหารจำนวน ๖๓๖ นาย ภายใต้อำนาจบังคับบัญชาของนายพลเดส์ฟาร์จ ซึ่งต่อมาเหตุการณ์ทางการเมืองได้พัฒนาขึ้นจนเกิดปัญหาความขัดแย้งในช่วงปลายรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

นอกจากนี้ ปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่ง คือสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ทรงพยายามที่จะถ่วงดุลอำนาจของชาติตะวันตกที่เข้ามามีอิทธิพลอยู่ในภูมิภาคขณะนั้น เช่น อังกฤษ และ ฮอลันดา โดยเฉพาะฮอลันดา (V.O.C.) เป็นผลให้ราชสำนักอยุธยาตระหนักถึงปัญหาความมั่นคงกับอิทธิพลทั้งทางการค้าและการทหารของต่างชาติ

ด้วยเหตุดังกล่าวข้างต้น ราชสำนักสยามและราชสำนักฝรั่งเศส จึงได้มีการแลกเปลี่ยนคณะราชทูตต่อกันอย่างใกล้ชิด โดยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชโปรดให้ส่งคณะราชทูตสยามไปฝรั่งเศสเพื่อเจริญสัมพันธไมตรีระหว่างกัน การส่งคณะราชทูต เมื่อ พ.ศ. ๒๒๒๙ เป็นเหตุการณ์สำคัญที่ได้รับการกล่าวถึงมาจนถึงปัจจุบัน แต่เอกสารไทยที่กล่าวถึงมีเพียงเล็กน้อย ปรากฏเรื่องราวอยู่ในพระราชพงศาวดารเพียงสั้นๆ ในขณะที่เอกสารฝรั่งเศสที่รู้จักกันในชื่อ **จดหมายเหตุ เดอ วิเซ ว่าด้วยการเดินทางของคณะราชทูตสยามในราชอาณาจักรฝรั่งเศส เมื่อ ค.ศ. ๑๖๘๖** ได้บันทึกเรื่องราวครั้งนี้ไว้อย่างละเอียด ในลักษณะรูปแบบ “ข่าวสังคม” ที่สื่อสารเล่าเรื่องราวให้ผู้อ่านได้รับรู้อย่างละเอียดและมีสีสัน โดยบรรยายเหตุการณ์อันดีและราบรื่นที่เกิดขึ้นตลอดเส้นทางการเดินทาง ทั้งที่เกี่ยวกับราชทูต หรือพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ส่วนใหญ่แล้วจะไม่ปรากฏเนื้อหาที่ตึงเครียดหรือกดดัน โดยเฉพาะเรื่องความสัมพันธ์ทางการทูตหรือทางการเมืองระหว่างสยามกับฝรั่งเศสจะให้ข้อมูลรายละเอียดที่แสดงถึงความสัมพันธ์อันใกล้ชิด อย่างไรก็ดี ในขณะที่ทุกอย่างดูราบรื่นในความสัมพันธ์ทางการทูต ดังที่สะท้อนในจดหมายเหตุ เดอ วิเซ ฯ แต่ในความเป็นจริง ฝรั่งเศสเตรียมกำลังขยายอำนาจอิทธิพลในสยามทั้งทางด้านการเมือง การศาสนา และการค้า

กล่าวได้ว่า **จดหมายเหตุ เดอ วิเซ ว่าด้วยการเดินทางของคณะราชทูตสยามในราชอาณาจักรฝรั่งเศส เมื่อ ค.ศ. ๑๖๘๖** เป็นเอกสารสำคัญที่จะช่วยขยายความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างสยามกับฝรั่งเศสในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช โดยเฉพาะในส่วนของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในระหว่างการเดินทางที่ฝรั่งเศสที่จะช่วยเติมเต็มข้อมูลทางประวัติศาสตร์ นอกเหนือจากข้อมูลจากเอกสาร “บันทึกรายวันของออกพระวิสุทธสุนทร (โกษาปาน)” ที่โกษาปานได้บันทึกไว้ด้วยตนเอง ซึ่งให้ข้อมูลเพียงช่วงระหว่างการเดินทางจากสยามไปถึงเมืองแบรสต์ “จดหมายเหตุ เดอ วิเซ ว่าด้วยการเดินทางของคณะราชทูตสยามในราชอาณาจักรฝรั่งเศส เมื่อ ค.ศ. ๑๖๘๖” จึงสามารถให้รายละเอียดว่าด้วยการเดินทางของคณะราชทูตสยามและสิ่งที่ได้พบเห็นตลอดเส้นทาง ซึ่งมีนัยทางประวัติศาสตร์ที่น่าสนใจ เป็นผลดีต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างไทย - ฝรั่งเศส ที่จะได้ข้อมูลมาอธิบายบริบทหรือมุมมองทางประวัติศาสตร์ที่หลากหลายยิ่งขึ้น

สารบัญ

คำนำ	(๔)
คำชี้แจง	(๖)
บทนำ	(๘)
จดหมายเหตุ เดอ วิเซ ว่าด้วยการเดินทางของคณะราชทูตสยาม ในราชอาณาจักรฝรั่งเศส เมื่อ ค.ศ. ๑๖๘๖ ภาค ๓	๑
คำอุทิศถวายหนังสือ	๕
เสนาบดี เดอ แซนญอเลย์ พาคณะราชทูตชมเครื่องเพชรพลอยของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ คณะราชทูตชมตึกเลอ กร็องด์ และเลอ เปอติต์ คอมม็ง	๒๐
คณะราชทูตไปชมโรงสุน์ขหลวง	๒๓
คณะราชทูตไปเยี่ยมชมกรรมฆ่าหลวง	๒๗
ราชทูตไปรับประทานอาหารที่พระอารามมงหลุยส์ และชมวัดแซ็งต์ เมเดอริก	๔๒
ราชทูตเข้าเฝ้าเจ้านาย เยี่ยมเยียน และต้อนรับขุนนางข้าราชการ	๔๔
ราชทูตดูการทดลองวิทยาศาสตร์	๕๕
ราชทูตชมปราสาทไซส์ของเมอสิเยอร์ เดอ แซนญอเลย์	๕๙

ราชทูตเริ่มการเดินทางไปมณฑลฟลองดร์ และแวะชมพระอารามแซ็งต์ เดอนีส	๖๒
ระยะทางจากเมืองโบมงต์ถึงเมืองโบเวส์	๗๐
ราชทูตเดินทางถึงเมืองอาเมียงส์	๗๖
ราชทูตค้างคืนที่เมืองตุร์ลียงส์	๘๔
ราชทูตถึงเมืองอาร์ราส	๘๗
ราชทูตถึงเมืองเบตุน	๑๑๔
ราชทูตถึงเมืองแอร์	๑๑๗
ราชทูตถึงเมืองแซ็งต์ โอแมร์	๑๒๑
ราชทูตถึงเมืองกาเลสส์	๑๒๕
ระยะทางจากเมืองกาเลสส์ถึงเมืองตันเคิร์ก	๑๒๙
ราชทูตออกเดินทางจากเมืองตันเคิร์กผ่านหัวเมืองรายทาง	๑๓๘
ราชทูตเดินทางจากเมืองเมอเน็งไปยังเมืองลิลล์	๑๔๒
ราชทูตเดินทางถึงเมืองตุร์เนย์	๑๕๕
ราชทูตเดินทางถึงเมืองกงเด	๑๖๗
ราชทูตออกเดินทางไปเมืองวาลองเซียน ที่มาภาพ	๑๗๐ ๑๘๓

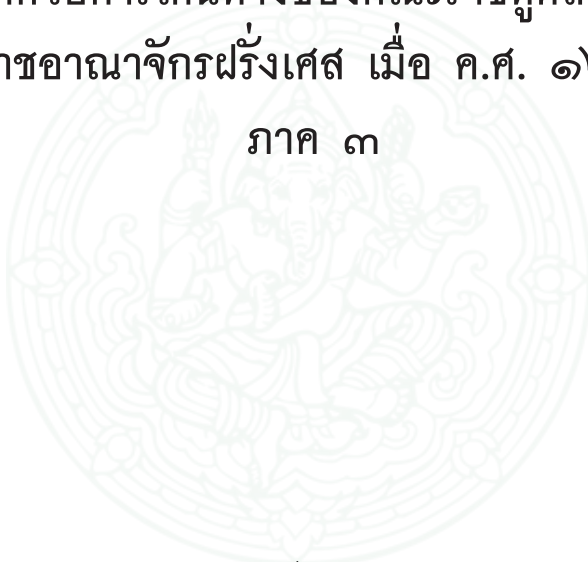
“

เมื่อพระเจ้าอยู่หัวของข้าพเจ้าซึ่งเป็นกษัตริราชราชที่ยิ่งใหญ่
 ได้สดับกิตติศัพท์พระเกียรติคุณ
 แห่งพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ทั้งชัยชนะในการศึกสงครามและพระกรุณาธิคุณ
 อันเป็นที่เลื่องลือ จึงเกิดความรู้สึกเลื่อมใส และได้ส่งขบวนราชทูต
 มาเจริญพระราชไมตรีเมื่อหลายปีก่อน แต่เข้าใจว่าได้เป็นอันตราย
 เสียกลางทาง เนื่องจากไม่ได้ข่าวคราวใดๆ แต่กระนั้น
 พระเจ้ากรุงสยามก็ยังไม่สิ้นความมุ่งหมายในพระราชหฤทัย
 จึงได้ส่งขบวนราชทูตมายังกรุงฝรั่งเศสอีกครั้ง
 แต่หาใช่ส่งมาด้วยมุ่งหวังสิ่งใดหรือเพื่อเจรจาค้าขายแต่อย่างใด
 ด้วยเป็นที่เข้าใจว่ากษัตริราชราชผู้ยิ่งใหญ่ทั้งสองพระองค์
 ไม่มีความจำเป็นใดๆ ที่จะต้องสนทนากันด้วยพระองค์เองในเรื่องดังกล่าว
 การเดินทางมาครั้งนี้จึงเพื่อถวายพระเกียรติ
 และเพื่อแสดงว่าพระเจ้ากรุงสยามทรงมุ่งหมายที่จะเจริญพระราชไมตรี
 กับพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสมากเพียงใด

”

ออกพระวิสุทธสุนทร (โกษาปาน)

จดหมายเหตุ เดอ วิเซ
ว่าด้วยการเดินทางของคณะราชทูตสยาม
ในราชอาณาจักรฝรั่งเศส เมื่อ ค.ศ. ๑๖๘๖
ภาค ๓

แปลจาก

Voyage des ambassadeurs de Siam en France, 1686. [3]

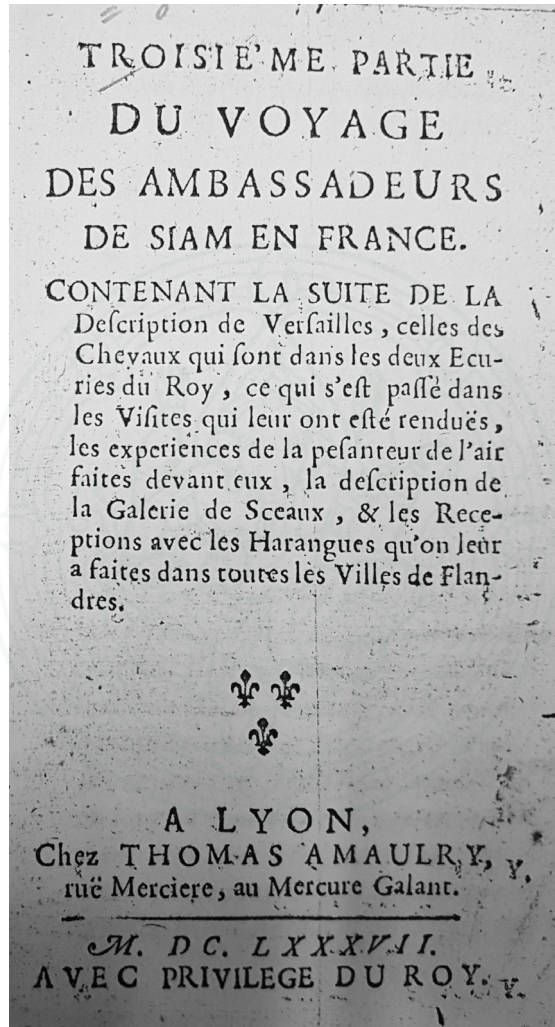
ของ

Jean Donneau de Vizé

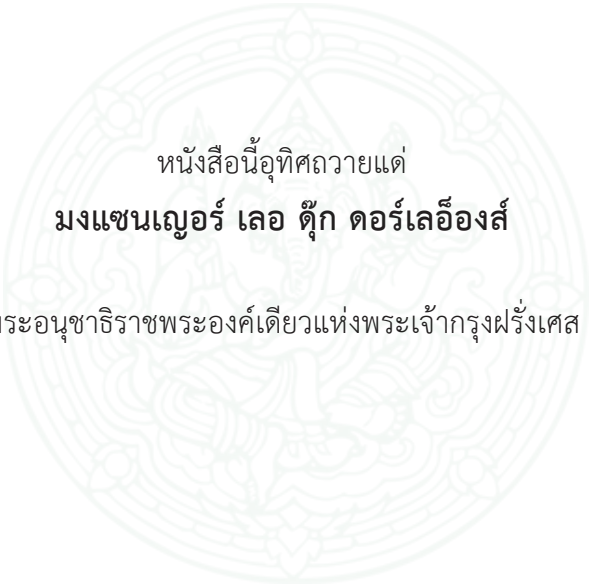
จดหมายเหตุ เดอ วิเซ
ว่าด้วยการเดินทางของคณะราชทูตสยาม
ในราชอาณาจักรฝรั่งเศส เมื่อ ค.ศ. ๑๖๘๖
ภาค ๓

คำบรรยายเรื่องพระราชวังแวร์ซายส์ต่อจากภาคที่ ๒ ว่าด้วยม้าหลวงในโรง
ม้าหลวงทั้งสองแห่งของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ การเข้าเยี่ยมคารวะคณะราชทูตสยาม
ของข้าราชการฝรั่งเศสในโอกาสต่างๆ การทดลองทางวิทยาศาสตร์ว่าด้วยน้ำหนัก
ของลมอากาศต่อหน้าคณะราชทูต ว่าด้วยปราสาทโซส์ การรับรองคณะราชทูตจาก
สยาม และคำกล่าวต้อนรับในพิธีรับรองที่จัดขึ้นในทุกเมืองของมณฑลฟลองดร์

พิมพ์ที่เมืองลียง โดย โทมัส อาโมลรี
ถนนแมร์ซีแยร์ สำนักพิมพ์ เลอ แมร์กูร์ กาล็องต์
ปีคริสต์ศักราช ๑๖๘๗
โดยได้รับพระราชานุญาต

ต้นฉบับภาษาฝรั่งเศส จดหมายเหตุ เดอ วิเซ ว่าด้วยการเดินทางของคณะราชทูตสยาม
ในราชอาณาจักรฝรั่งเศส เมื่อ ค.ศ. ๑๖๘๖ ภาค ๓

หนังสือนี้อุทิศถวายแด่
มงแซนญัวร์ เลอ ตู๊ก ดอร์เล็องส์
พระอนุชาธิราชพระองค์เดียวแห่งพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส

คำอุทิศถวายหนังสือ

กราบทูล มงแซนญอร์ เลอ ดุ๊ก ดอร์เลอองส์^๑

หากจะมีความยากอันใดในการเขียนคำอุทิศ โดยเฉพาะคำอุทิศที่ข้าพระองค์
อาจหาญเขียนอยู่ในขณะนี้ ความยากนั้นย่อมาจากกร่ายทอดพระราชประวัติ
อันเกรียงไกรของใต้ฝ่าพระบาท ซึ่งได้รับการหล่อหลอมจากต้นแบบอันถึงพร้อม
และเจิดจรัสด้วยคุณธรรมอันประเสริฐ^๒ แม้โดยปกติวิสัย ความดีงามของยุวกษัตริย์
ที่ส่อเค้าให้เห็นตั้งแต่เริ่มเจริญพระชันษา จะทำให้เชื่อมั่นได้ว่าพระจริยวัตรในภาย
ภาคหน้าจะสอดคล้องกับคุณธรรมที่มีในขณะทรงพระเยาว์ แต่ถึงกระนั้น ประวัติศาสตร์
ก็ได้แสดงให้เห็นตัวอย่างสำคัญที่ขัดแย้งกับความขื่อนี้มาแล้วหลายครั้ง สำหรับ
ใต้ฝ่าพระบาทนั้นไม่มีผู้ใดที่จะสงสัยแม้เพียงครั้งเดียวว่ากาลเวลาที่ล่วงไปจะไม่
เพิ่มพูนพลังความดีที่สั่งสมมาแต่ครั้งยังทรงพระเยาว์ โดยเฉพาะเมื่อได้เห็นความรัก
และความเคารพที่ใต้ฝ่าพระบาททรงแสดงต่อพระราชมารดาเมื่อครั้งยังดำรง
พระชนม์ชีพ^๓ ซึ่งยังความปลื้มปิติแก่ผู้คนทุกหมู่เหล่าที่มีโอกาสได้รับใช้ใกล้ชิด

^๑ Monseigneur le Duc d'Orléans หรือ Philippe d'Orléans (ค.ศ. ๑๖๔๐ - ๑๗๐๑) ซึ่งราชสำนักมักเอ่ยพระนาม
สั้น ๆ ว่า เมอสิเยอร์ เป็นพระโอรสองค์ที่ ๒ และองค์สุดท้ายของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๓ ที่ประสูติแต่พระราชินี Anne d'Autriche

^๒ พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ทรงขึ้นครองราชย์ต่อจากพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๓ เมื่อมีพระชนมายุเพียง ๕ พรรษา มี
พระชันษาแก่กว่าพระอนุชา Philippe d'Orléans สองปี กล่าวกันว่าเพื่อมิให้ประวัติศาสตร์ซ้ำรอย Gaston d'Orléans
พระอนุชาของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๓ ที่เคยสนับสนุนการก่อกบฏโค่นล้มราชบัลลังก์ พระนาง Anne d'Autriche และอัครเสนาบดี
Mazarin จึงเลี้ยงดู Philippe d'Orléans ให้แต่งกายและมีอุปนิสัยกระเดียดไปทางสตรี ตรงกันข้ามกับพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔
ทุกประการ จนเป็นเหตุให้ Philippe d'Orléans มีพฤติกรรมเบี่ยงเบนทางเพศในเวลาต่อมา และใกล้ชิดกับขุนนางชาย
จนเป็นที่ครหาหลายราย แต่ถึงกระนั้น Philippe d'Orléans ก็มีความสามารถในการรบและสามารถนำชัยชนะมาสู่ประเทศ
หลายครั้ง

^๓ พระนาง Anne d'Autriche สิ้นพระชนม์ในปี ค.ศ. ๑๖๖๖

มงแซนญอร์ เลอ ดีก ดอร์เล็องส์

ไม่มีสิ่งใดที่จะทำให้ใต้ฝ่าพระบาทชื่นชมยินดียิ่งไปกว่าการได้อยู่ใกล้พระราชมารดา บ่อยครั้งที่ทรงสละความสนุกสนานอันเป็นสิ่งหวงแหนสำหรับเด็กทั่วไปในวัยเยาว์ เพื่อติดตามพระราชมารดาผู้ทรงเคร่งครัดในศาสนาไปในทุกที่มีพระราชศรัทธา ทรงเสียพระทัยอย่างแท้จริงทุกคราวที่อาจสร้างความไม่พอพระทัยให้แก่พระราชมารดา เมื่อใดก็ตามที่ทรงสังเกตเห็นว่าพระราชมารดามีพระประสงค์ให้รับใช้ใกล้ชิด พระเชษฐา ก็จะทรงปฏิบัติในทันทีโดยไม่รีรอ ใต้ฝ่าพระบาททรงกระทำอย่าง เต็มพระทัย จนเป็นที่ปรากฏชัดตั้งแต่เพลานั้นว่าจะไม่มีสิ่งใดสามารถเปลี่ยนแปลง ความเคารพรักใคร่ที่มีต่อพระเชษฐา ผู้ทรงกลายมาเป็นกษัตริราชผู้เป็นที่รักของ ปวงประชา และเป็นที่ยื่นชมของชาวโลกทั้งมวล กาลเวลายิ่งทำให้ความสมัครสมาน สามัคคีของทั้งสองพระองค์เพิ่มพูน ความรักและความผูกพันโดยสายพระโลหิต ปรากฏชัดในความสนิทสนมกลมเกลียวที่ทรงแสดงให้เห็น ไม่ว่าจะในการเล่น สนุกสนานในวัยเด็ก หรือในงานรัฐพิธี ซึ่งจัดขึ้นเพื่อฉลองเกียรติยศพระนคร หรือ งานเลี้ยงรื่นเริงเพื่อความเกษมสำราญ อันเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับบุรุษกษัตริย์ ซึ่งหากปราศจากความสนุกสนานในราชสำนักแล้ว อาจเป็นโอกาสให้แสวงหา ความสุขอื่นในทางที่ไม่เหมาะสม ในการทั้งหลายนี้ ใต้ฝ่าพระบาททั้งสองได้ทรง แสดงพระปรีชาสามารถคู่กันโดยตลอด แต่เมื่อถึงคราวจำเป็นที่ใต้ฝ่าพระบาท จะต้องถอยห่างไม่แสดงตนตามขนบธรรมเนียม ก็ทรงวางพระองค์ได้อย่างเหมาะสม สง่างาม เป็นที่ยื่นชมยกย่อง เมื่อพ้นจากการเล่นสนุกมาเป็นการประลองยุทธ์ เราก็ได้เห็นทั้งสองพระองค์ในงานฉลองชัยเหล่านั้นครบและในการสวนสนาม ซึ่งแต่ละองค์ทรงบัญชาการกองทหารม้านำขบวนด้วยพระองค์เอง ในยามที่ต้อง เหนื่อยยากพระวรกาย หรือเผชิญอันตรายอย่างแท้จริง

เราได้ประจักษ์ว่า ไม่เพียงแต่ใต้ฝ่าพระบาทจะโดยเสด็จพระเชษฐาไปใน สนามรบเท่านั้น แต่ยังทรงติดตามใกล้ชิดประดุจเงาตามตัว หากข้าพระองค์จะสามารถเปรียบเทียบเช่นนั้นได้ ใต้ฝ่าพระบาทจะอยู่ห่างจากพระเชษฐาก็ต่อเมื่อต้อง กริธาทัพไปปิดล้อมป้อมค่าย หรืออยู่ในสมรภูมิเพื่อเอาชนะข้าศึกเท่านั้น ข้าพระองค์ ต้องกล่าวถึงความสมัครสมานสามัคคีของใต้ฝ่าพระบาททั้งสองพระองค์ ณ ที่นี้

พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ กับมงแซนญอร์ เลอ ดุ๊ก ดอร์เลอ็องส์ ขณะยังทรงพระเยาว์

ก็ด้วยเป็นสิ่งที่พระเจ้ากรุงสยามทรงยกย่องเป็นพิเศษเหนือความยิ่งใหญ่มหัศจรรย์ใดๆ ของกรุงฝรั่งเศส บันทึกรทุกฉบับกล่าวตรงกันว่า เมื่อพระเจ้ากรุงสยามทรงทราบความขื่อนี้ มีรับสั่งว่า พระองค์ไม่ทรงแปลกพระทัยอีกต่อไปที่ได้เห็นความเจริญมั่งคั่งของกรุงฝรั่งเศส แต่กลับเห็นหายนะเกิดกับราชอาณาจักรใกล้เคียง ด้วยหายนะนั้นนั้นมาจากความแตกแยกกันเองภายในราชวงศ์ ท่วงท่าและคำตรัสของพระเจ้ากรุงสยามทำให้สังเกตได้ว่า ความสมัคสมานสามัคคีเป็นสิ่งเดียวที่ราชสำนักของพระองค์ยังขาด และทำให้ไม่ทรงเบิกบานพระราชหฤทัยเท่าที่ควร ดังนั้น หากมีพรประเสริฐอันใดที่จะทรงปรารถนาเพื่อปกครองสยามให้เป็นปึกแผ่น พรนั้นก็คือความสามัคคีกลมเกลียวนั่นเอง ข้าพระองค์เชื่อว่าคณะราชทูตสยามคงไม่กราบบังคมทูลพระเจ้าแผ่นดินของตน เฉพาะเรื่องความสามัคคีที่ได้เห็นในกรุงฝรั่งเศสเท่านั้น

หลังจากที่ได้ยืนยันกิตติศัพท์ความเกรียงไกรของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสตามที่มีข่าวเล่าลือแล้ว คณะราชทูตคงไม่เว้นที่จะกล่าวสรรเสริญพระเกียรติคุณของพระอนุชา ซึ่งพวกตนมีความชื่นชมยินดีเป็นที่ยิ่งเช่นกัน ด้วยเหตุนี้ ในบันทึกการเดินทางของคณะราชทูตภาคที่ ๓ นี้ ข้าพระองค์จึงจะขอเล่าให้ฟังว่า คณะราชทูตได้บรรยายความคิดเห็นไว้อย่างใดและด้วยท่วงท่าเช่นใด การที่ได้ฝ่าพระบาทมีพระดำรัสแก่คณะราชทูตด้วยพระเมตตาในโอกาสต่างๆ ความยิ่งใหญ่อยู่หลังการของพระราชวังแห่งพระอนุชาธิราช ตลอดทั้งงานเลี้ยงในราชสำนักที่หรูหราโอ้อ่า ล้วนทำให้คณะราชทูตพิศวงและเลื่อมใสในพระบารมี นอกจากนี้ ยังมีเรื่องการเดินทางไปเยี่ยมมณฑลฟลองดร์^๑ ในภาคเหนือ ณ ที่นั้น คณะราชทูตได้เห็นสถานที่หลายแห่งที่ได้ฝ่าพระบาททรงบุกเข้าโจมตี และนำชัยชนะมาสู่บ้านเมือง แต่สิ่งที่คณะราชทูตเห็นก็เป็นเพียงส่วนเลี้ยวเดียวของการรบที่ทรงปฏิบัติหน้าที่ถวายพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสเท่านั้น ข้าพระองค์จึงไม่อาจละเว้นที่จะเล่าสิ่งที่ได้ฝ่าพระบาทได้

^๑ La Flandre (Flanders)

ทรงกระทำในฐานะจอมทัพอันเกรียงไกรของพระเชษฐาธิราช ผู้ที่ได้ฝ่าพระบาททรงรักใคร่ห่วงใยยิ่งกว่าพระองค์เอง ในการรบครั้งสำคัญที่พระเชษฐาทรงประกาศสงครามกับกษัตริราชจากนานาประเทศ เพื่อแก้แค้นและแสดงให้เห็นถึงแสนยานุภาพที่เหนือกว่าของกองทัพฝรั่งเศส กับทั้งเป็นการสั่งสอนกษัตริย์เหล่านี้ที่มีกบฏอวดอ้างตั้งตัวเป็นตุลาการคอยพิพากษาคัดสินอยู่เนืองๆ ในการรบพระเชษฐาได้ทรงแสดงให้เห็นมहिธานุภาพที่ไม่มีตัวอย่างอันใดอาจเทียบเคียงได้ในหลายศตวรรษที่ผ่านมา ทรงเปิดศึกด้วยการปิดล้อมเมืองหน้าศึก ๔ แห่งพร้อมๆ กัน และในครั้งนั้น ได้ฝ่าพระบาททรงเป็นผู้ประเดิมชัยชนะให้แก่กองทัพฝรั่งเศสด้วยการเข้าตีเมืองออร์เซย์^๑ จนแตกพ่ายและยอมจำนนโดยคุณิ สงครามยิ่งใหญ่ครั้งนี้จึงได้รับการสรรเสริญโดยทั่ว เริ่มจากพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสที่ทรงบัญชาการการรบต่อเนืองด้วยความกล้าวกกล้าสง่างาม ไม่ผิดจากวันแรกที่ทรงประกาศสงคราม ถัดจากนั้นจึงสุดดีวีกรรมของพระอนุชาที่เข้าโจมตีข้าศึกได้เป็นผลสำเร็จโดยใช้เวลาไม่นาน และสูญเสียทหารเพียงเล็กน้อย ได้ฝ่าพระบาททั้งสองพระองค์ทรงบัญชาการรบเคียงข้างกัน แม้นิยามคับขันที่ต้องเสี่ยงเป็นเสี่ยงตายก็ตาม พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสทรงประสงค์จะได้เห็นเหตุการณ์ครบถ้วนและออกคำสั่งทั้งหมดด้วยพระองค์เอง จึงเสด็จไปยังป้อมนี้บ้าง ป้อมโน้นบ้างอยู่ตลอดเวลา จนดูประหนึ่งว่าพระเจ้าแผ่นดินทรงปรากฏพระองค์ ณ ป้อมค่ายทั้ง ๔ แห่งในเพลาดียวกัน คราวหนึ่งเสด็จมายังค่ายที่ได้ฝ่าพระบาททรงประจำการเพื่อทอดพระเนตรการรบด้วยกัน ได้ฝ่าพระบาททรงเผชิญอันตรายอย่างไม่หวาดหวั่น และยังคงประทับอยู่ในสมรภูมิ แม้ในขณะที่เซอร์วาเลียร์ ดาร์แก็ง^๒ นายทหารติดตามพระองค์ถูกปืนใหญ่ถึงแก่ชีวิตในทันที ก่อนที่ได้ฝ่าพระบาทจะเสด็จพ้นจากแนวกระสุน แม้การรบในคราวนั้นจะ

^๑ Orsay (Orsay)

^๒ Monsieur le Chevalier d'Arquin

สิ้นสุดลงในเวลาไม่นาน แต่ด้วยยุทธวิธีที่ทรงนำมาใช้ในการปิดล้อมข้าศึก ทั้งความ
เด็ดเดี่ยวไม่หวั่นเกรงภัย จึงทำให้เป็นที่ประจักษ์แก่สายตาวามีพระปรีชาสามารถ
หากจะต้องบัญชาการการรบที่มีความสำคัญมากกว่านี้ ด้วยเหตุนี้หลังจากเสร็จศึก
สมเด็จพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสจึงไม่ทรงลังเลพระทัยที่จะให้ใต้ฝ่าพระบาทนำกองทัพ
ไปปิดล้อมป้อมเมืองซุตเฟิน^๑ ซึ่งเป็นทั้งเมืองหน้าด่านและเมืองหลวงของมณฑล
ความกระตือรือร้นยินดีที่จะปฏิบัติหน้าที่ในทันที เป็นเครื่องยืนยันความกล้าหาญ
และความปรารถนาอันแรงกล้าที่จะนำชัยชนะมาสู่ประเทศ ทรงเสด็จออกตั้งแต่ ๓
นาฬิกาของวันใหม่ และประทับอยู่บนหลังม้าตลอด ๑๔ ชั่วโมง โดยไม่ทรงหยุดพัก
แม้ขณะเดียว จนกระทั่งได้เห็นเมืองซุตเฟิน อันเป็นจุดหมายปลายทางแห่งชัยชนะ
หากแม้เมืองซุตเฟินจะอยู่ไกลกว่านี้ ความมุ่งมั่นอันเป็นพลังหนุนนำความกล้าหาญ
แห่งใต้ฝ่าพระบาท ก็จะเป็นเกราะกำบังมิให้ทรงรู้สึกถึงความเหน็ดเหนื่อย ซึ่งชาย
ชาติริแม้จะแข็งแกร่งเพียงใดก็ยังมีอาจพินทอน ทรงบุกเข้าไปจนถึงป้อมเมืองโดยไม่
หวั่นเกรงกระสุนปืนคาบศิลาของฝ่ายข้าศึก ทรงกะแนวสนามเพลาะและสถานที่
ตั้งมั่นระดมยิงข้าศึก ทรงบัญชาการการปิดล้อมเมืองด้วยความเข้มแข็งองอาจ และ
เอาชนะกลยุทธ์ทุกอย่างที่ฝ่ายตรงข้ามนำมาใช้ในการต่อสู้ แม้ฝ่ายศัตรูจะมีป้อม
ปรางการที่แข็งแกร่ง มีกองทหารจำนวนมากที่พร้อมต่อสู้ถวายชีวิต มีเสบียงอาวุธ
ที่จะยืนหยัดต่อสู้ได้อีกนาน แต่ใต้ฝ่าพระบาทก็ทรงสามารถยึดให้มาอยู่ใต้อำนาจ
ของกษัตริย์ฝรั่งเศสได้ ถึงกระนั้นก็ตาม แม้จะสามารถกรีธาทัพเข้าเมืองได้ในทันที
แต่ด้วยพระราชศรัทธาอันมั่นคงในศาสนา จึงทรงรั้งรออยู่นอกเมืองจนกว่าจะทำ
พิธีบูชาและสวดมิสซาแล้วเสร็จ

^๑ Le siège de Zutphen

ในปีถัดมา ระหว่างที่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสทรงยกพลเข้าปิดล้อมเมืองมาสทริก^๑ ได้มีรับสั่งให้ใต้ฝ่าพระบาทเข้าโจมตีป้อม เดอ ไวซ์^๒ เพียงเพื่อเป็นกลลวงเบนความสนใจของข้าศึก แต่ใต้ฝ่าพระบาททรงรบอย่างเอาจริงเอาจัง จนกระทั่งกองทหารเข้าใจว่าเพื่อให้ง่ายแก่การโจมตีในวันจริง ถึงกับทำลายรั้วบุกเข้าไปด้านใน และยึดกำแพงโค้งครึ่งวงพระจันทร์หน้าป้อมได้สำเร็จ ซึ่งหากได้เตรียมบันไดมาด้วยแล้ว ก็คงจะยึดป้อมได้ตั้งแต่เวลานั้น ด้วยทรงเป็นแรงบันดาลใจให้เกิดความกล้าหาญในหมู่ทหารภายใต้การนำของพระองค์

อนึ่ง ในการรบครั้งนั้น ใต้ฝ่าพระบาทยังทรงเข้ายึดป้อมสำคัญได้อีก ๒ แห่ง และมีชัยในการรบ ทำให้สามารถเอาชนะข้าศึกในสงครามที่ตามมาอีกหลายครั้งได้ง่ายขึ้น การรบที่เมืองบูแซ็ง^๓ ทำให้เป็นที่ประจักษ์ว่าไม่มีที่ใดที่ใต้ฝ่าพระบาทเข้าโจมตีแล้วจะไม่ประสบชัยชนะ หลังจากที่ทรงเลือกชัยภูมิที่เหมาะสมด้วยพระองค์เองแล้ว จึงทรงตัดสินใจพระทัยเข้าโจมตีป้อมนอกเมือง ๒ แห่ง แห่งหนึ่งเป็นป้อมที่มีมุมแหลมยื่นออกมาป้องกัน ส่วนทางเดินระหว่างป้อมทั้งสองก็มีกำแพงโค้งครึ่งวงพระจันทร์เป็นเครื่องกำบัง ดังนั้นเพื่อให้ข้าศึกในวงล้อมต้องพะวักพะวนกับการแบ่งกำลังสู้รบ อันจะทำให้การโจมตีป้อมค่ายซึ่งกินพื้นที่กว้างใหญ่ต่อเนื่องกันเป็นไปได้ง่ายขึ้น ใต้ฝ่าพระบาทจึงทรงตัดสินใจพระทัยเข้าโจมตีด้านที่อยู่นอกเมืองก่อน

^๑ Mastic หรือเมือง Maastricht ปัจจุบันอยู่ในประเทศเนเธอร์แลนด์

^๒ Fort de Veich

^๓ Bouchain

ในขณะที่ทรงบัญชาการการรบอย่างเข้มแข็งอยู่นั้น พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ทรงส่งข่าวแจ้งเตือนใต้ฝ่าพระบาท ด้วยทรงคาดการณ์ว่า เจ้าฮอลันดา^๑ พร้อมทั้งจะนำกองทัพทหารห้าหมื่นนายเข้าต่อสู้มากกว่าที่จะยอมเห็นเมืองบูแซ็งตอกเป็นของศัตรู ใต้ฝ่าพระบาททรงออกเดินทางในทันที โดยมอบหมายให้กองทหารของพระองค์ อยู่ปิดล้อมป้อมค่ายต่อไป ส่วนพระองค์เองเสด็จไปสมทบพระเชษฐาในสมรภูมิต่างกลางข้าศึก และเข้าบัญชาการปีกซ้ายของกองทัพ หลังจากที่เจ้าฮอลันดาแตกพ่ายไปแล้ว จึงเสด็จกลับไปยังค่ายรบของพระองค์ โดยที่ความกระตือรือร้นยังมีอยู่เต็มเปี่ยมในพระทัย จึงทรงสั่งการให้กองทหารเข้าโจมตีและยึดทุกสิ่งที่อยู่นอกเมืองบูแซ็งได้สำเร็จตามพระบัญชา ทำให้กองทหารฝ่ายศัตรูที่รักษาป้อมปราการต้องยอมจำนนภายในเวลาไม่นาน ตลอดเวลาที่ปิดล้อมข้าศึก ทุกคำคืนใต้ฝ่าพระบาท จะทรงม้าเสด็จออกตรวจตราการรบ กองปืนใหญ่ และทหารที่ประจำอยู่แนวหน้า ทรงเอาพระทัยใส่แม่ในรายละเอียดปลีกย่อย ทั้งยังประทานเครื่องดื่มบำรุงกำลังอย่างสม่ำเสมอ เพื่อสร้างขวัญและกำลังใจให้แก่กองทัพ

ข้าพระองค์ควรจะต้องกล่าวถึงชัยชนะอีกครั้งที่ยิ่งใหญ่กว่าครั้งนี้และสิ่งที่ทรงปฏิบัติหน้าเมืองแซ็งต์ โอแมร์^๒ แต่เนื่องจากพอจะอนุมานได้จากการปิดล้อมป้อมค่ายที่ข้าพระองค์ได้เล่าแล้วเมื่อสักครู่ จึงจะขอลัดไปกล่าวเฉพาะสงครามเมืองกาสแซล^๓ ที่ใต้ฝ่าพระบาททรงสู้รบอย่างสมศักดิ์ศรี จนมีอาจะละเว้นที่จะหยิบยกบางเหตุการณ์มากล่าว ณ ที่นี้ ในคราวนั้น กองทัพศัตรูมีกำลังเหนือกองทัพของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ด้วยตั้งมั่นอยู่ในชัยภูมิที่มีธรรมชาติเป็นเกราะกำบังทั้งแนวต้นไม้หนาทึบและคูน้ำที่มีน้ำเต็มเปี่ยมเป็นเสมือนกำแพงเมืองล้อมรอบ

^๑ Prince d'Orange

^๒ St.Omer

^๓ Cassel

ทำให้ไม่ต้องแบ่งกำลังรบ ไม่เหมือนกับใต้ฝ่าพระบาทที่ต้องตั้งกองทหารส่วนหนึ่งไว้ที่สนามเพลาะหน้าเมืองแซ็งต์ โอแมร์และในป้อมค่ายที่ยึดมาได้จากข้าศึกก่อนหน้านี้ ในสถานการณ์ที่ยากลำบากและจำเป็นต้องตัดสินใจว่าจะสู้รบต่อไปหรือยุติการปิดล้อมซึ่งตั้งต้นมาด้วยดี แม้คณะมุขมนตรีสภาสงครามจะไม่ประสงค์ให้สู้รบต่อไปเท่าใดนัก แต่ใต้ฝ่าพระบาทก็ไม่ทรงลังเลพระทัยแม้แต่น้อย ทรงประกาศว่าจะไม่ทรงยินยอมยุติการรบ ทั้งจะมีให้กองทัพของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสภายใต้การควบคุมของพระองค์ต้องเสื่อมเสียเกียรติยศ อันเป็นสิ่งที่ไม่เคยปรากฏมาก่อนนับแต่เริ่มสงคราม ใต้ฝ่าพระบาททรงเผชิญหน้ากับข้าศึกและออกคำสั่งให้กองทหารเข้าโจมตี ในสมรภูมิเมืองกาสแซลนี้ ใต้ฝ่าพระบาททรงปฏิบัติหน้าที่ทั้งในฐานะนายกองผู้นำทหารเข้าสู้รบอย่างองอาจ และแม่ทัพผู้ชำนาญทางยุทธวิธี ทรงหนุนเหล่าทหารให้มีใจขึ้น ทั้งเป็นแบบอย่างแห่งความกล้าหาญในการประจัญบาน เป็นที่ประจักษ์ชัดว่าทรงสู้รบด้วยสติปัญญาและน้ำพระทัยไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากำลังพระกร เมื่อใดก็ตามที่ข้าศึกเคลื่อนไหว ใต้ฝ่าพระบาทจะทรงออกคำสั่งใหม่อย่างไม่หวาดหวั่นท่ามกลางภัยอันตรายที่ประชิดตัว ทั้งไม่ทรงแสดงให้เห็นความว่านพระทัยแม้แต่ครั้งเดียว กระสุนปืนของข้าศึกไม่ทำให้พระองค์หวั่นไหวแต่อย่างใด แม้ทหารที่อยู่เคียงข้างพระองค์หลายรายและแม้ม้าทรงจะบาดเจ็บรวมทั้งกองทหารจะถูกกระสุนปืน แต่ไม่มีสิ่งใดที่จะหยุดยั้งพระองค์ให้เข้าประจัญบาน ไม่ว่าจะเป็นกองร้อยหรือกองพันทหารที่ทรงบังคับบัญชา ล้วนแสดงถึงความแข็งแกร่งที่เหนือกว่า และเมื่อกองทัพข้าศึกล่าถอย ก็จะทรงนำทัพติดตามด้วยพระองค์เอง ต่อวันรุ่งขึ้น เมื่อความเมตตาเข้ามาแทนที่ความมุ่งมั่นในชัยชนะ ใต้ฝ่าพระบาทก็มีคำสั่งให้ดูแลรักษาผู้บาดเจ็บ ทรงกลายเป็นที่รักของผู้แพ้ ซึ่งก่อนหน้านี้เคยหวาดกลัวอย่างหาที่เปรียบมิได้ เท่าๆ กับเป็นที่ชื่นชมของผู้ชนะในฝ่ายพระองค์

ถึงแม้ข้าพระองค์จะได้แสดงให้เห็นพระจริยวัตรอันงดงามในช่วงเยาว์วัย ซึ่งโดยทั่วไปมักหาความสุขุมรอบคอบได้ยาก รวมทั้งได้สรรเสริญพระเกียรติคุณ ในการสงครามไปบ้างแล้ว แต่กระนั้นก็เห็นควรกล่าวถึงความยิ่งใหญ่อย่างอื่น ซึ่ง กษัตริราชโดยทั่วไป ไม่เว้นแม้กษัตริย์ผู้ทรงมหิธานุภาพ ไม่อาจเทียบเคียงได้ ไม่ว่าจะเป็นพระราชวังอันใหญ่โตโอฬาร เครื่องเรือนที่วิเศษมหัศจรรย์ อีกทั้ง เพชรนิลจินดาจำนวนมากมหาศาล ซึ่งทั้งหลายทั้งหมดล้วนบ่งบอกถึงความยิ่งใหญ่ แห่งสายพระโลหิตที่ทรงสืบทอด ความรุ่งเรืองของใต้ฟ้าพระบาทเป็นเหตุให้บรรดา เจ้านายในราชวงศ์ที่ตกทุกขได้ยากพากันมาพึ่งพิง ทุกๆ ปี ขุนนางอัปยศจำนวนมาก มีชีวิตพลิกผันกลับเป็นดีก็ด้วยอาศัยพระเมตตาชุบเลี้ยง หากรวมไปถึงพระราชทรัพย์ ในการจัดงานเลี้ยงโอ้อ่าหรรษาที่ทรงจัดให้มีขึ้นอยู่บ่อยครั้งแล้ว ก็จะมีประกายชัดว่า ทรงรอบรู้วิธีที่จะเชิดชูฐานะอันสูงส่งของพระองค์ ซึ่งไม่มีผู้ใดจะตระหนักถึงความ ยิ่งใหญ่รวมทั้งสิทธิที่พึงมีได้ดีเท่ากับพระองค์ แม้จะทรงตระหนักในพระเกียรติยศ อันสูงส่งนี้เพียงใด ด้วยพระเมตตาอันเป็นอุปนิสัย จึงทำให้ทรงเป็นที่รักใคร่ของผู้คน ทุกหมู่เหล่า โดยไม่ทำให้พระเกียรติยศต้องเสื่อมลงแม้แต่น้อย ดังนั้น พระเมตตา จะไม่ไปถึงเชื้อพระวงศ์ผู้ใกล้ชิดสนิทสนมได้อย่างไร ทรงเอาพระทัยใส่กับการศึกษา ของพระโอรส^๑ ซึ่งความเฉลียวฉลาดส่อแววให้เห็นก่อนวัย และได้ฟ้าพระบาท ให้การสั่งสอนที่เป็นประโยชน์อยู่มิได้ขาด ทรงแสดงความรักใคร่และอ่อนโยนกับ พระราชินีแห่งสเปน^๒ และมาตาม ลา ดูแซส แห่งชาวัว^๓ ผู้เป็นพระธิดา ดังจะเห็น ได้จากความกระตือรือร้นที่จะส่งข่าวหรือยินดีที่ได้รับข่าวจากพระธิดา ทั้งยังทรง

^๑ Philippe d'Orléans (ค.ศ. ๑๖๗๔ - ๑๗๒๓) พระโอรสของ Monseigneur le Duc d'Orléans กับ Elisabeth Charlotte de Bavière พระชายาองค์ที่ ๒ ต่อมาในสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๕ ได้รับการสถาปนาให้เป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน

^๒ Marie Louise d'Orléans (ค.ศ. ๑๖๖๒ - ๑๖๘๙) พระธิดาองค์แรกของ Monseigneur le Duc d'Orléans กับ Henriette d'Angleterre พระชายาองค์แรก ซึ่งต่อมาอภิเษกสมรสกับ Charles II กษัตริย์สเปนแห่งราชวงศ์ Habsburg

^๓ Anne Marie d'Orléans (ค.ศ. ๑๖๖๘ - ๑๗๒๘) พระธิดาของ Monseigneur le Duc d'Orléans กับ Henriette d'Angleterre ต่อมาอภิเษกสมรสกับ Victor-Amédée II de Savoie

จัดของกำนัลลงดงามไปให้อยู่เนื่องๆ ซึ่งหากมิได้เป็นพระธิดาสืบสายพระโลหิตแล้ว ก็อาจทำให้เข้าใจไปได้ว่าเป็นชายที่มาผูกสมัครรักใคร่ กล่าวได้ว่า นอกจากพระโอรสธิดาจะมีโชคอันประเสริฐที่มีได้ฝ่าพระบาทเป็นพระบิดาแล้ว ยังมีโชคอีกชั้นที่ได้ได้ฝ่าพระบาทเป็นครู เช่นเดียวกับข้าราชการที่ได้ได้ฝ่าพระบาทเป็นองค์อุปถัมภ์ ด้วยทรงเอาพระทัยใส่แม่ในเรื่องส่วนตน หากมีคดีความซึ่งได้ฝ่าพระบาททรงเห็นว่าไม่ผิดแล้ว ก็จะทรงดูแลฝากฝัง หรือหากจะต้องกราบทูลขอพระราชทานอภัยโทษจากพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสแล้ว ก็จะไม่ทรงรังรอง ผู้ใดก็ตามที่ถวายงาน และผลงานนั้นมีคุณค่า ก็จะทรงสมนาคุณอย่างเต็มที่สมกับที่ได้ลงแรง

ความจำเป็นบังคับให้ข้าพระองค์ต้องขอประทานอนุญาตจับคำอุทิสถวายหนังสือแต่เพียงนี้ ถึงแม้จะยังไม่ครบถ้วนตามที่ได้ตั้งใจไว้ก็ตาม ทั้งนี้ด้วยไม่ประสงค์จะให้เยิ่นเย้อเกินสมควรสำหรับคำอุทิส ข้าพระองค์ขอเพิ่มเติมเพียงกราบทูลให้ทรงทราบถึงความคารวะอย่างสูงสุดที่ข้าพระองค์มีต่อได้ฝ่าพระบาท

ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม

เดอ วิเซ

ข้าพระบาทผู้จงรักภักดี

จดหมายเหตุ เดอ วิเซ
ว่าด้วยการเดินทางของคณะราชทูตสยาม
ในราชอาณาจักรฝรั่งเศส เมื่อ ค.ศ. ๑๖๘๖
ภาค ๓

เสนาบดี เดอ แซนญอเลย์
พาคณะราชทูตชมเครื่องเพชรพลอยของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔

ท่าน^๑ คงจะเชื่อแล้วว่า การที่ข้าพเจ้าเขียนบันทึกในเรื่องเดียวกันให้ท่านอ่านถึงสามครั้งสามครา เป็นเพราะข้าพเจ้าแน่ใจว่า บันทึกของข้าพเจ้าไม่เพียงแต่จะสร้างความพึงใจให้แก่ท่านเท่านั้น แต่ยังมีประโยชน์ ด้วยเป็นที่พอใจแก่ผู้ที่ได้อ่านต่อจากท่าน เป็นความจริงที่ว่าบันทึกทั้งหมดนี้อาจมีข้อให้ติติง ทั้งจะยังปรากฏเป็นตอนๆ หากข้าพเจ้าไม่สามารถรวบรวมให้จบเป็นบันทึกการเดินทางอย่างเช่นในสองภาคที่แล้ว ในภาคที่สามนี้ ข้าพเจ้าจะขอเล่าเรื่องราวที่ยังค้างอยู่จากการเดินทางไปพระราชวังแวร์ซายส์ จากนั้นจึงจะเล่าถึงสิ่งที่คณะราชทูตกระทำการระหว่างที่อยู่กรุงปารีส จนถึงวันออกเดินทางไปมณฑลฟลองดร์ เพื่อชมสถานที่ที่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสทรงประสมชัยชนะในการสงคราม และจบลงด้วยบันทึกการเดินทางทั้งหมด ดังนั้น ทุกเรื่องที่ข้าพเจ้าจะเล่าต่อไปนี้จึงเป็นเรื่องใหม่ ส่วนเรื่องราวที่ท่านได้ยินได้ฟังมาแล้วจนเบื่อหูในสองภาคก่อนหน้านี้ จะไม่นำมากล่าวซ้ำอีก

^๑ ภาษาฝรั่งเศสใช้คำว่า Madame เป็นกลวิธีในการเล่าเรื่อง หมายความว่าถึงผู้่านสตรีที่สูงเกียรติ ในที่นี้อาจหมายถึงพระชายาองค์ที่ ๒ ของ Monseigneur le Duc d'Orléans ซึ่งเป็นผู้อุปถัมภ์นักเขียนฝรั่งเศสที่มีชื่อเสียงหลายคนในขณะนั้น เช่น Jean de la Fontaine

เมอติเยอร์ เดอ แซนญูเลย์

ทุกอย่างที่ข้าพเจ้าได้เล่าในภาคที่สองเกี่ยวกับสิ่งที่คณะราชทูตได้เห็นใน พระราชวังแวร์ซายส์ ล้วนแสดงถึงความยิ่งใหญ่แห่งพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสที่ทำให้ คณะราชทูตตื่นตะลึง แม้จะได้เตรียมตัวเตรียมใจที่จะได้เห็นสิ่งที่น่าพิศวงไว้แล้ว ก็ตาม ความประหลาดใจของคณะราชทูตเพิ่มขึ้นเป็นทวีคูณ เมื่อเมอสิเยอร์ เดอ แชนญอเลย์^๑ พาไปชมเครื่องเพชรพลอยของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ถึงกับกล่าวชม เครื่องมุกที่ได้เห็นว่า “ข้าพเจ้าเคยได้เห็นไข่มุกทั้งดงามเช่นนี้ในอินเดีย และได้เห็น เพชรนิลจินดาที่งามเป็นเลิศมาแล้วทั้งในจีน ญี่ปุ่น และเกือบจะทุกแคว้นใน อินเดีย เว้นแต่เพียงที่เป็นของจักรพรรดิมะหงน (โมกุล) ที่ยังไม่ได้เห็น แต่ก็ไม่น่า จะดงามเท่า ทั้งยังไม่เคยเห็นมุกที่ใดจะมีขนาดใหญ่ หนา สมบูรณ์ไม่มีที่ติ และมีจำนวนมากมายมหาศาลเท่ากับของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส แม้เพชรนิลจินดาจะ เป็นเครื่องเสริมแต่งเกียรติยศสำคัญของกษัตริราชผู้ยิ่งใหญ่อันจะขาดเสียมิได้ แต่กระนั้นเทพยดาที่ยังเมตตาประทานเฉพาะทั้งดงามล้ำค่ามาให้อย่างล้นเหลือ” นอกจากเครื่องเพชรพลอยที่เมอสิเยอร์ เดอ แชนญอเลย์ พาชมแล้ว ยังมีอยู่อีก จำนวนมากที่ประดับอยู่บนฉลองพระองค์ของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสที่ทรงสวมใส่วัน นั้น โดยเฉพาะเพชรเม็ดใหญ่ ๗๐ เม็ดที่ประเมินค่ามิได้ เป็นการยากที่จะกล่าวว่ามีอยู่กี่ร้อยล้านเม็ดในราชวงศ์ มกุฎราชกุมารและพระชายาทรงมีอยู่เป็นจำนวนมาก เช่นกัน ทั้งยังได้รับส่วนที่เป็นมรดกตกทอดจากพระราชินีที่สวรรคต ส่วนพระอนุชา ธิราชนั้นทรงมีเครื่องเพชรพลอยล้ำค่าเกินกว่ากษัตริย์ใดๆ ในผืนพิภพ ทั้งทรงมี ความชำนาญในการดูเพชรเป็นพิเศษ เครื่องเพชรทั้งหมดทรงได้รับพระราชทาน จากพระราชมารดาที่สวรรคต ส่วนพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสทรงเก็บไว้แต่เพียงเครื่องมุก เท่านั้น

^๑ Monsieur de Seignelay

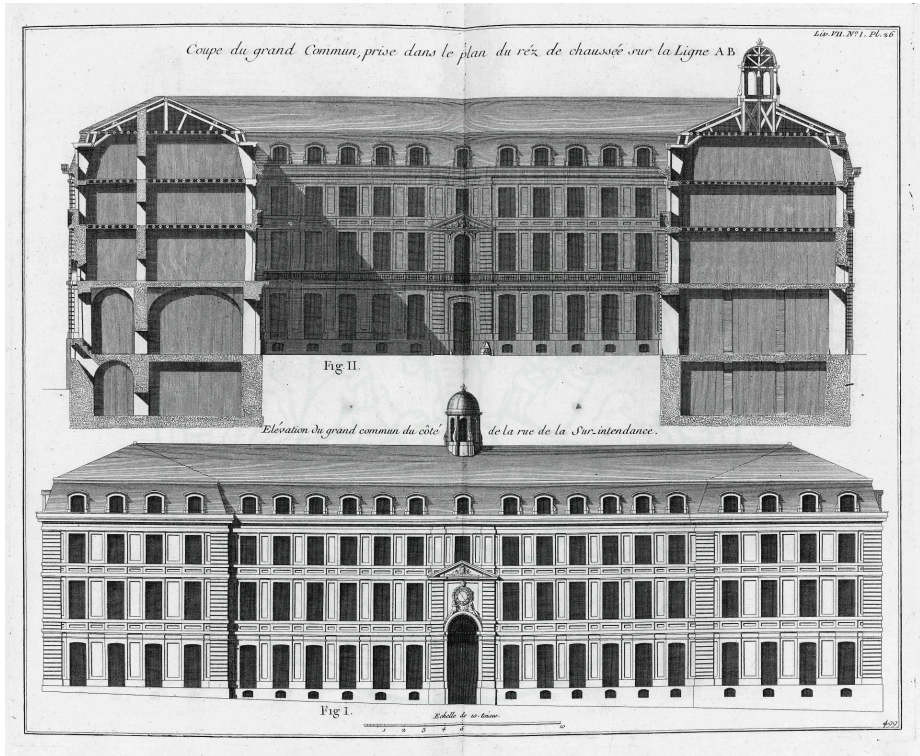
คณะราชทูตชมตึกเลอ กร็องด์ และเลอ เปอติต์ คอมมัง

พระราชวังแวร์ซายส์มีสิ่งน่าพิศวงให้ดูชมเป็นอเนกอนันต์ เจ้าพนักงานจึงมิได้นำคณะราชทูตเข้าชมตึกเลอ กร็องด์ คอมมัง^๑ แต่ตึกใหญ่โตโอฬารสูงตระหง่านที่มองเห็นได้จากหลายที่หลายแห่ง ทำให้คณะราชทูตสังเกตเห็นในทันทีเมื่อเดินทางผ่าน ถึงแม้จะไม่ได้เข้าไปด้านใน แต่ภาพที่เห็นก็ทำให้คณะราชทูตกล่าวชมขึ้นว่า “แม้พระราชวังที่ประทับของกษัตริย์เรื่องอำนาจจำนวนมาก ก็ยังไม่ใหญ่โตโอฬารแลเห็นได้แต่ไกลเช่นนี้”

เหตุที่มีการขนานนามสถานที่แห่งนี้ว่า เลอ กร็องด์ คอมมัง หรือตึกใหญ่ เพราะนอกจากจะเป็นที่รวมห้องเก็บเครื่องของในราชพิธี ห้องครัวจำนวนมาก รวมทั้งเจ้าพนักงานเครื่องควาหวานประจำราชสำนักแล้ว ยังมีตึกเล็กที่เรียกว่า เลอ เปอติต์ คอมมัง^๒ แยกอยู่ต่างหากอีกแห่งหนึ่ง ทั้งยังไม่นับรวมห้องเครื่องสำหรับพนักงานวิเสทประจำโต๊ะเสวย ซึ่งต้องอยู่ภายในพระราชวังที่ประทับอีก

^๑ Le grand Commun

^๒ Le petit Commun

ตึกเลอ กร็องด์ คอมมั่ง ในพระราชวังแวร์ซายส์

ตึกเลอ กร็องด์ คอมมัง ตั้งอยู่ข้างหลังปีกด้านซ้ายของประตูทางเข้าลานด้านหน้าของพระราชวังแวร์ซายส์ ตรงกันข้ามกับปีกใหญ่ของพระราชวัง สร้างเป็นตึกขนาดใหญ่แยกจากส่วนอื่นๆ สันฐานเป็นรูปสี่เหลี่ยมยาว ๔๘ ตัวช กว้าง ๕๐ ตัวช ลานด้านในมีลักษณะเกือบจะเป็นสี่เหลี่ยม ชั้นล่างสุดมีเพดานโค้งเป็นที่ตั้งโรงครัว ห้องเก็บเสบียงอาหาร และห้องเครื่องใช้ต่างๆ ชั้นที่ ๑ ซึ่งอยู่เหนือขึ้นไป มีระเบียงศิลายื่นล้าออกไปด้านนอก เชื่อมต่อกันโดยรอบลานด้านใน ระเบียงศิลานี้ปิดล้อมด้วยราวลูกกรงเหล็ก เหนือชั้นนี้ขึ้นไปยังมีชั้นใหญ่รูปทรงสี่เหลี่ยมอีกชั้นหนึ่ง ดังนั้นตึกหลังนี้จึงมีทั้งหมด ๓ ชั้นด้วยกัน ประดับด้วยคานและหลังคาโค้งยอดแหลมกับห้องใต้หลังคาอีก ๓ ชั้น ตลอดความยาวของตัวตึกทำเป็นแนวกำแพงหนา ๑ ตัวช ภายในแบ่งเป็นห้องเล็กห้องน้อยกว่า ๖๐๐ ห้อง ลั่นกุญแจเช่นเดียวกับห้องชั้นล่าง เครื่องประดับผนังด้านนอกทำเป็นลวดลายนูนและอิฐรูปตาราง ด้านหน้าของตึกทุกด้าน ทั้งด้านในและด้านนอกของลานตรงกลางสร้างเป็นมุขเด็จ หน้าบันประดับด้วยตราสัญลักษณ์ของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ข้างใต้หน้าบันเป็นภาพนูนต่ำ สลักลวดลายสัญลักษณ์ฤดูกาลทั้งสี่ของปี เบื้องบนเป็นภาพเทพีทั้ง ๔ ถือผลไม้และดอกไม้ที่เป็นสัญลักษณ์ของแต่ละฤดู

เป็นที่เห็นพ้องต้องกันว่าบรรดาสรรพสิ่งที่แสดงถึงความยิ่งใหญ่แห่งพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสที่แวร์ซายส์คงต้องโอ้อ่าอลังการอย่างยิ่ง ถึงทำให้เลอ กร็องด์ คอมมังไม่อาจเทียบชั้นให้เป็นสิ่งมีค่าควรแก่การนำแขกเมืองเข้าชม แม้คณะราชทูตจากสยามจะลงความเห็นว่างดงามกว่าพระราชวังของกษัตริย์อื่นๆ ดังที่ข้าพเจ้าได้กล่าวเมื่อสักครู่นี้ก็ตาม

คณะราชทูตไปชมโรงสุน์ขหลวง

วันเดียวกันนั้น เจ้าพนักงานได้พาคณะราชทูตไปชมสถานที่เลี้ยงสุน์ขหลวง ซึ่งใช้เป็นที่พักของหัวหน้านายพรานหลวงในเวลาเดียวกัน เป็นการยากที่จะบรรยาย สถานที่เลี้ยงสุน์ขแห่งนี้ ด้วยทุกสิ่งทุกอย่างเปลี่ยนแปลงพิสดาร เริ่มตั้งแต่ประตูทางเข้าที่ควรจะ อยู่ด้านหน้า แต่กลับโพลไปอยู่ด้านข้าง ดังนั้น การบรรยายของข้าพเจ้าจึงต้องใช้ วิธีการที่แปลกกว่าเดิม โรงสุน์ขตั้งอยู่หน้าโรงฝึกม้า ด้านหลังของโรงม้าหลวง แต่ ไม่มีทางเข้าทางด้านนี้ ต้องอ้อมไปเข้าทางด้านหน้าของตึกใหญ่ ซึ่งสร้างเป็นสวน มีระเบียงลูกกรงล้อมตลอดความยาวของแนวตึก จากนั้นจึงหักมุมวกเข้าหาปีกตึก ทั้ง ๒ ข้างต่อยาวไปจนสุดตัวตึก ตึกใหญ่ที่ว่านี้ยาวประมาณ ๓๐ ตัวช หนา ๘ ตัวช ประกอบด้วยชั้นล่างและชั้นบนซึ่งเป็นชั้นสูงสุด ไม่มีหลังคา แต่สร้างเป็นระเบียง มีตึบลูกกรง ประดับด้วยแจกันแทน โดยที่ด้านหลังของตึกใหญ่หันเข้าหาปราสาท แวร์ชายส์ และตัวตึกตั้งอยู่ตรงกลางระหว่างแนวต้นไม้ ๒ แนว ดังนั้น จึงต้องเดิน เลาะกำแพงสวนทั้ง ๒ ด้าน ตามแนวต้นไม้ซึ่งแต่ละแนวก็คือถนนสายต่างๆ ของ พระราชวังแวร์ชายส์นั่นเอง มีประตู ๒ ประตูเปิดเข้าสู่ลานขนาดเล็ก ๒ ลาน เมื่อ ผ่านประตูเหล็กทั้งสองนี้เข้าไปก็จะถึงลานขนาดใหญ่กว้างขวางรูปแปดเหลี่ยม มีผนัง ๘ ด้าน ผนังใหญ่ ๔ และผนังเล็กอีก ๔ ซึ่งหนึ่งในผนังใหญ่ก็เป็นทางเข้าตึก ใหญ่ที่ข้าพเจ้ากล่าวถึงเมื่อสักครู่ ส่วนผนังอีกด้านหนึ่งที่อยู่ตรงกันข้ามมีรั้วเหล็กกั้น กลางรั้วมีประตูให้เข้าไปยังลานอีกลานหนึ่งซึ่งข้าพเจ้าจะได้กล่าวถึงในตอนต่อไป ตามแนวผนังใหญ่อีก ๒ ด้าน มีลานไม้ใหญ่นักอีก ๒ ลานดังที่ข้าพเจ้าได้กล่าวถึง แล้ว เมื่อเดินผ่านลานทั้ง ๒ นี้ ก็จะเข้าสู่ลานรูปแปดเหลี่ยมที่ว่านี้ได้ ส่วนผนังเล็ก ๔ ด้านของลานที่กล่าวแล้วข้างต้น เจาะเป็นช่องประตูโค้งรูปหุตะกร้า ๔ ประตู โดย ๒ ประตูเปิดสู่สวน และอีก ๒ ประตูเปิดออกสู่ลานอีก ๒ แห่ง ซึ่งเชื่อมต่อกับ ลานอื่นอีก ๒ ลาน และสามารถติดต่อกันได้โดยผ่านทางชั้นบนของปีกทั้ง ๒ ด้าน

ของตัวตึกที่คั่นกลางระหว่างลานทั้งสองและทอดยาวไปจนสุดขอบลาน ลานที่ว่านี้ ข้าพเจ้าได้กล่าวถึงแล้ว ซึ่งก็คือลานที่สามารถเดินเข้าได้จากผนังด้านหนึ่งของลาน รูปแปดเหลี่ยมที่อยู่ตรงกันข้ามกับทางเข้าด้านหน้าของตึกใหญ่นั้นเอง ลานนี้มีทางออกสำหรับฝูงสุนัข มีประตูอยู่ตรงข้ามกับด้านหน้าของตึกใหญ่ ซึ่งควรจะเป็นทางเข้าหลักหากมีถนนอยู่ทางฝั่งนั้น ลานทั้ง ๕ ซึ่งเป็นลานที่อยู่ท้ายสุด แต่ควรจะเป็นลานที่อยู่หน้าสุด หากทำทางเข้าหลักไว้ทางด้านนี้ มีตึกหลายตึกตั้งอยู่เต็มรอบๆ ลาน ล้วนเป็นที่อยู่ของเจ้าพนักงานกองพรานหลวง ทั้งยังมีโรงม้าแข่งและโรงสุนัขจำนวนมากสำหรับฝูงสุนัขหลวงชุดต่างๆ ที่ใช้ในการล่าเนื้อของพระเจ้าแผ่นดิน ไม่มีสิ่งใดที่จะแปลกและเป็นที่เล่าลือกันเท่ากับสถานที่แห่งนี้ ซึ่งมีตึกหลายหลัง ลาน ๘ ลาน และสวน ๑ สวน ทักษะนิภาพโดยรอบสร้างความรื่นรมย์อย่างหาที่เปรียบมิได้ ด้วยสามารถมองเห็นทุกสิ่งทุกอย่างจากกลางลานรูป ๘ เหลี่ยม และโดยที่มีการเจาะช่องทางเข้าออกไว้ที่ผนังทั้ง ๘ ด้าน ผู้ที่มาเยี่ยมชมจึงสามารถเลือกที่จะไปทางใดก็ได้โดยง่าย รายละเอียดในสิ่งละอันพันละน้อยเหล่านี้ล้วนแสดงให้เห็นความสามารถอันเป็นเลิศของสถาปนิกผู้ออกแบบ ผู้ใดก็ตามที่สามารถนึกคิดสร้างสิ่งเหล่านี้ขึ้นมาได้ ย่อมต้องมีรสนิยมสูงส่งทางศิลปะอย่างมิต้องสงสัย

หลังจากที่ได้บรรยายลักษณะของสถานที่เลี้ยงสุนัขหลวงแล้ว ข้าพเจ้าใคร่ขอกกล่าวถึงเจ้าพนักงานกองพรานหลวง เพื่อให้ท่านผู้อ่านได้เข้าใจว่าในการต้อนรับคณะราชทูตจากสยาม ท่านเจ้ากรมพรานหลวงจะต้องมีเจ้าพนักงานติดตามจำนวนเท่าใดโดยประมาณ ในครั้งนี้ ท่านได้กำหนดให้มีเจ้าพนักงานสามัญประจำกองพรานหลวง ๑ นาย เจ้าพนักงานประจำแผนก ๔ นาย เจ้าพนักงานสามัญอื่นอีก ๔ นาย ซึ่งพร้อมที่จะรับใช้ นายร้อยทหาร ๑ นาย ขุนนางผู้มีตำแหน่งในกองพรานหลวง ๓๘ นาย ขุนนางสามัญอีก ๔ นาย เจ้าพนักงานดูแลสุนัขหลวงกว่า ๑๐๐ นาย เจ้าพนักงานฝ่ายเสปียง มหาตเล็กรับใช้ เจ้าพนักงานผู้ควบคุมฝูงสุนัขไล่เนื้อ นายตรวจ รวมทั้งเจ้าหน้าที่ที่ดูแลเรื่องการล่าสัตว์ฝ่ายต่างๆ จำนวนนับไม่ถ้วน รวมทั้งกองทหารแมนธนูและกองทหารม้ารักษาการณ์ นายทหารเหล่านี้ล้วนแต่งกายงดงามติดเครื่องหมายยศประดับเงินดินทองแวววาวตามลำดับชั้นยศ เมอสิเยอร์

เลอ ดุ๊ก เดอ ลา รอชฟูโกต์^๑ เป็นผู้นำขบวนขุนนางข้าราชการชั้นผู้ใหญ่จำนวนมาก มาต้อนรับคณะราชทูตถึงหน้าประตูทางเข้าจวนที่พัก คณะราชทูตเข้าชมภายใน และแสดงความชื่นชมความยิ่งใหญ่อลังการ รวมทั้งความเป็นระเบียบเรียบร้อย ที่ได้เห็น ท่านสังเกตเห็นพรมแขวนผืนหนึ่งซึ่งปักเรื่องราวของลีแอนเดอร์และฮีโร^๒ ซึ่งท่านออกปากว่างดงามมาก หลังจากนั้นท่านดุ๊ก เดอ ลา รอชฟูโกต์ จึงได้พาชม รถม้าพระที่นั่งและโรงม้า ซึ่งมีม้าเฉพาะสำหรับล่ากวางอย่างเดียวยัง ๑๕๐ ตัว แต่การรักษาความสะอาดได้อย่างไม่มีที่ติ ทำให้คณะราชทูตต้องเอ่ยปากสรรเสริญ เจ้าพนักงานผู้ดูแลที่รักษาความสะอาดได้ถึงเพียงนี้

ต่อจากนั้นคณะราชทูตก็ได้เข้าไปยังลานซึ่งเป็นที่ตั้งของโรงสุนัขหลวง ณ ที่นั้น ท่านได้เห็นสุนัขประมาณ ๒๐๐ - ๓๐๐ ตัว หมอบอยู่บนฟางหญ้าที่เก็บ มาใหม่ๆ สดๆ ท่านมองไปรอบๆ พิจารณาตึกต่างๆ ที่สร้างได้อย่างเหมาะสม รั้งกันทุกส่วน พลางกล่าวว่า “ข้าพเจ้าได้เห็นสิ่งแปลกใหม่เกินความคาดฝันทุก คราวไป ช่างน่าอัศจรรย์นัก ลำพังมนุษย์ไม่ว่าจะสามารถคิดทำได้แม้เพียงครึ่งของ สิ่งที่ข้าพเจ้าได้เห็น” จากนั้น ท่านดุ๊ก เดอ ลา รอชฟูโกต์ จึงออกคำสั่งให้ปล่อยสุนัข ทั้งหมดออกมาจากห้องที่ขัง แล้วนำเนื้อสัตว์สดๆ มาเลี้ยงดูสุนัขเหล่านั้นต่อหน้า คณะราชทูต โดยเจ้าพนักงานได้นำแก้อุ้มมาให้ท่านนั่งชมในสนามนั่นเอง นอกจากนี้ ท่านดุ๊กยังได้สั่งให้จัดอาหารว่างมาเลี้ยงรับรองคณะราชทูตอย่างเอิกเกริก ทั้ง ยังเตรียมเหล่าหวานเลิศรสนานาชนิดมาให้ลิ้มลอง โดยที่คณะราชทูตได้ทราบ ชาติกำเนิดและตำแหน่งหน้าที่อันสูงส่งของท่านลา รอชฟูโกต์ รวมถึงความไว้วางใจ

^๑ Monsieur le Duc de la Rochefoucault

^๒ Léandre et Hero เป็นเรื่องราวของ Léandre ชายหนุ่มที่อาศัยอยู่ในเมืองอะไบดอส ริมช่องแคบเฮลสปอนต์ กับ Hero นักบวชหญิงแห่งอะไโรไตทีในเมืองเซสท์บนฝั่งตรงกันข้าม ทุกคืน Léandre จะว่ายน้ำข้ามน้ำมหาโดยอาศัยแสง ตะเกียงที่ Hero จุดให้สว่างอยู่เสมอบนยอดหอคอย คืนวันหนึ่งลมพายุพัดโหมจนไฟดับ Léandre เสียวชีวิต วังของ Léandre ถูกคลื่นซัดขึ้นฝั่ง เมื่อ Hero ไปพบเข้าจึงกระโดดจากหอคอยฆ่าตัวตายตาม ปกรณัมเรื่องนี้เป็นแรงบันดาลใจให้กับจิตรกร จำนวนมาก รวมทั้ง Lord Byron กวีเอกของอังกฤษ

ปกกรรมเรื่องลีแอนเดอร์และฮีโร

และเกียรติยศพิเศษที่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสพระราชทานให้ ท่านราชทูตจึงกล่าวสรรเสริญดังนี้ “พวกข้าพเจ้ารู้สึกซาบซึ้งในมิตรไมตรีและความคารวะที่ท่านมิให้แก่พระเจ้าแผ่นดินสยาม พระเจ้าแผ่นดินของพวกข้าพเจ้า มิฉะนั้นแล้ว ขุนนางผู้มีเกียรติสูงเช่นท่านดุก เดอ ลา รอกฟูโกต์ ซึ่งได้รับการเคารพยกย่องในทุกสถานที่ ก็คงจะไม่เอาเป็นธุระในการนำขมสถานที่ต่างๆ ด้วยตนเองเช่นนี้” ท่านราชทูตได้กล่าวคำขอบคุณท่านดุก เดอ ลา รอกฟูโกต์ อยู่อีกหลายครั้งด้วยกิริยาอาการนอบน้อมอย่างที่สุด

คณะราชทูตไปเยี่ยมชมกรมม้าหลวง

วันต่อมา คณะราชทูตได้ไปเยี่ยมชมกรมม้าหลวง ทั้งที่โรงม้าใหญ่และโรงม้าเล็ก^๑ ซึ่งสร้างเป็นตึกใหญ่ ๒ ตึกแยกจากกัน โดยหันหน้าเข้าหาปราสาทแวร์ซายส์ทางด้านหน้า ตึกทั้งสองนี้ตั้งอยู่ระหว่างถนน ๓ สายที่บรรจบกันเป็นรูปตีนกาพุ่งสู่ปราสาทแวร์ซายส์ โรงม้าหลวงนี้ตั้งอยู่ภายในอาณาเขตของลานด้านนอกหรือที่เรียกกันว่าลานอาวุธ^๒ แต่ละตึกมีลาน ๕ ลาน ลานใหญ่มีลักษณะแคบตรงทางเข้าและผายออกตรงปลายลาน ลานนี้มีรั้วเหล็กปิดล้อมเฉพาะด้านหน้า ยาว ๒๒ ตัวช และศาลา ยาว ๙ ตัวช อีกหลายศาลา สร้างเป็นปีกขนาน ยาว ๓๗ ตัวช หักมุมที่สุดปลายด้านในของลาน โอบล้อมเป็นรูปโค้งครึ่งวงพระจันทร์ มีทางเข้าลักษณะกลมมน ๒ ทาง ความยาว ๓๔ ตัวช ซึ่งจะไปบรรจบกันที่ลานใหญ่ด้านหน้าอันเป็นประตูทางเข้าหลัก ถัดไปเป็นลานขนาดกลางอีก ๒ ลาน ล้อมรอบด้วยตึกหลายหลัง ยาว ๑๐ ตัวช กว้าง ๑๒ ตัวช ด้านนอกของตึกที่วານี้ ตรงด้านข้างมีลานขนาดเล็กอีก ๒ ลาน ใช้เป็นโรงเก็บปุ๋ย ลานทั้ง ๒ นี้ ยาว ๒๐ ตัวช กว้าง ๙ ตัวช ด้านหน้ามีกำแพงปิดล้อมโดยรอบ ความสูงเท่ากับชั้นที่ ๑ ของตัวตึก ลวดลายประดับด้านนอกมีเพียงลายปูนหรือประดับด้วยแผ่นศิลาสีน้ำตาลชั้นล่างสุดมีลักษณะโค้งยื่นล้าออกมาด้านนอกและบรรจบกับซุ้มโค้งทางเดิน ส่วนหน้าต่างชั้นเหนือขึ้นไปมีลักษณะสูงยาวรูปสี่เหลี่ยม มีการประดับอิฐตกแต่งเป็นลวดลายบนเสาที่ตั้งวางตามแนวปีกทั้ง ๒ ข้าง หลังคาได้สัดส่วนเหมาะสมเจาะจงงาม มีช่องหน้าต่างเล็กๆ ให้แสงสว่างกับห้องใต้หลังคาชั้นบนสุดที่ตั้งตรงเป็นมุมฉากรับกันกับหลังคา ตึกต่างๆ เหล่านี้ใช้เป็นที่พักของนายทหารประจำกรมม้าหลวง รวมทั้งเจ้าพนักงานอื่นๆ

^๑ la grande et la petite Ecurie

^๒ Place d'armes

โรงม้าเล็กในพระราชวังแวร์ซายส์

ตึกทั้งหมดสร้างให้ไม่สูงนัก ทั้งนี้เพื่อมิให้ขัดบังทัศนียภาพของปราสาทแวร์ซายส์
ดังนั้น ยอดหลังคาจึงสูงเสมอเพียงพื้นศิลาอ่อนของลานเล็กเท่านั้น ทั้งยังไม่มีฐาน
เตาผิงใดๆ ปรากฏให้เห็นจากภายนอก รั้วเหล็กก็สร้างให้เป็นรูปครึ่งวงกลมเช่นกัน
ดังนี้ ไม่ว่าเมื่อใดก็ตามที่มองมายังโรงม้าหลวง และไม่ว่าจากด้านใดก็จะมองเห็น
ศาลาทั้ง ๔ ที่ตั้งอยู่ทั้งปีกซ้ายและขวาได้ครบครัน และทั้งหมดที่กล่าวมานี้ก็คือ
ลักษณะและวิธีการตกแต่งที่โรงม้าทั้ง ๒ มีเหมือนกัน แต่สำหรับประโยชน์ใช้สอยนั้น
แต่ละแห่งจะมีลักษณะต่างกัน โดยโรงม้าใหญ่มีไว้เก็บเฉพาะม้าที่ใช้งานเป็นประจำ
เท่านั้น

จากทางเดินใต้ซุ้มโค้งซึ่งอยู่ด้านในสุดของลานและประตูทางเข้าซึ่งอยู่
ตรงกลางมุข สามารถเดินเข้าไปในโรงฝึกม้า ซึ่งมีหลังคาปิดมิดชิด ยาว ๒๐ ตัวซ
กว้าง ๘ ตัวซ มีคอกม้าขนานอยู่ทั้ง ๒ ข้าง ด้านหลังคอกม้ามีโรงฝึกม้าขนาดใหญ่
อีกแห่งหนึ่งสำหรับฝึกการต่อสู้บนหลังม้าโดยเฉพาะ และด้านหน้าของโรงฝึกม้า
ใหญ่นี้ก็เป็นที่ตั้งของของโรงเลี้ยงสุนัขที่ได้กล่าวแล้วนั่นเอง สำหรับมุขทางเข้าที่
อยู่ตรงกลางประดับภาพปูนดำขนาดใหญ่ สลักรูปสัญลักษณ์แห่งชัยชนะ อานม้า
และลวดลายอื่นๆ ที่มีความหมายทำนองเดียวกัน เสาประดับรั้วด้านหน้าก็เช่นกัน
ตกแต่งเป็นรูปดาบประจำตัวของเจ้ากรมม้าหลวง

สำหรับโรงม้าเล็กนั้น ทางเดินใต้ซุ้มโค้งโดยรอบลานครึ่งวงกลมซึ่งอยู่ในสุด
ของลาน ใช้เป็นที่เก็บราชยานต่างๆ จำนวนฝั่งละ ๘ ถึง ๙ คัน จากประตูทางเข้า
ของมุขกลางสามารถเดินเข้าไปยังคอกม้าที่ใหญ่ที่สุดได้ คอกม้านี้ แบ่งเป็น ๒ แถว
แต่ละแถวมีม้า ๒๕ ตัว ตรงกลางเป็นทางเดินผ่านเข้าออก สุดทางเดินเป็นเพดาน
โค้งครึ่งวงกลม เส้นผ่านศูนย์กลาง ๑๒ ตัวซ คั่นกลางระหว่างคอกม้าอื่นอีก ๒ คอก
ที่อยู่ถัดไป คอกม้าทั้ง ๒ นี้แบ่งเป็น ๒ แถวเช่นกัน แต่ละแถวมีม้า ๓๔ ตัว ตลอด
ความยาวของแนวเสาสีสร้างรางหญ้าคู่กันทั้ง ๒ ด้าน ทำให้คอกม้ามีลักษณะเหมือนมี
เปลยาวขนานทั้ง ๒ ฝาก แต่ถึงกระนั้นก็ยังมิที่ข้างหลังม้าเพียงพอให้รถม้าแล่นผ่าน
ไปได้ ปลายสุดของคอกม้าทั้ง ๒ นี้ ยังมีคอกม้าอีก ๒ คอก แต่สำหรับเก็บม้าเพียง
แถวเดียว โดยแต่ละคอกมีม้า ๔๗ ตัว โดมของโรงม้าเล็กตั้งงามด้วยวงโค้งทั้ง ๔ ที่

รองรับ เพดานโค้งทำด้วยศิลา ตรงกลางมีช่องให้แสงสว่างลอดเข้ามาด้านใน โครงหลังคาเป็นเหล็กโค้งมน ประดับด้วยกระจกลากสี่

ด้านหลังของโรงม้เล็กนี้มีทางเข้าหลักอยู่ตรงกลางมุขประตูเช่นเดียวกับด้านหน้า เหนือประตูมุขเป็นหน้าจั่วรูปสามเหลี่ยม ภายในประดับตกแต่งด้วยภาพสลักนูนต่ำ แสดงเรื่องราวของพระเจ้าอเล็กซานเดอร์ปราบบูเซฟาเลียส^๑ อันเป็นฝีมือการแกะสลักของนายช่างฉิมราร์ตง

ถัดจากโรงม้เข้าไป ยังมีคอกม้าใหญ่อีก ๒ คอก แต่ละคอกมีม้า ๕๔ ตัว และในลานซึ่งคั่นกลางระหว่างตัวตึกโรงม้เล็กกับคอกม้าที่ต่อขยายออกมานี้ ยังมีโรงฝึกหัดม้าขนาดย่อมอีกโรงหนึ่ง

นอกจากคอกม้ามากมายหลายแห่งที่กล่าวนี้ ยังมีสถานพยาบาลรักษาม้าป่วยตั้งอยู่ในลานด้านหลัง แบ่งซอยเป็นคอกม้าเล็กๆ สำหรับม้า ๒ ตัวบ้าง ๔ ตัวหรือ ๖ ตัวบ้าง ข้าพเจ้าคิดว่าได้เคยเล่าให้ท่านฟังแล้วในจดหมายฉบับใดฉบับหนึ่งว่าคอกม้าทั้งหมดที่เห็นนี้เป็นฝีมือการออกแบบของนายช่างหลวง เมอสิเยอร์มองซาร์ต ซึ่งหลังจากที่สร้างโรงม้หลวงเสร็จก็ได้รับคำยกย่องสรรเสริญอย่างมากมาย จนเป็นการเปล่าประโยชน์ที่จะกล่าวซ้ำในที่นี้

เมื่อคณะราชทูตสยามเดินทางมาชมคอกม้าทั้งหมดนี้ก็ได้ผ่านทางประตูรั้วเข้ามายังโรงม้เล็กเป็นลำดับแรก ท่านมาร์กีส เดอ เบอแรง์เกิน^๒ เจ้าพนักงานผู้ใหญ่ประจำกรมม้าหลวง ซึ่งได้รับสืบทอดตำแหน่งต่อจากบิดา ได้มารอต้อนรับอยู่แล้วที่ประตูทางเข้า โดยมีขบวนผู้ติดตาม ได้แก่ เมอสิเยอร์ เดอ กาบานัค^๓ เจ้าพนักงาน

^๑ Alexandre domptant Bucéphale อเล็กซานเดอร์ปราบม้าพยศชื่อบูเซฟาเลียส ตามตำนานเล่าว่า มีผู้นำม้ามาขายให้พระเจ้าฟิลิปที่ ๒ แห่งมาซิโดเนีย แต่พระเจ้าฟิลิปที่ ๒ สั่งให้นำม้ากลับไป เนื่องจากเป็นม้าพยศ แต่เจ้าชายอเล็กซานเดอร์ประสงค์ที่จะเลี้ยงไว้ พระเจ้าฟิลิปที่ ๒ จึงตั้งเงื่อนไขว่าหากปราบไม่ได้ ก็จะต้องนำเงินมหาศาลที่ใช้ซื้อม้ามาคืน เจ้าชายอเล็กซานเดอร์จับได้ว่าม้าพยศเพราะกลัวเงาของตัวเอง จึงฝึกม้าโดยให้หันหน้าเข้าหาดวงอาทิตย์ตลอดเวลา จึงฝึกได้สำเร็จและบูเซฟาเลียสก็ไม่ยอมให้ผู้ใดขี่ขึ้นขี่ นอกจากพระเจ้าอเล็กซานเดอร์พระองค์เดียว

^๒ Monsieur le Marquis de Beringhen

^๓ Monsieur de Cabanac

ภาพสลักนูนต่ำบนหน้าจั่ว
แสดงเรื่องราวของพระเจ้าอเล็กซานเดอร์ปราบม้าพศุเขฟาลีส

กรมม้าหลวงอีก ๒ นาย เจ้ากรมมหาดเล็กกับทั้งขุนนางชั้นผู้ใหญ่ที่เกี่ยวข้องเกือบทั้งหมด ด้วยมีส่วนหนึ่งติดตามองค์รัชทายาทไปในการล่าสัตว์ นอกจากนี้ยังมีมหาดเล็กรักษาพระองค์อีกจำนวนมาก เจ้าพนักงานทุกฝ่ายที่มารอต้อนรับ รวมทั้งมหาดเล็กรับใช้ จำนวนนับไม่ถ้วนล้วนสวมใส่เครื่องแบบประจำกรมกอง ทั้งนี้ยังไม่นับรวมเจ้าพนักงานที่ประจำการอยู่ในโรงม้าอีกหลายนาย

หลังจากที่คณะราชทูตและท่านเบอแรง์เกินได้แสดงความคารวะและสนทนาวิสาสะด้วยอัธยาศัยไมตรีอันดีแล้ว ท่านเบอแรง์เกินก็ได้พาชมม้าหลวงที่ยืนเรียงรายอยู่ทั้งสองฟาก โดยท่านราชทูตได้ชมม้าเทียมรถ ๕ ชุด ซึ่งแต่ละชุดมีม้าประจำการ ๕ ตัว และได้เห็นม้าที่ลั่นต่างสายพันธุ์ ดังนี้

ม้าพันธุ์สเปน^๑ ชนิดดำ

ม้าพันธุ์บรอนด์บูร์ก^๒ ชนิดน้ำตาลมันระยบมาจากแคว้นปรัสเซีย^๓ ซึ่งเอเล็กเตอร์แห่งแคว้นบรอนด์บูร์ก^๔ นำมาถวายเป็นบรรณาการแด่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสเมื่อราว ๕ ปีที่แล้ว

ม้าพันธุ์ไข่มุกสีเทา^๕ อันมีสายพันธุ์สูงส่ง ได้มาจากโรงม้าของกิงต์ โดลเด็มบูร์ก^๖ โดยตรง

ม้าพันธุ์เสือ^๗ ได้มาจากฝั่งโปแลนด์

ม้าพันธุ์ใบไม้ร่วง^๘ ชนิดสั้นเกรียน งดงามยิ่งนัก มาจากถิ่นเดียวกับม้าพันธุ์ไข่มุกสีเทา

^๑ les chevaux d'Espagne

^๒ les Brandebourgs

^๓ la Prusse Ducale

^๔ Electeur de Brandebourg เอเล็กเตอร์ เป็นคำเรียกตำแหน่งผู้มีสิทธิเลือกตำแหน่งจักรพรรดิแห่งอาณาจักรโรมันอันศักดิ์สิทธิ์

^๕ les gris de perle

^๖ Comte d'Oldembourg

^๗ les Tygres

^๘ les feuilles mortes

คณะราชทูตมิได้กล่าวสรรเสริญเฉพาะความองอาจภาคภูมิของม้าหลวงเท่านั้น แต่ยังได้เอ่ยชมความงามและสีขนอันหลากหลายของม้านานาพันธุ์ที่ได้เห็นในโรงม้าหลวง จากนั้น เจ้าพนักงานได้พาต่อไปยังโรงม้าที่เป็นพาหนะขององค์รัชทายาท ซึ่งมีม้างามจำนวนมากเช่นกัน มีทั้งม้าเทศจากอังกฤษ และม้าพันธุ์พื้นเมืองของฝรั่งเศส ล้วนใส่บังเหียนขาว ผูกแถบแพรสีแดงเพลิงบนศีรษะเช่นเดียวกับม้าเทียมราชยานที่ได้เห็นเมื่อสักครู่ ทั้งยังมีแพรผูกที่หาง ม้าที่คณะราชทูตจะได้เห็นต่อไปก็ผูกแพรที่หางเช่นกัน ด้วยเป็นม้าเทียมราชยาน ม้าอื่นๆ จะมีเพียงเฉพาะแพรผูกศีรษะเท่านั้น

ถัดจากนั้น คณะราชทูตได้เดินทางไปดูห้องเก็บอานม้าขององค์รัชทายาท ซึ่งมีตู้ขนาดใหญ่ชนิดบานพับเปิดได้ ๒ บาน ๕ ตู้ด้วยกัน

ตู้ตรงกลางซึ่งเมื่อเดินเข้าไปจะแลเห็นอยู่ตรงหน้าพอดี บรรจุศัสตราวุธ ทั้งห้าวและหอก รวมทั้งบังเหียนทำด้วยแผ่นเงินและทองลงยาสีแดง กับเครื่องตกแต่งม้าที่งดงามล้ำค่าทุกประเภท

ตู้ด้านที่อยู่ซ้ายและขวามือของตู้ใบนี้ เก็บผ้าคลุมอานม้า และของปิ่นที่ประดิษฐ์ตกแต่งอย่างวิจิตรงดงาม ชั้นบนสุดของตู้ทั้งสองนี้เป็นที่เก็บอานม้าจำนวนมาก ซึ่งดูมีค่าล้ำด้วยปกลดหลายต่างๆ อย่างงดงามตระการตา

ตู้ใบที่สี่ที่อยู่ทางขวามือ เก็บอานม้าฝีมือแบบอังกฤษ รวมทั้งผ้าคลุม แลดูสะอาดสะอ้านและงดงาม

ตู้ใบที่ห้าที่เห็นอยู่ทางซ้ายมือ เก็บปลอกสวมเท้าม้าหลากหลายชนิด ประดับประดาอย่างงดงามเป็นพิเศษ ด้วยมีไว้เพื่อใช้กับม้าในกระบวนแห่ และเมื่อเสด็จประพาสกับสุขภาพสตรีสูงศักดิ์

ข้างในห้องมีแท่นรูปสามเหลี่ยมตั้งอยู่โดยรอบเพื่อวางอานม้าขององค์รัชทายาท ซึ่งต้องจัดเตรียมไว้ให้พร้อมพร้อมทุกขณะ เชิงเสาสลักชื่อม้าที่เป็นเจ้าของอานนั้นๆ

ข้างใต้แทนวางอานม้า ยังมีแทนกลมอีกจำนวนหนึ่งลักษณะคล้ายเกลียวเชือก มีไว้เพื่อวางบังเหียนที่ใช้คู่กับอานม้า แต่เนื่องจากยังมีที่ว่างเหลืออยู่ เจ้าหน้าที่จึงได้นำอานม้าใหม่ๆ มาวางไว้ให้พร้อมหากม้าที่เป็นราชพาหนะขององค์รัชทายาทมีความจำเป็นต้องใช้ นอกจากนี้ ยังมีห้องเก็บอานม้าอีกห้องหนึ่งสำหรับขบวนม้าตามเสด็จโดยเฉพาะ

คณะราชทูตได้กล่าวสรรเสริญคุณลักษณะ ๓ ประการของห้องเก็บอานม้า โดยให้เหตุผลว่าเป็นโรงม้าหลวงที่มีเครื่องใช้ไม้สอยสำหรับม้าครบครันหนึ่ง เป็นของมีราคาหนึ่ง และมีระเบียบในการจัดเก็บเป็นเลิศหนึ่ง

ถัดจากนั้น เจ้าพนักงานจึงได้พาไปชมม้าเทียมรถ ซึ่งคณะราชทูตยังไม่ทันได้ดู ท่านรู้สึกแปลกใจที่ได้เห็นม้ารูปร่างงดงามจำนวนมากยืนอยู่เต็มตลอดแถว ขนาดและความสูงใหญ่ของม้าเหล่านี้ทำให้ท่านอดที่จะลองวัดขนาดของม้าบางตัวมิได้ โดยเฉพาะม้าชุดที่ใช้ในการต้อนรับคณะราชทูตเมื่อมาถึง พร้อมกับรถกบที่ตกแต่งอย่างงดงามล้ำค่าเพื่อใช้เฉพาะในการนี้ ภายในรถบุด้วยผ้ากำมะหยี่สีแดงกำ ปักดิ้นทองด้วยฝีมือละเอียดประณีต ภายนอกทาสีและลงลายทองตลอดทุกที่ที่สามารถทาสีและปิดทองได้ ไม่เว้นแม้แต่ต่อณเด็ยว ม้าเทียมรถชุดนี้มี ๑๒ ตัว

ม้าตัวอื่นๆ ที่ท่านราชทูตลองวัดขนาดดูและกล่าวชมทั้งขนาดที่สูงใหญ่ มีความงดงามแปลกตา ด้วยเป็นม้าของกองทหารม้าที่มีสีเทาออกมัวๆ

คณะราชทูตยังได้เดินชมม้าแถวอื่นๆ ต่อไปอีก จนกระทั่งถึงโดมที่ข้าพเจ้าได้กล่าวถึงเมื่อสักครู่ คณะราชทูตหยุดมองอย่างพิเนิจพิเคราะห์ โดยที่ท่านเห็นว่าทั้งเด่นเป็นสง่าและงดงาม

หลังจากที่เดินผ่านม้าเทียมรถครบทุกแถวแล้ว เจ้าพนักงานได้พาท่านต่อไปยังแผนกราชพาหนะของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ม้าทุกตัวล้วนมีบังเหียนและผูกแพรงงดงาม แถวม้าที่ท่านดูจะยาวเท่าๆ กันกับขององค์มกุฎราชกุมารประมาณ ๔๘ ตัว เห็นจะได้ ส่วนใหญ่เป็นม้าพันธุ์ฝรั่งเศสและพันธุ์อังกฤษ

เมื่อออกจากแผนกนี้แล้ว ท่านได้เข้าชมแผนกอานม้าซึ่งเก็บเครื่องม้าของ กษัตริย์ เป็นห้องที่ใหญ่โตและงดงาม ตกแต่งด้วยเครื่องไม้ มีตู้ขนาดใหญ่มึมหามา ตั้งเรียงตลอดแนวนผนังด้านหนึ่งของห้อง ผู้ตรงกลางเก็บปlovakสวมเท้าม้าที่งดงาม อย่างน่าอัศจรรย์และมีจำนวนนับไม่ถ้วน มีอยู่ชิ้นหนึ่งที่ดูเด่นและแปลกตาว่าใคร ช่างในเป็นผ้ากำมะหยี่สีม่วงเข้ม ปักด้วยเส้นลวดที่ทำจากเหล็กกล้า ฝีมือละเอียด งดงามยิ่งกว่าผ้าปักใดๆ

ส่วนตู้อื่นๆ นั้นเก็บปlovakขาม้า รวมทั้งกล่องใส่พระแสงปืนที่สลักเสลา อย่างงดงามยิ่ง ทั้งมีจำนวนอนเอนกอนันต์

มีอยู่ตู้หนึ่งซึ่งใช้เก็บผ้าคลุมอานม้าปกลดตายงงดงาม สำหรับม้าขับขี่ของสตรี ในราชสำนัก

ตู้ใบสุดท้ายเก็บผ้าคลุมอาน ผ้าคลุมหลังม้า และเครื่องม้าอื่นๆ ที่มีลักษณะ และลวดลายเป็นแบบเปอร์เซีย ผนังห้องด้านอื่นๆ ที่เหลือประดับด้วยแท่นวางอาน ม้ารูปสามเหลี่ยม ช่างบนวางอาน มีชื่อม้าที่เป็นเจ้าของอานนั้นๆ กำกับ ช่างล่าง เป็นที่แขวนบังเหียนทำด้วยสายเงินสลักทองสุกปลั่งจำนวนมาก ทั้งยังมีบังเหียน ที่พร้อมใช้งานอีกมาก แผนกอานม้านี้ยังมีห้องอื่นให้ดูชมอีกหลายห้อง แต่ข้าพเจ้า จะขอไม่กล่าวถึงในที่นี้ ด้วยเป็นที่เก็บเครื่องใช้เกี่ยวกับม้าที่เหลือทั้งหมดของ โรงม้าเล็กแห่งนี้ คณะราชทูตได้ชมม้าพาหนะของนายทหารที่ได้รับพระราชทานจาก พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสด้วยเช่นกัน มีทั้งม้าพันธุ์เปอร์เซีย ม้ารูปร่างงดงาม ประเปรียว ซึ่งเจ้าหน้าที่แยกออกมาให้ชมใกล้ๆ ตามความประสงค์ของคณะราชทูต ในโรงม้าเล็ก นี้ เมื่อนับรวมจำนวนม้าทั้งหมดที่มีอยู่ในแผนกต่างๆ แล้ว มีมากถึง ๖๐๐ กว่าตัว นอกจากนี้ยังมีราชยานและรถม้าประเภทต่างๆ ทั้งรถถารรอส รถกาแลซ รถซุฟเฟลต์^๑ รวมทั้งรถกาแลซที่เรียกกันว่า ดิลิซงต์^๒ ที่มีความเร็วเป็นพิเศษ ซึ่งเมื่อเปรียบกับ

^๑ carrosses, calèches, soufflets

^๒ Diligentes คือ รถโดยสารเทียมม้า

ข้าวของอื่นๆ ที่มีอยู่ในโรงม้าแห่งนี้ นับว่ามีจำนวนมาก ทั้งเป็นรถที่มีการตกแต่งอย่างงดงามล้ำค่า มีทั้งที่เป็นราชพาหนะของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ของมกุฎราชกุมาร และดุ๊ก เดอ บวร์กอยน์^๑ รวมทั้งข้าราชการบริพารผู้ติดตาม ในบรรดาแถวที่ตั้งรถกาแลชเหล่านี้ มีอยู่คันหนึ่งเป็นรถพระที่นั่ง รถคันนี้มีที่นั่ง ๓ แถว บรรจุคนได้ ๑๖ คน ส่วนรถการรอสที่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสใช้ในกระบวนสวนสนามก็เก็บไว้ ณ ที่นี้ด้วยเช่นกัน ตกแต่งประดับประดาอย่างอลังการด้วยผ้าปักทอลายงดงามทั้งภายในและภายนอก ตัวรถงามยิ่งกว่าสิ่งใด เครื่องม้ารุ่นทำด้วยวัสดุล้ำค่า ราชยานต่างๆ เหล่านี้ยังมีเก็บอยู่ในที่แห่งอื่นอีก โดยเฉพาะในโรงเก็บรถสำหรับราชพิธีที่กรุงปารีสและเมืองแวงแซนส์ ท่านราชทูตและคณะฟังคำอธิบายต่างๆ เกี่ยวกับโรงม้าเล็กในพระราชวังแวร์ซายส์อย่างตั้งอกตั้งใจ ท่านสอบถามเรื่องราวต่างๆ จนได้รับความครบถ้วนพร้อมกับกล่าวสรรเสริญพระบารมีของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสไม่ขาดปาก เมื่อจะออกจากโรงม้าเล็ก ท่านได้กล่าวขอบคุณท่านมาร์กีส เดอ เบอแร็งเก็น ที่ได้เห็นดีเห็นชอบเป็นธุระในการพาชมสถานที่ และแสดงความคารวะอย่างนอบน้อม

วันเดียวกันนั้น คณะราชทูตได้เข้าชม ลา กรองด์ เอคูรี^๒ หรือโรงม้าใหญ่ในพระราชวังแวร์ซายส์ ท่านกิงต์ เดอ บริยอนน์^๓ ซึ่งสืบทอดตำแหน่งเจ้ากรมม้าต่อจากท่านกิงต์ ดาร์มาญญัค^๔ บิดาผู้ล่วงลับ ได้มายืนรอต้อนรับ โดยมีนายทหารม้าชั้นหัวหน้าและชั้นรอง หัวหน้ามหาดเล็ก นายทหารอื่นๆ อีกหลายนาย มหาดเล็กและพนักงานรับใช้ผู้ดูแลม้าอีกประมาณ ๕๐ ถึง ๖๐ นาย ทั้งยังมีเจ้าพนักงานประจำกรมกองจำนวนมากที่ดูแลรถม้าพระราชพาหนะและม้าพระที่นั่ง กับทั้งเจ้าพนักงานผู้มีหน้าที่เกี่ยวข้องอื่นๆ ในโรงม้า คณะราชทูตรู้สึกประหลาดใจยิ่งขึ้นเมื่อได้เห็นมหาดเล็กจำนวนมากแต่งกายด้วยเครื่องแบบประดับตรากรมกอง ทั้งๆ ที่

^๑ Monseigneur le Duc de Bourgogne พระโอรสของมกุฎราชกุมาร

^๒ La grande Ecurie

^๓ Monsieur le Comte de Brionne

^๔ Monsieur le Comte d'Armagnac

โรงม้าเล็กและโรงม้าใหญ่ในพระราชวังแวร์ซายส์

เพิ่งได้เห็นมาแล้วมากมายจนนับไม่ถ้วนที่โรงม้าเล็กเมื่อสักครู่ อันที่จริงแล้ว คณะราชทูตสยามจะไม่แปลกใจถึงเพียงนี้ หากได้ทราบว่านักเดินทางหลายคนได้สังเกตเห็นความแปลกพิเศษในข้อนี้ด้วยความพิศวงเช่นกัน ถึงกับนำไปเขียนไว้ในหนังสือเรื่อง *บันทึกการเดินทาง*^๑ เล่าให้ผู้อ่านฟังว่า “กษัตริย์โดยทั่วไป แม้จะทรงมหิทธานุภาพเพียงใด ก็หาได้น้อยนักที่จะมีกองทหารจำนวนมากเสมอกับจำนวนมหาดเล็กรับใช้ที่พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ มีไว้ดูแลม้าหลวงของพระองค์”

สิ่งแรกที่คณะราชทูตสังเกตเห็นและกล่าวชมกับท่านกังต์ เดอ บริยอนน์ ก็คือความมั่งคั่งของตัวตีกอันเป็นที่ตั้งของโรงม้าใหญ่ ท่านเดินชมโดยรอบและได้เห็นม้าสำหรับฝึกขี่จำนวนมากกว่า ๒๐๐ ตัวผูกโยงอยู่กับเสาด้วยบังเหียนแบบอังกฤษ ม้าทั้งหมดผูกแถบแพรงดงามเช่นเดียวกับม้าในโรงม้าเล็ก ในจำนวนนี้มีอยู่ไม่น้อยที่ได้มาจากโรงม้าหลวงของกษัตริย์สเปน ทั้งยังมีที่มาจากอิตาลี และม้าพันธุ์แอฟริกาที่มีขนหลากสีที่ขึ้นชื่อว่างดงามที่สุดในผืนพิภพ พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสทรงบำรุงรักษาม้าเหล่านี้เป็นอย่างดีเพื่อจะได้ใช้ในยามสงคราม และเพื่อฝึกการขี่ให้แก่มหาดเล็กของพระองค์ นอกจากนี้ คณะราชทูตยังได้มีโอกาสขึ้นชมม้าแข่งพันธุ์อังกฤษรูปร่างองอาจดงามกว่า ๑๐๐ ตัว ที่ทรงเลี้ยงไว้ล่าเนื้อ หลังจากนั้น ท่านกังต์ เดอ บริยอนน์ ซึ่งปรารถนาจะสร้างความเบิกบานใจให้แก่คณะราชทูต จึงได้เสนอให้นำม้าบางตัวมาแสดงการฝึกขี่ม้าเฉพาะตรงหน้าราชทูต โดยที่การแสดงจะต้องใช้เวลานาน เจ้าพนักงานจึงได้เชิญให้ท่านนั่งชม เมอสิเยอร์ ดู เฟลสซิส^๒ ซึ่งได้รับการกล่าวขวัญว่าเป็นหนึ่งในบรรดาผู้ที่มีความชำนาญในการขี่ม้าเป็นเลิศ กับ เมอสิเยอร์เดอโนส^๓ ซึ่งมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักอย่างมากเช่นกัน ได้สั่งให้ผู้อานม้าประมาณ ๔๐ ตัว โดยใช้ลานที่ประดับประดาดงดงามอย่างที่สุด จากนั้นจึงสั่งให้มหาดเล็กแสดงการขี่ม้า ๕ หรือ ๖ ตัวให้ได้ชมกัน มหาดเล็กเหล่านี้ หากในเวลานั้น

^๑ *Livres de Voyage*

^๒ Monsieur du Plessis

^๓ Monsieur Denos

ไม่มีครุฝึกที่มีฝีมือเป็นเลิศควบคุมอยู่ตรงหน้า ด้วยความสามารถก็อาจเลื่อนขั้นขึ้นเป็นครุใหญ่ได้ทีเดียว คณะราชทูตรู้สึกตื่นเต้นประหลาดใจที่ได้เห็นว่าม้าที่นำมาแสดง ดูราวกับจะไม่สนใจสิ่งอื่นใดนอกจากจะคอยฟังคำสั่งของผู้ที่กำลังขับขี่ และสร้างความพึงพอใจให้แก่ผู้ชมที่อยู่ตรงหน้า เมอสิเยอร์ ดู เกร์มีย์^๑ และเมอสิเยอร์ มาร์เบอฟ^๒ มหาดเล็กประจำพระองค์ ดูจะมีความสามารถโดดเด่นกว่าใคร คนแรกควบม้าเร็วด้วยท่วงท่าสบาย ไม่หวั่นเกรงภัยอันตราย ส่วนอีกคนหนึ่งนั้นบังคับม้าที่เห็นได้ในทันทีว่าเป็นม้าป่า ให้กระโจนข้ามเครื่องกีดขวางต่างๆ ที่สูงกว่าปกติได้อย่างน่าอัศจรรย์ ไม่เฉพาะแต่ความสูงของเครื่องกีดขวางเท่านั้นที่สร้างความประหลาดใจให้แก่คณะราชทูต สิ่งที่ทำให้ท่านประหลาดใจ ด้วยคิดว่าเป็นสิ่งเหลือเชื่อก็คือศิลปะในการบังคับม้า โดยที่ผู้ขี่สามารถคุมบังเหียนได้อย่างมั่นคงและองอาจ ความตื่นเต้นทำให้ท่านเกือบจะเห็นเป็นผู้ขี่ขับขี่ผูกตัวติดอยู่กับม้าเสียด้วยซ้ำ และออกจะรู้สึกสงสารมหาดเล็กที่ต้องขับขี่ม้าข้ามเครื่องกีดขวางเหล่านี้มีใช้น้อย เมอสิเยอร์ เดอ ลาเชอเนย์^๓ บุตรชายของเจ้าพนักงานผู้ใหญ่มหาดเล็กคนหนึ่ง ซึ่งเป็นศิษย์ของเมอสิเยอร์ ดู เฟลสซีส ได้แสดงการขี่ม้าเร็ว ๒ ตัวให้สามารถวิ่งเป็นวงได้อย่างคล่องแคล่ว น่าชมยิ่งนัก สมกับที่ได้รับการสรรเสริญอย่างมากว่าบังคับม้าได้อย่างถูกต้องและสง่าผ่าเผย สมควรกับการเป็นศิษย์ของบรมครูอย่างท่าน ดู เฟลสซีส

ท่านราชทูตรู้สึกพอใจกับการแสดงที่ได้เห็นเป็นอย่างมาก และได้กล่าวแสดงความชื่นชมว่า “ข้าพเจ้าจะยินดีเป็นอย่างยิ่ง หากจะได้ชมการแสดงเช่นนี้เป็นบุญตาอีกครั้งก่อนเดินทางกลับ” กับเหล่านายทหารมหาดเล็ก ท่านได้กล่าวสรรเสริญว่า “พวกท่านมีศิษย์ที่มีความสามารถเป็นเลิศ ไม่มีสิ่งใดที่จะสร้างความเบิกบานหรรษาให้แก่พวกเราได้เท่ากับสิ่งที่เราได้เห็นเมื่อสักครู่นี้”

^๑ Monsieur du Quesmy

^๒ Monsieur Marbeuf

^๓ Monsieur de la Chenaye

การแสดงในช่วงสุดท้ายจบลงด้วยกระบวนม้าแข่ง ควบคุมโดยเมอสิเยอร์ เดอ บัวเซอย^๑ ที่ทำให้คณะราชทูตต้องประหลาดใจอีกคำรบหนึ่ง ทั้งๆ ที่ได้เห็นม้า จำนวนมากมายมาแล้วก่อนหน้านี้

นอกจากนั้น เจ้าพนักงานยังได้นำเครื่องอานม้ามาให้คณะราชทูตชม ข้าพเจ้า ขอที่จะไม่อธิบายในรายละเอียด เนื่องจากเพิ่งได้บรรยายไปแล้วสองครั้งก่อนหน้านี้ และคงจะทำให้ท่านมองเห็นภาพเครื่องอานม้าที่คณะราชทูตกำลังชมอยู่นี้ได้โดยง่าย เครื่องอานนี้เป็นของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ดังนั้นจึงมีความงดงามเสมอกันกับ โภคสมบัติที่อื่นๆ ที่พระองค์มีทุกประการ ต่างกันแต่เพียงรูปลักษณะเท่านั้น

ข้าพเจ้าจะขอข้ามเรื่องสถานพยาบาลม้าที่คณะราชทูตได้เยี่ยมชมเช่นกัน จะขอกล่าวเสริมแต่เพียงว่า ท่านได้เข้าชมโรงม้าใหญ่เวลาประมาณบ่าย ๔ โมงเย็น และกว่าจะออกจากที่นั่นก็เป็นเวลาค่ำ ด้วยเป็นช่วงอากาศดีที่กลางวันยังยาวอยู่ คณะราชทูตรู้สึกพึงพอใจที่ได้เห็นความชำนาญในการบังคับม้าของผู้ขับขี่ การรับฟัง คำสั่งของม้าที่ได้ชื่อว่าทนงอดอาจที่สุด แต่สิ่งที่ทำให้ท่านอึ้งอัมโมมากที่สุดก็คือ การต้อนรับที่ดียิ่งของท่านกึ่งต์ เดอ บริยอนน์ อันทำให้ท่านราชทูตต้องแสดงความคารวะและกล่าวคำขอบคุณครั้งแล้วครั้งเล่าก่อนที่จะออกจากโรงม้าใหญ่ได้

เมื่อถึงวันที่คณะราชทูตจะเดินทางจากแวร์ซายส์เพื่อกลับไปยังกรุงปารีส นั้น ท่านราชทูตได้ขอร้องให้เจ้าพนักงานพาท่านผ่านไปทางพระราชวังแซ็งต์ คลูด์^๒ เนื่องจากคณะราชทูตได้เห็นวังงดงามยิ่งในเวลากลางวัน คือในวันที่ได้เข้าเฝ้า ดยุก เดอ ชาร์ตร์^๓ พระโอรสผู้ทรงพระเยาว์ และพระธิดา^๔ ในพระอนุชา แต่โดยที่ไม่มี พระราชวงศ์องค์ใดประทับอยู่ในเพลานั้น ทั้งไม่มีบุคคลสำคัญอื่นใดที่มีศักดิ์สูงกว่า

^๑ Monsieur de Boiseuil

^๒ St. Cloud

^๓ Duc de Chartres

^๔ Mademoiselle

เมอสิเยอร์โอแบร์ต ซึ่งเป็นขุนนางผู้เบิกทูตในวันเช้าเฝ้า ท่านผู้นี้จึงรับหน้าที่เป็น
ผู้พาชมห้องหับต่างๆ ในพระราชวังแซ็งต์ คลูด์ ตลอดจนการแสดงน้ำพุในอุทยาน
คณะราชทูตรู้สึกปลื้มปีติกับสิ่งที่ได้เห็น โดยเฉพาะธารน้ำตกและน้ำพุที่พ่นน้ำเป็น
สายสูง ท่านรู้สึกว่าการที่ประทับแลดูงดงามยิ่งกว่าที่ได้เห็นในวันแรกเสียอีก และ
หากมิใช่เป็นเพราะเวลาล่วงเลยค่ำมืดแล้ว ท่านก็คงจะไม่สามารถตัดใจออกจาก
รมณีสถานแห่งนี้ได้โดยง่าย คิณนั้นกว่าคณะราชทูตจะกลับถึงกรุงปารีสก็เป็นเวลา
ดึกดื่นเที่ยงคืน

ราชทูตไปรับประทานอาหารที่พระอารามมงหลุยส์ และซมัวด์แซ็งต์ เมเดอริก

วันรุ่งขึ้น คณะราชทูตและขุนนางจากสยามได้ไปที่พระอารามของคณะบาทหลวงเยสุอิตที่เรียกว่ามงหลุยส์^๑ ตั้งอยู่บนเนินสูงของโฌบูร์ก แซ็งต์ อ็องตวน^๒ หลังจากที่ได้เดินชมสิ่งต่างๆ ในบริเวณวัดอยู่ครู่หนึ่งแล้ว เจ้าพนักงานก็ได้เชิญท่านรับประทานอาหารกลางวันทั้งเลิศรส ทั้งตกแต่งอย่างวิจิตรบรรจง จนกระทั่งคณะราชทูตออกปากว่า ไม่มีครั้งใดอีกแล้วที่จะได้รับการต้อนรับอย่างสมเกียรติยศถึงเพียงนี้ ท่านบาทหลวง เดอ ลา แซส^๓ ซึ่งเป็นพระอาจารย์ผู้รับคำสารภาพบาปของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ได้จัดการต้อนรับคณะราชทูตสยามอย่างยิ่งใหญ่ โดยในระหว่างที่นั่งรับประทานอาหารนั้น ได้มีนักร้องและนักดนตรีทำเพลงร้องและบรรเลงดนตรีตลอดเวลา

เนื่องจากสถานที่ตั้งพระอารามอยู่บนเนินสูงกว่ากรุงปารีสมาก คณะราชทูตจึงได้มีโอกาสชื่นชมความงามของมหานครแห่งนี้อีกครั้งหนึ่ง ด้วยที่ตั้งพระอารามเป็นทำเลเหมาะที่จะมองเห็นทัศนียภาพด้านที่สวยงามที่สุดเท่าที่จะนึกฝันได้ของกรุงปารีสอย่างถนัดตา ความที่ท่านราชทูตมีความทรงจำเป็นเลิศ ทั้งยังมีจินตนาการสูง สถานที่ส่วนใหญ่ในกรุงปารีสที่ท่านเคยไปมาแล้วก่อนหน้านี้ ท่านจึงจำได้อย่างแม่นยำ ในการเลี้ยววันนั้น ท่านสังฆราชแห่งเมืองโบเวส์^๔ ซึ่งอยู่ที่พระอารามด้วยก็ได้สนทนากับคณะราชทูตอย่างเป็นกันเอง จนถึงเวลาบ่าย ๕ โมง คณะราชทูต

^๑ Monloüis

^๒ Faubourg St. Antoine

^๓ Le Révérend Père de la Chaise

^๔ Monseigneur l'Evêque de Beauvais

จึงขึ้นรถกลับ หลังจากที่ได้กล่าวคำอำลาและขอบคุณท่านบาทหลวง เดอ ลา แซส กับคุณพ่อในคณะท่านอื่นๆ เป็นอย่างมากที่ได้จัดการต้อนรับพวกท่านอย่างใหญ่โต บาทหลวงเหล่านั้นจึงตอบในทันทีว่า “เท่าที่ได้ทำสำหรับคณะราชทูตในวันนี้ ยังถือว่าน้อยนักและไม่เพียงพอเสียด้วยซ้ำ เมื่อเทียบกับพระเมตตาของพระเจ้ากรุงสยาม และความเอื้อเฟื้อของเสนาบดีของพระองค์ที่มีต่อบาทหลวงเยสุอิตของเราในสยาม”

ขากลับจากสำนักเยสุอิตนั้น คณะราชทูตได้แวะเข้าไปที่โบสถ์เซ็นต์ เมเดอริก^๑ เพื่อฟังเพลงสวดในพระอารามที่ขึ้นชื่อว่ามีเครื่องออร์แกนที่บรรเลงเพลงได้ไพเราะ เสนาะหู ทั้งยังมีครูเอกในทางดนตรีเป็นผู้บรรเลง เป็นที่พอใจของท่านราชทูต ท่านประสงค์จะอยู่ฟังให้นานกว่านั้น หากไม่มีฝูงชนจำนวนมากที่แออัดกันอยู่ ณ ที่นั้น

ครั้นเมื่อกลับเข้าที่พักในวันนั้น คณะราชทูตพบว่าห้องรับประทานอาหารของท่านเต็มไปด้วยข้าราชการชั้นผู้ใหญ่จำนวนมากที่มาคอยรอ เจ้าพนักงานได้จัดเตรียมอาหารเย็นไว้ให้รับประทานในเวลาอีก ๑ ชั่วโมงต่อมา แต่เนื่องจากคณะราชทูตได้รับประทานอาหารกลางวันที่เพ็งเล็กมาไม่นาน จึงยังอึดหนักเกินกว่าที่จะรับประทานอาหารอีกครั้งในเย็นวันนั้น แต่ท่านราชทูตซึ่งมีความสุภาพและอ่อนน้อม อันเป็นที่ทราบกันดีได้กล่าวขึ้นว่า “เราสมควรที่จะนั่งโต๊ะรับประทานอาหารร่วมกัน เพื่อมิให้ท่านผู้ใหญ่เหล่านี้ต้องเสียน้ำใจที่ได้อุตสาหะให้เกียรติมารอบพบ” ในวันนั้น ท่านราชทูตจึงได้รับประทานอาหารเย็นตามธรรมเนียมปฏิบัติ แต่ก็สังเกตได้ว่าท่านกระทำพอเป็นพิธีด้วยความโอบอ้อมอารี โดยที่ท่านมิได้แตะต้องอาหารแม้แต่เพียง

^๑ St. Méderic

ราชทูตเข้าเฝ้าเจ้านาย เยี่ยมเยียน และต้อนรับขุนนางข้าราชการ

ก่อนหน้านี้ คณะราชทูตได้เข้าเฝ้าบรรดาเจ้านายทั้งชายและหญิงตามลำดับชั้นในสันตติวงศ์ แต่ยังมีทันได้เข้าเฝ้ามาตาม ลา แฟร์ริงแซส เดอ การีญูญ็อง^๑ เนื่องจากเพิ่งได้มีโอกาสเข้าเฝ้าถวายความคารวะพระยุวราชินี^๒ และเจ้านายทั้งชายและหญิงองค์อื่นๆ ในคราวเยี่ยมชมพระราชวังแวร์ซายส์ครั้งที่สองเท่านั้น ดังที่ข้าพเจ้าได้เล่าเหตุการณ์ให้ท่านฟังในบันทึกภาคที่แล้ว

วันที่คณะราชทูตเข้าเฝ้ามาตาม เดอ การีญูญ็อง นั้น ท่านแต่งตัวเต็มยศ สวมลอมพอก อันเป็นเครื่องแสดงฐานะอันครัดครั้นของท่าน เมอสิเยอร์ เดอ บอนเนอย^๓ เจ้ากรมพิธีการทูตเป็นผู้นำท่านเข้าเฝ้า โดยมีเมอสิเยอร์ฌีโรต์^๔ นำทาง เมื่อลงจากรถ มหาดเล็กประจำพระองค์เจ้าหญิงพร้อมด้วยขุนนางหลายรายได้มารอต้อนรับอยู่แล้ว หลังจากที่ได้ปฏิสันถารตามธรรมเนียมปฏิบัติแล้ว ผู้ที่มารอรับจึงพาคณะราชทูตขึ้นไปยังพระตำหนักที่ประทับ ผ่านไปทางห้องต่างๆ ซึ่งล้วนเต็มไปด้วยผู้คน และบรรดาเจ้าหญิงแห่งซวซงส์^๕ ได้มารอต้อนรับอยู่ที่ประตูห้องที่ประทับ และนำคณะราชทูตเข้าเฝ้าจนถึงแท่นที่ประทับหลังจากที่ได้หมอบกราบถวายความคารวะ ๓ ครั้ง ตามที่กระทำทุกคราวเมื่อเข้าเฝ้า และข้าพเจ้าได้เล่าให้ท่านฟังหลายครั้งแล้วนั้น เจ้าหน้าที่ได้จัดให้ท่านนั่งเฉพาะพระพักตร์ของมาตาม เดอ การีญูญ็อง ซึ่งขณะนั้นประทับอยู่บนพระแท่น ท่านราชทูตได้กราบบังคมทูลข้อความดังนี้

^๑ Madame la Princesse de Carignan

^๒ Madame la Dauphine พระชายาในมกุฎราชกุมาร

^๓ Monsieur de Bonneuil

^๔ Monsieur Girault

^๕ Mesdemoiselles de Soissons

เมอลิเยอร์ เลอ โตแฟ็ง มกุฎราชกุมาร

พระยวราชินี หรือมาตาม ลา โดฟิน พระชายาในมกุฎราชกุมาร

“ข้าพระพุทธเจ้าได้รับพระบรมราชโองการจากพระเจ้ากรุงสยามให้เข้าเฝ้าถวาย
ความเคารพพระราชวงศ์ทุกพระองค์อย่าให้ขาด ยิ่งความปลื้มปิติให้แก่ข้า
พระพุทธเจ้าเป็นอย่างยิ่ง” มาตาม เดอ การีญญ็อง มีพระดำรัสตอบด้วยอัธยาศัย
ไมตรี โถ่ถามเรื่องราวการเดินทางข้ามน้ำข้ามทะเลของคณะราชทูต และสถานที่
บางแห่งในกรุงปารีส หลังจากที่ได้เข้าเฝ้าอยู่ประมาณ ๗ - ๘ นาที คณะราชทูตก็ถวาย
บังคมลา โดยมีเจ้าหญิงแห่งซวสซงส์ดำเนินมาส่งจนพ้นประตู โดยคณะราชทูตได้
กราบทูลลาและรอนจนกระทั่งเสด็จเข้าข้างในแล้ว จึงออกจากที่นั่นพร้อมกับขบวน
มหาดเล็กและขุนนางฝรั่งเศสที่มารอต้อนรับตั้งแต่แรก และพาคณะราชทูตไปส่ง
จนถึงรถ โดยคณะราชทูตได้กล่าวคำขอบคุณที่ได้ให้ความอนุเคราะห์เป็นอย่างดี

ในระหว่างที่พำนักอยู่ที่กรุงปารีส นับตั้งแต่กลับจากพระราชวังแวร์ซายส์
จนถึงวันออกเดินทางไปยังแคว้นฟลองดร์ในมณฑลภาคเหนือ ได้มีขุนนางและ
ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่จำนวนมากแวะเวียนมาเยี่ยมคณะราชทูตสยามมิได้ขาด หนึ่งใน
นั้นคือมาตาม ลา ดูแซส ดู ซูลลี^๑ ซึ่งได้กล่าวกับคณะราชทูตว่า “ข้าพเจ้าได้ยืม
ผู้คนล้วนยกย่องสรรเสริญท่านต่างๆ นานา จนกระทั่งไม่สามารถอดใจมาเยี่ยมท่าน
ได้ แม้อาจจะเป็นการรบกวนพวกท่านก็ตาม” ท่านราชทูตจึงได้ตอบว่า “ก็ด้วยความ
เมตตาของพวกท่านนั่นเองที่ทำให้คณะราชทูตจากสยามได้รับเกียรติยศถึงเพียงนี้”

^๑ Madame la Duchesse du Sully

หลังจากนั้น ทั้งสองฝ่ายต่างก็สนทนาไถ่ถามเรื่องราวต่างๆ อยู่นานพอควร ทั้งที่เกี่ยวกับกรุงฝรั่งเศสและโดยเฉพาะกรุงปารีส ท่านราชทูตรำลึกขึ้นมาได้และกล่าวว่า “ข้าพเจ้าจำได้ว่า วันที่เดินทางมาถึงกรุงปารีส ข้าพเจ้าได้เห็นคฤหาสน์แห่งตระกูลซูลลี^๑ ที่ถนนแซ็งต์ อ็องตวน”^๒ จากนั้นการสนทนาจึงออกรสและยืดยาว ด้วยเป็นธรรมดาที่บุคคลผู้มีไหวพริบปฏิภาณเสมอกัน ย่อมพอใจการสนทนาโต้ตอบโดยไม่เบื่อหน่าย นับตั้งแต่เดินทางมาถึงกรุงฝรั่งเศส คณะราชทูตจากสยามได้แสดงให้เห็นมาโดยตลอดว่าเป็นผู้มีไหวพริบและไหวพริบปฏิภาณมากเพียงใด ส่วนท่านผู้หญิง เดอ ซูลลี นั้น ก็เป็นที่รู้จักมานานในเชิงวิชาความรู้และสติปัญญา

มาตาม เดอ การิญญ์อง

^๑ Hôtel de Sully

^๒ Rue Saint Antoine

ด้วยความที่ผู้คนจำนวนมากต่างพากันมาเฝ้ารอพบคณะราชทูตในขณะที่รับประทานอาหารทุกมื้อ ทำให้บางครั้งเจ้าพนักงานที่ประจำอยู่กับราชทูตต้องออกคำสั่งกำชับคนเฝ้าประตูที่พักอาศัยมิให้ปล่อยผู้ใดเข้ามา เพื่อให้คณะราชทูตได้มีเวลาพักผ่อนบ้าง บังเอิญว่าในตอนเย็น หลังจากที่ออกคำสั่งแล้วนั้น ได้มีภริยานายจอมพล^๑ คนหนึ่ง ภริยาขุนนางชื่อ มาร์กีส์ เดอ เครกี^๒ คนหนึ่ง และอีกคนหนึ่งที่มาด้วยกันเป็นภริยาข้าราชการหัวเมืองชื่อ มาตาม เดอ ลาวาร์แต็ง^๓ มาขอพบคณะราชทูต พอท่านราชทูตได้ยินชื่อนี้ก็จำได้ว่าเคยเห็นมาตาม เดอ ลาวาร์แต็ง มาก่อนแล้ว เพราะเมื่อคราวเดินทางผ่านมณฑลเบรอตตาญจะเข้ามายังกรุงปารีสนั้น ท่านและคณะราชทูตได้รับความเอื้อเฟื้อทุกอย่างจากท่านสามี มาร์กีส์ เดอ ลาวาร์แต็ง^๔ ข้าหลวงผู้สำเร็จราชการในมณฑลนั้น เจ้าพนักงานยังได้อธิบายถึงตำแหน่งของมาตาม ลา มาเรชาล ซึ่งเป็นภริยาจอมพล และมาตาม ลา มาร์กีส์ เดอ เครกี ท่านราชทูตจึงได้กล่าวว่า “คำสั่งทั้งหมดมิได้หมายถึงท่านผู้หญิงเหล่านี้แต่ประการใด ภริยาของท่านจอมพลผู้สามารถเข้ายึดป้อมค่ายที่แข็งแกร่งที่สุดในฐานะผู้ชนะ ย่อมมีอิสระที่จะเข้าออกที่ใดก็ได้ตามความปรารถนา” และเนื่องจากไม่มีผู้ชนอื่นมารบกวนในระหว่างอาหารเย็น การสนทนาจึงเป็นไปด้วยความเพลิดเพลิน

^๑ Madame la Maréchale

^๒ Marquise de Créquy

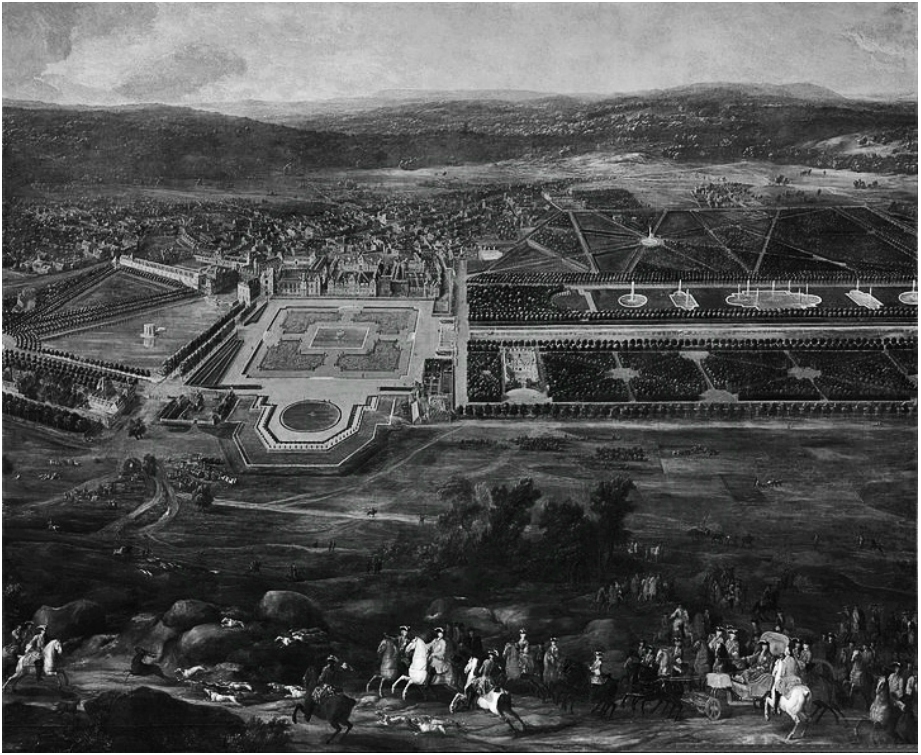
^๓ Madame de Lavardin

^๔ Marquis de Lavardin, lieutenant de Roy de Bretagne

โดยที่ราชสำนักของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ อยู่ในระหว่างเตรียมการเสด็จแปร
พระราชฐานไปประทับ ณ พระราชวังฟงแตนโบล^๑ ท่านดุก เดอ ลา เฟอียาด^๒
จึงได้มาเยี่ยมคณะราชทูตถึงที่พัก ท่านดุกกล่าวว่า “ข้าพเจ้าไม่ประสงค์ที่จะออก
เดินทางโดยมิได้กล่าวคำอำลาพวกท่าน” ท่านดุกได้กล่าวขอบคุณที่คณะราชทูต
ได้ต้อนรับบุตรชายและบุตรสาวของท่านที่มาเยี่ยมคณะราชทูตวันก่อนหน้านั้นเป็น
อย่างดี หลังจากที่ได้กล่าวคำสรรเสริญเยินยอแก่กันและกันเป็นอันมากแล้ว ทั้งสอง
ฝ่ายก็สนทนาโต้ตอบกันอย่างทันควันและออกรสด้วยโวหารที่หลักแหลม ผู้ที่รู้จัก
ท่านราชทูตและเมอสิเยอร์ เดอ ลา เฟอียาด คงจะนึกออกได้โดยง่ายว่าเป็นเช่นไร
โดยที่ท่านดุกเป็นขุนนางผู้ใหญ่ในราชสำนักที่ได้รับพระราชโองการให้เป็นผู้ต้อนรับ
คณะราชทูตตั้งแต่วันแรกที่มาถึงกรุงปารีส ท่านดุกจึงได้คอยติดตามดูแล และเป็น
ผู้เบิกตัวคณะราชทูตในวันเช้าเฝ้าถวายพระราชสาส์นพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ด้วยเหตุนี้
คณะราชทูตจึงประสงค์ให้การยกย่องโดยตามไปส่งท่านจนถึงเชิงบันไดชั้นล่างเลย
ทีเดียว ท่านดุกปฏิบัติอยู่หลายครั้งหลายครา หยุคอยู่กับที่ถึง ๔ ครั้ง เพื่อขอร้อง
มิให้คณะราชทูตเดินไปส่งไกลกว่านั้น แต่ในที่สุด ความสุภาพอ่อนน้อมของ
คณะราชทูตก็มีชัยเหนือคำอ้อนวอนของท่านดุกที่ขอมิให้ท่านต้องลำบากเดินลง
มาส่งจนถึงข้างล่าง

^๑ Fontainebleau

^๒ Monsieur le Duc de la Feuillade

พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ เสด็จออกกล่าสัตว์ บริเวณปราสาทฟงแตนโบล

ตุ๊ก เดอ ลา เพอยยาด

ส่วนเมอสิเยอร์โอแบร์ต^๑ ซึ่งเป็นขุนนางผู้เบิกทูตในวันเข้าเฝ้าเมอสิเยอร์^๒ พระอนุชาของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ นั้น คณะราชทูตเป็นผู้เชิญให้มารับประทานอาหารกลางวันร่วมกัน ด้วยเมื่อครั้งที่คณะราชทูตเดินทางผ่านเมืองแซ็งต์ คลูด์ ท่านก็ได้มาเยี่ยมดูแล คณะราชทูตกล่าวถึงพระอนุชาอยู่ตลอดเวลา พร้อมกับสรรเสริญพระเมตตาที่ทรงมีต่อคณะราชทูต ท่านกล่าวว่า “เมื่อพวกข้าพเจ้าออกเดินทางจากเมืองสยามนั้น ได้นำโอสถบำรุงสุขภาพซึ่งทดลองใช้แล้วได้ผลดีติดตัวมาไม่น้อย โดยเฉพาะเครื่องบำรุงกระเพาะ ข้าพเจ้าปรารถนาที่จะถวายแด่พระอนุชาหากจะใคร่ทรงทดลองเสวยดูบ้าง การที่ข้าพเจ้าบังอาจคิดถวายโอสถเล็กๆ น้อยๆ เหล่านี้มีได้คำนึงถึงมูลค่า แต่หากประสงค์ให้เป็นประโยชน์ต่อการบำรุงพระวรกาย”

ในบรรดายาและเครื่องชูกำลังที่คณะราชทูตนำติดตัวมาด้วยนั้น มีรังนก^๓ ซึ่งได้มาจากเส้นตาข่ายที่ใช้ดักปลา และนกเหล่านี้คาบเอามาทำรัง คณะราชทูตอวดอ้างสรรพคุณนักหนาว่าไม่มีสิ่งใดประเสริฐเท่ากับรังนกเหล่านี้อีกแล้วในการบำรุงกระเพาะอาหาร

^๑ Monsieur Aubert

^๒ Philippe d'Orléans (ค.ศ. ๑๖๔๐ - ๑๗๐๑) พระอนุชาของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ซึ่งเรียกกันโดยย่อว่า “เมอสิเยอร์” ประชวรอยู่ในขณะนั้น

^๓ les Nids d'Oiseaux

ราชทูตดูการทดลองวิทยาศาสตร์

เป็นที่ทราบกันว่าคณะราชทูตสยามชุดนี้มีความสนใจใคร่รู้ยิ่งกว่าสิ่งอื่นใด ดังนั้น จึงปรารถนาที่จะได้เห็นการทดลองน้ำหนักของอากาศ ซึ่งทราบมาว่า เมอสิเยอร์อูแบ็ง^๑ ช่างถมของหลวง เป็นผู้มีชื่อเสียงทางด้านนี้มากกว่าใคร

วันนั้น เมอสิเยอร์อูแบ็งได้เดินทางมายังที่พักของราชทูต พร้อมกับสั่งให้นำเครื่องมือเครื่องใช้ที่จำเป็นในการทดลองมาด้วยอย่างครบถ้วน ท่านอูแบ็งได้เริ่มการทดลองโดยใช้หลอด “ซีฟง”^๒ ธรรมดา ก่อน หลังจากนั้นจึงใช้หลอดซีฟงที่ประดิษฐ์โดยท่านโกมิเยร์^๓ เพื่อพิสูจน์ว่าอากาศน้ำหนักอากาศเพียงอย่างเดียวก็สามารถดันน้ำในหลอดแก้วสูงหลายฟุตให้สูงอยู่ได้ตลอดเวลา ท่านราชทูตพิจารณาเครื่องนี้อยู่นานด้วยที่ท่าพิงพอใจ

ถัดจากเรื่องหลอดซีฟงแล้ว ท่านอูแบ็งได้นำหลอดแก้วมา ๒ หลอด แล้วอธิบายให้ท่านราชทูตเข้าใจว่าเพราะเหตุใดเมื่อนำโยสำลีใส่ลงในหลอดแก้วทั้งสองนี้แล้ว โยสำลีที่อยู่ในหลอดแก้วซึ่งได้สูบลมออกหมดแล้ว จึงตกลงมายังก้นหลอดอย่างรวดเร็วในทันที ท่านอูแบ็งอธิบายว่า “หากเขย่าหลอดแก้วแล้วปล่อยให้ น้ำตกลงกระแทกปลายหลอดแก้วลักษณะคล้ายพระมิตตรงจุกที่ปิดมิดชิดมิให้ลมเข้าแล้ว ปลายหลอดแก้วนั้นจะแตกทันที” ท่านราชทูตต้องการเห็นของจริง ท่านอูแบ็งจึงทดลองให้ดูในทันที

^๑ Monsieur Hubin

^๒ le seyphon

^๓ Monsieur le Comiers

นอกจากนี้ ท่านอุแบ็งยังทดลองให้เห็นว่าฟองแก้วบางๆ ขนาดเท่าลูกมะกอก หากมีน้ำอัดอยู่เต็ม แม้จะนำค้อนมาทุบสักกี่ครั้งก็ไม่แตก ท่านราชทูตได้แสดงความพอใจในวิธีทดลองนี้เป็นอย่างยิ่ง ถึงกับลองทุบฟองแก้วเปล่าที่ไม่มีน้ำดู ท่านสามารถทำให้แตกได้ในทันทีเพียงแต่ใช้กำปั้นบีบเท่านั้น แต่สิ่งที่ทำให้ท่านประหลาดใจยิ่งไปกว่านั้นคือ การที่ได้เห็นว่าเมื่อใช้นิ้วมืออีกข้างหนึ่งเพื่อบีบเศษแก้วที่แตกละเอียดเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อยเหล่านี้ กลับรู้สึกว่ามีชิ้นส่วนแหลมคมใดๆ ทั้งสิ้น

หลังจากนั้นแล้ว ท่านอุแบ็งได้นำหลอดบรรจุปรอทจนเต็ม ๓ หลอด ความสูงต่างๆ กันมาตั้งในแนวตั้ง ปลายหลอดด้านบนปิด ปากหลอดเปิด จุ่มลงในปรอทที่อยู่ในสภาพนิ่งในอ่างดิน ปรากฏว่าปรอทไหลออกจากหลอดทั้ง ๓ จนถึงระดับความสูง ๒๘ นิ้ว หรือประมาณนั้น ซึ่งเป็นระดับความสูงที่ถูกพยุ่งให้อยู่คงที่ด้วยน้ำหนักของอากาศภายนอกที่อุ้มปรอทภายในหลอดอยู่ คณะราชทูตดูการทดลองด้วยความชื่นชมโดยเฉพาะเมื่อเห็นว่าหากเอียงหลอดเมื่อใด ปรอทในหลอดก็จะวิ่งขึ้นไปอยู่ที่ความสูงประมาณ ๒๘ นิ้วในแนวตั้งฉาก ท่านราชทูตรู้สึกประหลาดใจที่เมื่อดึงหลอดออกจากปรอทที่อยู่ในสภาพนิ่งนี้แล้ว น้ำหนักของอากาศจากภายนอกจะดันปรอททั้งหมดที่มีอยู่ในหลอดด้วยความแรง ตกลงกระแทกกับก้นด้านบนของหลอดด้วยเสียงอันดัง

ถัดจากนั้น คณะราชทูตได้ชมเครื่องดูอากาศเพื่อทำให้เกิดสุญญากาศโดยผ่านรูเล็กเท่าเข็มหมุดที่เจาะไว้ตรงจุดปิดด้านบน หลอดที่มีปรอทอยู่เต็มสามารถปล่อยปรอทให้ไหลออกไปได้ และปรอทวิ่งขึ้นด้วยความแรงเข้าไปอยู่ในหลอดแก้วด้านในซึ่งสุบลมอากาศออกแล้ว

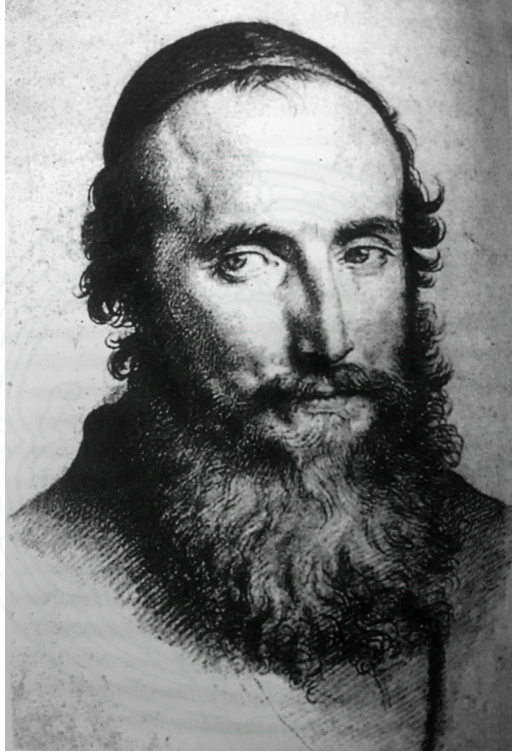
คณะราชทูตรู้สึกชื่นชมที่ได้เห็นลูกหินที่ทำจากหินอ่อน สามารถลอยตัวอยู่ได้ในน้ำโดยอาศัยน้ำหนักของน้ำแต่เพียงอย่างเดียว ถึงแม้จะจุ่มอยู่ในน้ำเป็นเวลานานแล้วก็ตาม

ท่านอุแบ็งได้นำเครื่องมืออีกชิ้นหนึ่งซึ่งเรียกชื่ออย่างเดียวกันว่าเครื่องดูดอากาศมาให้ชม เครื่องนี้แสดงให้เห็นว่าหลังจากที่สูบอากาศออกจากภาชนะแก้วแล้ว ปรอทที่มีอยู่เต็มในหลอด ซึ่งก็คือบาโรมิเตอร์ ที่วางในแนวตั้งอยู่ในภาชนะแก้ว จะไหลออกหมดเนื่องจากไม่มีน้ำหนักอากาศอุ้มไว้ ตรงกันข้าม น้ำที่บรรจุอยู่ในขวดแก้ว แต่ที่ในคอขวดมีท่อขนาดเล็กเจาะรูหลายรู อดด้วยปูนซิเมนต์ติดไว้ น้ำจะพุ่งออกมาเป็นสายๆ จากรูเหล่านี้ เนื่องจากไม่มีน้ำหนักอากาศจากภายนอกและอากาศส่วนที่อยู่ในน้ำทำให้กระฉอก เนื่องจากมีคุณสมบัติยืดหยุ่นและลอยตัว ดังนั้นน้ำไหลออกข้างนอกด้วยกำลังแรง ด้วยเหตุผลเดียวกันนี้ เหล้าที่อยู่ในถ้วยจะพองตัวและเดือดปุดราวกับอยู่บนเตาไฟ เพราะอากาศส่วนที่อยู่ในเหล้าไม่ได้ถูกกดจากน้ำหนักของอากาศส่วนอื่นที่ทำให้เกิดแรงกด จึงพ่นและแหวกสิ่งที่อยู่ด้านบนและด้วยเหตุผลเดียวกันนี้ ในท่อสุบลมที่เชื่อมต่ออย่างดี ถ้าทิ้งอากาศธรรมดาไว้ในนั้นขนาดโตเท่าไข่ไก่ จะสามารถมีน้ำหนักได้ถึง ๒๐ ปอนด์ โดยพองตัวจากแรงอัดของอากาศที่อยู่ภายใน ในเวลาที่สูบอากาศออกจากท่อนั้น

ในช่วงสุดท้ายของการทดลอง ท่านอุแบ็งได้นำแมวมาวางในภาชนะแก้ว และในขณะที่ท่านสูบลมออกจากภาชนะ แมวก็นพองตัวอัปปากกว้างเกือบจะขาดใจตาย หากท่านราชทูตช่วยชีวิตไว้ไม่ทัน

คุณพ่อตาชาร์ด^๑ บาทหลวงเยสุอิต ซึ่งกลับจากสยามพร้อมกับคุณพ่อท่านอื่นอีกสองท่านที่ร่วมเดินทางในครั้ง นี้ ได้ดูการทดลองทั้งหมดด้วยกัน ต่างพากันสรรเสริญความสามารถของท่านอุแบ็ง คณะราชทูตสยามก็ได้กล่าวแสดงความชื่นชมและขอบคุณท่านอุแบ็งอย่างนอบน้อมเช่นกัน

^๑ Père Tachart หรือ Père Tachard

บาทหลวงดาชาร์ด์

มาตามแปร์โรลต์^๑ ภรรยาของนายช่างโรงหลอมแก้วเมืองออร์เลอ็องส์ รวมอยู่ในคณะของท่านอูแบ็งด้วย คณะราชทูตจำนางได้ในทันทีที่แลเห็น ด้วยเมื่อเดินทางผ่านเมืองออร์เลอ็องส์เพื่อมายังกรุงปารีสนั้น ท่านประสงค์ที่จะแวะชมโรงหลอมแก้วของเมืองออร์เลอ็องส์ และเมอสิเยอร์แปร์โรต์ ผู้สามี ก็ได้พาชมทั้งเครื่องแก้วกับทั้งเครื่องลายครามที่หาได้ยากและงดงามที่สุดเท่าที่ศิลปะแขนงนี้จะยังให้เกิดได้

สำหรับเครื่องลายครามนั้นเลียนแบบเครื่องลายครามจากตะวันออกได้งดงามไม่ผิดเพี้ยน จนกระทั่งหลายคนเข้าใจผิดคิดว่ามาจากแดนไกล มีทั้งที่เป็นเครื่องแก้วผลึกเจียรไน เครื่องเคลือบลงยา โมรา โอปอล และหินสีคราม ทั้งยังมีหินกึ่งรัตนชาติสีแดงแบบโบราณและสีทับทิม กับหินมีค่าอื่นๆ ที่สังเคราะห์ขึ้นใหม่ แต่มีคุณสมบัติใกล้เคียงกับอัญมณีที่เป็นของแท้ ทั้งในด้านความแข็งแกร่ง ความใส และประกายที่งดงามแวววาว ซึ่งแม้แต่ผู้เชี่ยวชาญด้านอัญมณีก็อาจจะเข้าใจผิดได้ แก้วผลึกเหล่านี้มีคุณสมบัติพิเศษคือสามารถผ่านขีดความร้อนที่กำหนดได้โดยไม่แตกร้าว เรื่องนี้ได้มีการพิสูจน์ให้เห็นแล้วครั้งหนึ่ง เมื่อคณะขุนนางชุดแรกจากสยามเดินทางมากรุงฝรั่งเศสและนำกลับไปทดลองในประเทศของตน วันนั้นเมื่อจะลากลับ มาตามแปร์โรต์ได้นำสิ่งของที่ประดิษฐ์ในโรงหลอมแก้วมามอบให้เป็นที่ระลึก ซึ่งคณะราชทูตรับไว้ด้วยความเต็มใจ

ขอท่านผู้อ่านอย่าได้ประหลาดใจที่ข้าพเจ้าเอ่ยนามนางแปร์โรต์ ทั้งนี้ก็เพราะสถานที่อันเป็นที่ตั้งของโรงหลอมแก้วแห่งนี้เป็นเมืองขุนนางที่มีความสำคัญ และเหตุที่ได้รับการขนานนามว่าโรงหลอมแก้วแห่งออร์เลอ็องส์ก็เพราะได้รับพระราชทานสิทธิบัตรจากพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสนั่นเอง

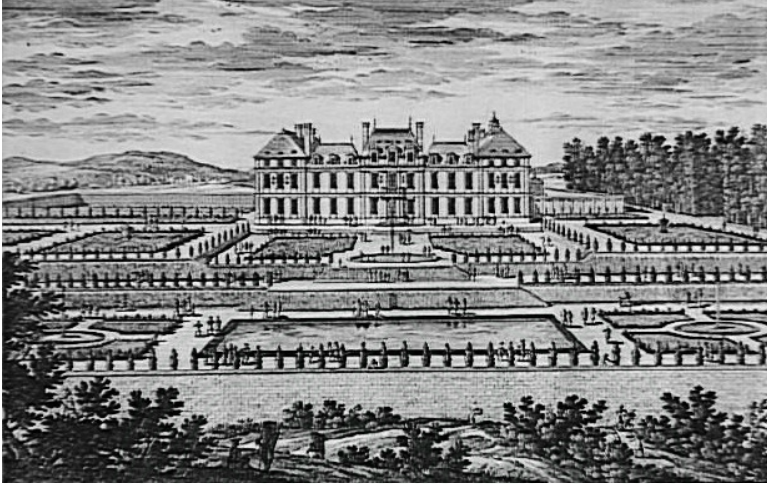
^๑ Madame Perrot, Dame de la Verrerie d'Orléans

ราชทูตชมปราสาทไซส์ของเมอสิเยอร์ เดอ แชนญอเลย์

เมื่อคราวที่คณะราชทูตได้ไปยังไซส์ และได้เห็นระเบียงโถงกาเลอรีที่เมอสิเยอร์ เดอ แชนญอเลย์^๑ ได้สั่งให้สร้างเพิ่มขึ้นในอุทยาน แต่ยังไม่แล้วเสร็จ ดินนั้น ท่านประทับใจในความงามจนกระทั่งปรารถนาที่จะได้เห็นอีกสักหน โดยที่ขณะนั้น การก่อสร้างเสร็จเรียบร้อยแล้วและยังพอมีเวลาอยู่บ้างก่อนที่จะออกเดินทางไปยังมณฑลฟลองดร์ ทั้งห้องฟ้าอากาศในฤดูนั้นก็ยังคงงามตืออยู่ ท่านจึงได้เดินทางไปชมปราสาทไซส์อีกคำรบหนึ่ง

ข้าพเจ้าขอบรรยายรายละเอียดเกี่ยวกับระเบียงโถงกาเลอรีให้ท่านทราบดังนี้ ระเบียงโถงที่มีลักษณะเป็นตึกใหญ่ สร้างเป็นปีกแยกออกจากตัวปราสาท เมื่อเดินเข้าไปจะอยู่ทางซ้ายมือ ตัวกาเลอรียาว ๔๔ ตัวซ ด้านในกว้าง ๕ ตัวซ แต่ส่วนที่อยู่ข้างใต้หินหลักของประตูโค้งกว้าง ๕ ตัวซ ด้านนอกตรงที่เป็นทางเข้าหลักมีมุข ๓ มุข แต่ละมุขมีประตูทางเข้าอยู่ตรงกลาง ๓ ประตู เป็นประตูโค้ง มุขทั้งหมดตกแต่งด้วยหน้าบันรูปสามเหลี่ยม ปลายทั้งสองข้างของระเบียงโถงกาเลอรี มีประตูโค้งเช่นกัน กว้าง ๑๐ ฟุตครึ่ง สูงประมาณ ๒ เท่าของความกว้าง ด้านที่หันสู่ทิศใต้ นอกจากประตู ๓ บานแล้ว ยังมีหน้าต่างขนาดใหญ่อีก ๑๐ บาน ด้านนอกตกแต่งด้วยแผ่นศิลาปูน หลังคาเป็นรูปโค้งยอดแหลม ด้านในตกแต่งด้วยเครื่องไม้ มีทั้งที่เป็น

^๑ Monsieur de Seignelay เป็นบุตรชายคนโตของเสนาบดีกอลแบร์ต หลังจากที่ถูกกอลแบร์ตเสียชีวิตใน ค.ศ. ๑๖๘๓ ปราสาทไซส์ก็ตกเป็นของบุตรชาย เช่นเดียวกับตำแหน่งสำคัญๆ ในราชสำนักที่เมอสิเยอร์ เดอ แชนญอเลย์ รัับหน้าที่สืบทอดจากบิดา การมาเยี่ยมปราสาทไซส์ของคณะราชทูตสยามน่าจะเป็นปรากฏการณ์สำคัญ เนื่องจากได้มีการบันทึกไว้ในประวัติของปราสาท

ปราสาทไซส์ ที่พำนักของเมอสิเยอร์ เดอ แซนญูเอเลย์

กรอบรูปและกรอบแผ่นกระจก เพดานเป็นวงโค้งรูปหูกกระเช้า คานที่รองรับประดับประดาด้วยรูปแกะสลัก พื้นกาเลอรีปูด้วยศิลาอ่อนสีดำและขาว ทั้งหมดออกแบบโดยนายช่างมงซาร์ด^๑ และถือได้ว่าเป็นงานสถาปัตยกรรมที่งดงามที่สุดและยิ่งใหญ่ที่สุดชิ้นหนึ่งที่มี

^๑ Monsieur Mansard

คณะราชทูตเดินชมอยู่นาน ถึงแม้จะยังมีเครื่องเรือนไม่ครบถ้วนก็ตาม ท่านพอใจที่ได้เห็นของสวยงามต่างๆ และจำได้ว่าได้เคยเห็นภาพบางภาพที่เหมือนกันมาแล้วที่พระราชวังฟงแตนโบล ทั้งยังจำภาพเขียนหลายภาพที่เป็นฝีมือของท่านเลอ บริงด์ได้ ขณะนั้นท่านเจ้าของปราสาท เมอสิเยอร์ เดอ แซนญอเลย์ ตามเสด็จพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ แปรพระราชฐานไปประทับที่ฟงแตนโบล และที่โซส์เองก็ไม่มีผู้ใดทราบล่วงหน้าว่าคณะราชทูตจะแวะมาชม แต่ถึงกระนั้น การต้อนรับก็เป็นไปอย่างสมเกียรติยศ เจ้าพนักงานได้จัดให้เปิดน้ำพุทั่วทุกหนทุกแห่ง สร้างความปรีดาปราโมทย์ให้แก่คณะราชทูตเป็นอย่างมาก แม้จะเคยได้เห็นมาแล้วครั้งหนึ่งก็ตาม สิ่งที่ได้เห็นเป็นเหตุให้พวกท่านกล่าวสรรเสริญความงามของกรุงฝรั่งเศส โดยเฉพาะท่านอุปทูตที่กล่าวว่า “เจ้าเหนือหัวของข้าพเจ้าพระราชทานอิสระให้แก่ข้าพเจ้าที่จะเลือกเดินทางมากรุงฝรั่งเศส หรือกลับไปเมืองจีนที่ข้าพเจ้าเคยเป็นทูตอยู่ ถึงแม้ว่าการเดินทางมายังกรุงฝรั่งเศสจะไกลกว่าและอันตรายมากกว่านัก แต่ข้าพเจ้าก็ปรารถนาจะได้เห็นกรุงฝรั่งเศสที่ผู้คนล้วนยกย่องสรรเสริญความงาม” ท่านอุปทูตกล่าวคำพูดด้วยท่าทางที่ทำให้เข้าใจได้ว่ากรุงฝรั่งเศสนั้นยิ่งใหญ่กว่าจักรวรรดิจีนมากนัก ข้าพเจ้าได้เคยเล่าให้ท่านฟังแล้วว่า ท่านอุปทูตสยามผู้นี้เป็นคนพูดจาตรงไปตรงมา และไม่กังวลว่าจะเป็นการไม่เคารพต่อประเทศที่ตนพำนักอยู่หรือไม่ นอกจากคำพูดที่ได้ถ่ายทอดให้ท่านฟังแล้ว ท่านอุปทูตยังเปรียบเทียบกรุงฝรั่งเศสกับกรุงจีนต่อไปว่า “เมื่อเปรียบเทียบพิธีต้อนรับของทั้งสองประเทศ ไม่ว่าจะในการจัดเตรียมอาหาร จำนวนเครื่องคาวหวาน และการดูแลเรื่องอาหาร ราชอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่ทั้งสองมีความเท่าเทียมกัน แต่หากเปรียบเทียบราชพิธีสำคัญในท่ามกลางคนหมู่มากรแล้ว เท่าที่ข้าพเจ้าสังเกตจากพิธีเข้าเฝ้าถวายพระราชสาส์นแด่องค์พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสที่ข้าพเจ้าได้เห็นกับตาแล้ว กรุงจีนยังเป็นรองกรุงฝรั่งเศสอยู่มากนัก” ท่านยังได้กล่าวเสริมในตอนท้ายอีกว่า “หากกรุงจีนมีข้าวของสิ่งงดงามเช่นที่มีในฝรั่งเศสแล้ว ก็น่าจะได้รอดให้ได้ชมตั้งแต่แรก”

ราชทูตเริ่มการเดินทางไปมณฑลฟลองดร์ และแคว้นพระอารามแซ็งต์ เคอนีส์

วันรุ่งขึ้น ซึ่งเป็นวันก่อนการเดินทางไปมณฑลฟลองดร์นั้น เจ้าพนักงานชื่อ เมอสิเยอร์ เดอ ลากูญี ผู้บุตร^๑ ซึ่งได้รับการยกย่องจากบรรดาเจ้าพนักงานในบริษัท ตะวันออก^๒ ว่าเป็นผู้เอาใจใส่ต่อหน้าที่ มีความเชี่ยวชาญ เป็นประโยชน์อย่างยิ่ง แก่บริษัทตะวันออก ได้นำเสื้อคลุมกันหนาว ๖ ตัว กับหมวกอีก ๖ ใบ อันเป็นของ พระราชทานจากพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ มาให้คณะราชทูต เสื้อเหล่านี้ล้วนทอด้วย ไหมแกมทองบ้าง แกมเงินบ้าง ดังนั้น ราชทูตทุกคนจึงมีหมวกคนละ ๒ ใบ กับเสื้อ กันหนาวคนละ ๒ ตัว เสื้อหนาวดังกล่าวมีซิปในทำด้วยขนแอร์มิน^๓ กันหนาว ๑ ตัว อีกตัวหนึ่งเป็นขนมาร์ท^๔ นอกจากนี้ยังมีถุงอบอุ่นมือพร้อมแพรวผูกมาด้วย ของ พระราชทานเหล่านี้ทรงหมายพระทัยให้ใช้ป้องกันความหนาวในระหว่างเดินทาง คณะราชทูตได้ถามขึ้นว่า “ขณะนี้สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินทรงประทับอยู่ ณ ที่ใด” เจ้าพนักงานตอบว่า “ทรงแปรพระราชฐานไปประทับอยู่ที่พระราชวังฟงแตนโบล” คณะราชทูตซักไต่จนได้ความว่าพระราชวังฟงแตนโบลอยู่ทางทิศใด เจ้าพนักงานยังไม่ทันที่จะอธิบายเสร็จดี คณะราชทูตก็หันไปทางทิศนั้น แล้วพนมมือหมอบลงถวาย บังคมสามครั้งเพื่อแสดงความสำนึกในพระเมตตา จากนั้นจึงหันมากล่าวคำขอบใจ ต่อเมอสิเยอร์ เดอ ลากูญี ผู้นำเสื้อและหมวกพระราชทานมาให้ พร้อมกับเชื้อเชิญ ให้รับประทานอาหารด้วยกัน ทั้งยังได้เชิญนายช่าง เลอ บรัง ให้ร่วมรับประทาน อาหารด้วย ท่านกล่าวยกย่องชมเชยฝีมือการวาดภาพของท่าน เลอ บรังไม่ขาดปาก และได้ยกย่องท่าน เลอ บรังว่าเป็น “ราชาแห่งจิตรกรรมและบิดาแห่งศิลปะ”

^๑ Monsieur de Lagny

^๒ Compagnie d'Orient หมายถึง บริษัทอินเดียตะวันออกของฝรั่งเศส

^๓ Hermine หรือ Ermine คือ เพียงพอนชนิดหนึ่ง คนใช้ทำเสื้อกันหนาว

^๔ Marthe หรือ Marten สัตว์ในตระกูลเพียงพอน คนใช้ทำเสื้อกันหนาว

พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ พระราชทานเครื่องกันหนาวแก่คณะราชทูตสยาม
ก่อนออกเดินทางไปมณฑลฟลองด์ร์

มหาวิหาร แซ็งต์ เดอนีส

พอถึงวันจันทร์ที่ ๑๔ ตุลาคม คณะราชทูตก็เริ่มออกเดินทาง โดยในวันนั้น ท่านแฉะรับประทานอาหารกลางวันในเมืองแซ็งต์ เดอนีส^๑ ในมณฑลอิล เดอ ฟร็องซ์^๒ ซึ่งอยู่ห่างจากกรุงปารีสเป็นระยะทาง ๒ ลิเยอ ท่านผู้อ่านคงจะทราบดีว่าเมืองนี้มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จัก ก็ด้วยเป็นที่ตั้งของมหาวิหารแซ็งต์ เดอนีส ซึ่งเป็นอารามของนักบวชคณะเบเนดิกแต็ง^๓ และเป็นที่ฝังพระศพบูรพกษัตริย์ทุกพระองค์ของกรุงฝรั่งเศส นอกจากนี้ ยังเป็นเมืองอันอุดมด้วยโบสถ์วิหารและวัดคริสตัง ในสมัยพระเจ้าอ็องรีที่ ๑^๔ ทรงมีบัญชาให้นักบวชคริสตังจำนวนมากมาประชุมใน ค.ศ. ๑๐๕๓ เพื่อเป็นพยานในการเปิดหีบศพของสังฆราชแซ็งต์ เดอนีส^๕ เนื่องจากได้เกิดเหตุวุ่นวายและถกเถียงกันขึ้นระหว่างนักบวชของพระอารามแซ็งต์ เดอนีส กับนักบวชจากแซ็งต์ อิมเมอร์อง ณ เมืองราติสบอนน์^๖ ทั้งนี้เป็นเพราะนักบวชฝ่ายหลังได้กล่าวขึ้นว่าพวกตนได้ครอบครองศพของ แซ็งต์ เดอนีส อาเรโอปาจิโต^๗ โดยกษัตริย์อาร์นูล^๘ เป็นผู้นำมามอบให้ การเปิดหีบศพเพื่อพิสูจน์ความจริง ทำขึ้นต่อหน้าคณะนักบวชคริสตังที่มาประชุม ปรากฏว่าศพของแซ็งต์ เดอนีส ยังอยู่ครบบริบูรณ์เว้นแต่แขนข้างหนึ่ง ซึ่งพระสันตะปาปา เอเตียนที่ ๓^๙ นำกลับไปกรุงโรม

^๑ Saint Denis

^๒ Ile de France

^๓ Bénédictins

^๔ Henri I

^๕ Saint Denis สังฆราชองค์แรกของกรุงปารีส ซึ่งพระสันตะปาปาแห่งกรุงโรม ส่งมาเผยแผ่ศาสนาคริสต์แก่ชาวฝรั่งเศสหรือชาวโกลัวล์ ราว ค.ศ. ๒๕๐ แซ็งต์ เดอนีส ถูกทรมาณจนถึงแก่ชีวิต โดยไม่ยอมละทิ้งศรัทธาและความเชื่อในพระคริสต์ ตามตำนานเล่าว่าแซ็งต์ เดอนีส ซึ่งถูกตัดศีรษะ สามารถเดินถือศีรษะที่ถูกตัดต่อไปได้ถึง ๖ กิโลเมตรข้ามเนินมงต์มาร์ตรีไปจนถึงถนนที่ได้ชื่อต่อมาว่า Rue des Martyrs และหลังจากได้ส่งศีรษะให้แก่ Catulla สตรีผู้เคร่งครัดในศาสนาแล้ว แซ็งต์ เดอนีส จึงล้มลง ชาวเมืองปารีสหรือที่เรียกกันว่า Lutèce ในขณะนั้น จึงได้สร้างมหาวิหารถวายในที่ซึ่งเป็นหลุมฝังศพของ แซ็งต์ เดอนีส และตั้งชื่อว่า วิหารแซ็งต์ เดอนีส ซึ่งได้กลายเป็นชื่อเมืองในเวลาต่อมา ปัจจุบัน แซ็งต์ เดอนีส อยู่ในเขตชานเมืองกรุงปารีส

^๖ St. Himmeran de Ratisbonne

^๗ St. Denis Aréopagite

^๘ le Roi Arnoul

^๙ Pape Etienne III

แม้ตามกำหนด คณะราชทูตจะแวะเมืองแซ็งต์ เดอนีส เพียงเพื่อรับประทาน อาหารกลางวัน แต่กระนั้นก็ยังอุตสาหะไปดูสมบัติล้ำค่าและที่ฝังพระศพของบูรพ กษัตริย์ฝรั่งเศส ซึ่งพระศพทั้งหมดอยู่ในมหาวิหารแห่งนี้ ข้าพเจ้าจะไม่ขอเล่าซ้ำเรื่อง อิสริยสมบัติ ด้วยมีน้อยคนนักในฝรั่งเศสที่ไม่เคยเห็น นอกจากนั้นยังมีหนังสือตีพิมพ์ เผยแพร่แล้วหลายเล่มที่กล่าวถึงแต่เรื่องนี้ คณะราชทูตสนใจเครื่องแก้วเพชรพลอย ต่างๆ เป็นพิเศษ ถึงกับนำบางชิ้นไปส่องในที่สว่าง ด้วยมีการฝังเพชรพลอยด้วยฝีมือ ประณีตบรรจง จนกระทั่งสามารถมองเห็นได้งดงามเสมอกันทั้งด้านนอกและด้านใน นอกจากนี้ท่านยังสังเกตเห็นว่าแสงสว่างนั้นทำให้สีของอัญมณีเปลี่ยนไป ในมหาวิหารแห่งนี้ ยังมีสมบัติล้ำค่าอื่นๆ อันเป็นสิ่งควรเคารพบูชาตามความเชื่อ ทางศาสนาอีกจำนวนมาก แต่เนื่องจากไม่อาจจับต้องได้ ดังนั้น ท่านจึงเพียงแต่มอง และสังเกตเห็นว่ามีจำนวนมาก โดยมีได้หยุดดู

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ท่านจะพอใจความประณีตงดงามของเครื่องทองและ เพชรมากเพียงใด แต่ก็สังเกตเห็นได้ชัดเจนว่าสิ่งที่มีก่นำความพึงใจอย่างยิ่งยวด มาให้ และท่านดูด้วยความพิศราจรใจจะจงปลื้มปิติมากกว่าสิ่งอื่น มักเป็นข้าว ของเครื่องประดับที่มีความเกี่ยวข้องกับกษัตริย์พระองค์ก่อนๆ และเก็บรักษา ไว้ ณ ที่แห่งเดียวกันนี้ อาทิ รูปปั้นประดับหลุมฝังศพกษัตริย์ที่คณะราชทูตเห็น ว่างดงามอย่างน่าอัศจรรย์ ภาพสลักหินด่างงดงามเช่นกัน แต่ที่ท่านพึงใจมากที่สุดเป็นภาพสลักหินด่างที่อยู่รอบๆ หลุมฝังศพพระเจ้าฟร็องซัวส์ที่ ๑^๑ ซึ่งจารึก ภาพการสงครามครั้งสำคัญ อันเป็นอนุสาวรีย์ที่งดงามน่าชมสำหรับผู้คนทุกหมู่ เหล่า โดยเฉพาะผู้ที่มีความชำนาญด้านศิลปะ คณะราชทูตยังได้สังเกตเห็น หลุมฝังศพของจอมพลตูแรน^๒ ผู้ล่งลับ ซึ่งแม้จะแลดูสง่างามวิจิตรบรรจง แต่ก็ยัง

^๑ François I

^๒ Monsieur de Turenne หรือ Henri de La Tour d'Auvergne, vicomte de Turenne (ค.ศ. ๑๖๑๑ - ๑๖๗๕) เป็นนายทหารที่มีความสามารถมากที่สุดคนหนึ่งในสมัยของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๓ ตลอดมาจนถึงสมัยของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ในช่วงสงครามสืบราชสมบัติ ตูแรนเป็นผู้บัญชาการรบรบ เข้ายึดมณฑลฟลองดรีได้เป็นผลสำเร็จ และประสบชัยชนะ ในสงครามอันยาวนานกับฮอลันดาอีกหลายครั้ง จนกระทั่งถูกกระสุนปืนเข้าตีกเสียชีวิตในการรบที่เมือง Salzbach ใน ค.ศ. ๑๖๗๕ ก่อนที่กองทัพฝรั่งเศสจะประสบชัยชนะ กล่าวกันว่าประชาชนทั้งประเทศรำไ้ในการสูญเสียครั้งนี้และ ตลอดทางที่ขบวนรถศพนำศพไปให้ร้องไห้เกียรติ "le bon Monsieur de Turenne"

หลุมฝังศพพระเจ้าฟร็องซัวส์ที่ ๑

จอมพลตุแรน

ไม่ประทับใจมากเท่ากับที่ได้เห็นการตอบแทนบุญคุณที่พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ทรงแสดงต่อข้าราชการบริพารผู้มีประโยชน์ต่อบ้านเมืองด้วยเกียรติยศอันยิ่งใหญ่ที่พระราชทานให้ในการอุทิศพระราชทรัพย์สร้างอนุสาวรีย์ไว้เป็นที่ระลึก ดังที่ท่านได้กล่าวสดุดีว่า “พระองค์ไม่เฉพาะแต่ทรงชุบเลี้ยงและโปรดประทานยศถาบรรดาศักดิ์เพื่อตอบแทนคุณความดีของข้าราชการเมื่อมีชีวิตเท่านั้น แต่ยังทรงกระทำทุกวิถีทางเพื่อให้ผู้คนได้จดจำรำลึกคุณความดีที่ท่านผู้ล่วงลับเหล่านี้ ได้กระทำทุกประการไม่วั้นแม้แต่การสละเลือดเนื้อเพื่อพระองค์ ด้วยเหตุนี้ เหล่าทหารหาญจึงยิ่งมุ่งมั่นถวายความจงรักภักดี ไม่เป็นที่น่าอัศจรรย์อันใดเลยที่ทรงประสบชัยชนะอยู่เสมอมิได้ขาด”

คณะราชทูตได้ตรวจตราความสูง ความยาว ความกว้างของพระอารามเซ็นต์ต์เดอนีสส์ อย่างละเอียด และเดินทางกลับหลังจากที่ได้กล่าวคำอำลาและขอบคุณบาทหลวงของคณะเบเนดิกแต็งที่ได้ดูแลนำชมเครื่องของต่างๆ ในพระอารามเป็นอย่างดี

ระยะทางจากเมืองโบมงต์ถึงเมืองโบเวสต์

เย็นวันนั้น คณะราชทูตเดินทางไปพักแรมยังเมืองโบมงต์^๑ ซึ่งอยู่ในมณฑล
อิล เดอ ฟร็องซ์ และมีฐานะเป็นเมืองศักดินาชั้นกงเต^๒ เมืองตั้งอยู่บนไหล่เขาที่ทอดยาว
ไปจนจดฝั่งแม่น้ำอ็วซ^๓ โดยมีสะพานข้ามแม่น้ำงดาม บนยอดเขามีซากปราสาท
โบราณ ที่เมืองโบมงต์ไม่มีสิ่งใดเด่นเป็นที่น่าสนใจ เว้นแต่ถนนที่แลดูงดงามกับสถานที่
ที่ตั้งสังฆมณฑลและคฤหาสน์เก่าแก่บนฝั่งแม่น้ำอ็วซของตระกูลกังต์ เดอ โบมงต์ ที่มี
ชื่อเสียงมาแต่โบราณ เมืองโบมงต์ตกเป็นสมบัติของกษัตริย์ฝรั่งเศสใน ค.ศ. ๑๓๗๑
เมื่อฟิลิป ดูก ดอร์เลอ็องส์^๔ สิ้นพระชนม์ลงโดยไม่มีทายาทสืบทอด พระเจ้ามีอง^๕
ทรงยกเมืองนี้ให้แก่ฟิลิป ดอร์เลอ็องส์ ผู้เป็นพระอนุชา โดยทรงได้เมืองนี้จากสัญญา
ที่ทำกับชาร์ลส์ที่ ๒ เลอโมเวสต์ หรือที่เรียกกันว่า ชาร์ลส์ผู้ชั่วร้าย^๖ นัตกาของ
หลุยส์ เดอ ฟร็องซ์ กังต์ เดเวรอส์^๗ และกังต์ เดเวรอส์ ก็ได้เมืองนี้มาจากพระบิดา
คือ ฟิลิป เลอ อาร์ตี หรือฟิลิปผู้กล้า^๘ อีกต่อหนึ่ง

^๑ Beaumont

^๒ เรียกว่า Comté เนื่องจากผู้ครองนครมีบรรดาศักดิ์เป็น Comte

^๓ Oyse หรือ Oise ในปัจจุบัน

^๔ Duc d'Orléans เป็นบรรดาศักดิ์ที่ใช้เรียกอนุชาของกษัตริย์ฝรั่งเศสตั้งแต่สมัยราชวงศ์ Capétien ตลอดมาจนถึง
สมัยราชวงศ์ Bourbon

^๕ le roi Jean

^๖ Charles le Mauvais

^๗ Louis de France, comte d'Evreux

^๘ Philippe le Hardy

โดยที่ข้าพเจ้ามีเรื่องที่จะเล่าให้ท่านฟังมากมายเกี่ยวกับเมืองสำคัญที่พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ทรงยึดมาได้จากข้าศึก และเป็นจุดประสงค์ของคณะราชทูตในการเดินทางมายังมณฑลฟลองดรีในครั้งนี้ ดังนั้น ข้าพเจ้าจึงจะขอพูดถึงเมืองเล็กเมืองน้อยที่เป็นทางผ่านไปยังสถานที่ที่คณะราชทูตตั้งใจมาดูแลแต่เพียงคร่าวๆ เท่านั้น เมืองโบลองด์เป็นเมืองทางผ่านเมืองหนึ่งเช่นกัน ข้าพเจ้าจึงจะขอเล่าเพิ่มเติมแต่เพียงว่าคณะราชทูตได้รับการต้อนรับและการคารวะจากข้าหลวงและเจ้าพนักงานประจำเมืองซึ่งได้นำเหล่าอู่นมามอบให้คณะราชทูตเป็นของกำนัลตามธรรมเนียม และจะเป็นเช่นเดียวกันนี้ไม่มีเปลี่ยนแปลงกับทุกเมืองที่คณะราชทูตเดินทางผ่าน หากจะมีสิ่งอื่นใดเพิ่มเติม เช่นที่ท่านจะได้เห็นในตอนต่อไปก็ด้วยมีเหตุอันควร ของกำนัลเหล่านี้มิได้มีราคาแพงแต่อย่างใด ไม่ว่าจะในประเทศอื่นๆ หรือแม้แต่ในกรุงฝรั่งเศสของเราก็ไม่สมควรที่จะเรียกว่าของกำนัลด้วยกันทั้งนั้น ด้วยถือเป็นเครื่องแสดงความคารวะที่ผู้ให้ประสงค์จะให้เป็นที่เกียรติแก่ผู้รับ จึงสมควรที่จะต้องกล่าวถึง

ก่อนที่จะเล่าตอนต่อไปของเรื่อง ข้าพเจ้าขอย้อนกลับมาเรื่องโต๊ะอาหารที่จัดขึ้นเพื่อเลี้ยงรับรองคณะราชทูต ไม่ว่าจะในเมืองหรือหมู่บ้านเล็กๆ ที่คณะราชทูตเดินทางผ่าน การปรุงและตั้งสำรับอาหารจะเหมือนกับในกรุงปารีสทุกประการ โดยมีเจ้าพนักงานกรรมวังและเจ้าพนักงานวิเสทชุดเดียวกันเป็นผู้ดูแลให้เรียบร้อย มิให้เป็นข้ออ้างได้ว่าเป็นเพราะไม่อาจหาสิ่งที่ต้องการได้ในชนบทห่างไกล หรือเป็นเพราะอยู่ในระหว่างการเดินทาง จึงไม่อาจจัดโต๊ะอาหารให้ดังตามยิ่งใหญ่เสมอกับในกรุงปารีสได้ ด้วยเหตุนี้ ไม่ว่าจะคณะราชทูตสยามจะผ่านไปในเมืองใด หรือรับประทานอาหารในจวนข้าหลวงใด หรือในคฤหาสน์ของแม่ทัพนายกองคนใด จะเห็นได้ว่าต่างประสงค์จะให้การต้อนรับอย่างสมเกียรติยศทั้งสิ้น สำหรับกับข้าวคาวหวานล้วนมิให้เลือกมากมาย ทั้งอุดมสมบูรณ์และสะอาดงดงามเป็นที่ยิ่ง คณะราชทูตเองก็จัดเลี้ยงอาหารรับรองแขกในทุกที่ที่เดินทางผ่านเช่นกัน ณ ที่พักของท่านมีผู้แวะเวียนมารับประทานอาหารมากกว่าที่ท่านรับเชิญไปยังคฤหาสน์บุคคลสำคัญๆ เสียอีก ยิ่งกว่านั้น ท่านยังเป็นคนแรกที่กุสีกุจอเชิญเชิญให้ท่านเหล่านั้นร่วมรับประทานอาหารกับท่าน เพื่อเป็นการถวายพระเกียรติแก่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศส

วันที่ ๑๕ คณะราชทูตพักรับประทานอาหารกลางวันที่เมืองติลลियาร์^๑ จากนั้นจึงแวะค้างแรมที่เมืองโบเวส์^๒ เมืองโบเวส์เป็นเมืองสำคัญ ตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำแตแแรง^๓ อยู่ในเขตปกครองของมณฑลอลิเดอ ฟร็องซ์ และเป็นเมืองหลวงของแคว้นเล็ก ๆ ชื่อ โบวัวซีส^๔ มีทั้งศาล ข้าหลวง และสิ่งมณฑล เมืองนี้ตกเป็นของฝรั่งเศสมาตั้งแต่สมัยพระเจ้าโคลวิส^๕ บรรดานักจดบันทึกประวัติศาสตร์เห็นพ้องต้องกันว่าเมืองนี้ไม่เคยมีข้าศึกเข้ายึดครองมาก่อน ด้วยเหตุนี้จึงมีสมญานามว่า “เมืองพรหมจารี”^๖ กองทัพอังกฤษเคยพยายามบุกเข้าโจมตีใน ค.ศ. ๑๔๔๓ แต่ก็ไร้ผล พระเจ้าชาร์ลส์ เลอเตเมแรร์ หรือชาร์ลส์ผู้บ้าบิ่น ตึกคนสุดท้ายแห่งบูร์กอญ^๗ เข้าโจมตีใน ค.ศ. ๑๔๗๒ แต่ก็ไม่ประสบผลเช่นกัน เมืองนี้น่าอยู่แลดูรื่นรมย์ ก่อสร้างอย่างงดงามทีเดียว มีคูน้ำล้อมรอบเต็มเปี่ยมด้วยน้ำจากแม่น้ำแตแแรง ซึ่งเหล่ากรรมกรนำน้ำส่วนหนึ่งมาใช้ที่โรงทอผ้าซึ่งทอผ้าหลายชนิด ถนนในเมืองใหญ่โตงดงาม ชาวต่างชาติที่มาเห็นล้วนชื่นชมความงามของตลาด ซึ่งได้ชื่อว่าใหญ่ที่สุดและงดงามที่สุดแห่งหนึ่งในราชอาณาจักร บริเวณแท่นบูชาของโบสถ์แซ็งต์ ปีแยร์^๘ ซึ่งเป็นอารามประจำเมืองก็เป็นที่ชื่นชมเช่นกัน โบสถ์แห่งนี้มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักก็ด้วยเป็นที่ประดิษฐานพระธาตุอันเป็นสมบัติโบราณ ทั้งยังมีห้องสมุดและสำนักสงฆ์ ประกอบด้วยสังฆาธิการสูงศักดิ์ ๖ รูป กรรมการสงฆ์ ๔๒ รูป ศาสนาจารย์ ๖ รูป อนุศาสนาจารย์ ๔ รูป สงฆ์ผู้ดูแลวัด ๔ รูป สงฆ์ประจำโบสถ์ ตันเสียง และอื่นๆ โดยมีสังฆราชเป็นผู้กำหนดยศและหน้าที่ มีเพียงหัวหน้าสังฆาธิการเท่านั้นที่ได้รับเลือกโดยตรงจากคณะ

^๑ Tilliar

^๒ Beauvais

^๓ Therin

^๔ Beauvoisis

^๕ Clovis (ค.ศ. ๔๘๒ - ๕๑๑) ปฐมกษัตริย์ของราชวงศ์เมโรเว็งเจียน (dynastie mérovingienne) ผู้ปกครองฝรั่งเศสเมื่อครั้งยังเป็นอาณาจักรไกล (Gaule)

^๖ la Pucelle

^๗ Charles le téméraire, dernier Duc de Bourgogne

^๘ Eglise de St. Pierre

สังฆาธิการ ในเมืองโบเวส์นี้ยังมีอารามขนาดรองลงมาอีก ๖ แห่ง และอารามขนาดเล็ก ๑๓ แห่ง ทั้งยังมีสำนักสงฆ์และอารามที่ปกครองโดยพระอธิการ เช่น พระอารามแซ็งต์ แซมโปเรียง^๑ แซ็งต์ ลูเซียง^๒ และแซ็งต์ กองแต็ง^๓ ตำแหน่งพระสังฆราชสร้างอย่างงดงามใหญ่โต เมืองโบเวส์เป็นเมืองศักดิ์นา และเคยเป็นส่วนหนึ่งในเขตปกครองของแคว้นแวร์มอนต์^๔ ซึ่งต่อมาได้ผนวกเข้ากับแคว้นทรวัวส์^๕ ของพระเจ้าเอ็ดที่ ๑ กังต์ เดอ บลัวส์^๖ พระบิดาของเอ็ดที่ ๒^๗ ซึ่งได้ครอบครองเมืองโบเวส์ต่อมา โดยมีโรเซ^๘ พระอนุชาของคังต์ไปดำรงตำแหน่งสังฆราชแห่งโบเวส์ใน ค.ศ. ๙๙๖ โดยที่พระสังฆราชมีสิทธิได้เมืองซองแซร์^๙ ในมณฑลแบร์รี^{๑๐} อันเป็นมรดกตกทอดประจำตระกูล จึงได้ขอแลกกับพระเจ้าเอ็ดที่ ๒ และถวายเมืองโบเวส์ให้เป็นสมบัติของพระอาราม ด้วยเหตุนี้ สังฆราชแห่งโบเวส์จึงเท่ากับดำรงตำแหน่งเจ้าผู้ครองนครตามศักดิ์นาที่สืบทอดกันมาแต่โบราณอีกตำแหน่งหนึ่ง และถือได้ว่าเป็นประมุขฝ่ายสงฆ์และฝ่ายปกครองในเวลาเดียวกัน จึงเป็นผู้นำทั้งทางโลกและทางธรรมของเมือง

ในวันที่คณะราชทูตเดินทางมาถึงเมืองโบเวส์นั้น ชาวเมืองพากันมาตั้งแถวต้อนรับราชทูตเป็นขบวนเรียบริ้วราวกับขบวนทหารก็ว่าได้ ทันทิที่มาถึงคณะราชทูตก็ได้รับการคารวะและของกำนัลตามธรรมเนียม ผู้คนต่างกระตือรือร้นที่จะได้เห็นคณะราชทูตในช่วงรับประทานอาหารเย็น บรรดาผู้มียศศักดิ์สูงสุดของเมืองรู้สึกยินดีปรีดาเป็นอย่างยิ่งที่ได้ร่วมรับประทานอาหารกับคณะราชทูตสยาม และ

^๑ Abbaye de St. Symphorien

^๒ Abbaye de St. Lucien

^๓ Abbaye de St. Quentin

^๔ Vermandois

^๕ Troyes

^๖ Eude I. Comte de Blois

^๗ Eude II

^๘ Roger

^๙ Sancerre

^{๑๐} Berry

คณะราชทูตสยามก็ทำให้ความอึดอมนั้นเพิ่มขึ้น ด้วยการกล่าวชมของหวานว่า ทั้งอร่อยทั้งประณีตงดงาม พร้อมกับแสดงความคารวะในน้ำใจไมตรีของท่านเหล่านั้น

วันรุ่งขึ้นคือวันที่ ๑๖ เมอสิเยอร์ เดอ เมนาส^๑ ผู้พิพากษาประจำเมือง ได้มา คำนับท่านราชทูต ท่านราชทูตเองก็ดีใจที่ได้พบ มิใช่เพราะตำแหน่งหน้าที่การงาน และคำสรรเสริญที่ได้ยินเกี่ยวกับบุคคลท่านนี้เท่านั้น แต่เป็นเพราะท่านเมนาสเป็น ญาติสนิทของท่านเสนาบดี เดอ แซนญูเอเลย์ และไม่ว่าสิ่งใดก็ตามที่เกี่ยวข้องกับ ตระกูล เดอ แซนญูเอเลย์ ล้วนแล้วแต่มีความสำคัญสำหรับท่านราชทูตทั้งสิ้น

ในวันเดียวกันนั้น คณะราชทูตได้เดินทางไปชมพระอารามใหญ่ของเมือง โบเวส์ และได้รับการต้อนรับพร้อมสัมนมเนียนอกจากคณะสังฆาธิการ คณะราชทูต รู้สึกประหลาดใจที่ได้เห็นบาทหลวงจำนวนมากและพึงพอใจในการต้อนรับ ดังจะ เห็นได้จากคำกล่าวตอบและคำขอบคุณของท่าน หลังจากนั้น ท่านจึงเดินชมโบสถ์ จนทั่ว และเข้าไปด้านในที่ไว้แทนบูชา ซึ่งท่านเห็นว่างดงามเป็นพิเศษ

พอออกจากโบสถ์ คณะราชทูตก็แลเห็นกองทหารเกรอนาติเยร์ของพระเจ้า หลุยส์ที่ ๑๔^๒ ซึ่งเป็นทหารกองเดียวกันกับที่ได้มาต้อนรับคณะราชทูตวันก่อนเมื่อ ตอนเข้าเมือง เมอสิเยอร์ริโอโตต์^๓ ซึ่งเป็นผู้บังคับกอง ได้ออกคำสั่งให้ทหารทั้งหมด ขึ้นม้า โดยตัวเองเป็นผู้นำขบวนและได้ออกคำสั่งให้กระทำการพิสดารต่างๆ ซึ่งหาก ไม่เห็นด้วยตาตนเองแล้วก็ยากที่จะเชื่อ เนื่องจากกระบวนท่าและการรุกรเคลื่อนที่ ต่างๆ ที่กองทหารราบที่มีฝีมือสูงสุดและได้รับการฝึกฝนมาอย่างดี ทำบนพื้นดินได้ เช่นใด ทหารเกรอนาติเยร์ก็สามารถทำบนหลังม้าได้เช่นนั้น ทั้งยังแสดงการยิงปืน อีกหลายชุดกับขว้างลูกระเบิดจำนวนมากให้ได้ชม ไม่มีคำสรรเสริญใดที่จะสรรหามาชมเชยความคล่องแคล่วและความสง่างามเหมาะสมกับที่เป็นนักรบของกองทหาร

^๑ Monsieur de Méнас

^๒ les grenadiers เป็นหน่วยรบพิเศษบนหลังม้าที่พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ทรงจัดตั้งขึ้น โดยคัดเลือกจากนายทหาร ที่มีร่างกายสูงใหญ่ มีความสามารถพิเศษและกล้าหาญในการนำกองทัพบึ่งเข้าประจัญบาน

^๓ Monsieur Riotot

เกรอนาดิเยร์ รวมทั้งความสามารถของเมอสิเยอร์ริโอดอตต์ได้มากกว่านี้อีกแล้ว และหากข้าพเจ้าจะขอหยุดการเล่าไว้เพียงนี้ ก็ด้วยไม่อาจถ่ายทอดความรู้สึกของบรรดาผู้ที่ได้เห็นการแสดงฉากการรบที่ผ่านมาได้ครบถ้วน ทั้งความพึงใจที่คณะราชทูตแสดงให้เห็นก็ย่อมเป็นประจักษ์พยานอยู่แล้ว

วันเดียวกันนั้น คณะราชทูตได้ออกเดินทางต่อโดยมีกำหนดพักแรมที่เมืองเบรอตอย^๑ และได้รับการต้อนรับที่พอเหมาะกับความสำคัญของเมือง ซึ่งข้าพเจ้าคิดว่าในการอธิบายเรื่องการต้อนรับคณะราชทูตจากสยามนั้น เพียงแต่ได้เห็นความกระตือรือร้นของชาวเมืองที่ตั้งใจมารอรับกินาที่จะเพียงพอแล้ว เบรอตอยเป็นเมืองเล็กๆ อยู่ในตอนบนของมณฑลนอร์มองดี^๒ ตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำอิตง^๓ ระหว่างเมืองแอ็กส์^๔ เมืองเอเวอร์ซ^๕ และเมืองแวร์เนอยล์^๖ พระเจ้าเฮนรีที่ ๒ ดยุกแห่งนอร์มองดีและกษัตริย์อังกฤษ^๗ ได้ยกเมืองให้กับโรเบิร์ตแห่งมงฟอร์ต^๘ และอมิซี^๙ ภคินีของโรเบิร์ตได้ขายให้กับพระเจ้าฟิลิป โอกุสต์ กษัตริย์ฝรั่งเศส^{๑๐} ใน ค.ศ. ๑๒๑๐ ชาร์ลส์กษัตริย์แห่งนาวาร์^{๑๑} ซึ่งได้เมืองเป็นมรดกตกทอด ได้ยกเมืองให้กับพระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๖^{๑๒} ใน ค.ศ. ๑๕๑๐ เพื่อแลกกับดินแดนอื่น ที่เมืองเบรอตอยนี้ คณะราชทูตได้มีโอกาสเล่นสนุกกับการทดลองขว้างลูกกระเบิดซึ่งท่านได้ขอมาจากกองทหารเกรอนาดิเยร์เมื่อวันก่อน เนื่องจากพึงพอใจในการแสดงและได้นำลูกกระเบิดติดตัวมาด้วย

^๑ Breteuil

^๒ la haute Normandie

^๓ Iton

^๔ Aigle

^๕ Evreux

^๖ Verneuil

^๗ Henry II, Duc de Normandie et Roi d'Angleterre

^๘ Robert de Montfort

^๙ Amicie

^{๑๐} Philippe Auguste, Roi de France

^{๑๑} Charles, Roi de Navarre

^{๑๒} Charles VI

ราชทูตเดินทางถึงเมืองอาเมียงส์

รุ่งขึ้น วันที่ ๑๗ คณะราชทูตแวะพักรับประทานอาหารกลางวันที่ปราสาทของ เมอสิเยอร์เดส์แซร์โตซ์^๑ ซึ่งเป็นบุตรเขยของพระนมแห่งพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส และเป็นทำเลเหมาะสมเนื่องจากตั้งอยู่บนเส้นทางที่จะไปเมืองอาเมียงส์^๒ คณะราชทูตพอใจมากกว่าเป็นปราสาทที่งดงามน่าอยู่ ซ้ำยังได้ทดลองยิงปืนเล่นในสวน ทั้งปืนยาวและ ปืนสั้น ขุนนางจากเมืองใกล้เคียงได้แวะมาเยี่ยมคณะราชทูตในระหว่างรับประทานอาหาร และได้รับการต้อนรับด้วยอัธยาศัยไมตรีอันดียิ่ง

คณะราชทูตเดินทางถึงเมืองอาเมียงส์ในเย็นวันนั้น เมื่อมาถึงก็พบว่า ข้าราชการและพลเมืองคนสำคัญๆ ต่างออกมาตั้งขบวนต้อนรับ เจ้าหน้าที่ยิงปืนใหญ่ ๒๐ นัด เสียงดังกึกก้อง เพื่อแสดงความคารวะตามพระราชโองการของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ดังนั้น หากเมื่อใดต้องกล่าวถึงการยิงปืนใหญ่ต้อนรับคณะราชทูตในทุก เมืองรายทางที่เดินทางผ่านแล้ว ขอให้ท่านระลึกไว้ว่าเจ้าหน้าที่จะยิงปืนใหญ่ ๒๐ นัด ทุกครั้งไป ไม่ว่าจะมาถึงเมืองหรือออกจากเมืองก็ตาม และทุกครั้งที่คณะราชทูต เข้าป้อมปราการหรือออกจากป้อมปราการใดๆ ก็จะมียิงปืนใหญ่จำนวนเท่ากันนี้ ด้วยป้อมปราการจะตั้งอยู่ปากทางเข้าเมืองที่มีชื่อเดียวกันเสมอ

^๑ Monsieur Descerteaux

^๒ Amiens

อาเมียงส์เป็นเมืองหลวงของแคว้นพิคาร์ดี^๑ เป็นเมืองสำคัญและเก่าแก่ ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำซอมน^๒ จักรพรรดิโรมันหลายองค์ ไม่ว่าจะเป็นคอนสแตนติน^๓ คอนสแตนซุส^๔ จูเลียน^๕ วาเลนติเนียน^๖ วาเลนส์^๗ กราเทียน^๘ เธโอโดเซียส^๙ ล้วนเลือกเมืองอาเมียงส์เป็นที่ประทับครั้งเข้ายึดครองแคว้นโกล^{๑๐} ทั้งสิ้น ซิซาร์เองก็เลือกใช้เมืองนี้เป็นคลังแสงสำหรับกองทัพโรมัน ต่อมาอองโตเน็ง เลอ เดบอนแนร์ หรือ อองโตเน็งผู้ใจอ่อน^{๑๑} กับมาร์ค โอแรล^{๑๒} บุตรชายได้ช่วยกันตักแต่งเมืองจนงดงาม เหตุการณ์ที่พระเจ้าเอ็ดเวิร์ดที่ ๓ กษัตริย์อังกฤษได้จัดพิธีการวะและมอบแคว้นกูเย็น^{๑๓} กับจังหวัดปงติเยอ^{๑๔} ให้พระเจ้าฟิลิป เดอ วาลัวส์^{๑๕} เมื่อวันที่ ๖ มิถุนายน ค.ศ. ๑๓๒๙ ต่อหน้ากษัตริย์แห่งอารากอน^{๑๖} นาวาร์^{๑๗} โบฮีเมีย^{๑๘} และมายอร์ก้า^{๑๙} ก็เกิดขึ้นที่เมืองอาเมียงส์นี้เช่นกัน ชาวสเปนได้ใช้เพทุบายยึดเมืองนี้ไปใน ค.ศ. ๑๕๙๗ แต่ต่อมาไม่นาน พระเจ้าอ็องรีที่ ๔^{๒๐} ก็ยึดคืนกลับมาได้ และโปรดให้สร้างป้อมปราการขึ้นที่นี้ เป็นป้อมที่ได้รับการยกย่องว่าครบถ้วนตามหลักพิชัยสงครามดีที่สุดแห่งหนึ่ง

^๑ Picardie

^๒ Rivière de Somme

^๓ Constantin

^๔ Constans

^๕ Julien

^๖ Valentinien

^๗ Valens

^๘ Gratien

^๙ Théodose

^{๑๐} les Gaules

^{๑๑} Antonin le Débonnaire หรือ อันโตนินัส ไพอัล

^{๑๒} Marc Aurèle หรือ มาร์คัส ออเรเลียส

^{๑๓} Guyenne

^{๑๔} Comté de Ponthieu

^{๑๕} Philippe de Valois ปฐมกษัตริย์ของราชวงศ์ Valois

^{๑๖} Aragon

^{๑๗} Navarre

^{๑๘} Bohème

^{๑๙} Marjorque

^{๒๐} Henri IV ปฐมกษัตริย์ของราชวงศ์ Bourbon

พระเจ้าอ็องรีที่ ๔ ปฐมกษัตริย์ของราชวงศ์บูร์บง

ของยุโรป เมืองอาเมียงส์มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จัก ด้วยมีถนนหนทางใหญ่โตโอ้อ่า บ้านเรือน
งดงาม และจัตุรัสที่โด่งดังหลายแห่ง อาทิ ปลาส เดส์ เฟลอร์^๑ และปลาส ดู กรองด์
มาร์เช^๒ ทั้งยังมีกำแพงเมืองโบราณสำหรับเดินเล่นและพักผ่อนหย่อนใจ ด้วยมี
ทางเดินเล็กๆ ปลุกต้นไม้ร่มรื่น นอกจากนี้ยังเป็นศูนย์กลางการปกครอง มีทั้งที่ทำการ
จวนข้าหลวง ศาล และมีสิ่งมณฑลที่ขึ้นกับเมืองแรงส์^๓ มหาวิหารโนเตรอดาม^๔
ขึ้นชื่อว่างดงามอลังการและมีเครื่องตกแต่งวิจิตรตระการตามากที่สุดแห่งหนึ่งใน
ราชอาณาจักร ทั้งยังเป็นที่พักแสรของนักบุญฌ็อง บัปติสต์^๕ อันเป็นที่เคารพบูชา
วาลง เดอ ชาร์ตง^๖ ขุนนางชาวแคว้นพิคาร์ดี ซึ่งได้เดินทางไปทำสงครามครูเสด
ที่ไพนทะเล ได้พบเศียรนี้ใน ค.ศ. ๑๒๐๔ เมื่อครั้งยึดได้กรุงคอนสแตนติโนเปิล และ
ได้นำเศียรศักดิ์สิทธิ์ประมาณค่ามิได้นี้มาถวายให้แก่มหาวิหารแห่งเมืองอาเมียงส์
ด้วยมีน้องชายเป็นสังฆาธิการประจำอยู่ นอกจากมหาวิหารแห่งนี้แล้ว ในเมือง
อาเมียงส์ยังมีอารามงดงามอีกหลายแห่ง รวมทั้งสำนักสงฆ์ สำนักชี และสำนัก
บาทหลวงเยสุอิต

ชาวเมืองอาเมียงส์ซึ่งเข้าประจำการเป็นทหารอาสาตั้งที่ข้าพเจ้าเคยกล่าว
แล้ว ได้มายืนเข้าแถวต้อนรับคณะราชทูตและตั้งขบวนแห่ตีกองมโหรีเป็นการ
เอิกเกริก เพื่อพาคณะราชทูตไปส่งจนถึงประตูที่พักที่จัดเตรียมไว้ให้ ทั้งจัดกอง
ทหารรักษาความปลอดภัยพร้อมสรรพภายในเวลาไม่นาน เมอสิเยอร์ฟูร์นิเยร์^๗
ข้าหลวงเมืองอาเมียงส์ พร้อมด้วยกรรมการเมืองเดินนำหน้าขบวน ตามมาด้วย

^๑ Place des Fleurs

^๒ Place du grand Marché

^๓ Reims

^๔ Cathédrale de Notre-Dame

^๕ Saint Jean-Baptiste

^๖ Valon de Sarton

^๗ Monsieur Fournier, Premier d'Amiens

เจ้าหน้าที่อำเภอก็ได้มาต้อนรับแสดงความคารวะ และมอบของกำนัลตามธรรมเนียม พร้อมกับกล่าวสรรเสริญพระเกียรติคุณของพระเจ้ากรุงสยามดังนี้ “พวกข้าพเจ้ามีความเคารพนับถือพระเจ้ากรุงสยาม ก็ด้วยอาศัยความเลื่อมใสที่มีต่อคณะราชทูตของพระองค์ การที่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสทรงจัดการต้อนรับให้พวกท่านอย่างยิ่งใหญ่ ก็เป็นเครื่องแสดงให้เห็นพระเดชานุภาพแห่งกษัตริย์สยาม ซึ่งข้าพเจ้าเคยได้ยินได้ฟังคำสรรเสริญมาแล้วเป็นอันมากก่อนหน้านี้” หลังจากนั้นจึงได้กล่าวถึงการค้าขายอันเจริญรุ่งเรือง นำมาซึ่งความมั่งคั่งเป็นอเนกอนันต์ พร้อมกับถวายพระพรพระเจ้ากรุงสยามให้ทรงมีความสุขและมีพระชนมายุยิ่งยืนนาน กับทั้งขอให้ประเทศสยามของพระองค์มีความเจริญก้าวหน้า และให้คณะราชทูตเดินทางกลับบ้านเมืองโดยตลอดปลอดภัย ซึ่งคณะราชทูตสยามก็ได้กล่าวตอบขอบคุณด้วยความเฉลียวฉลาด และนอบน้อมอันเป็นปกติวิสัยของท่าน ทั้งยืนยันว่าจะจดจำรำลึกการต้อนรับในครั้งนี้ไปอีกนาน

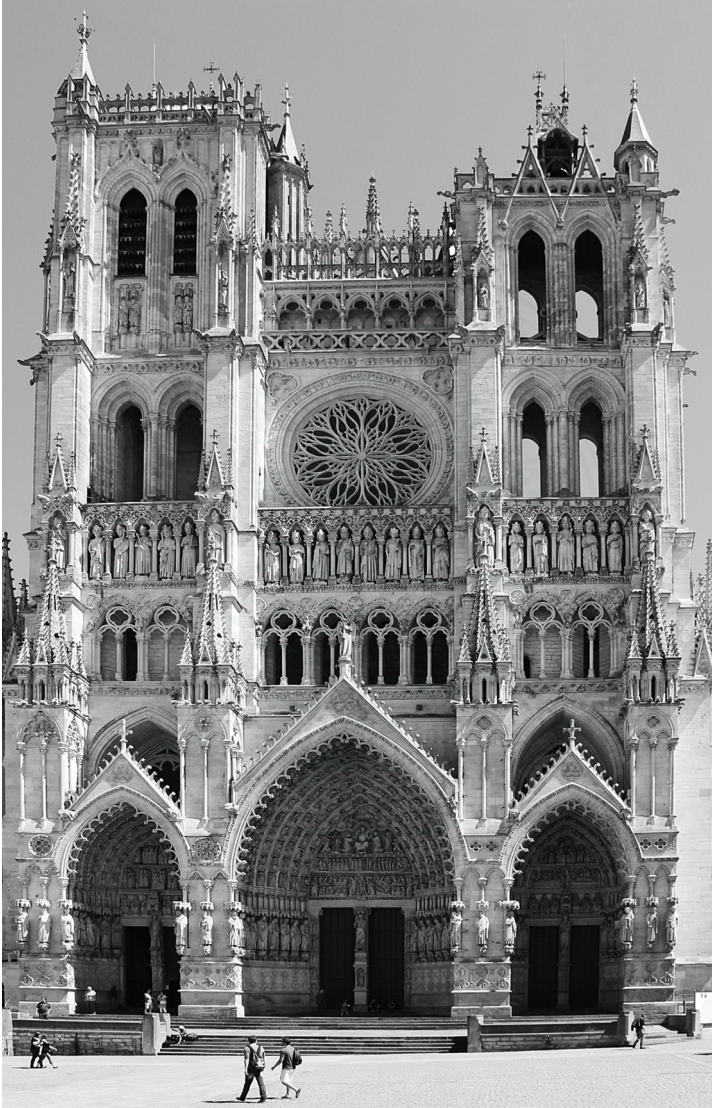
ข้าพเจ้าได้เล่าให้ฟังเมื่อสักครู่ว่าเมอสิเยอร์ เลอ เพรอมิเยร์ แห่งเมืองอาเมียงส์^๑ เป็นผู้กล่าวสุนทรพจน์ต้อนรับ ชื่อตำแหน่งนี้อาจไม่คุ้นหูสำหรับท่าน เพราะที่นี้เขาเรียกกันว่า เพรวอต เดส์ มาร์ชองด์^๒ ในเมืองอื่นๆ อาจเรียกว่าข้าหลวงหรือเพรอมีเยร์ บางทีก็เรียกมาเยอร์^๓ หรือชื่ออื่นๆ สุดแต่จะเรียกผู้ที่มีตำแหน่งสำคัญสูงสุดของเมือง ขอเพียงให้ท่านเข้าใจว่าไม่ว่าจะเรียกชื่ออย่างไรก็ตาม ผู้ที่กล่าวสุนทรพจน์ต้อนรับคณะราชทูตได้ จะต้องเป็นผู้มีตำแหน่งที่สูงที่สุดในกรมการเมือง เว้นเสียแต่ว่าจะมีเหตุพิเศษที่ทำให้ต้องแต่งตั้งผู้อื่นทำหน้าที่แทน เช่นที่เคยเกิดขึ้นบางครั้งในบางเมือง และจะเกิดขึ้นอีกครั้งที่เมืองอาร์ราส^๔ ซึ่งท่านจะได้อ่านในตอนต่อไป

^๑ Monsieur le Premier d'Amiens

^๒ Prévôt des marchands

^๓ Mayor

^๔ Arras

อาสนวิหารอามีแย็งส์

รุ่งขึ้นวันที่ ๑๘ กองทหารอาสาซึ่งล้วนแต่เป็นผู้ตีชาวเมืองก็ได้มาเข้าแถวตั้ง
กระบวนรอกณะราชทูตอีกครั้งหนึ่ง เพื่อพาไปชมมหาวิหารสำคัญของเมือง และเพื่อ
เป็นการกันฝูงชนจำนวนมากอย่างเหลือเชื่อที่พากันเบียดเสียดเบียดคยัดจะเข้ามาดู
คณะราชทูตให้จงได้ เมื่อถึงมหาวิหาร คณะบาทหลวงทั้งหมดได้ให้การต้อนรับและ
หลังจากกล่าวสุนทรพจน์เสร็จสิ้นแล้ว ก็ได้นำคณะราชทูตไปชมบริเวณแท่นบูชาใน
โบสถ์ เมื่อได้เดินชมความงดงามของมหาวิหารจนทั่วแล้ว จึงเดินต่อไปยังสังฆมณฑล
ผ่านห้องที่พักต่างๆ ในสำนักพระสังฆราช โดยมีพระสังฆราชแห่งเมืองอาเมียงส์เป็น
ผู้นำชม และสนทนากับคณะราชทูตตลอดทางด้วยความฉลาดปราดเปรื่อง เป็น
ที่ทราบกันว่า ท่านสังฆราชผู้นี้มักแสดงโวหารที่หลักแหลม ไม่ว่าจะในการแสดง
สุนทรพจน์ท่ามกลางมหาชน หรือในหนังสือที่ท่านตีพิมพ์ เมื่อออกจากสังฆมณฑล
คณะราชทูตได้แสดงความประสงค์ที่จะกลับไปชมมหาวิหารอีกครั้ง ด้วยยังติดใจใน
ความงดงาม โดยเฉพาะความสูงและความประณีตวิจิตรของเพดานโค้งซึ่งท่านเห็น
ว่างามเป็นพิเศษ ท่านกล่าวว่า “มหาวิหารแห่งนี้เป็นสถานที่งดงามที่สุดแห่งหนึ่ง
ที่ข้าพเจ้าได้เห็นในกรุงฝรั่งเศส” จากนั้นท่านจึงขึ้นรถและออกจากเมืองอาเมียงส์
ท่ามกลางเสียงปืนใหญ่ที่ยิงจากกำแพงเมืองและป้อมปราการของเมือง

ราชทูตค้างคืนที่เมืองคูร์ลีองส์

ตามเส้นทางที่กำหนดไว้แต่แรก หลังออกเดินทางจากเมืองอาเมียงส์แล้ว คิन्नนั้นคณะราชทูตจะต้องค้างแรมที่เมืองอาร์ราส แต่อากาศที่เลวร้ายกับถนนหนทางที่เป็นหลุมเป็นบ่อเฉอะแฉะจนใช้การไม่ได้ จึงต้องเปลี่ยนแผน โดยรับประทานอาหารกลางวันและค้างคืนที่เมืองคูร์ลีองส์^๑ แทน ดังนั้นหากเมืองคูร์ลีองส์ไม่สามารถทำหน้าที่ต้อนรับแขกเมืองได้ดีเท่ากับเมืองอื่นๆ ก็ไม่สมควรที่จะได้รับการดำเนินคดีใดๆ อย่างไรก็ตาม คณะราชทูตกลับแสดงความพอใจในทุกสิ่ง

เมืองคูร์ลีองส์เป็นเมืองหน้าศึกของแคว้นพิคาร์ตีก่อนที่จะถึงชายแดนมณฑลอาร์ตัวส์^๒ ตั้งอยู่บนแม่น้ำโอดี^๓ เดิมเคยเป็นมรดกตกทอดของตระกูลกังด์ เดอ ปงติเยอ^๔ ตามประวัติใน ค.ศ. ๑๑๙๕ กังด์กีโยมที่ ๒^๕ อภิเษกสมรสกับออลิกซ์ เดอ ฟร็องซ์^๖ พระราชธิดาของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๗ แห่งฝรั่งเศส^๗ มีธิดาชื่อ มารี กงแตช เดอ ปงติเยอ^๘ ซึ่งต่อมาได้ยกแคว้นนี้ให้แก่พระเจ้าหลุยส์ที่ ๘ แห่งฝรั่งเศส^๙ พระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๗^{๑๐} ได้ยกเมืองให้เป็นสิทธิขาดของฟิลิป เลอ บง หรือฟิลิปผู้แสนดี ดยุก เดอ บูร์กอญ^{๑๑}

^๑ Dourlans

^๒ Artois

^๓ Rivière d'Authie

^๔ Comtes de Ponthieu

^๕ Guillaume II ตามบันทึกของเดอ วิเช หมายถึง กังด์กีโยมที่ ๔ (ค.ศ. ๑๑๗๙ - ๑๒๒๑)

^๖ Alix de France น่าจะหมายถึงเจ้าหญิง Alys

^๗ Louis VII

^๘ Marie, Comtesse de Ponthieu

^๙ Louis VIII

^{๑๐} Charles VII

^{๑๑} Philippe le Bon, Duc de Bourgogne

โดยทำสัญญาที่เรียกว่าสัญญาแห่งอาร์ราส^๑ ใน ค.ศ. ๑๔๓๕ แต่ได้มีการซื้อกลับคืนใน ค.ศ. ๑๔๖๓ อ็องตวน เดอ บาเย็นกูร์ต^๒ ได้รับเมืองดูร์ล็องส์เป็นของกำนัลโดยเสนหา แต่ต่อมาอัยการประจำองค์พระมหากษัตริย์ได้รับเมืองเข้าเป็นราชบาตร และถือเป็นเขตในปกครองของกษัตริย์ฝรั่งเศส ทันทันที่มาถึงประตูเมือง สิ่งแรกที่คณะราชทูตได้เห็นก็คือกองร้อยทหารม้าจำนวนมาก นำโดยเมอสิเยอร์เซโร^๓ ข้าหลวงผู้แทนพระองค์ที่เคลื่อนกระบวนทหารทั้งหมดมาทำความเคารพเฉพาะตรงหน้าราชทูต เสียงปืนใหญ่ที่ยิงสลับต่อนับดังขึ้นอย่างกึกก้อง กองทหารรักษาการณ์เข้าประจำเวรยามหน้าที่พักอย่างพร้อมเพรียง หลังจากที่ได้ฟังคำกล่าวต้อนรับในนามเมืองดูร์ล็องส์ และรับของกำนัลตามธรรมเนียมแล้ว เย็นวันนั้น ท่านราชทูตก็ได้ให้คำผ่าน^๔ ว่า “*เดินทางลุล่วง*” ซึ่งเป็นคำผ่านที่เหมาะสม เนื่องจากเมืองดูร์ล็องส์เป็นปราการด่านแรกที่คณะราชทูตได้เห็นกองทหารจำนวนมาก จึงอาจกล่าวได้ว่าการเดินทางของคณะราชทูตได้เริ่มต้นขึ้นแล้ว ณ ที่นี้ หากเป็นเมื่อก่อน คณะราชทูตคงจะได้เห็นกองทหารตั้งอยู่เต็มเมืองอาเมียงส์ แต่ด้วยชัยชนะที่ผ่านมาของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ทำให้ชายแดนขยับออกไป จนอาจกล่าวได้ว่าด้วยมหิทธานุภาพแห่งพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ เมืองหน้าศึกที่เคยเป็นป้อมปราการทั้งหลายได้เคลื่อนเข้ามาอยู่ในใจกลางประเทศ ดังนั้น จึงไม่มีความจำเป็นใดๆ ที่จะมิ

^๑ Traité d'Arras

^๒ Antoine de Bayencourt

^๓ Monsieur Sero

^๔ ตามธรรมเนียมเมืองที่มีกองทหารอยู่ประจำ ย่อมต้องมีคำผ่าน สำหรับติดตามเพื่อให้รู้ว่าเป็นทหารชาติเดียวกัน ไม่ใช่ข้าศึก และเพื่อมิให้คำผ่านนั้นลวงรู้ถึงข้าศึก จึงจำเป็นต้องเปลี่ยนคำทุกวัน

กองทัพเรือป้องกันอย่างแต่ก่อน คณะราชทูตเดินชมและตรวจตรากำแพงเมือง
กับป้อมปราการอย่างละเอียดลออ คณะราชทูตได้ยกย่องและให้เกียรติสูงสุดเท่าที่
จะทำได้กับภริยาของท่านข้าหลวงพิเศษผู้แทนพระองค์^๑ โดยที่สามีของนางจะร่วม
รับประทานอาหารเย็นกับคณะราชทูตด้วย สำหรับสุภาพสตรีอื่นๆ ที่มาขอเยี่ยม
คณะราชทูตในระหว่างรับประทานอาหารนั้น ท่านก็ให้เกียรติอย่างเต็มที่เช่นกัน
ด้วยเหตุนี้ จึงไม่เป็นที่น่าแปลกใจที่คณะราชทูตจากสยามได้รับการสรรเสริญชื่นชม
ในทุกที่ที่ท่านเดินทางผ่าน

^๑ Madame la Lieutenant de Roi

ราชทูตถึงเมืองอาร์ราส

วันที่ ๑๙ คณะราชทูตแวะรับประทานอาหารกลางวันท่ามกลางที่ตำบลเล็กๆ ในชนบท ชื่อ ซาร์เบรต์^๑ เป็นที่น่าประหลาดที่ในตำบลนี้ไม่มีบ้านเรือนผู้คนใดๆ มีเพียงโรงม้าสำหรับเปลี่ยนม้าที่ลากรถเท่านั้น และในโรงม้านั้นก็มีแต่ม้าหามมีคนอยู่ไม่ ถึงกระนั้นโต๊ะอาหารที่จัดเตรียมไว้สำหรับคณะราชทูตก็มีได้ยิ่งใหญ่อลังการน้อยกว่าที่กรุงปารีสแต่อย่างใด แม้จะเป็นชนบทห่างไกลยากแก่การจัดเตรียมข้าวของ แต่ก็ดูราวกับเนรมิตขึ้นมาได้อย่างน่าอัศจรรย์ เครื่องโต๊ะก็ล้วนงดงามไม่ต่างจากเครื่องของในราชสำนัก สิ่งที่เห็นทำให้ท่านราชทูตถึงกับเอ่ยปากว่า “ทุกสิ่งล้วนเป็นประจักษ์พยานความยิ่งใหญ่แห่งพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสทั้งสิ้น”

ถัดจากนั้น คณะราชทูตจึงได้ออกเดินทางต่อไปยังเมืองอาร์ราส ซึ่งเป็นเมืองหลวงของมณฑลอาร์ตัวส์ ตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำสการ์ป^๒ และเป็นเมืองหน้าศึกที่มีป้อมคูประตูหอรบครบครัน เมืองนี้เป็นเมืองโบราณเก่าแก่ เดิมเคยเป็นเมืองหน้าด่านเมืองแรกของมณฑลฟลองดร์ พระเจ้าชาร์ลส์พระเศียรล้าน^๓ ได้มอบเมืองอาร์ราสให้เป็นสินสมรสแก่จูดิธ^๔ พระราชธิดาที่อภิเษกสมรสกับพระเจ้าโบดวง กษัตริย์แห่งฟลองดร์ สมญานามแขนเหล็ก^๕ ใน ค.ศ. ๘๖๓ และได้กลายมาเป็นส่วนหนึ่งของกรุงฝรั่งเศสเช่นกันกับมณฑลอาร์ตัวส์ทั้งหมด ใน ค.ศ. ๑๑๘๐ สืบเนื่องจากการอภิเษกสมรสของพระเจ้าฟิลิป โอกุสต์ แห่งฝรั่งเศส กับอิชบาเบล เดอ เอโนต์^๖

^๑ Sarbret

^๒ Scarpe

^๓ Charles le Chauve

^๔ Judith

^๕ Baudouin dit Bras de Fer, Comte de Flandre

^๖ Isabelle de Hainaut

ราชธิดาของพระเจ้าโบดวงที่ ๕^๑ คณะสงฆ์ที่อยู่ประจำในมหาวิหารโนเตรอดาม^๒ ประกอบด้วยสังฆาธิการ ๔๐ คน และพระสงฆ์ประจำห้องนมัสการอีก ๕๒ คน ส่วนพระสังฆราชแห่งเมืองอาร์ราสนั้นขึ้นกับสังฆมณฑลก็องเบรย์^๓ ภายในเมืองยังมีพระอารามทิ้งดงามอีกหลายแห่ง เช่น พระอารามแซ็งต์ วาสต์^๔ และสำนักบาทหลวงเยสุอิต เมืองอาร์ราสตกเป็นของพระเจ้าแม็กซิมิเลียนที่ ๑^๕ ใน ค.ศ. ๑๔๙๓ แต่ในที่สุดก็ต้องยอมจำนนต่อฝรั่งเศสใน ค.ศ. ๑๖๔๐

ประมาณบ่ายสามโมง คณะราชทูตก็เดินทางไกลจะถึงที่หมาย เหลือระยะทางอีกเพียงครึ่งลิเยอ^๖ เท่านั้นจะถึงเมืองอาร์ราส กองทหารม้าที่เคยไปต้อนรับท่านที่เมืองดัวร์ลียงส์ก็ได้มาตั้งกระบวนรอกอยู่นอกเมือง ประกอบด้วยกองทหารม้าจากเมืองโคนิกส์มาร์ค^๗ ๑๒ กอง แต่ละกองมีนายทหารชั้นหัวหน้านำกระบวน ๔๐ นาย ทั้งหมดมีเมอสิเยอร์มุลโลต์^๘ เป็นผู้บังคับกอง พอขบวนคณะราชทูตเข้ามาใกล้ ท่านจึงได้สั่งให้ทหารทั้งหมดกระทำวันทยาวิธ และแปรขบวนนำหน้ารถคณะราชทูตเดินทางต่อไป จนกระทั่งถึงเชิงกำแพงเมืองที่สูงตระหง่าน ณ ที่นั้น ท่านกึ่งต์ เดอ วิลล์เนอฟ^๙ ข้าหลวงพิเศษผู้แทนพระองค์แห่งเมืองอาร์ราส ซึ่งว่าราชการแทนท่านกึ่งต์ เดอ นองเคร^{๑๐} ข้าหลวงใหญ่ที่มีได้อยู่ในเมืองขณะนั้น ได้มารอต้อนรับพร้อมกับขุนนางและข้าราชการผู้ใหญ่ทุกคน ท่านกึ่งต์ เดอ วิลล์เนอฟ ได้กล่าวแสดงความ

^๑ Baudouin V

^๒ Cathédrale de Notre-Dame

^๓ Cambrai

^๔ Abbaye de St. Vast

^๕ Maximilien I

^๖ lieue มาตราวัดระยะทางโบราณ ๑ ลิเยอ เท่ากับ ๔ กิโลเมตรโดยประมาณ

^๗ Conigsmark

^๘ Monsieur Mullot

^๙ Monsieur le Comte de Villeneuve

^{๑๐} Monsieur le Comte de Nancré

ปลื้มปิติที่ได้มีโอกาสต้อนรับคณะราชทูตสยามอย่างสมเกียรติยศตามที่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสทรงมีพระราชบัญชา ซึ่งคณะราชทูตก็ได้กล่าวตอบด้วยความนอบน้อมอย่างมากที่สุดเท่าที่จะกระทำได้ เพื่อแสดงให้เห็นความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณจากนั้นคณะราชทูตจึงได้เข้าเมืองท่ามกลางเสียงปืนใหญ่ที่ยิงสลับต้อนรับ โดยผ่านแถวทหารที่ตั้งกระบวนอยู่ทั้งสองข้าง ทางด้านขวาเป็นกองทหารจากฟิฟแฟร์^๑ ส่วนทางด้านซ้ายเป็นกองทหารจากสตูป เลอ เฌอน^๒ โดยทั้งหมดมีเมอสิเยอร์ลิสเลต์^๓ เป็นผู้บังคับกอง เมื่อผ่านไปทางใดที่มีสตรีชาวเมืองมากคอยดูท่านตามช่องทางต่างข้างบนบ้าน ท่านก็ให้เกียรติคำนับ ส่วนกองทหารราบก็กระทำวันทยาวิธ ในเพลาดียวกัน เสียงระฆังที่ชื่อว่า “สุขุทธรรษา”^๔ ก็ดังกึกก้องขึ้นทั่วเมือง ด้วยจะไม่มีการตีระฆังเป็นเพลงนี้ หากไม่มีเหตุการณ์อันควรแก่การชื่นชมยินดีเกิดขึ้น

เมื่อกระบวนทหารม้ามาถึงท้ายแถวกองทหารรักษาการณ์ที่มีเมอสิเยอร์กูร์เตสต์^๕ จากกองร้อยฟิฟแฟร์เป็นผู้บังคับกอง ก็แปรขบวนแหวกทางออกเป็นสองแถว เพื่อให้กระบวนรถของคณะราชทูตผ่านไปตรงกลาง ท่านกิงต์ เดอ วิลล์เนอฟ ได้มาคอยรอรับอยู่ที่หน้าประตูที่พัก และพาเข้าไปในห้องที่จัดเตรียมไว้ให้ โดยได้เข้าไปเพียงลำพังกับท่านตอร์ฟและเจ้าหน้าที่คนสำคัญ และได้สนทนากันด้วยอัธยาศัยไมตรีในระหว่างรอคณะกรรมการมณฑลอาร์ตัวส์ที่จะมาถึง คณะราชทูตจึงได้โอกาสได้ถามว่าเมืองอาร์ราสมิคริวเรื่อนและพลเมืองจำนวนเท่าใด ขนาดของเมืองใหญ่โตเพียงใด และแสดงความประสงค์ที่จะได้แผนที่เมืองเก็บไว้สักแผ่นหนึ่ง

^๑ Phiffer

^๒ Stoup le jeune

^๓ Monsieur Lislet

^๔ Joyeuse

^๕ Monsieur Courtest

ขณะที่คณะราชทูตกับท่านเหล่านั้นกำลังสนทนากันอยู่ ท่านอธิการของคณะบาทหลวงเยสุอิตในเมืองอาร์ราสก็ได้มาแสดงความคารวะและขอบพระเดชพระคุณในการที่พระเจ้ากรุงสยามทรงพระเมตตาให้ความอุปถัมภ์คณะบาทหลวงของท่านที่พำนักอยู่ในกรุงสยาม ท่านราชทูตตอบว่า “พระเจ้าแผ่นดินของพวกข้าพเจ้าให้ความนับถือบาทหลวงคณะของท่านเป็นอันมาก ขอพวกท่านอย่าได้สงสัยอันใดเลย พระองค์มีพระราชประสงค์ที่จะให้ท่านส่งไปเพิ่มเสียด้วยซ้ำ”

ในระหว่างที่ปรารภเรื่องบาทหลวงอยู่นี้ ก็พอดีคณะกรรมการมณฑลเดินทางมาถึง คณะราชทูตจึงลุกขึ้นจากเก้าอี้ที่นั่ง หลังจากที่ได้รับการคารวะจากคณะกรรมการมณฑลแล้ว คณะราชทูตก็ได้แสดงความคารวะตอบตามธรรมเนียมในบ้านเมืองสยาม เมอสิเยอร์ปาลิโซ แด็งกูร์ต^๑ ที่ปรึกษาเมือง สมาชิกแห่งมณฑลสภาและผู้แทนคณะราษฎรในที่ประชุมรัฐสภาใหญ่ ก็ได้กล่าวสุนทรพจน์ขึ้นว่า

“ท่านราชทูตทั้งหลาย

เมืองอาร์ราสนี้ได้ชื่อว่า มีความจงรักภักดี พร้อมทั้งจะรับสนองพระราชโองการของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสอย่างสุดกำลัง และด้วยความยินดีเสมอมา เมื่อพระองค์ทรงรับสั่งให้ต้อนรับคณะราชทูตจากสยามที่มาในวันนี้ด้วยเกียรติยศสูงสุดเป็นพิเศษ ก็ทรงมีพระราชบัญชาที่ชัดเจนเด็ดขาดเปี่ยมด้วยความปรารถนาดีจนทำให้พวกข้าพเจ้าเกิดความหวุ่นวิตกว่าถึงแม้จะพากเพียรจนสุดกำลังปัญญาด้วยความเต็มใจ ความกระตือรือร้น และความจงรักภักดีต่อองค์พระมหากษัตริย์มากเพียงใด ก็ยังอาจมีเพียงพอกับเกียรติยศของท่าน ขอท่านพึงระลึกว่า ไม่มีครั้งใด

^๑ Monsieur Palisot d'Incourt

ที่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศส กษัตริราชผู้ยิ่งใหญ่ จะทรงแสดงให้เห็นเป็นที่ประจักษ์ถึง
ความเคารพนับถือที่ทรงมีต่อพระเจ้ากรุงสยามเท่ากับครั้งนี้ รวมทั้งความเลื่อมใส
ต่อพวกท่านที่หลังจากได้ชื่นชมยินดีกับชัยชนะครั้งยิ่งใหญ่ของพระเจ้ากรุงสยาม
ในการศึกสงคราม ตลอดถึงพระปรีชาสามารถในการนำความสงบกลับสู่บ้านเมือง
แล้ว ก็ยังได้อุตสาหะเดินทางรอนแรมข้ามน้ำข้ามทะเลมาตามโคจรแห่งดวงอาทิตย์
หากข้าพเจ้าจะเปรียบเช่นนี้ได้ ทั้งนี้ก็เพื่อจะได้เห็นและชื่นชมบารมีพระมหากษัตริย์
ฝรั่งเศส ผู้ทรงประสพชัยชนะในการศึกทั้งปวงด้วยความรวดเร็วและความสามารถ
อันมีอาจะมีใครเทียบเทียม ดุจดั่งเดชาานุภาพแห่งดวงอาทิตย์ ซึ่งทรงน้อมนำมาเป็น
คติพจน์^๑ ประจำพระองค์ ฉะนั้น ด้วยเหตุนี้ พวกท่านจึงเปรียบคล้ายกับพระนาง
นิโคลิส ราชีนีแห่งอียิปต์และเอธิโอเปีย^๒ ในสมัยโบราณ ซึ่งเมื่อได้สดับข่าวเล่าลือ
พระเกียรติคุณและสติปัญญาแห่งกษัตริย์โซโลมอน^๓ ก็ปรารถนาที่จะเห็นให้ประจักษ์
กับตาตนเองว่ากิตติศัพท์ตามที่ร่ำลือนั้นเป็นความจริงหรือไม่ ถึงกับไม่หวั่นเกรง
ภัยอันตรายจากการเดินทางอันยาวไกล และเมื่อได้เห็นพระปรีชาสามารถอัน
ประเสริฐสุดกับทั้งสิ่งมหัศจรรย์ต่างๆในราชอาณาจักรของพระองค์ จึงเปล่งอุทาน
พระวาจาว่า “คำเล่าลือพระเกียรติคุณที่ได้ยินได้ฟังมานั้น ครั้นได้ยินกับหูได้รู้
ด้วยตา กลับรู้สึกว่าจะไม่เพียงพอกับพระเกียรติคุณที่เป็นจริงเสียอีก”^๔

^๑ สัญลักษณ์ของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ เป็นรูปดวงอาทิตย์เปล่งรัศมี ส่วนคติพจน์คือ *Nec pluribus impar* ซึ่งหมายความว่า ไม่มีใครรองใคร ไม่มีใครเทียบเทียมในพระราชภารกิจที่หลากหลาย

^๒ *Princesse Nicaulis, Reine d'Egypte et d'Ethiopie*

^๓ *Roi Solomon*

^๔ *Probaviquod media pars mihi nuntiara non fuerit, major est sapientia tua & opera tua, quam rumor quem audivi*

เหรียญรูปพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ และดวงอาทิตย์เปล่งรัศมี และข้อความแสดงคติพจน์
 “Nec pluribus impar” หมายความว่า “ไม่เป็นรองใคร”

อักษรตัว S ซึ่งย่อมาจากคำว่า Soleil หมายถึง ดวงอาทิตย์
 สัญลักษณ์ของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔

ท่านราชทูตทั้งหลาย พวกข้าพเจ้ามีความมั่นใจว่าหลังจากที่ท่านได้ชื่นชมพระบารมีแห่งพระเจ้าหลุยส์มหาราช ซึ่งก็คือพระเจ้าโซโลมอนในยุคของเรา และได้ประจักษ์ถึงความยิ่งใหญ่อลังการเช่นที่ได้เห็นในพระราชวังทั้งหลายของพระองค์ ความมั่งคั่งแห่งราชสำนัก ความเป็นระเบียบเรียบร้อยในกองทัพ ไม่ว่าจะเป็ กองทัพเรือหรือกองทัพบก ชัยชนะในการศึกสงครามที่ทรงได้รับนับครั้งไม่ถ้วน เมืองหน้าศึกต่างๆ ที่พร้อมสรรพด้วยป้อมคูประตูหอรบตามหลักพิชัยสงคราม กับทั้งพระราชจริยวัตรอื่นๆ ซึ่งข้าพเจ้ามีอากกล่าวให้ครบถ้วนได้ ก็เมื่อท่านได้ประจักษ์ด้วยตาตนเองแล้ว ขอได้โปรดนำความขึ้นกราบบังคมทูลพระเจ้าแผ่นดินเหนือหัวของพวกท่านตามความเป็นจริงทุกสิ่งอัน ว่าคำเล่าลือเรื่องพระเดชานุภาพของกษัตริย์ผู้ประเสริฐแห่งกรุงฝรั่งเศสนั้น ยังหย่อนจากความเป็นจริงอยู่อีกมาก และหากมิได้เห็นด้วยตาก็เป็นการเหลือวิสัยที่จะเชื่อ

ในท้ายที่สุด ข้าพเจ้าใคร่ขอยืนยันว่าได้ตั้งใจสนองพระราชโองการในการต้อนรับท่านอย่างเต็มกำลัง ขอท่านได้โปรดให้เกียรติรับของกำนัลเล็กน้อยเหล่านี้ เพื่อเป็นเครื่องแสดงว่าไม่มีสิ่งใดในเมืองอาร์ราสนี้ที่ท่านปรารถนาแล้วจะไม่ได้สมใจ พวกข้าพเจ้าขอปวารณาตัวรับใช้อย่างเต็มกำลังด้วยความคารวะอย่างสูงสุด”

ข้าพเจ้าผู้ซื่อสัตย์และภักดี

คณะข้าหลวงและกรมการเมืองอาร์ราส

ท่านราชทูตได้กล่าวตอบดังนี้

“เมื่อพระเจ้าอยู่หัวของข้าพเจ้าซึ่งเป็นกษัตริษาราชที่ยิ่งใหญ่ ได้สดับกิตติศัพท์พระเกียรติคุณแห่งพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ทั้งชัยชนะในการศึกสงครามและพระกรุณาธิคุณอันเป็นที่เลื่องลือ จึงเกิดความศรัทธาเลื่อมใส และได้ส่งขบวนราชทูตมาเจริญพระราชไมตรีเมื่อหลายปีก่อน แต่เข้าใจว่าได้เป็นอันตรายเสียกลางทาง เนื่องจากไม่ได้ข่าวคราวใดๆ แต่กระนั้น พระเจ้ากรุงสยามก็ยังไม่สิ้นความมุ่งหมายในพระราชหฤทัย จึงได้ส่งขบวนราชทูตมายังกรุงฝรั่งเศสอีกครั้ง แต่หาใช้ส่งมาด้วย

มุ่งหวังสิ่งใดหรือเพื่อเจรจาค้าขายแต่อย่างใด ด้วยเป็นที่เข้าใจว่ากษัตริราชผู้ยิ่งใหญ่ทั้งสองพระองค์ไม่มีความจำเป็นใดๆ ที่จะต้องสนทนากันด้วยพระองค์เอง ในเรื่องดังกล่าว การเดินทางมาครั้งนี้จึงเพื่อถวายพระเกียรติ และเพื่อแสดงว่าพระเจ้ากรุงสยามทรงมุ่งหมายที่จะเจริญพระราชไมตรีกับพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสมากเพียงใด” นอกจากนี้ ท่านราชทูตยังได้กล่าวเสริมอีกว่า “พวกข้าพเจ้ารู้สึกซาบซึ้งในพระเมตตาของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสที่ทรงมีรับสั่งให้จัดการต้อนรับอย่างสมเกียรติในทุกเมืองที่เดินทางผ่าน และขอขอบคุณคณะกรรมการเมืองอาร์ราสเป็นอย่างยิ่งที่ได้ให้เกียรติต้อนรับกับทั้งมอบของกำนัลให้”

คำตอบของท่านราชทูตเป็นประจักษ์พยานว่าท่านเข้าใจความหมายสุนทรพจน์ในภาษาฝรั่งเศสเป็นอย่างดี ด้วยประวัติศาสตร์ได้บันทึกไว้อย่างชัดเจนว่าพระราชินีแห่งซีบา เดินทางมาหาพระเจ้าโซโลมอน ก็ด้วยปรารถนาที่จะได้เห็นกับตาว่ากิตติศัพท์ที่ร่ำลือกันนั้นมีมูลความจริงเพียงใด โดยมีได้มุ่งหวังที่จะเจรจาค้าขายแต่ประการใด

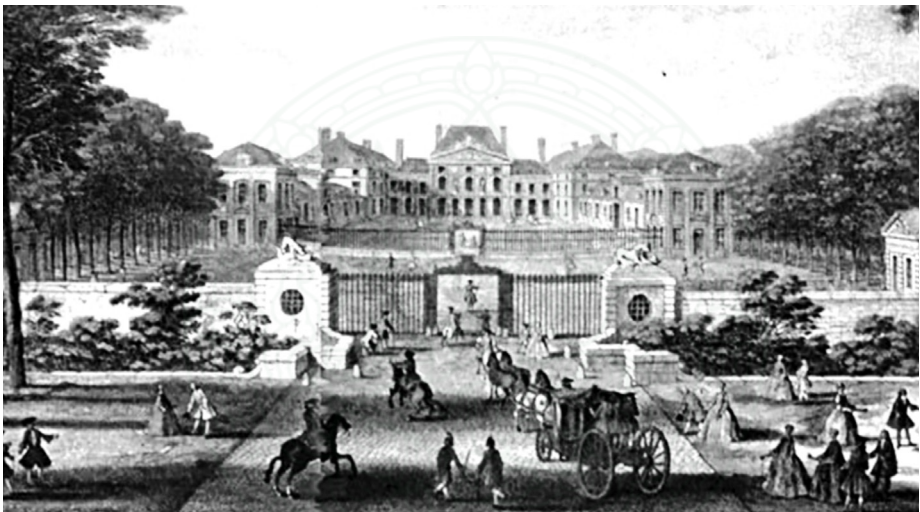
หลังจากที่คณะกรรมการเมืองออกไปแล้ว ท่านกิงด์ เดอ วิลล์เนอฟ จึงได้ขอคำผ่านจากท่านราชทูต ท่านราชทูตจึงให้คำว่า “ใครมาสู้ ก็ต้องแพ้ไปเอง” มาถึงตรงนี้ควรที่จะต้องอธิบายให้ท่านทราบถึงเหตุผลของคณะราชทูตในการสรรหาคำผ่านสำหรับทุกเมือง เพื่อจะได้เข้าใจว่าเพราะเหตุใดคำผ่านเหล่านี้จึงเป็นที่ยอมรับ และทำให้ท่านได้รับการยกย่องอย่างมาก ทั้งนี้ก็เพราะเมื่อใกล้จะถึงเมืองที่เป็นจุดหมายของการเดินทาง ท่านก็จะซักถามประวัติของเมืองนั้นๆ เช่นว่า สภาพป้อมค่ายเป็นอย่างไร มีการปิดล้อมยาวนานเท่าใด ความกล้าหาญ ความสามารถ และกลยุทธ์ในการสู้ศึกของข้าหลวงเป็นอย่างไร ตลอดทั้งเรื่องอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง เมื่อได้ทราบสิ่งที่เกิดขึ้น และได้เห็นเมืองนั้นแล้ว ท่านจึงเลือกคิดคำที่เป็นการยกย่องและให้เกียรติยิ่งขึ้นไปอีกเมื่อขุนนางผู้ใหญ่ถาม ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงเลือกคำ “ใครมาสู้ ก็ต้องแพ้ไปเอง” เพราะได้ทราบว่ากองทัพข้าศึกจากแคว้นแคว้นต่างๆ จำนวนมาก นำโดยแม่ทัพนายกองที่ล้วนจัดเจนและมีชื่อเสียงเป็นที่เลื่องลือ จำต้องถอนทัพเลิกรบที่เมืองอาร์ราสแห่งนี้

วันนั้น ปรากฏว่าชาวเมืองกรุกกันเข้ามาเป็นจำนวนมากเพื่อมาขอคุณะราชทูตในช่วงรับประทานอาหารค่ำ จนกระทั่งเกรงว่าจะเป็นการรบกวนคณะราชทูตมากเกินไป ดังนั้น เจ้าพนักงานจึงอนุญาตให้เข้ามาได้เฉพาะข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ และสุภาพสตรีที่มียศถาบรรดาศักดิ์เท่านั้น ซึ่งคณะราชทูตก็ให้การต้อนรับอย่างดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ ท่านได้เลือกของหวานที่เลิศรสที่สุดให้แก่สตรีที่มีเกียรติสูงสุดในที่นั้น ซึ่งเป็นสิ่งที่ท่านกระทำอยู่บ่อยครั้งในสถานการณ์เช่นนี้

เช้าวันรุ่งขึ้น คณะราชทูตไม่ได้ออกไปที่ใด เนื่องจากต้องคอยรับรองผู้ใหญ่ที่มาเยี่ยมเยียน เป็นต้นว่า ท่านกึ่งต์ เดอ วิลล์เนอฟ ข้าหลวงพิเศษผู้แทนพระองค์ และเมอสิเยอร์บิสเซตส์^๑ ข้าหลวงเมืองอาร์ราส กับนายทหารชั้นผู้ใหญ่ในกองทหารอีกหลายนาย รวมทั้งคณะกรรมการเมืองบางท่าน แม้กระทั่งขุนนางจากเมืองใกล้เคียงก็พากันมาขอเยี่ยมคณะราชทูต นอกจากนั้น ในช่วงบ่าย เจ้าหน้าที่ยังจะเชิญท่านฟังดนตรีที่ได้เคยแสดงต่อหน้าพระที่นั่งวันหนึ่งที่พระเจ้าแผ่นดินให้เกียรติเสด็จไปเยี่ยมคฤหาสน์หลังงามของท่านเสนาบดี เดอ แซนญูเออเลย์ ที่เมืองโซส์ ซึ่งท่านราชทูตก็ยินดีรับคำเชิญ สำหรับอาหารกลางวันในวันนั้น เจ้าหน้าที่อนุญาตให้เข้ามาได้เฉพาะสุภาพสตรี พอถึงเวลาบ่ายสองโมง ท่านกึ่งต์ เดอ วิลล์เนอฟ ก็นำรถ ๔ คัน มาพา คณะราชทูตไปชมป้อมเมือง ซึ่งเมอสิเยอร์ เดอ ลา แพลญนิแยร์^๒ ข้าหลวงผู้รับผิดชอบ ได้สั่งการให้ยิงปืนใหญ่ต้อนรับ คณะราชทูตเดินผ่านแถวทหารราบที่ตั้งแถวอยู่ทั้งสองด้าน นายทหารทั้งหมดกระทำวันทยาวิรู จากนั้นท่านข้าหลวงจึงพาคณะราชทูตชมป้อมคูประตูหอรบ ซึ่งท่านก็พิจารณาโดยละเอียดและต้องการทราบชื่อทุกสิ่งทุกอันไป กองพันทหารแห่งแคว้นพิคาร์ดีซึ่งเข้าประจำการอยู่ในขณะนั้น ได้แสดงการฝึกการรบให้ชม ยิ่งความพอใจให้แก่คณะราชทูตเป็นอย่างมาก

^๑ Monsieur Bissetz

^๒ Monsieur de la Pleignière

ปราสาทโซส์ ที่พำนักของเสนาบดี เดอ แซนญูเอเลย์

ถัดจากนั้น จึงพาไปชมคลังสรรพาวุธ และทุกสิ่งทุกอย่างที่เป็นของสำคัญใน
ป้อมเมือง เมื่อสิ้นสุดการเยี่ยมชมแล้ว เจ้าหน้าที่จึงจัดอาหารรองท้องที่หรูหราและ
เลิศรส กับทั้งเหล้าหวานนานาชนิดมาให้ลิ้มลอง สุภาพสตรีที่มียศบรรดาศักดิ์
สูงสุดในเมืองก็มารออยู่ในป้อมด้วยเช่นกัน เพื่อเป็นการสะดวกที่จะได้เห็นคณะ
ราชทูต ท่านราชทูตเชื้อเชิญพวกนางให้รับประทานผลไม้กวนต่างๆ และเห็นว่า
เมืองอาร์ราสนี้ก็ไม่สิ้นไรในเรื่องสตรีงามเช่นกัน ไม่มีผู้ใดลิ้มที่จะดื่มถวายพระพร
แต่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสให้ทรงพระเกษมสำราญ สุภาพสตรีบางคนก็ดื่มถวายพระพร
ด้วยเช่นกัน บรรดาผู้ที่มาชุมนุมอยู่ในที่นี้ล้วนเป็นบุคคลสำคัญ ด้วยนอกจากสุภาพ
สตรีแล้ว ก็มีเฉพาะเจ้าหน้าที่ชั้นผู้ใหญ่ทั้งฝ่ายทหาร กรมการเมือง และผู้บังคับการ
ป้อมเมืองอาร์ราสเท่านั้น ท่านราชทูตเหลือบไปเห็นแผนที่แผ่นหนึ่งผูกติดอยู่กับ
พรมแขวน จึงถามว่าเป็นแผนที่ของสิ่งใด เจ้าหน้าที่ตอบว่าเป็นแผนที่ป้อม ท่านจึง
หันไปถามท่านแพลลูนีแยร์ว่าจะขอมาเก็บไว้ดูจะได้หรือไม่ ซึ่งท่านแพลลูนีแยร์
ก็ยินยอมให้

โดยที่คณะราชทูตยังมีแผนการเยี่ยมชมสถานที่ต่างๆ อีกมากมายหลายแห่ง
ในตอนบ่าย ดังนั้น พอเสร็จการเลี้ยงอาหารว่าง จึงออกเดินทางต่อในทันที หลังจาก
ที่ได้ขอบคุณท่านแพลลูนีแยร์อย่างนอบน้อม เสียงปืนใหญ่ดังขึ้นเมื่อคณะราชทูต
เดินออกจากประตูป้อมเหมือนกับตอนที่เดินเข้ามาทุกประการ สถานที่ที่ท่านจะ
เดินทางต่อไป คือ มหาวิหารแห่งเมืองอาร์ราส ผู้คนจำนวนมากวิ่งกรูกันเข้ามาเพื่อ
จะได้เห็นคณะราชทูตจากสยาม ที่ประตูทางเข้า คณะกรรมการสงฆ์ของพระอาราม
ทั้งหมดได้มารอให้การต้อนรับอย่างพร้อมเพรียง แลดูเป็นการต้อนรับที่สมเกียรติยศ
และสง่างามยิ่งนัก ท่านเลอ แฟร์ ซึ่งเป็นทั้งข้าหลวง หัวหน้าคณะสังฆาธิการและ
การศาสนาของพระอาราม และเป็นพระอาจารย์ผู้ฟังคำสารภาพบาปของพระราชา
นียน์อยู่หน้าผู้คนที่ทั้งปวงและได้กล่าวสุนทรพจน์ต้อนรับคณะราชทูต ดังนี้

“ท่านราชทูตทั้งหลาย

การที่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสมีพระราชประสงค์ส่งท่านมายังชายแดนก็เพื่อจะให้ท่านได้เห็นสถานที่ต่างๆ ที่ทรงประสบชัยชนะในการรบ อันเป็นเหตุให้เกิดศรัทธาในความปรีชาสามารถของพระองค์จรจายไปจนสุดขอบพิภพ และทำให้พวกท่านต้องขำมน้ำขำมทะเลรอนแรมมาเป็นระยะทางไกล เพื่อชื่นชมพระบารมีแห่งพระเจ้าโซโลมอนในยุคของเรา เรากล้าที่จะกล่าวว่า เมืองอาร์ราสแห่งนี้เป็นสมบัติงดงามล้ำค่าของราชวงศ์ และในบรรดามณฑลต่างจังหวัดใต้พระโพธิสมภาร ก็ไม่มีมณฑลใดจะสำคัญยิ่งไปกว่ามณฑลอาร์ตัวส์ ด้วยเป็นที่ยึดถือเสมอมา ว่ามีค่าเปรียบเสมือนนัยน์ตาและกุญแจที่จะเปิดสู่มณฑลพลองด์ทั้งหมด ในอดีต แม้แต่ซีซาร์^๑เอง ก็ได้ปลั่งใจแม้แต่่น้อยที่จะเดินทัพข้ามภูเขาแอลป์ เพื่อจะได้เห็นพญาอินทรีโรมันผงาดอยู่ ณ ประตูทางเข้าเมืองหลวงแห่งนี้ แม้การปิดล้อมเมืองในครั้งนั้นจะทำให้สูญเสียไพร่พลเป็นจำนวนมากก็ตาม ดังที่ซีซาร์ได้สารภาพไว้ในบันทึกการสงครามว่า การรบครั้งอื่นๆ ทุกครั้งที่ผ่านมาเป็นารรบเพื่อชื่อเสียงเกียรติศักดิ์ แต่ในการรบที่เมืองอาร์ราสนั้น เป็นเพียงเพื่อรักษาชีวิตของตนให้อยู่รอด ด้วยพลเมืองอาร์ราสต่อสู้ป้องกันบ้านเมืองด้วยความกล้าหาญอดทนอย่างยิ่ง ประจักษ์พยานแห่งชัยชนะในครั้งนั้นยังมีหลงเหลือให้เห็นในค่ายอันมีชื่อเสียงของซีซาร์ (ค่ายของซีซาร์ที่อยู่ใกล้วิหารเอสตรัง)^๒ ซึ่งจอมทัพผู้นี้จำเป็นต้องพักแรมอยู่นานโข เนื่องจากไม่สามารถเอาชนะความอดทนอันสูงส่งของชาวเมือง ที่ทำให้เส้นทางแห่งชัยชนะของอาณาจักรโรมันต้องหยุดชะงักลง และถึงแม้จะประสบชัยชนะในที่สุด แต่ก็เป็เหตุให้เกิดการสูญเสียครั้งใหญ่

^๑ Cesar หมายถึงจูเลียส ซีซาร์

^๒ Estrun

ด้วยความผันแปรแห่งกาลเวลาและเหตุแห่งสงคราม ทำให้ผู้ปกครองแคว้นต้องเปลี่ยนพื้นไปจากเงื้อมมือชาวโรมันมาเป็นของฝรั่งเศส จากคนนอกศาสนา มาเป็นคริสตังภายใต้การปกครองของกษัตริย์ฝรั่งเศส โดยกษัตริย์แซ็งต์ หลุยส์^๑ ผู้ยิ่งใหญ่ ได้ยกเมืองอาร์ราสเป็นของกำนัลให้กับโรแบร์ต^๒ ผู้เป็นพระอนุชา พร้อมกับตราแผ่นดินเฟลอร์ เดอ ลิส^๓ (ซึ่งยังคงใช้เป็นตราประจำเมืองอาร์ราสมาจนปัจจุบัน) และทรงกำชับพระอนุชาให้มีความกล้าหาญ มิให้ยอมพ่ายแพ้ต่อสิ่งใด ภายใต้ธงสัญลักษณ์แห่งความรุ่งเรืองของเมืองอาร์ราส โรแบร์ตแห่งอาร์ตัวส์ผู้นี้เอง ที่ได้กำจัดพวกนอกรีตจำนวนนับไม่ถ้วน จนต้องยอมจำนนอย่างราบคาบที่เมืองมาซูร์^๔ ในอียิปต์ แต่ในที่สุด โรแบร์ตแห่งอาร์ตัวส์ก็ต้องจบชีวิตลงด้วยความปิตุภัย ที่ได้พลีเลือดเนื้อและร่างกายเพื่ออุทิศแด่พระผู้ไถ่บาป ในความพยายามที่จะนำหลุมฝังศพศักดิ์สิทธิ์ของพระเยซูคริสต์เจ้ากลับคืนมาจากพวกออตโตมัน^๕ ในการรบครั้งนั้น

แม้เมืองอาร์ราสจะมีเกียรติเกินเมืองใดด้วยชัยชนะทั้งปวงที่เกิดขึ้นเชิงกำแพงเมืองของตน และด้วยความกล้าหาญของเหล่ากษัตริย์ในอดีตที่ได้เดินทางไปยังประเทศพิ้นทะเลเพื่อประกาศศรัทธา แต่ก็ยังมีเกียรติยศอื่นที่มีความสำคัญไม่แพ้กัน นั่นก็คือสัญญาสันติภาพแห่งเมืองอาร์ราส^๖ ใน ค.ศ.๑๔๓๕ ซึ่งเป็นสัญญา

^๑ Saint-Louis สมัญญาของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๙ (ค.ศ. ๑๒๑๔-๑๒๗๐)

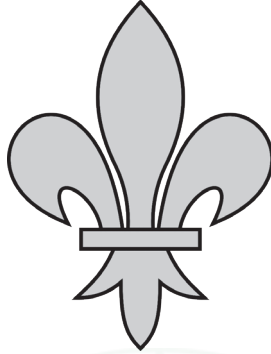
^๒ Robert d'Artois

^๓ Fleur-de-lys ตราสัญลักษณ์กษัตริย์ฝรั่งเศส ลักษณะคล้ายกลีบดอกพลับพลึงหรือไอริส ซึ่งเป็นดอกไม้ที่มีมากในแคว้นฟลอรองดิโบริกาดในยุคคลง และได้นำมาใช้เป็นสัญลักษณ์กษัตริย์ฝรั่งเศสตั้งแต่สมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ ๗ (ค.ศ. ๑๑๖๐ - ๑๑๘๐) Fleur-de-lys ถือเป็นหนึ่งในตราสัญลักษณ์ที่เก่าแก่ที่สุดของโลก

^๔ Mazoure

^๕ les Ottomans

^๖ Traité de paix d'Arras สัญญาสงบศึกแห่งอาร์ราสใน ค.ศ. ๑๔๓๕ นี้ อาจถือได้ว่าเป็นการประชุมสุดยอดครั้งแรกในประวัติศาสตร์ของยุโรป เพราะนอกจากฝรั่งเศสซึ่งมี Duc de Bourbon เป็นหัวหน้าคณะผู้แทนในการเจรจา ยังมีคูร์นีย์อื่น ๆ เช่น แคว้นบูร์กอญซึ่งมี Duc Philippe เป็นหัวหน้าคณะ ทั้งยังมีจักรพรรดิ Sigismond แห่งลักเซมเบิร์ก ผู้ปกครองจักรวรรดิโรมันอันศักดิ์สิทธิ์ คณะผู้แทนจากอังกฤษ ไปแลนดี กาสตีล และอารากอนเข้าร่วมด้วย โดยที่ฝรั่งเศสยอมมอบดินแดนและสิทธิครอบครองในหลายแคว้นให้แก่คูร์นีย์ต่าง ๆ โดยมีข้อแม้ให้ยอมรับว่าพระเจ้า Charles VII เป็นกษัตริย์ฝรั่งเศสโดยชอบธรรม

เฟลอร์ เดอ ลีส

ที่ทำให้ความขัดแย้งอย่างใหญ่หลวงและสงครามนองเลือดที่เกิดขึ้นทั่วยุโรปยุติลงได้ โดยมีดยุก เดอ บัวร์กอญ^๑ และพระชายาดูแซส เดอ บัวร์กอญ เจ้าหญิงแห่งโปรตุเกส^๒ เสด็จมาด้วยพระองค์เอง สัญญาบับนีได้ชักนำให้บุคคลที่มีความสำคัญและชาติกำเนิดสูงส่งในผืนพิภพได้มาเจรจาร่วมกัน ไม่ว่าจะเป็นสมณฑุตแห่งพระสันตะปาปาเออแฌนที่ ๔^๓ คณะสังฆราชอาวูโลจากเมืองบาเซล^๔ ผู้แทนแอนติโป๊ปเฟลิกซ์^๕ ทั้งจักรพรรดิหลุยส์ที่ ๑๔ และกษัตริย์ต่างๆ จากแคว้นกาลตีเย อารากอน นาวาร์ เนเปิล ซิชิลี ไชปรัส เดนมาร์ก และโปแลนด์^๖ ต่างส่งคณะราชทูตซึ่งล้วนเทิดทูนศักดิ์ศรีแห่งประชาชาติตนเหนือสิ่งใด แต่งกระบวนมาเมืองอารัрасอย่างโอ้อ่างดงาม คณะราชทูตจากฝรั่งเศสและอังกฤษได้แสดงความมั่งคั่งเหนือผู้อื่นให้ยิ่งขึ้นไปอีก

^๑ Duc de Bourgogne

^๒ Duchesse de Bourgogne, Infante de Portugal

^๓ Pape Eugène IV

^๔ Basle

^๕ Anti-Pape Félix V ได้รับการเลือกตั้งจากสังฆสภาแห่งบาเซลให้เป็นพระสันตะปาปาอีกองค์หนึ่ง สืบเนื่องจาก

ความขัดแย้งภายในศาสนจักร

^๖ Empereur Sigismond

^๗ les Roi de Castille, d'Aragon, de Navarre, de Naples, de Sicile et de Chypre, de Dannemarck et de Pologne

ด้วยการจัดกระบวนพิธียิ่งใหญ่อลังการพร้อมด้วยราชยานและราชูปโภคสำหรับ
พระราชวงศ์และขุนนางผู้ใหญ่ อาทิ ดยุก เดอ บูร์บง^๑ และดยุก เดอ วองโดม^๒ ข้าราชการ
และนายทหารชั้นผู้ใหญ่ เช่น จอมพล เดอ ริเยอซ์^๓ จอมพล เดอ ลา ฟาแยต์ต์^๔
และอะด็อง เดอ กองเบรย์^๕ ประธานศาลเมืองคนแรกของกรุงปารีส นอกจากนี้
ยังมีขุนนางชั้นผู้ใหญ่ของบ้านเมืองจำนวนนับไม่ถ้วนเข้าร่วมในกระบวนพิธี ท่วงท่า
ที่สุภาพและสง่างามของท่านเหล่านี้ยิ่งเสริมเกียรติศักดิ์ของบ้านเมืองตนให้แลดู
น่านับถือนยิ่งขึ้น ในการประชุมครั้งนี้เองที่กษัตริย์ฝรั่งเศสและดยุก เดอ บูร์กอญ
ได้ร่วมกันวางรากฐานแห่งสันติภาพด้วยความจริงใจ ก่อให้เกิดผลดีตามมาเป็น
อเนกประการทั่วทั้งยุโรป และทั้งหมดได้ให้สัตยาบันร่วมกันอย่างเป็นทางการภายใน
มหาวิหารแห่งเมืองอาร์ราสนี้

ท่านราชทูตทั้งหลายคงจะได้เห็นแล้วว่าความรุ่งโรจน์แห่งเมืองอาร์ราส
ได้ชักนำให้เกิดทั้งสันติภาพและสงคราม เมืองหลวงแห่งนี้ตั้งอยู่ในพระหัตถ์ของ
พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๑^๖ บ้าง พระจักรพรรดิแม็กซิมิเลียน^๗ บ้าง ซึ่งทุกพระองค์ล้วน
แล้วแต่ต้องการได้เมืองไปครองเป็นกรรมสิทธิ์ ในสมัยต่อมา เมืองอาร์ราสได้กลายเป็น
เป็นสุสานศักดิ์สิทธิ์ที่เก็บรักษาอิฐอิฐของวีรบุรุษที่มีชื่อเสียงที่สุดในสงคราม
ด้วยพระศพของดยุก เดอ ปาร์ม^๘ และศพของท่านนายพล เดอ กาลซียง^๙ ยังคงฝังอยู่

^๑ Duc de Bourbon

^๒ Duc de Vendôme

^๓ Maréchal de Rieux

^๔ Maréchal de la Fayette

^๕ Adam de Cambray

^๖ Louis XI

^๗ Empereur Maximilien

^๘ Duc de Parme

^๙ Maréchal de Gassion

ในกำแพงเมือง ดูราวกับโชคชะตาได้ลิขิตไว้แล้วล่วงหน้าให้เมืองหน้าศึกแห่งนี้เป็นที่เก็บรักษามรดกแห่งความกล้าหาญและความเสียสละของสองนายทหารผู้ยิ่งใหญ่

พระเจ้าหลุยส์ เลอ จุสต์ หรือหลุยส์ผู้เที่ยงธรรม^๑ เป็นกษัตริย์องค์สุดท้ายที่ประกาศชัยชนะเหนือเมืองอาร์ราสได้ด้วยกองทัพอันเกรียงไกรของพระองค์ ชาวเมืองอาร์ราสไม่ลังเลใจที่จะเปิดประตูเมืองต้อนรับกษัตริย์ผู้ที่ทำให้ความทุกข์ยากทั้งปวงมลายไปในทันทีที่เข้าสู่ร่วมพระบรมโพธิสมภาร และในที่สุดเพื่อกำจัดภัยสงครามที่สร้างความหวาดวิตกอยู่ทุกเมื่อเชื่อวันไม่ให้หวนกลับมาอีก พระเจ้าหลุยส์ มหาราชผู้ยิ่งใหญ่^๒ ก็ได้ทรงบันดาลให้ชายแดนถอยห่างไกลออกไปจากแวนแคว้นของพระองค์ ในปัจจุบัน เมืองอาร์ราสจึงได้กลายเป็นศูนย์กลางแทนที่จะอยู่สุดขอบแดนเหมือนเมื่อก่อน เช่นเดียวกันกับที่จอมทัพปอมเป^๓ ผู้ยิ่งใหญ่ได้เคยโอ้อวดว่าชัยชนะของตนทำให้เอเชียน้อย^๔ กลายมาเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรโรมัน ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าเมืองอาร์ราสอันรุ่งโรจน์แห่งนี้ได้อาศัยแสนยานุภาพอันเกรียงไกรแห่งกองทัพของพระเจ้าหลุยส์มหาราช จึงได้กลายมาเป็นใจกลางของกรุงฝรั่งเศสแทนที่จะเป็นหัวเมืองหน้าด่านเหมือนเมื่อก่อน

แต่สิ่งที่ยังเคยขาดอยู่สำหรับความรุ่งโรจน์ของโบราณสถาน ป้อมปราการที่แข็งแกร่ง และชนบทที่อุดมสมบูรณ์แห่งเมืองอาร์ราส และปัจจุบันครบบริบูรณ์แล้ว ก็คือการทำพลเมืองของประเทศที่อยู่ห่างไกลอย่างที่สุดได้อุตสาหกรรมอันยาวไกล จากแม่น้ำคงคาข้ามทะเลตะวันตก ได้มาเห็นเป็นประจักษ์พยานและชื่นชมความมหัศจรรย์ดังกล่าว พวกเขาเดินทางจากแวนแคว้นที่องค์สุริยเทพตั้งต้นโคจร

^๑ Louis le Juste สมัญญาของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๓ (ค.ศ. ๑๖๐๙ - ๑๖๔๓) พระราชบิดาของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔

^๒ Louis le Grand สมัญญาของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔

^๓ le grand Pompé

^๔ Asie mineure เป็นส่วนหนึ่งของเอเชียตะวันตกเฉียงใต้

มาจนถึงถิ่นที่การโคจรบรรจบครบรอบ ดังนี้ ข้าพเจ้าอาจกล่าวถึงท่านทุกคนด้วยถ้อยคำเดียวกับที่ เลอ รัว โพรเพต^๑ พระผู้พยากรณ์ได้ทรงประกาศไว้ในคัมภีร์ไบเบิล ๔๔ ใจความว่า “Exultavit ut gigas ad currendam viam à summo Coelo egressio ejus, & occursus ejus, usque ad summum ejus.”^๒

ช่างน่ายินดีที่เมืองอาร์ราสมีมีโอกาสได้ต้อนรับคณะราชทูตจากแดนไกล ผู้ควรแก่การยกย่อง ด้วยเป็นทั้งผู้แทนแห่งองค์พระมหากษัตริย์สยาม และเป็นผู้มีตำแหน่งหน้าที่สำคัญในราชการ ท่านได้อาจหาญเดินทางไกลกว่าหกพันลิวเอโดยไม่หวั่นเกรงภัยอันตรายใดๆ เพื่อเจริญพระราชไมตรีกับพระเจ้าหลุยส์มหาราช ในสภาพที่ท่านคงจะได้มีโอกาสถวายรายงานแด่พระเจ้ากรุงสยามถึงทุกสิ่งที่เกิดขึ้นในรัชสมัยของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ทั้งในเรื่องชัยชนะครั้งยิ่งใหญ่ที่ทรงได้รับบ้านเมืองที่ยึดครองมาได้ บ้อมปราการที่โปรดให้สร้างขึ้นกลางน้ำ หนองน้ำที่ทรงเปลี่ยนให้เป็นที่แห้ง กลยุทธ์อันประเสริฐที่ทรงค้นพบในการสร้างเขื่อนกั้นน้ำทะเลเพื่อขจัดภัยจากคลื่น ซึ่งยังไม่เคยมีครั้งใดที่จะสามารถหาทางหยุดยั้งกระแสน้ำอันรวดเร็วและรุนแรงได้

ข้าพเจ้าเชื่อโดยไม่มีข้อสงสัยว่า ความมหัศจรรย์ทั้งหลายนี้จะทำให้พระเจ้ากรุงสยามทรงแปลกพระทัยและยกย่องพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสมากยิ่งขึ้นกว่ากิตติศัพท์ใดๆ ที่เคยได้ฟังมา พระเจ้าแผ่นดินของพวกท่านซึ่งได้ชื่อว่าเป็นเจ้าเหนือหัวของเสนาประชาราษฎร์ ผู้ทรงบันดาลความสุขให้แก่ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน คงจะทรงปลื้ม

^๑ le Roi Prophète คือกษัตริย์เดวิดในคัมภีร์ไบเบิล

^๒ คำแปลในคัมภีร์ไบเบิลฉบับภาษาอังกฤษคือ “...which comes out like a bridegroom leaving his chamber, and, like a strong man, runs its course with joy. Its rising is from the end of the heavens, and its circuit to the end of them, and there is nothing hidden from its heat.” ในฉบับภาษาไทย บิโชนันจัดเป็นสดุดีลำดับที่ ๑๙ แปลว่า “ซึ่งเป็นเหมือนเจ้าบ่าวก้าวเข้าสู่พิธีสมรส เหมือนนักกีฬาผู้ยิ่งใหญ่ซึ่งรำเรงยินดีที่เข้าสู่การแข่งขัน ดวงอาทิตย์ขึ้นจากฟากหนึ่งแล้วโคจรไปยังอีกฟากหนึ่งของฟ้าสวรรค์ ไม่มีสิ่งใดหลบซ่อนจากความร้อนของมันได้”

ปีติหากได้ทราบจากท่านว่าพลเมืองชาวฝรั่งเศสมีความรู้สึกเทิดทูนและจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ของพวกเขาเพียงใด ขอท่านได้โปรดกราบทูลพระองค์ให้ทรงมีพระทัยว่าพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ เป็นแบบอย่างเช่นกันในการปกครองราษฎร ด้วยทรงปกครองโดยธรรมมากกว่าที่จะบีบบังคับด้วยกฎหมาย บางทีอาจเป็นไปได้ที่ท่านจะกราบทูลพระเจ้าแผ่นดินของท่าน ให้ทราบถึงเรื่องสถาปัตยกรรมและความงดงามของมหาวิหารแห่งเมืองอาร์ราส ซึ่งในปัจจุบันเป็นที่เก็บรักษาอัฐิธาตุของท่านกึ่งต์ เดอ แวร์มองต์ว็ล^๑ ที่ได้เริ่มเจริญรอยตามพระราชบิดาผู้เป็นกษัตริราชที่ยิ่งใหญ่มากที่สุดในบรรดากษัตริย์ทั้งปวงในการศึกสงคราม (ข้าพเจ้าหมายถึงอัฐิธาตุที่พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ทรงมอบให้แก่พวกเราเมื่อสามปีก่อน เพื่อเก็บรักษาไว้ในพระอารามซึ่งเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนาคริสต์อย่างครบถ้วนบริบูรณ์ อีกทั้งในอดีตที่ผ่านมาว่าสิบสามศตวรรษ ผู้เข้ามาทำหน้าที่ในพระอารามก็ล้วนแต่เป็นนักบุญ สังฆราช และพระสังฆาธิการผู้เป็นที่เคารพนับถือ) ข้าพเจ้าคิดว่าบางทีอาจจะเป็นไปได้ที่ว่า ปาฏิหาริย์ซึ่งยังไม่เคยเกิดขึ้นในยุคของเราอาจเกิดขึ้น โดยสวรรค์อาจเปิดทางให้พระเจ้ากรุงสยามและเสนาาประชาราษฎร์ของพระองค์ได้พ้นจากทุกข์ภัยทั้งปวง โดยกระทำตามอย่างพระเจ้าหลุยส์มหाराชทั้งในการนับถือศาสนาคริสต์ตั้งและในการแผ่ขยายพระราชอำนาจ ดังนั้น หากพระมหากษัตริย์ทั้งสองพระองค์จะผูกมิตรไมตรีทั้งในด้านศรัทธาต่อพระผู้เป็นเจ้า และในความสัมพันธ์ระหว่างสองประเทศ ก็จะทำให้ทั้งสองพระองค์ทรงมีอยู่ครบถ้วนแล้วในโลกนี้”

^๑ Comte de Vermandois หรือ Louis de Bourbon (ค.ศ. ๑๖๖๗-๑๖๘๓) เป็นโอรสของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ที่ประสูติแต่ Louise de la Vallière พระสนม สิ้นพระชนม์ในการสงครามที่มณฑลฟลองดร์ เมื่อวันที่ ๑๘ พฤศจิกายน ค.ศ. ๑๖๘๓ ขณะมีพระชนมายุ ๑๖ พรรษา และพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ โปรดให้ฝังพระศพไว้ ณ มหาวิหารแห่งเมืองอาร์ราส

กึ่งต์ เดอ แวร์มองต์ว็ลส์

หลังจากที่ล่ามได้แปลสุนทรพจน์เสร็จสิ้นลง ท่านราชทูตจึงได้กล่าวตอบมีใจความว่า

“สุนทรพจน์ของท่านเกี่ยวข้องกับเรื่องสำคัญสองประการ คือ บัญญัติการแห่งพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสประการหนึ่ง และความปรารถนาของท่านกับพระราชประสงค์ของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสที่ประสงค์ให้พวกเราเปลี่ยนศาสนาจากนิกายออร์ทอดอกซ์ไปเป็นนิกายโรมันคาทอลิกประการหนึ่ง ข้าพเจ้าเชื่อว่าไม่มีผู้ใดตระหนักถึงพระเกียรติคุณอันยิ่งใหญ่ได้มากเท่ากับพวกเราอีกแล้ว ด้วยกิตติศัพท์อันเป็นที่เลื่องลือของพระองค์เป็นเหตุให้พวกเราเดินทางรอนแรมมาแต่แดนไกล เราไม่เคยสงสัยในความยิ่งใหญ่มหัศจรรย์แห่งพระองค์ ก็ด้วยได้เห็นเป็นประจักษ์ทั้งที่ในราชสำนัก และในมณฑลชายแดนของพระองค์ สำหรับประการที่สอง เรื่องการเปลี่ยนศาสนาพวกเราให้มานิกายโรมันคาทอลิกนั้น เราก็มีสังฆราชในศาสนาคริสต์ตั้งหลายท่านอยู่แล้วในราชอาณาจักรสยามที่อาจจะสอนพวกเราได้”

ถัดจากนั้น ท่านราชทูตจึงได้กล่าวขอขอบคุณคณะกรรมการสงฆ์ที่ได้ให้การต้อนรับอย่างดียิ่ง ท่านได้เดินชมพระอารามทั้งด้านในและด้านนอก และกลับเข้าไปชมแท่นที่บูชาซึ่งท่านติดใจเป็นพิเศษอีกครั้ง โดยเฉพาะเสาเล็กๆ ที่สามารถค้ำยันเพดานโค้งอันวิจิตรงดงามที่กลางโบสถ์ จากนั้นคณะบาทหลวงได้พาท่านไปชมหลุมพระศพของกิงต์ เดอ แวร์มองต์ว็ส และเล่าให้ท่านฟังว่า “ท่านกิงต์แห่งแวร์มองต์ว็ส ทรงเป็นแม่ทัพเรือฝรั่งเศส และพระโอรสที่พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ทรงประกาศรับเป็นพระโอรสอย่างถูกต้องตามกฎหมาย ทั้งเป็นพระอนุชาของมาตาม ลา แพรงแซส เดอ กงตี” ทุกคนที่อยู่ในที่นั้นจึงได้เห็นท่านราชทูตทั้งสามคุกเข่าลงที่หลุมพระศพพร้อมกับยกมือทั้งสองขึ้นขยี้มนันตา ซึ่งมีผู้อธิบายว่าเป็นธรรมเนียมปฏิบัติโดยทั่วไปในสยามเมื่อจะแสดงความอาลัยแก่ผู้วายชนม์

^๑ Madame la Princesse de Conti หรือที่เรียกกันว่า Mademoiselle de Blois เป็นพระธิดาของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ประสูติแต่พระสนม Louise de la Vallière

มาตาม ลา แฟร์ริงแซส เดอ กงติ และกึ่งต์ เดอ แวร์มองด์ว็ส
พระธิดาและพระโอรสของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ กับพระสนม หลุยส์ เดอ ลา วาลิแยร์

ต่อจากนั้น คณะราชทูตได้ฟังออร์แกนที่มีผู้เล่นให้ฟังอย่างไพเราะ ในมหาวิหารด้วยความพึงพอใจ และหลังจากที่ได้กล่าวขอบคุณท่านข้าหลวง เมืองอาร์ราสกับคณะกรรมการพระอารามอีกครั้งหนึ่งแล้ว ท่านก็ออกเดินทางต่อไปยังคลังสรรพาวุธ ซึ่งยังอยู่ในสภาพดีมากในความเห็นของท่าน อันเป็นผลจากการดูแลเอาใจใส่เป็นอย่างดีของท่านเสนาบดีผู้มีหน้าที่รับผิดชอบ นอกจากนี้ คณะราชทูตยังได้เดินทางไปชมพระอารามแซ็งต์ วาสต์^๑ ที่มีชื่อเสียง ท่านเจ้าอาวาส ซึ่งเป็นเจ้าคณะอำเภอด้วย ได้มารอรับที่หน้าประตูทางเข้า และได้กล่าวสุนทรพจน์ต้อนรับอย่างสั้นๆ โดยในตอนท้ายของสุนทรพจน์ ท่านกล่าวว่า

“ข้าพเจ้าประสงค์จะต้อนรับคณะราชทูตจากสยามให้สมเกียรติยศมากที่สุดเท่าที่จะสามารถกระทำได้ ด้วยตระหนักถึงความนับถืออย่างสูงที่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสทรงมีต่อพระเจ้ากรุงสยามและความพอพระราชหฤทัยที่พระเจ้ากรุงสยามได้ส่งคณะราชทูตมาเจริญพระราชไมตรี ณ กรุงฝรั่งเศส ความเลื่อมใสที่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสมีให้กับคณะราชทูตจากสยามเป็นพิเศษ เป็นเหตุให้พวกข้าพเจ้าประสงค์จะแสดงความคารวะอย่างสูงสุดแก่ท่านด้วยการมอบพระอารามและทุกสิ่งที่เกี่ยวข้องให้เป็นสิทธิแก่ท่านในการเที่ยวชม”

ท่านราชทูตกล่าวตอบว่า

“พวกข้าพเจ้าตระหนักดีเช่นกันว่าเกียรติยศสูงสุดที่ได้รับจากคณะบาทหลวงในครั้งนี้ ก็เนื่องด้วยพระเมตตาที่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสมีต่อคณะราชทูตสยาม ข้าพเจ้าสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณเป็นล้นพ้น แต่ถึงกระนั้น ก็อดมิได้ที่จะรู้สึกถึงบุญคุณของพวกท่านเป็นอย่างมากด้วยเช่นกัน”

^๑ Abbaye de Saint-Vast เริ่มสร้างใน ค.ศ. ๖๖๗ เป็นพระอารามเก่าแก่ของคณะสงฆ์ Bénédictins ตั้งชื่อตามชื่อของนักบุญ Saint Vast ซึ่งเป็นผู้สอนศาสนาคริสต์ให้แก่ Clovis I กษัตริย์ราชวงศ์ Mérovingien และเป็นผู้บูรณะพระอารามแห่งนี้เป็นคนแรก

หลังจากที่ได้แสดงความขอบคุณอย่างนอบน้อม ซึ่งคณะราชทูตกระทำเป็นประจำตามอุปนิสัยแล้ว ท่านจึงเดินเข้าไปข้างในโบสถ์ และหยุดอยู่เป็นนานที่ตรงกลางโบสถ์ เพื่อพิจารณาลักษณะและโครงสร้างของโบสถ์อย่างพิถีพิถะระหัดหลังจากนั้น จึงได้ไปชมแท่นที่บูชาและหยุดดูลวดลายแกะสลักบนเก้าอี้ที่ท่านเห็นว่างดงามน่าชมยิ่ง ท่านเจ้าอาวาสพระอารามแซ็งต์ วาสต์ได้พาท่านไปชมหลุมฝังพระศพของกษัตริย์ตีเยรี^๑ ซึ่งเป็นกษัตริย์ในยุคแรกๆ และเป็นผู้ก่อสร้างสำนักสงฆ์ขึ้นในพระอาราม โดยเล่าว่า “กษัตริย์พระองค์นี้สิ้นพระชนม์มานานแล้ว อีกเพียง ๘ ปี เท่านั้น ก็จะครบพันปีที่พระศพของพระองค์อยู่ในพระอาราม” ท่านราชทูตจึงถามด้วยความสงสัยว่า “จะเป็นไปได้อย่างไรกันที่มีการฝังพระศพกษัตริย์ฝรั่งเศสไว้ในพระอารามมาเป็นเวลานานถึงปานนั้น มณฑลนี้ก็เพิ่งตกเป็นของกรุงฝรั่งเศสเมื่อไม่นาน เมื่อครั้งที่พระมหากษัตริย์พระองค์ก่อน^๒ เข้ายึดครองเมืองอาร์ราส มิใช่หรือ” ท่านเจ้าอาวาสจึงได้อธิบายให้คณะราชทูตฟังอย่างสั้นๆ ว่าเพราะเหตุใดในอดีต ดินแดนเปอีส์-บาส^๓ ถึงได้เป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรฝรั่งเศสและเพิ่งตกเป็นของชาติอื่นเมื่อไม่นานนี้เอง เฉพาะตั้งแต่ ค.ศ. ๑๕๒๕ จนถึง ค.ศ. ๑๖๔๐ เท่านั้น นอกจากนี้แล้วอยู่ภายใต้การปกครองของกษัตริย์ฝรั่งเศสซึ่งได้รับการยอมรับว่าเป็นกษัตริย์โดยชอบธรรมทั้งสิ้น

^๑ Roi Thierry กษัตริย์ของชาวเผ่า Franks ซึ่งเป็นต้นตระกูลของชาวฝรั่งเศสในปัจจุบัน

^๒ พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๓ พระราชบิดาของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔

^๓ Le Pays-Bas ซึ่งอยู่ภายใต้การปกครองของสเปนในสมัยนั้น หมายความรวมถึงประเทศเบลเยียมและแคว้นทางตอนเหนือของฝรั่งเศส ได้แก่แคว้น Nord-Pas de Calais และส่วนหนึ่งของแคว้น Picardie

พอออกจากโบสถ์ ท่านเจ้าอาวาสก็พาไปชมส่วนของพระอารามอันเป็นที่เฉพาะสำหรับสงฆ์ รวมทั้งห้องรับประทานอาหาร จากนั้นจึงย้อนกลับมาทางโบสถ์อีกครั้ง เมื่อมาถึงประตูทางออก ท่านราชทูตก็ได้อ่อนน้อมแล้วอ่อนน้อมเล่ามิให้ท่านเจ้าอาวาสต้องตามไปส่งจนถึงรถม้า แต่ท่านเจ้าอาวาสยืนกรานที่จะเห็นท่านราชทูตขึ้นรถให้เรียบร้อยเสียก่อน ข้าพเจ้าจะไม่ขอเล่าซ้ำว่าคณะราชทูตได้แสดงความขอบคุณอย่างไรบ้าง ทั้งในโอกาสต่อไปยังจะตัดออกอีกในหลายๆ ที่ ด้วยเป็นที่เข้าใจกันดีโดยไม่มีข้อเคลือบแคลงใดๆ ว่าคณะราชทูตจะขอบคุณทุกผู้ทุกคนที่เอาใจใส่ดูแลพามาไม่ว่าจะเป็นสิ่งใดก็ตาม

หลังจากที่ได้ชมพระอารามแห่งดี วาสต์แล้ว คณะราชทูตจึงได้ไปดูการแสดงดนตรีตามที่ได้มีการเชื้อเชิญท่านไว้ตั้งแต่เช้า มาตาม เดอ เพรฟงแต่น^๑ ภริยาของท่านประธานกรรมการเมือง เป็นผู้ดูแลจัดขึ้น เพื่อเป็นเกียรติแก่คณะราชทูต และได้มาต้อนรับพร้อมภัสตรีที่มียศถาบรรดาศักดิ์ของเมือง นักดนตรีบรรเลงเพลงอยู่ในห้องโถงขนาดค่อนข้างใหญ่ แต่โดยที่ฝูงชนจำนวนมากพยายามเบียดเสียดกันเข้ามาชม จึงต้องออกคำสั่งห้ามมิให้เข้ามา คณะราชทูตมีทิพาพึงพอใจการแสดงมากทีเดียว และได้กล่าวขอบคุณมาตาม เดอ เพรฟงแต่น ที่ได้กรุณาจัดการแสดงดนตรีต้อนรับอย่างดียิ่ง

เมื่อกลับถึงที่พักในเย็นวันนั้น ท่านก็ได้เห็นทหารรักษาการณ์ที่ประจำเวรยามเข้าแถวประจำการอย่างพร้อมเพรียง ด้วยได้มีการส่งกองทหารสวิส^๒ มายืนเฝ้าอยู่หน้าประตูที่พัก โดยมีนายร้อยเอกและนายร้อยโทเป็นผู้บังคับกอง เมื่อใดก็ตามที่คณะราชทูตออกจากที่พัก ทหารสวิสก็จะแยกตัวออกมาจากหน่วยเวรยาม เพื่อตั้งขบวนเป็นสองแถวให้คณะราชทูตเดินผ่าน และตีกลองประโคมดังนี้ทุกครั้งที่คณะราชทูตเดินเข้าที่พัก และเดินออกจากที่พัก

^๑ Madame de Préfontaine

^๒ Compagnie Suisse หรือที่เรียกกันว่า สวิสการ์ดในปัจจุบัน

พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๓

ทันทีที่กลับมาที่พัก ท่านบิสเซตก็ได้นำแผนที่เมืองซึ่งท่านราชทูตเคยขอไว้มาให้ ท่านราชทูตตรวจตราอย่างพิถีพิถะระหัด เห็นได้ว่าท่านได้กลายเป็นผู้ชำนาญในเรื่องป้อมปราการของทางเราไปเสียแล้ว ท่านบิสเซตได้ขอคำผ่านของคณะราชทูตในวันนั้น ท่านราชทูตได้ให้คำว่า “กลุยุทธ์แก้วกล้า” เนื่องจากเคยมีผู้บอกท่านว่าในการปิดล้อมเมืองอาร์ราสทั้งสองครั้ง ชาวเมืองอาร์ราสได้แสดงวีรกรรมต่อสู้อย่างกล้าหาญ โดยเฉพาะในการรบครั้งที่สอง กองทัพข้าศึกที่มาปิดล้อมเมืองต้องถอยร่นหลายครั้ง ทั้งท่านบิสเซตยังได้พาไปดูสถานที่สำคัญที่มีการสู้รบอย่างรุนแรงอีกหลายแห่ง ท่านราชทูตได้เอ่ยถามท่านบิสเซตว่า “ท่านเป็นคนฝรั่งเศสแน่หรือ” ท่านบิสเซตตอบว่า “แน่นอนขอรับ กระผมเป็นผู้บังคับการทหารเมืองนี้” ท่านราชทูตจึงถามต่อไปว่า “คนฝรั่งเศสทั่วไปมีหนวดเคราเผ่าผมเหมือนกับท่านดังนี้หรือ” ท่านบิสเซตจึงตอบว่า “หากกระผมมิได้เกิดมาเป็นคนฝรั่งเศสแล้ว ก็อยากที่จะเป็นคนสยามอย่างท่าน” โดยที่ในวันนั้นมีสุภาพสตรีชาวเมืองอาร์ราสที่ยังไม่ได้เห็นคณะราชทูตอีกเป็นจำนวนมาก ดังนั้น ในระหว่างรับประทานอาหารเย็น จึงมีผู้มาคอยชมแน่นขนัด ซึ่งก็เป็นเรื่องปกติเช่นนี้ทุกครั้งที่

วันรุ่งขึ้น วันที่ ๒๑ ข้าหลวงพิเศษแห่งพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส พร้อมด้วยนายทหารชั้นผู้ใหญ่ของเมือง ได้มาหาคณะราชทูตที่ที่พักตั้งแต่เช้าตรู่ หลังจากที่ได้อ่านคำขอบคุณด้วยความซาบซึ้งในอัธยาศัยไมตรีของท่านเหล่านี้แล้ว คณะราชทูตจึงขึ้นรถและออกเดินทางในเวลาเช้าแปดโมงตรง กองทหารทั้งหมดขึ้นเข้าแถวประจำการอย่างพร้อมเพรียง เช่นเดียวกับวันที่มาถึง คณะราชทูตออกจากเมืองท่ามกลางเสียงปืนใหญ่ที่ยิ่งสุด และเสียงระฆังเมืองที่ตีเป็นเพลงดังกังวานไปทั่ว ตลอดระยะเวลาที่คณะราชทูตพำนักอยู่ในเมืองนั้น คณะกรรมการเมืองได้สั่งให้ตีระฆังเป็นเพลงวันละ ๓ ครั้ง ครั้งละ ๑ ชั่วโมง ตอนเช้าครั้งหนึ่ง ตอนเที่ยงวันครั้งหนึ่ง ตอนเย็นอีกครั้งหนึ่ง และตลอดทุกเวลาที่คณะราชทูตเข้าหรือออกจากที่พัก สำหรับเย็นวันที่ ๒๑ นี้ คณะราชทูตจะพักรับประทานอาหารกลางวัน^๑ ที่เมืองแอส^๒ ซึ่งเป็นเมืองเล็กๆ อยู่ระหว่างเมืองอาร์ราสกับเมืองเบตุน^๓

^๑ Aisse

^๒ Béthune

ราชทูตถึงเมืองเบตุน

หลังการเลี้ยงอาหารที่จัดได้พิเศษงดงามไม่น้อยหน้าเมืองใหญ่ที่ได้ชื่อว่า
อุดมสมบูรณ์ที่สุดในราชอาณาจักรแล้ว คณะราชทูตจึงได้ออกเดินทางต่อไปยัง
เมืองเบตุน อันเป็นที่หมายสำหรับการพักผ่อนในคืนนั้น เมืองเบตุนเป็นเมือง
หน้าด่านแห่งหนึ่งของจังหวัดเปี๊ยะบาส์ในมณฑลอาร์ตัวส์ ด้วยมีป้อมคูประตูล้อม
รอบมั่นคงแข็งแรง เมืองนี้ตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำบิแยต^๑ เดิมทีฝรั่งเศสเข้ายึดครองใน
ค.ศ. ๑๖๔๕ ต่อมาในปี ค.ศ. ๑๖๕๙ จึงตกเป็นสิทธิขาดของราชอาณาจักรฝรั่งเศส
อย่างสมบูรณ์ตามสนธิสัญญาปิเรเนส์^๒ เมืองเบตุนมีเจ้าผู้ครองนครเป็นเอกเทศ
หลายคน อาทิ โรแบร์ตที่ ๗ เจ้าเมืองเบตุนและดองเรอมงด์^๓ ซึ่งได้ยกธิดาคคนเดียว
ชื่อ มาโอด^๔ ให้เสกสมรสกับกีเย เดอ ดองปีแยร์ กังต์แห่งฟลองดร์^๕ และได้ให้กำเนิด
โรแบร์ตที่ ๘^๖ ซึ่งต่อมาได้เป็นทั้งเจ้าเมืองเบตุนและกังต์แห่งฟลองดร์

กองร้อยทหารม้าแห่งเมืองชาร์ตรส์^๗ ซึ่งเข้าประจำการอยู่ที่ป้อมเมืองใน
ขณะนั้น ส่วนหนึ่งได้แปรขบวนแยกแถวออกมา นำขบวนราชทูต ส่วนที่เหลือที่ยังคง
เข้าแถวประจำการอยู่บนกำแพงป้อม ก็กระทำวันทยาธูรเมื่อขบวนราชทูตผ่านมาถึง
เมอสิเยอร์ เดอ แลมเบอฟ^๘ ข้าหลวงผู้แทนพระองค์ยื่นรอกให้การต้อนรับอยู่ที่

^๑ Rivière de Biette

^๒ Traité de la Paix des (pyrénées) เป็นสนธิสัญญาสงบศึกระหว่างฝรั่งเศสกับสเปน

^๓ Robert VII, Seigneur de Béthune et de Tenremonde

^๔ Mahaud

^๕ Guy de Dampierre, Comte de Flandres

^๖ Robert VIII

^๗ Régiment de Cavalerie de Chartres

^๘ Monsieur de Limbeuf

ประตูเมือง กองร้อยทหารราบจากเมืองบาสซิญญี^๑ นำโดยนายพันโทเดอ ซองเตอแรน^๒ ด้วยท่านกึ่งต์ เดอ มายยี^๓ ยศนายพันเอก ผู้บัญชาการกองทหาร ไม่อยู่ในเมืองขณะนั้น ได้จัดแถวทหารกองเกียรติยศต้อนรับคณะราชทูตตลอดสองข้างทาง จนถึงปราสาทที่จัดเป็นที่พัก โดยมีเมอสิเยอร์ เดอ ซองเตอแรนนำหน้าขบวนทางด้านขวา และผู้บังคับกองร้อยอีกนายหนึ่งนำขบวนทางด้านซ้าย คณะราชทูตได้รับการคารวะจากกองทหารเกียรติยศและจากหัวหน้านายทหารอื่นๆ อย่างพร้อมเพรียง นอกจากนี้ท่านยังพบว่ากองทหารที่เข้าประจำเวรยามอยู่หน้าประตูที่พักก็เป็นทหารที่มาจากกองร้อยเดียวกัน มีนายทหารยศร้อยเอก ๑ นาย ยศร้อยโท ๑ นาย นายธง ๑ นาย และสิบเอกอีก ๒ นาย อยู่ประจำทำหน้าที่

ทันทีที่คณะราชทูตเดินทางมาถึงที่พัก และคณะกรรมการเมืองได้กล่าวสุนทรพจน์ต้อนรับกับนำของกำนัลมามอบให้ตามธรรมเนียมแล้ว ท่านก็ได้เดินออกมาปฏิสันถารกับกองทหารซึ่งเมื่อสักครู่ยังเข้าประจำการอยู่บนกำแพงป้อมตั้งที่ข้าพเจ้าได้เล่าให้ฟัง ท่านได้ขอให้แสดงการตีกลองให้ชม ซึ่งทหารเหล่านั้นก็รีบกระทำในทันที คณะราชทูตดูจะพอกพอใจการแสดงอยู่มาก และได้ซักถามรายละเอียดอีกหลายประการ ท่านในใคร่ที่จะทราบว่ากองทหารนี้มีกำลังพลมากน้อยเพียงใด และก็ได้รับคำตอบครบถ้วน ท่านเอ่ยปากชมความสะอาดเรียบร้อยและความคล่องแคล่วของกองทหารที่ในวันนั้นสวมหมวกใหม่เอี่ยมขลิบทองดงาม สายรัดเข็มขัด และสายคาดเอว แลดูสะอาดสะอ้าน ทั้งยังประดับประดาเป็นอันมากด้วยแถบแพรสีแดงเพลิงกับขาว ดาบประจำตัวก็ได้รับการตกแต่งแบบเดียวกัน นายทหารทุกนายล้วนแต่งเครื่องแบบเต็มยศประดับประดาดงามแลดูโอ่อ่าน่าชม

^๑ Régiment de Bassigny

^๒ Monsieur de Chanterène

^๓ Comte de Mailly

ต่อจากนั้น คณะราชทูตจึงได้ขึ้นไปบนกำแพงเมืองและได้เดินชมโดยรอบ เมื่อเสร็จจากการตรวจแนวป้อมและหอรบจนครบถ้วนแล้ว จึงกลับไปยังปราสาทที่พำนัก แต่ไม่ทันไรก็เดินออกมาใหม่เพื่อชมเมืองจากทางด้านระเบียงปราสาท ซึ่งท่านลงความเห็นว่าเป็นเมืองที่งดงามน่าอยู่ยิ่งนัก ถัดจากนั้น เมอสิเยอร์ เดอ แลมเบอฟจึงได้เข้ามาขอคำผ่านจากท่านราชทูต ท่านได้ให้คำว่า “*กล้าหาญ และรอบคอบ*” เนื่องจากท่านได้ทราบมาว่าเมืองนี้ท่านจอมพล เดอ เครกี เคยเป็นข้าหลวงมาก่อน หลังจากที่ได้นำกองทัพของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ เข้าตีป้อมค่ายสำคัญๆ และยึดมาเป็นของฝรั่งเศสได้สำเร็จ ซึ่งท่านจอมพลยอมไม่อาจประสพชัยชนะได้ หากปราศจากซึ่งความรอบคอบและความกล้าหาญ

เย็นวันนั้น คณะราชทูตได้เชิญให้เมอสิเยอร์ เดอ ซองเตอแรน อยู่ร่วมรับประทานอาหารเย็นกับท่าน พร้อมกับหัวหน้านายทหารรักษาการณ์ที่เฝ้าเวรยามอยู่หน้าที่พัก เมอสิเยอร์ เดอ ซองเตอแรน จึงได้นำนักดนตรีมาสีซอไวโอลินให้ได้ฟังกันตลอดมื้ออาหาร การรับประทานอาหารเย็นวันนั้นมีสุภาพสตรีจำนวนไม่น้อยเข้าร่วมโต๊ะ ล้วนแล้วแต่หน้าตางดงามเป็นที่เจริญตาเจริญใจของคณะราชทูต ท่านกล่าวขยอชมเชยพวกนาง ทั้งดูแลให้ได้รับประทานผลไม้ทั้งสดและกวนอยู่ตลอดเวลา

วันรุ่งขึ้น เมื่อถึงเวลาที่จะออกเดินทางจากเมืองเบตุน คณะราชทูตก็ได้รับการคารวะอย่างสมเกียรติยศเหมือนกับเมื่อมาถึงทุกประการ หลังจากที่ได้อ่านคำขอบคุณข้าหลวงผู้แทนพระองค์และคณะนายทหารในกองทัพอย่างนอบน้อมตามอุปนิสัยของท่านแล้ว ขบวนรถราชทูตก็เคลื่อนออกจากเมืองท่ามกลางเสียงปืนใหญ่ที่ยิงสลุตอย่างกึกก้องเช่นเดียวกับขามา

ราชทูตถึงเมืองแอร์

วันที่ ๒๒ คณะราชทูตมีกำหนดที่จะพักแรม ณ เมืองแอร์^๑ ดังนั้น เจ้าพนักงาน จึงจัดให้รับประทานอาหารให้แล้วเสร็จที่เมืองเบตุนเสียก่อน จะได้ไม่เสียเวลาหยุดพักกลางทาง เมืองแอร์นี้อยู่ในมณฑลอาร์ตัวส์ สุดเขตแดนฟลองด์ร มีแม่น้ำลิส^๒ ไหลผ่านกลางเมือง และแบ่งเมืองออกเป็นสองฟาก เมืองนี้เป็นเมืองที่มีความสำคัญมากในเชิงพิชัยสงคราม ทั้งปราสาทและถนนหนทางก็ใหญ่โตกว้างขวาง วัฒวาอาราม แนนหนาวยงาม ที่ขึ้นชื่อก็คือโบสถ์แซ็งต์ ปีแยร์ ซึ่งเป็นอารามเก่าแก่และมีสำนักนักบวชเป็นที่รู้จักมานาน โดยใน ค.ศ. ๑๐๖๔ พระเจ้าโบดวง เดอ ลิลล์ กังด์ เดอ ฟลองด์ร^๓ ทรงอนุญาตให้มีเจ้าหน้าที่โบสถ์ที่มีรายได้ประจำ จำนวน ๑๔ คน แต่งตั้งโดยคณะกรรมการอาราม และต่อมา พระเจ้าฟิลิป ดัลซาส^๔ โปรดให้เพิ่มมากขึ้นอีก ใน ค.ศ. ๑๑๘๖ ฝรั่งเศสตีเมืองนี้ได้ ใน ค.ศ. ๑๖๔๑ แต่สเปนก็ยึดคืนมาได้หลังจากนั้นไม่นาน จนถึง ค.ศ. ๑๖๗๖ พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ จึงทรงได้รับชัยชนะอย่างเด็ดขาด หลังการสู้รบในสมรภูมิจึง ๕ วัน ห่างจากป้อมเมืองมาสักครู่หนึ่ง คณะราชทูต ก็ได้เห็นกองร้อยทหารคราวาต^๕ ซึ่งหลังจากกระทำวันทยาวิรุแสดงความเคารวะแล้ว ก็ตามขบวนราชทูตไปส่งจนถึงประตูเมือง เมอสิเยอร์ เดอ กัลโว^๖ ลงจากรถม้าต้อนรับในทันทีที่เห็นขบวนราชทูต หลังจากกล่าวคำปฏิสันถารอยู่ครู่หนึ่ง ขบวนราชทูต

^๑ Aire

^๒ Rivière de Lys

^๓ Baudouin de l'Île

^๔ Philippe d'Alsace

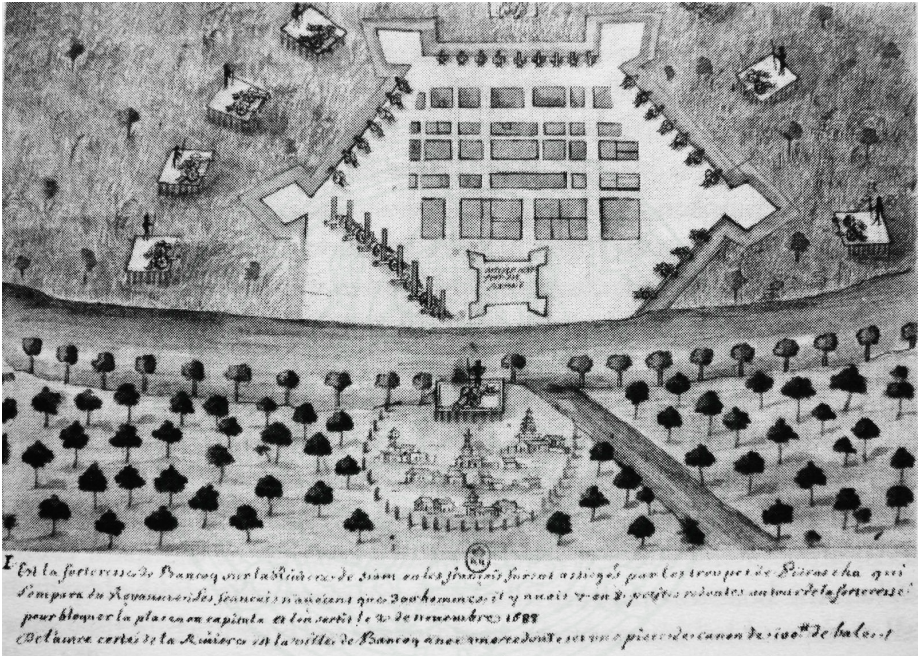
^๕ Escadron de Cravates น่าจะหมายถึงกองร้อยทหารโครแอตจากโครเอเชีย (régiments croates) ที่ประจำอยู่ในฝรั่งเศสขณะนั้น

^๖ Monsieur de Calvo

ก็เคลื่อนเข้าประตูเมืองท่ามกลางเสียงปืนใหญ่ที่ยังสุดท้ายต้อนรับ ผ่านกองทหารราบที่ตั้งแถวทำความเคารพตลอดสองข้างทาง จนกระทั่งถึงสถานที่ที่จัดเตรียมให้เป็นที่พักรับรอง ถึงตรงนั้น กองทหารราบจึงเปลี่ยนเป็นตั้งแถวเป็นหมวดหมู่แทน บรรดาคณะกรรมการเมืองต่างมารอให้การต้อนรับอยู่หน้าที่พัก เพื่อกล่าวสุนทรพจน์และมอบของกำนัลตามธรรมเนียมเมือง วันเดียวกันนั้น ท่านกัลโวได้มาเยี่ยมคำนับ ณ ที่พัก และขอคำผ่านจากท่านราชทูต ท่านได้ให้คำว่า “ข้าศึกเกรงรุก เราเกรงไล่” การที่ท่านตั้งคำผ่านเช่นนี้ก็เพราะได้ทราบมาว่า ข้าศึกได้เข้าโจมตีกองทหารของท่านกัลโวอย่างหนักหน่วงในสมรภูมิเมืองมาสทริก แต่ยุทธวิธีในการต่อสู้ป้องกันของท่านกัลโวเหนือชั้นกว่า จึงทำให้ข้าศึกต้องล่าถอย ทั้งที่ได้เปรียบเพราะได้ปิดล้อมเมืองมานานก่อนหน้า

วันรุ่งขึ้น ท่านกัลโวได้พาคณะราชทูตไปชมป้อมแข็งต์ ฟร็องซัวส์^๑ ท่ามกลางเสียงปืนใหญ่และกองทหารราบที่กระทำวันทยาวิธ ป้อมแห่งนี้มีน้ำดูเป็นพิเศษ ด้วยมันคงแข็งแรงมีหอรบถึง ๕ แห่ง คณะราชทูตตรวจตราบริเวณที่มีน้ำท่วมกับทั้งประตูน้ำด้วยความพึงพอใจ ถึงกับเอ่ยปากขึ้นว่า “พวกข้าพเจ้าจะยินดียิ่งนักหากในชมพูทวีปของเราจะมีป้อมเช่นนี้บ้าง” จากนั้นจึงเดินชมบริเวณโดยรอบป้อมปรากฏจนทั่ว พลาทกล่าวสรรเสริญความยิ่งใหญ่และพระเกียรติคุณแห่งพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสที่ได้ทุ่มเทพระราชทรัพย์มหาศาลในการก่อสร้าง ท่านมองดูเห็นมีแต่คนทำงานสร้างป้อมคูประตูหอรบอยู่ทั้งนั้น จึงได้กล่าวขึ้นว่า “ดูราวกับพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสจะทรงปรารถนาให้สร้างป้อมปราการใหม่ๆ ขึ้นมา จนมีจำนวนเสมอกันกับชัยชนะที่ทรงได้รับ”

^๑ Fort de St. François

ป้อมเมืองบางกอก ป้อมสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช
สร้างโดยเมอสิเยอร์ เดอ ลา มาร์ นายช่างชาวฝรั่งเศส
ตามแนวคิดลักษณะการสร้างป้อมแบบนายช่างไวบอง

เย็นวันนั้น หลังจากที่กลับมาถึงเมืองแอร์แล้ว เมอสิเยอร์ เดอ แซ็งต์ โล^๑ ผู้บังคับการป้อมเมือง ก็ได้มาขอคำผ่านจากท่านราชทูต ท่านได้ให้คำว่า “*เกียรติกุณ* *แฝ้ไกลถึงในชมพูทวีป*” ทั้งนี้เนื่องจากชัยชนะที่เมืองมาสทริกเกิดขึ้นได้ก็ด้วยเกียรติกุณ ความสามารถของท่านกัลโวนั้นเอง คณะราชทูตได้เชิญให้เมอสิเยอร์ เดอ แซ็งต์ โล อยู่ร่วมรับประทานอาหารเย็นกับท่าน และตกลงกันว่าจะออกเดินทางจากเมืองแอร์ ในตอนเช้าของวันที่ ๒๔ โดยจะเร่งรับประทานอาหารให้เสร็จแต่เช้าตรู่

ข้าพเจ้าจะไม่ขอกล่าวซ้ำว่าตลอดเวลาอาหารทั้ง ๔ มื้อที่ผ่านมานั้น หญิงผู้ดี ที่มีศถาบรรดาศักดิ์ทุกคนของเมืองได้มาคอยชมคณะราชทูตรับประทานอาหาร เช่นทุกครั้ง ก็จะไม่ขอเล่ารายละเอียดเรื่องของกานัลหรือคุณภาพอ่อนนุ่มของ คณะราชทูต ด้วยเป็นภาพที่คุ้นเคยจนป่วยการที่จะเล่าซ้ำ ทั้งยังจะข้ามเรื่องการไป เยี่ยมชมสถานที่ต่างม ตลอดจนป้อมปราการต่างๆ แห่งในเมืองอันเป็นจุดมุ่งหมาย สำคัญของการเดินทางมาเยี่ยมชมมณฑลฝ่ายเหนือในครั้งนี้ จะขอเล่าเพียงว่าคณะ ราชทูตออกเดินทางจากเมืองแอร์ด้วยความพอใจ โดยมีกองทหารทั้งหมดกระทำ วันทยาวัตรและยิงปืนใหญ่อำลา

^๑ Monsieur de St. Lo

ราชทูตถึงเมืองแซ็งต์ โอแมร์

วันที่ ๒๔ คณะราชทูตมีกำหนดพักแรมที่เมืองแซ็งต์ โอแมร์^๑ เมืองนี้อยู่ใน
มณฑลอาร์ตวีส ตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำอา^๒ ด้านหนึ่งของเมืองเป็นบึงน้ำ อีกด้านหนึ่งเป็น
เนินสูง อันเป็นสถานที่ตั้งมั่นอย่างดี ด้วยมีทั้งปราสาทและป้อมค่ายที่มั่นคงแข็งแรง
กับทั้งคูเมืองที่ลึกและกว้าง พระอนุชาแห่งพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ทรงยึดเมืองได้ใน
ค.ศ. ๑๖๗๗ หลังประสบชัยชนะในการรบที่เมืองกาสแซล^๓ นักบุญโอแมร์ สังฆราช
แห่งเมืองเตรูอานน์^๔ สร้างเมืองนี้ขึ้นใน ค.ศ. ๖๖๐ พระเจ้าโบดวงที่ ๒ กษัตริย์แห่ง
ฟลองดร์^๕ ซึ่งมีสมญานามว่า พระเศียรล้าน ได้สร้างกำแพงเมืองล้อมรอบต่อจากที่
ท่านฟูกัส อธิการแห่งแซ็งต์ แบร์แต็ง^๖ ได้เริ่มต้นไว้ใน ค.ศ. ๘๘๐ จนแล้วเสร็จใน
ค.ศ. ๙๐๒ เมืองเตรูอานน์ถูกทำลายทิ้งในศตวรรษที่แล้ว และต่อมาได้มีการสร้าง
สิ่งมณฑลขึ้น ๒ แห่งคือ สิ่งมณฑลโบลญ์^๗ และสิ่งมณฑลแซ็งต์ โอแมร์^๘ โดย
สิ่งมณฑลแห่งหลังนี้ขึ้นกับสิ่งมณฑลแห่งกองเบรย์^๙

^๑ St. Omer

^๒ Rivière de l'Aa

^๓ Bataille de Cassel

^๔ St. Omer, l'Evêque de Thérouanne

^๕ Boudouin II dit le Chauve, Comte de Flandre

^๖ Fouques, Abbé de St. Bertin

^๗ Evêché de Bologne

^๘ Evêché de St. Omer

^๙ Evêché de Cambrai

เมื่อคณะราชทูตเดินทางใกล้จะถึงเมอซีเยอร์ เดอ มาร์แซ็ง^๑ นายพันโทแห่งกองร้อยทหารคราวาตประจำพระองค์ ได้มาคอยต้อนรับอยู่แล้วพร้อมกองทหาร ๒ กองร้อย และเมื่อเข้าใกล้ประตูเมืองก็พบว่าเมอซีเยอร์ราอูสเสต์^๒ ข้าหลวงผู้แทนพระองค์ประจำป้อมเมืองได้ออกมารอต้อนรับอยู่ที่หน้าประตูเพื่อกล่าวคำต้อนรับ จากนั้นขบวนคณะราชทูตจึงเคลื่อนเข้าเมืองท่ามกลางเสียงปืนใหญ่ที่ยิ่งสุด และกองทหารที่กระทำวันทยาจจนถึงศาลาว่าการเมือง^๓ ซึ่งเมอซีเยอร์ราอูสเสต์ได้จัดตกแต่งและเตรียมเครื่องเรือนงดงามเป็นพิเศษไว้เป็นที่พำนักของคณะราชทูต ที่นั่น คณะกรรมการเมืองได้กล่าวสุนทรพจน์ต้อนรับและมอบของกำนัล เช่นเดียวกับกองทหารเหล่าต่างๆ หลังจากนั้นจึงได้ชมการสวนสนามของกองทหารทั้งหมด มีทั้งกองร้อยทหารม้าและกองร้อยทหารราบ ซึ่งคณะราชทูตเอ่ยปากชมว่าทั้งงดงามและองอาจยิ่งนัก เมอซีเยอร์ราอูสเสต์ ผู้บังคับการป้อมเมืองได้ขอคำผ่านจากท่านราชทูต ท่านได้ให้คำว่า “การกระทำบอกสายโลหิต” ทั้งนี้ก็เพื่อยกย่องสรรเสริญความกล้ากล้าของพระอนุชาธิราชในการเอาชนะข้าศึกที่เมืองกาสแซล อันเป็นเหตุให้ทรงยึดครองเมืองแซ็งต์ โอแมร์มาเป็นของฝรั่งเศสได้ และคณะราชทูตได้สนทนาเรื่องนี้ โดยเฉพาะมาในรถกับเมอซีเยอร์ตอร์ฟตลอดทาง ตั้งแต่ออกจากเมืองแอร์จนถึงแซ็งต์ โอแมร์

โดยที่คณะราชทูตมีความรู้สึกชื่นชมพระอนุชาธิราชเป็นล้นพ้นมาแล้วก่อนหน้านี้นี้ ทั้งพระอากัปกิริยาอันละมุนละม่อมเป็นมิตรไมตรีก็ได้สร้างความประทับใจอย่างเหลือล้นให้แก่คณะราชทูต ท่านจึงได้กล่าวสรรเสริญพระเกียรติคุณ ดังนี้ “พระอนุชาธิราชทรงถึงพร้อมทั้งความสง่างาม ความสุภาพ และความอาจหาญ ดูเหมือนว่าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสจะทรงพอพระราชหฤทัยที่จะใช้ประโยชน์จากพระเกียรติคุณนี้มาเสริมพระเกียรติยศพระอนุชาให้เป็นที่เลื่องลือ โดยส่งกองทหารมาให้พระอนุชานำทัพเพื่อเอาชนะอริราชศัตรูตั้งที่ได้ทรงกระทำก่อนหน้านี้นี้”

^๑ Monsieur de Marcin

^๒ Monsieur Raousset

^๓ Hôtel de Ville

เย็นวันนั้น สตรีชาวเมืองผู้สูงศักดิ์ได้มาร่วมรับประทานอาหารกับคณะราชทูต ทั้งคณะกรรมการเมืองก็ได้ส่งงขอไวโอลินมาบรรเลงสร้างความหฤหรรษ์ตลอดเวลา อาหาร ครั้นเสร็จจากอาหารแล้วจึงได้จัดการเดินรำเพื่อเป็นเกียรติยศแก่คณะราชทูตสยาม

วันรุ่งขึ้น ท่านสังฆราชแห่งเมืองแซ็งต์ โอมแอร์^๑ ได้อุทิศสำหรับเดินทางมาเยี่ยม คำนับราชทูตถึงที่พักพร้อมกับท่านสังฆราชแห่งเมืองอิปรัส^๒ ทำให้คณะราชทูตรู้สึก ดีใจเป็นอันมากที่ได้รับเกียรติจากท่านผู้นำเคารพยิ่ง นอกจากท่านสังฆราชแล้วยัง มีท่านผู้ใหญ่ในเมืองอีกจำนวนมากที่มาเยี่ยมเยียน เมื่อเสร็จจากการรับแขกแล้ว เจ้าพนักงานจึงชักชวนท่านไปเที่ยวชมพระอาราม ท่านราชทูตถามว่า “พระอาราม ที่ว่านี้งามหรือไม่” เจ้าพนักงานตอบว่า “เป็นวัดโบราณ ไม่มีสิ่งใดงามเป็นพิเศษ” ท่านราชทูตถามต่อไปว่า “ท่านสังฆราชที่มาเยี่ยมเราจะอยู่ที่วัดนี้ด้วยหรือไม่” ท่านตอบว่าท่านสังฆราชคงจะอยู่เป็นแน่ หากทราบว่าคุณราชทูตจะไปที่นั่น ท่านราชทูตจึงกล่าวว่า “ข้าพเจ้าใคร่ที่จะชมวัดนี้ ถ้าท่านสังฆราชอยู่ที่วัด วัดก็จะ แลดูงดงามน่าชม”

เมื่อไปถึง ปรากฏว่าคณะกรรมการสงฆ์ทั้งหมด รวมทั้งท่านสังฆราชได้มา ต้อนรับท่านราชทูต และพาชมทุกสิ่งซึ่งงดงามและมีค่าควรแก่การดูชม นอกจาก พระอารามนี้แล้ว คณะราชทูตยังได้ไปชมพระอารามสำคัญอีกแห่งหนึ่งชื่อ แซ็งต์ แบร์แต็ง^๓ โดยมีท่านเจ้าอาวาสให้การต้อนรับ คณะราชทูตแสดงความประหลาด ใจที่ได้เห็นความใหญ่โต ด้วยหาได้ยากนักที่จะมีพระอารามแห่งใดใหญ่โตเพียงนี้ ในวันเดียวกันนั้น ท่านได้เที่ยวชมเมือง แวะไปดูโรงแสงสรรพาวุธ และความพิศวง ของคณะราชทูตก็เพิ่มเป็นทวีคูณ เมื่อได้เห็นคนงานสาละวนก่อสร้างสิ่งใหม่ๆ อยู่ ทั่วทุกหนทุกแห่ง

^๑ Monsieur l'Evêque de St. Omer

^๒ Monsieur l'Evêque d'Ipres

^๓ Abbaye de St. Bertin

ถึงกลางวัน เมอสิเยอร์ราอุสเซต์ได้จัดงานเลี้ยงอาหารให้อย่างใหญ่โตสมเกียรติ มีสุภาพสตรีสูงศักดิ์มาร่วมรับประทานอาหารด้วยหลายคน สร้างความอิมเมใจให้กับ คณะราชทูตเป็นอันมาก ถึงกับกล่าวแสดงความขอบคุณในมิตรไมตรีอยู่หลาย ต่อหลายครั้ง ถัดจากนั้น ยังมีบาทหลวงคณะเยสุอิตที่เชิญท่านไปรับประทานอาหารว่าง ซึ่งล้วนสรรหามาแต่ของสะอาดงดงามหลายสิ่งหลายอย่างกับทั้งยังมีวง บรรเลงดนตรีขับกล่อมอยู่ตลอดเวลา ดังนั้น เมื่อท่านผู้บังคับการทหารมาขอค่าผ่าน จากท่านในตอนเย็น ท่านจึงให้คำว่า “งามอัศจรรย์ทุกสิ่ง” สาเหตุที่ท่านราชทูตเลือก คำนี้เป็นที่เข้าใจได้ไม่ยาก ด้วยเกิดขึ้นหลังงานเลี้ยงอาหารที่ท่านราอุสเซต์บรรจง จัดให้อย่างยิ่งใหญ่งดงาม ทำให้เห็นว่าเป็นค่าผ่านที่เหมาะสมกับท่านราอุสเซต์ ทุกประการ งานเลี้ยงอาหารเย็นวันนั้นดำเนินไปเช่นเคย มีผู้คนแห่แหนกันขอเข้าชม คณะราชทูตจำนวนมาก พอวันรุ่งขึ้นก็ถึงเวลาที่คณะราชทูตจากสยามจะกล่าวคำ อำลาและขอบคุณอย่างจริงใจ ก่อนที่จะเดินทางออกจากเมืองแซ็งต์ โอแมร์ ผ่านแคว กองทหารที่กระทำวันทยาวิรุ และเสด็จขึ้นจากกองทหารปืนใหญ่ที่ตั้งกีก้องไปทั่ว

ราชทูตถึงเมืองกาเลส

วันที่คณะราชทูตออกจากเมืองแซ็งต์ โอแมร์นั้น ท่านได้ไปพักรับประทานอาหารกลางวันในเมืองเรอกูซ^๑ ซึ่งเป็นเมืองเล็กๆ อยู่บนถนนสายกาเลส^๒ ก่อนที่จะไปถึงเมืองที่มีชื่อว่ากาเลสเช่นเดียวกันในตอนเย็น เมืองกาเลสนี้เป็นเมืองท่าสำคัญอยู่ในมณฑลพิคาร์ตี^๓ ซึ่งเป็นดินแดนที่ฝรั่งเศสยึดกลับคืนมาได้ บ้านเมืองแลดูงดงาม มีตึกรามใหญ่โต ผู้คนพลเมืองแน่นหนา ถนนหนทางสวยงาม โดยเฉพาะถนนสายยาวตั้งต้นจากปอร์ต เดอ แตร์^๔ ที่ตัดผ่านจัตุรัสใหญ่ อันเป็นที่ตั้งของศาลาว่าการเมืองไปจนถึงท่าเรืออันเป็นถนนสายหลักของเมือง เมืองกาเลสนี้ยังเป็นที่ตั้งของสถานที่สำคัญๆ อาทิ หอประชุมปาเลส เดอ โลดิวร์^๕ และหอคอยลา ตูร์ ดู เกต์^๖ ทั้งยังขึ้นชื่อว่ามิโบสถ์วิหารที่งดงามอลังการ สำนักสงฆ์ และป้อมปราการต่างๆ อีกหลายแห่ง

เมืองกาเลสนี้ พระเจ้าเอ็ดเวิร์ดที่ ๓^๗ กษัตริย์อังกฤษยึดมาได้จากฝรั่งเศสใน ค.ศ. ๑๓๔๗ หลังจากปิดล้อมเมืองอยู่นานถึง ๑๐ เดือน กาเลสตกอยู่ใต้อำนาจการปกครองของอังกฤษตลอดมาจนถึง ค.ศ. ๑๕๕๘ จนกระทั่งดู๊ก เดอ กีส^๘ ยกกองทัพเข้าปิดล้อมและได้เมืองกลับคืนมาเป็นของฝรั่งเศสหลังจากที่ได้ปิดล้อมอยู่ ๑๐ วัน

^๑ Regouze

^๒ chemin de Calais

^๓ Picardie

^๔ Porte de Terre

^๕ Palais de l'Auditoire

^๖ Tour du Guet

^๗ Edoüard III

^๘ Duc de Guise

ต่อมา อาร์ชดั๊กอัลแบร์ตแห่งออสเตรีย ซึ่งได้รับการแต่งตั้งจากกษัตริย์สเปนให้เป็นข้าหลวงใหญ่แห่งเบีส์บาส^๑ ยึดมาเป็นสมบัติของสเปนได้สำเร็จในปี ค.ศ. ๑๕๙๖ แต่ในที่สุด อีกสองปีต่อมา ก็ต้องยอมยกให้พระเจ้าอ็องรีที่ ๔^๒ แห่งฝรั่งเศสตามสนธิสัญญาแวร์แวร์ส์^๓ นับตั้งแต่นั้นมาก็ได้มีการเสริมสร้างป้อมปราการให้แข็งแรงยิ่งขึ้น โดยตลอด จนกลายเป็นเมืองหน้าศึกที่สำคัญที่สุดแห่งหนึ่งของราชอาณาจักรฝรั่งเศส

คณะราชทูตได้รับการต้อนรับด้วยเสียงปืนใหญ่ โดยมีผู้บังคับการกองทหารกล่าวสุนทรพจน์ต้อนรับที่ประตูเมือง ก่อนที่ขบวนราชทูตจะเคลื่อนผ่านแถวทหารไปยังสถานที่ที่จัดเตรียมไว้ให้เป็นที่พัก ณ ที่นั้นยังมีกองทหารอีก ๕๐ นายคอยเฝ้าอารักขา ภายใต้การควบคุมของนายร้อยเอก ๑ นาย ร้อยโท ๑ นาย และนายธงอีก ๑ นาย เมื่อถึงที่พัก บรรดาข้าราชการผู้ใหญ่ในเมืองกาเลสก็ออกมาค้ำบ่าหน้าราชทูต และนำสิ่งของกำนัลต่างๆ ในนามเมืองกาเลสมาให้ หลังจากนั้น ท่านผู้บังคับการทหารจึงได้ขอคำผ่าน ท่านราชทูตได้ให้คำว่า “หากยื่นหยัดต่อสู้ด้วยความกล้าหาญ กลางใดๆ ก็ไม่อาจเอาชนะได้” เหตุที่ท่านกล่าวเช่นนั้นก็เนื่องจากได้ยินมาว่าข้าศึกได้พยายามใช้กลวงเข้าตีเมืองหลายครั้ง แต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จสักครั้งเดียว

ฝนที่ตกลงมาอย่างหนักในวันรุ่งขึ้น มิได้เป็นอุปสรรคในการเที่ยวชมป้อมปราการต่างๆ ของคณะราชทูตกับนายช่าง ซึ่งท่านผู้นี้ได้นำแผนที่ติดตัวมาด้วยเพื่อให้ได้พิจารณาไปพร้อมๆ กัน คณะราชทูตติดใจความงามของทัศนียภาพบนเนินสูงที่อยู่ฝั่งตรงข้ามกับเมืองกราวเอลีนส์^๔ ซึ่งท่านเห็นว่างดงามเป็นพิเศษ เช่นเดียวกับปราสาทเมืองโดเวอร์^๕ ที่มองเห็นอยู่ไกลๆ รวมทั้งแนวสันทรายที่งดงาม ท่าเรือเมืองกาเลสเองก็แลดูงดงามเช่นกัน ทั้งมีขนาดใหญ่ กว้างขวาง แลดูมั่นคงปลอดภัย

^๑ Le Pays-Bas ในที่นี้น่าจะหมายถึงฮอลันดา ซึ่งในสมัยนั้นอยู่ภายใต้การปกครองของราชวงศ์ Habsburg และสเปน

^๒ Henri IV

^๓ Traité de Vervins

^๔ Gravelines

^๕ Châteaux de Douvres

ด้วยสร้างให้มีเขื่อนโอบล้อมทั้งสองข้าง ตรงกลางเป็นที่จอดเรือ ซึ่งก็มีอยู่เป็นจำนวนมาก คณะราชทูตเดินลงจากเนินมาทางป้อมที่เรียกกันว่าฟอร์ต เดอ ริสบอน^๑ ซึ่งอยู่ทางด้านซ้ายมือของท่าเรือ และท่านราชทูตได้หยุดดูอย่างพิเนิจพิจารณาเป็นครู่ใหญ่นอกจากนั้น คณะราชทูตยังได้ไปชมป้อมปราการอีกแห่งหนึ่ง ซึ่งพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสมีรับสั่งให้เสริมความมั่นคงแข็งแรงเป็นพิเศษ ป้อมที่ว่านี้มีขนาดใหญ่มาก มีคูน้ำ ลี้กล้อมรอบข้างหนึ่ง อีกข้างหนึ่งเป็นบึงขนาดใหญ่ที่มีน้ำทะเลขังเต็มอยู่ตลอดเวลา ภายในป้อมมีเครื่องมือเครื่องมือที่สะดวกเท่าที่จะคิดฝันได้สำหรับเมืองหน้าด่านที่สำคัญ อาจกล่าวได้ว่าเมืองนี้ยังคงเป็นแม่เหล็กดึงดูดศรัทธาและความกล้าหาญของพลเมือง ซึ่งได้แสดงความรักใคร่ผูกพันที่มีต่อราชอาณาจักรฝรั่งเศสให้เห็นมาแล้วหลายต่อหลายครั้ง^๒ เมอสิเยอร์วิญญง^๓ ซึ่งเป็นผู้บังคับการป้อม เดอ ริสบอน ได้สั่งให้ทหารยิงสลุดและจัดพิธีต้อนรับคณะราชทูตอย่างสมเกียรติไม่น้อยไปกว่าที่ท่านได้รับจากเมอสิเยอร์ เดอ บุตต์วิลล์^๔ ผู้บังคับการป้อมเมืองซิดาแดล กล่าวได้ว่าในที่ทุกแห่ง คณะราชทูตได้รับการต้อนรับอย่างสมเกียรติยศ และได้ตรวจตราป้อมค่ายครบบครัน เช่นเดียวกับในป้อมค่ายอื่นๆ ที่ข้าพเจ้าได้เล่าให้ฟังแล้ว

เมื่อขบวนราชทูตผ่านไปถึงหน้าศาลาว่าการเมือง ก็ได้รับการคารวะจากกองทหารรักษาการณ์ที่ยิงปืนใหญ่ขึ้นอีกคำรบหนึ่ง เย็นวันนั้น ท่านราชทูตได้ให้คำผ่านว่า “ทรงกลับมาเพื่อเอาชนะ” ทั้งนี้ก็เพราะพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ เคยทรงประชวรหนักครั้งหนึ่งที่บ้านเมืองกาเลส แต่หลังจากที่ทรงหายประชวรแล้ว ก็ทรงได้รับชัยชนะในการศึกทุกครั้งไป

^๑ Fort de Risban

^๒ โดยเฉพาะในช่วงเวลาที่พระเจ้าเอ็ดเวิร์ดที่ ๓ แห่งอังกฤษเข้าโจมตีเมืองกาเลสใน ค.ศ. ๑๓๔๗ ชาวเมืองกาเลส ซึ่งเป็นพลเมืองฝรั่งเศส ได้สู้รบด้วยความกล้าหาญ แต่โดยที่ต้องปิดล้อมเมืองอยู่นาน เสียทั้งสินทรัพย์และทหารจำนวนมาก พระเจ้าเอ็ดเวิร์ดที่ ๓ จึงพิโรธและมีพระประสงค์จะเผาเมืองให้พินาศและฆ่าคนในเมืองให้สิ้นซาก แต่ก็ไม่ทรงประสบความสำเร็จ เนื่องจากชาวเมืองกาเลสจำนวนมากต่างสมัครมาตายแทน จนเป็นที่สงสารของขุนนางอังกฤษและพระมเหสี จึงต้องเลิกทัพพระราชโองการในที่สุด

^๓ Monsieur Vignon

^๔ Monsieur de Bouteville

พระเจ้าเอ็ดเวิร์ดที่ ๓ แห่งอังกฤษ

ระยะทางจากเมืองกาเลสถึงเมืองดันเคิร์ก

หลังจากที่ได้พำนักที่เมืองกาเลสจนถึงวันที่ ๒๗ วันรุ่งขึ้น คณะราชทูตก็ได้
ออกเดินทางจากเมืองกาเลส โดยมีกำหนดพักรับประทานอาหารกลางวันในเมือง
กราเวอลินส์ เมืองกราเวอลินส์เป็นเมืองชายทะเล ตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำอา ระหว่าง
เมืองกาเลสกับเมืองดันเคิร์ก^๑ จักรพรรดิชาร์ลส์ที่ ๕^๒ มีรับสั่งให้สร้างป้อมปราการ
ขึ้นที่นั่นใน ค.ศ. ๑๕๒๘ ซึ่งในปัจจุบันถือเป็นป้อมปราการที่มั่นคงและถูกต้องตาม
หลักพิชัยสงครามมากที่สุดแห่งหนึ่งของยุโรป ต่อมาป้อมนี้ได้ตกเป็นกรรมสิทธิ์
ของฝรั่งเศสตามสนธิสัญญาสันติภาพปิเรนเนส^๓ ฝรั่งเศสจึงได้เข้ายึดครองตั้งแต่
ค.ศ. ๑๖๕๘ เป็นต้นมา

แม้ตามกำหนด คณะราชทูตจะแวะเมืองกราเวอลินส์เพียงเพื่อรับประทาน
อาหารกลางวันก็ตาม แต่ถึงกระนั้น ชาวเมืองก็ยังมิวายให้การต้อนรับคณะราชทูต
อย่างเอิกเกริกเช่นเดียวกับในเมืองใหญ่ที่ท่านพักค้างคืน บรรดากองทหารที่ประจำ
กรมกองต่างออกมาตั้งแถวกระทำความเคารพ หน้าที่พักของท่านก็มีกองทหารรักษา
การณ้เข้าประจำทำหน้าที่อย่างพร้อมเพรียง โดยที่คณะราชทูตมีโอกาสเห็นป้อม
เมืองเฉพาะระหว่างเดินทางเข้าเมืองและออกจากเมืองเท่านั้น ท่านจึงได้ให้ขุนนาง
หลายคนไปตรวจตราสถานที่ที่ท่านไม่มีโอกาสได้เห็นแทนตัวท่าน และในระหว่างที่
ท่านตรวจดูแผนที่เมืองกับนายช่างประจำป้อมเมืองอยู่นั้น ท่านได้ถามขึ้นว่า “ยังจะ
มีป้อมที่งดงามกว่านี้ให้ดูชมอีกหรือไม่” นายช่างจึงตอบท่านว่า “ท่านคงจะตัดสินใจ

^๑ Dunkerque

^๒ Charles Quint พระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๕ แห่งราชวงศ์ Habsburg (ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ. ๑๕๑๖ - ๑๕๕๘)
จักรพรรดิแห่งจักรวรรดิโรมันอันศักดิ์สิทธิ์

^๓ Paix des Pyrénées

จักรพรรดิชาร์ลส์ที่ ๕

“ได้ดีกว่าข้าพเจ้าว่าป้อมปราการที่จะพาไปชมต่อจากนี้ดังงามเสมอกับที่ผ่านมาแล้ว
มากน้อยเพียงใด”

คณะราชทูตได้ออกเดินทางต่อในวันเดียวกันนั้นเพื่อพักค้างคืนที่เมืองดันเคิร์ก
เมืองนี้ตั้งอยู่ริมทะเลในมณฑลฟลองดร์ กังต์โบดวงที่ ๓ ซึ่งมีสมญาว่า “โบดวงหนุ่ม”^๑
มีรับสั่งให้สร้างขึ้นใน ค.ศ. ๙๖๐ ถนนหนทางในเมืองดันเคิร์กนี้แลดูโอโง่งดงาม
ท่าเรือก็มีผู้คนขวักไขว่มากหน้าหลายตา ชาวเมืองได้ชื่อว่ามีความสามารถเรื่องการ
เดินเรือ พระนางมารี เดอ ลุกซอมบูร์ก กงแตซ เดอ แซ็งต์ ปอล ตาม เดอ ดันเคิร์ก^๒
พระธิดาพระองค์เดียว ของปีแยร์ เดอ ลุกซอมบูร์ก^๓ กับมาร์เกอริต เดอ ซาวัว^๔
ได้เสกสมรสกับฟร็องซัวส์ เดอ บูร์บง กังต์ เดอ ร็องโดม^๕ ซึ่งเป็นบรรพบุรุษชั้นที่ ๔
ในสายพระราชบิดาของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ด้วยเหตุนี้ พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสจึงถือว่า
เมืองดันเคิร์กเป็นกรรมสิทธิ์ของพระองค์ที่จะสืบทอดโดยชอบธรรม ฝรั่งเศสเข้ายึด
ครองเมืองนี้ตั้งแต่ ค.ศ. ๑๕๕๘ แต่ต่อมา ดูก เดอ บาร์ม^๖ ได้ยึดกลับไปครองใน
ค.ศ. ๑๕๘๓ เมอสิเยอร์ เลอ แฟร์ริงซ์ ซึ่งขณะนั้นมียศเป็นดุก ดองเกียง^๗ รัชขณะและยึด
เมืองมาเป็นของฝรั่งเศสได้ใน ค.ศ. ๑๖๔๖ แต่สเปนก็ตีเมืองกลับมาได้ใน ค.ศ. ๑๖๕๒
และครอบครองต่อมาจนถึง ค.ศ. ๑๖๕๘ จนกระทั่งท่านจอมพลตูแรน^๘ ยึดคืนมาได้
เป็นผลสำเร็จ หลังจากนั้นจึงได้มีการยกเมืองให้กับอังกฤษ และพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔
ทรงซื้อคืนใน ค.ศ. ๑๖๖๒ ป้อมปราการที่พระองค์ทรงโปรดให้สร้างขึ้นที่เมืองดันเคิร์ก
นี้ถือเป็นป้อมเมืองที่สำคัญยิ่ง ทั้งมีป้อมคูประตูล้อมรอบมั่นคงแข็งแรง

^๑ Comte Baudouin III, dit le Jeune

^๒ Marie de Luxembourg, Comtesse de St. Paul, Dame de Dunkerque

^๓ Pierre de Luxembourg

^๔ Marguerite de Savoie

^๕ François de Bourbon, Comte de Vendôme

^๖ Duc de Parme หมายถึงดุกแห่งปาร์มา

^๗ Monsieur le Prince, Duc d'Enghien (ค.ศ. ๑๖๒๑-๑๖๘๖) พระญาติสนิทของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ซึ่งเป็น
ที่รู้จักในนามของ “Le grand Condé” บัญชาการรบในมณฑลฟลองดร์ขณะนั้น

^๘ Monsieur le Maréchal de Turenne

เมอติเยอร์ เลอ แพร์ริงซ์ (ค.ศ. ๑๖๒๑ - ๑๖๘๖)

หลังจากที่คณะราชทูตเดินทางผ่านระหว่างป้อม ดู บัวส์^๑ กับป้อมมาร์ติก^๒ ซึ่งท่านพิจารณาอย่างสนใจ และเข้ามาใกล้ป้อมเมืองซึ่งกองทหารปืนใหญ่ยิงสลุตเสียงดังกึกก้องไปทั่ว เมอสิเยอร์เมกร็อง^๓ ผู้บังคับการเมืองดันเคิร์กได้ออกมาต้อนรับที่ประตูเมือง กองทหารทั้งหมดซึ่งมีทหารกองร้อยสวิสอยู่ด้วยเป็นจำนวนมาก กระทำวันทยาวิรูตโดยพร้อมเพรียง ณ ที่พักซึ่งก็คือศาลาว่าการเมือง ท่านได้ฟังสุนทรพจน์ของคณะกรรมการเมือง และรับของกำนัลตามธรรมเนียม กับทั้งรับฟังคำกล่าวต้อนรับจากกองทหารหน่วยต่างๆ คืบวันนั้น คณะกรรมการเมืองออกคำสั่งให้จุดประทีปตามไฟสว่างไสวทั่วทั้งศาลาว่าการเมือง และเย็นวันนั้นเอง คณะราชทูตได้ให้คำผ่านว่า “ลูกกุญแจช่างเหมาะแก่แม่กุญแจยิ่งนัก” ทั้งนี้ก็ด้วยทราบมาว่าเมืองดันเคิร์กเป็นเสมือนกุญแจดอกสำคัญของราชอาณาจักร

คณะราชทูตรู้สึกยินดีเป็นอันมากที่ได้มีโอกาสพบมาตาม ลา แฟร์ริงแซส เดอ บูร์นงวิลล์^๔ และมาตาม ลา กงแตซ เดอ ซอร์^๕ กับทั้งเหล่าเจ้านายเชื้อพระวงศ์ แฟร์ริงซ์ เดอ บูร์นงวิลล์^๖ และ แฟร์ริงซ์ เดอ โรเบ็ค^๗ ซึ่งท่านได้เคยพบมาแล้วครั้งหนึ่งที่เมืองแบร์นี^๘ และท่านเหล่านี้ได้ให้การต้อนรับคณะราชทูตอย่างยิ่งใหญ่ มาตาม ปาตูเลต์^๙ ภริยาท่านเจ้ากรมทหารเรือแห่งเมืองดันเคิร์ก เมอสิเยอร์เดส์มาดริต์^{๑๐} เจ้ากระทรวงยุติธรรม ผู้ตรวจการกองทหารและกองคลังแห่งพระเจ้าอยู่หัว รวมทั้ง เมอสิเยอร์ปาตูเลต์ ล้วนอยู่ที่นั่นเพื่อแสดงความคารวะคณะราชทูต ท่านเดส์มาดริต์ได้กล่าวกับคณะราชทูตว่า “ข้าพเจ้ากำลังจะเดินทางไปเมืองอิปร์ส^{๑๑} อยู่พอดี

^๑ Fort du Bois

^๒ Fort Mardic

^๓ Monsieur Megron

^๔ Madame la Princesse de Bourbonville

^๕ Madame la Comtesse de Sore

^๖ Messieurs les Princes de Bourbonville

^๗ Messieurs les Princes de Robec

^๘ Berry

^๙ Madame Patoulet

^{๑๐} Monsieur Desmadrit

^{๑๑} Ypres

ข้าพเจ้าจะรู้สึกเป็นเกียรติอย่างยิ่งหากจะได้มีโอกาสพบท่านที่นั่น และจัดการเลี้ยงต้อนรับที่บ้านของข้าพเจ้า” งานเลี้ยงอาหารคณะราชทูตที่เวดล็อมป์ไปด้วยบุคคลสูงศักดิ์ในเย็นวันนั้นผ่านไปด้วยดีเหมือนเช่นเคย

วันรุ่งขึ้น เจ้าพนักงานพาคณะราชทูตนั่งรถไปชมชายทะเล ซึ่งมีเรือสลุปที่แลดูสะอาดสะอ้านงามจำนวนมาก กับทั้งเชือกั้นน้ำทะเลและป้อมปราการต่างๆ ที่อยู่บนชายฝั่งสูงขึ้นไป บรรดากองทหารปืนใหญ่ที่ประจำการอยู่ในป้อมต่างกระทำวันทยาธุดำเนิน คณะราชทูตลงมือวัดขนาดความหนาและความสูงของกำแพงป้อม ตลอดจนความลึกของคูน้ำรอบป้อมกับได้ตรวจตราแนวหอรบที่ยื่นล้ำออกมาภายนอกด้วยความเอาใจใส่ ทั้งได้เห็นเรือรบขนาดใหญ่กางใบเต็มพิกัดพร้อมปืนใหญ่แล่นออกจากท่า หลังจากนั้น คณะราชทูตจึงได้เดินทางต่อไปยังป้อมริสของ ท่านเดินขึ้นเดินลงเพื่อดูชมทุกที่ที่เห็นว่าน่าสนใจ และแสดงความประหลาดใจอย่างยิ่งยวดจนมิอาจกล่าวออกมาเป็นคำพูดได้ ด้วยเชื่อว่าสิ่งที่ท่านได้เห็นนั้นเป็นหนึ่ง ในสิ่งประเสริฐมหัศจรรย์สิ่งแรกๆ ของโลก คณะราชทูตเดินชมต่อไปจนถึงสะพาน เชือกั้นน้ำเพื่อกลับขึ้นรถม้าอีกครั้งหนึ่ง

วันรุ่งขึ้น คณะราชทูตได้เดินทางไปชมป้อมเมืองที่พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ทรงโปรดให้สร้างขึ้น กองทหารปืนใหญ่ยิงสลุดต้อนรับขบวนราชทูต ส่วนกองทหารราบก็กระทำวันทยาธุดำเนิน ท่านราชทูตเดินชมคลังแสงและโรงสรรพาวุธ พลาทกล่าวสรรเสริญว่า “ข้าพเจ้าเชื่อว่าป้อมชนิดนี้ไม่มีทางที่ข้าศึกจะตีแตกได้ อย่างไรก็ตามแต่จะเข้าโจมตีเลย แม้แต่คิดก็ยังจะมึนงง ด้วยไม่มีข้าศึกคนไหนที่จะคิดเข้าต่อกรกับสิ่งที่ตนรู้ที่อยู่แก่ใจว่าไม่มีทางที่จะเอาชนะได้” ถัดจากนั้น เจ้าหน้าที่จึงได้แสดงการยิงปืนหามแล่น^๑ ที่เรียกกันว่า ลา กรองด์ กูเลอวรีน เดอ นองซี^๒ ให้คณะราชทูตได้ชมกัน

^๑ ปืนใหญ่ชนิดหนึ่งที่ใช้คนหามไป

^๒ la grande Coulevrine de Nancy

โดยที่มีการบรรเลงดนตรีสีซอไวโอลินต้อนรับคณะราชทูตอยู่มิได้ขาด ตลอดเวลาที่คณะราชทูตพำนักอยู่ที่เมืองดันเคิร์ก ท่านจึงสนใจใคร่รู้ชื่อเพลงที่นำมาบรรเลง ทั้งสอบถามต่อไปจนถึงเหตุผลในการตั้งชื่อเพลงนั้นๆ ในจำนวนนี้มีเพลง “ลา โฟลี เดสปายู”^๑ รวมอยู่ด้วย แต่ก็ไม่มีผู้ใดจะสามารถอธิบายได้ว่าเพราะเหตุใดเพลงนี้จึงได้ชื่อเช่นนั้น ด้วยเหตุนี้ เมื่อเมอสิเยอร์แมกร็อง ผู้บังคับการป้อมเมืองดันเคิร์กขอคำผ่าน ท่านจึงให้คำว่า “ลา โฟลี เดสปายู” ท่านตอร์ฟ เจ้าพนักงานกรมวังเกิดความสงสัย จึงถามขึ้นว่าเพราะเหตุใดจึงได้ให้คำผ่านดังนี้ ท่านราชทูตตอบว่า “พวกข้าพเจ้าอาจจะมิเหตุผลดีกว่านักดนตรีที่ให้ชื่อเช่นนี้ก็บงกชเพลงอันไพเราะของพวกเขาเสียอีก ด้วยเป็นความคลั่งเขลาโดยแท้ของสเปนที่ปล่อยให้เมืองอันงดงามเช่นดันเคิร์กนี้ต้องหลุดมือไป”

วันถัดมา (คณะราชทูตพำนักอยู่ที่เมืองดันเคิร์กนี้สองวัน) ท่านแมกร็อง ผู้บังคับการกองทหารก็มาพาท่านไปชมเมืองโดยรอบ คณะราชทูตรู้สึกตื่นตาตื่นใจที่ได้เห็นกำแพงเมืองอันงดงามสะอาดสะอ้านไม่มีที่ใดเหมือน ทิวทิวบริเวณไม่มีเศษปฏิกูลสิ่งรกรุกตาอันใดปรากฏให้เห็น แม้สวนอุทยานของเจ้านายใหญ่โตที่ขึ้นชื่อว่าพิถีพิถันและได้รับการบำรุงรักษาอย่างยิ่ง กระบวนความสะอาดก็ยังเป็นรองสิ่งที่ท่านเห็นอยู่ในขณะนี้ เป็นประจักษ์พยานว่าท่านแมกร็องเป็นผู้มีวาจาสิทธิ์สามารถทำให้ผู้ใดบังคับบัญชากระทำการตามหน้าที่อย่างเคร่งครัด ผู้ที่สามารถทำให้ผู้คนจำนวนมากเชื่อฟังได้ถึงเพียงนี้ ย่อมต้องเป็นนายทหารชั้นเลิศอย่างมิต้องสงสัย เมอสิเยอร์ ดู แวร์ฌเฌร์^๒ นายช่างผู้ดูแลการก่อสร้างอยู่ในขบวนของคณะราชทูตด้วยเช่นกัน ท่านแวร์ฌเฌร์อธิบายทุกสิ่งทีคณะราชทูตสนใจใคร่รู้ และตอบข้อซักถามทุกประการได้อย่างกระจ่างแจ้ง ท่านราชทูตดูจะเลื่อมใสและสนิสนมเป็นกันเอง

^๑ ชื่อเพลง *La Folie d'Espagne* หมายถึงความคลั่งเขลาของสเปน

^๒ Monsieur du Verger

กับนายช่างหลวงผู้นี้เป็นอย่างมาก ถึงกับออกปากสรรเสริญว่า “นายช่างวิเศษเช่นท่านนี้ สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามคงจะไม่ทรงลึงเลพระทัยอันใดที่จะได้ท่านไว้ทำงานในกรุงสยาม พวกข้าพเจ้าจะรู้สึกยินดีเป็นอย่างยิ่ง หากท่านจะสามารถร่วมขบวนกับพวกเราต่อไปได้จนถึงเมืองแบร์กส์^๑ อันเป็นเส้นทางที่จะผ่านไปยังเมืองอิปร์ล” ท่านราชทูตยังได้กล่าวเสริมในตอนท้ายอีกว่า “นายช่างรู้วิธีการอธิบายดีนัก ท่าทางของท่านทำให้คนที่ฟังท่านพูดเข้าใจได้อย่างแจ่มแจ้ง ขาดแต่เพียงภาษาที่ไม่รู้ดีพอเท่านั้น ที่ทำให้ไม่สามารถเจรจาโต้ตอบออกมาเป็นคำพูดได้”

ขบวนราชทูตชมกำแพงเมืองอยู่นานกว่าที่จะออกไปชมโรงสรรพาวุธ ซึ่งคณะราชทูตได้พินิจพิเคราะห์อย่างถี่ถ้วน จนไม่มีสิ่งใดหลุดรอดสายตาไปได้ ความอึ้งอัมในความงามของเมืองกับทั้งความยิ่งใหญ่ของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ทำให้คณะราชทูตเอ่ยปากสรรเสริญขณะที่เดินออกจากโรงสรรพาวุธว่า “ทุกสิ่งที่เห็นในเมืองนี้ล้วนแล้วแต่พิสดารอย่างที่ไม่เคยพบเคยเห็นมาก่อน”

โดยที่ท่านปาตุเลต์ เจ้ากรมทหารเรือ ได้เตรียมการกักเก็บน้ำไว้ในประตูน้ำหลายแห่ง เย็นวันนั้น ท่านจึงมาพบคณะราชทูตเชิญชวนให้ไปชมอาณาภาพของประตูกันน้ำ โดยยืนยันว่า “ทั้งหมดนี้จะใช้เวลาเพียงครู่เดียวเท่านั้น” คณะราชทูตถามขึ้นว่า “ประตูน้ำเหล่านี้ พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสทรงรับสั่งให้สร้างขึ้นเช่นเดียวกับที่อื่นๆ ใช้หรือไม่” ท่านปาตุเลต์ตอบว่า “ใช่” คณะราชทูตจึงรีบขมิ้มันออกเดินทางในทันที พลางกล่าวกับท่านปาตุเลต์ว่า “พวกข้าพเจ้าไม่สงสัยแม้แต่น้อยว่าประตูน้ำนี้จะแสดงให้เห็นความยิ่งใหญ่แห่งองค์พระเจ้ากรุงฝรั่งเศส อย่างไรก็ตามแต่ครู่เดียวเลยแม้จะต้องใช้เวลาทั้งคืนก็ยินดี” คณะราชทูตขึ้นรถของท่านปาตุเลต์ซึ่งได้นำผู้คนมาเป็นขบวนติดตามคณะราชทูตด้วย เมื่อขบวนราชทูตมาถึง เจ้าพนักงานจึงได้เปิดประตูน้ำออกพร้อมกัน และสิ่งมหัศจรรย์ก็เกิดขึ้นดังคาด ท่านราชทูตเอ่ยชมว่า

^๑ Bergues

“เมืองท่าแห่งนี้จะสามารถรักษาความสะอาดได้ตลอดไปตราบเท่าที่ประตูน้ำ
ทั้งหมดได้รับการทำนุบำรุงให้อยู่ในสภาพดี” นอกจากนี้ คณะราชทูตยังได้ชม
อู่ต่อเรือหลวงแห่งใหม่ อันเป็นประจักษ์พยานที่แสดงให้เห็นพระปรีชาสามารถ
ของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสไม่น้อยไปกว่าสถานที่แห่งอื่น เจ้าพนักงานได้พาท่านชมเรือ
สำคัญๆ อีกหลายลำที่อยู่ในอู่ต่อเรือ ซึ่งหากข้าพเจ้าจะเล่ารายละเอียดเกี่ยวกับ
ทุกสิ่งทีคณะราชทูตได้เห็นและได้กล่าวที่เมืองดันเคิร์ก ตลอดจนวาจาท่าทางของ
คณะราชทูตที่กล่าวสรรเสริญพระเกียรติคุณแห่งพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสแล้ว ก็อาจจะ
ไม่สามารถเขียนบันทึกฉบับนี้ให้จบลงได้โดยง่าย

เย็นวันนั้น คณะราชทูตได้ให้คำผ่านว่า “ชัยชนะของพลเมืองมาจากชัยชนะ
ของกษัตริย์” พร้อมกับกล่าวย้ำว่าคำผ่านที่ให้นี้เป็นความจริง ด้วยนับตั้งแต่พระเจ้า
กรุงฝรั่งเศสทรงประสพชัยชนะเข้ายึดครองเมืองดันเคิร์ก สภาพบ้านเมืองและ
ประชาชนพลเมืองชาวดันเคิร์กก็มีความเจริญมั่งคั่งอุดมสมบูรณ์ เป็นที่ประจักษ์ชัด
ว่าชัยชนะของพลเมืองมาจากชัยชนะของพระมหากษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่โดยแท้

ราชทูตออกเดินทางจากเมืองดันเคิร์กผ่านหัวเมืองรายทาง

หลังจากที่ได้พำนักในเมืองดันเคิร์กอยู่สองวัน คือในวันที่ ๒๙ และ ๓๐ ก็ถึงเวลาที่คณะราชทูตจากสยามจะออกเดินทางต่อไป คณะกรรมการเมืองได้จัดพิธีอำลาอย่างยิ่งใหญ่สมเกียรติยศ ไม่แพ้วันที่ขบวนราชทูตมาถึง ขบวนราชทูตไปถึงคลองเมืองแบร์กส์ ซึ่งอยู่นอกเมืองดันเคิร์กตั้งแต่เวลาเจ็ดโมงเช้า เพื่อไปลงเรือที่นั่น เรือที่ท่านเดส์มาดริต์จัดเตรียมไว้ให้ล่วงหน้าเป็นเรือประทุนมีหน้าต่างกระจกพร้อมอุปกรณ์ครบครัน คณะราชทูตขอร้องอยู่หลายครั้งหลายคราด้วยอัยยาศัยอันงดงาม เพื่อให้ท่าน ดู แวร์ฌเนอร์ร่วมขบวนไปด้วยจนถึงเมืองแบร์กส์ จนท่าน ดู แวร์ฌเนอร์ไม่อาจปฏิเสธได้ และตกลงร่วมเดินทางไปกับคณะราชทูต คณะราชทูตกับท่าน ดู แวร์ฌเนอร์จึงได้สนทนากันไปตลอดทางด้วยเรื่องป้อมคูประตูหอรบต่างๆ ตลอดถึงเรื่องน้ำท่วมในกรุงสยาม ท่านราชทูตพอใจมากจนถึงกับกล่าวชมว่า “นายช่าง ดู แวร์ฌเนอร์ผู้นี้ นับว่ารอบรู้ทุกสิ่งในโลก” ในระหว่างที่เล่นเรืออยู่ในคลองจากเมืองดันเคิร์กไปถึงเมืองแบร์กส์นั้น คณะราชทูตได้เห็นป้อมหลุยส์^๑ และป้อมแซ็งต์ ฟร็องซัวส์^๒ ซึ่งเป็นป้อมหลวง กับทั้งยังมีป้อมเดี่ยวๆ อีกสองสามป้อม และเมื่อผ่านไปทางป้อมใดก็จะได้รับการเคารวะจากกองทหารที่เข้าแถวประจำการอยู่บนกำแพงป้อมนั้นๆ พอถึงเมืองแบร์กส์ ท่าน ดู แวร์ฌเนอร์ก็กล่าวคำอำลาด้วยความเสียใจของคณะราชทูตที่ไม่อาจหวังเหนี่ยวท่าน ดู แวร์ฌเนอร์ต่อไปอีกได้

^๑ Fort Louis

^๒ Fort St. François

คณะราชทูตขึ้นรถม้าที่มารอขบวนราชทูตอยู่ที่นั่นเพื่อเดินทางต่อไป เมื่อถึงเมืองแบร์กส์ ท่านได้รับการคารวะจากกองทหารปืนใหญ่แห่งเมืองแบร์กส์ และกองทหารประจำเมืองที่ยืนเข้าแถวแสดงความเคารพตลอดทางจากประตูหนึ่งไปยังอีกประตูหนึ่ง นอกจากนี้ ยังมีพิธีกล่าวสุนทรพจน์ต้อนรับ และรับของกำนัลจากคณะกรรมการเมือง หลังจากที่ได้เดินทางผ่านเมืองแบร์กส์แล้ว คณะราชทูตได้แวะรับประทานอาหารกลางวันในเมืองรอสบรุค^๑ ซึ่งอยู่บนเส้นทางก่อนถึงเมืองอิปส์อันเป็นสถานที่ที่จะพักค้างคืนในวันที่ ๓๑

อิปส์เป็นเมืองที่มีความมั่งคั่งสมบูรณ์ไม่น้อย มีพระอารามงดงามหลายแห่งที่สำคัญที่สุดคือพระอารามแซ็งต์ มาร์แต็ง^๒ พระสันตะปาปาปอลที่ ๔^๓ ได้ตั้งสังฆมณฑลขึ้นที่นี้ใน ค.ศ. ๑๕๕๐ โดยให้อยู่ภายใต้การปกครองของอัครสังฆราชแห่งมาลีนส์^๔ ทั่วทั้งเมืองมีดีกรามบ้านเรือนคฤหาสน์ใหญ่โต กับป้อมโบราณอีกหลายแห่ง โดยเฉพาะปราสาทขุนนางยุคกลางที่แลดูโดดเด่นเป็นสง่ากว่าใคร เมืองอิปส์ถูกข้าศึกปิดล้อมอยู่หลายครั้ง และตกเป็นของฝรั่งเศสเมื่อพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ทรงกรีธาทัพเข้าโจมตีใน ค.ศ. ๑๖๗๘ ภายหลังจากที่ยึดได้เมืองกอนด์^๕

เมอสิเยอร์ เดอ ลา นูวิลล์^๖ ผู้แทนพระองค์และผู้บังคับการป้อมกล่าวคำต้อนรับคณะราชทูตในทันทีที่มาถึง พร้อมกับปวารณาตนในอันที่จะต้อนรับคณะราชทูตตามที่มีพระราชโองการด้วยความเต็มใจ เสียงปืนใหญ่ดังขึ้น กองทหารที่คณะราชทูตเห็นว่ามีจำนวนมากและแต่งกายงดงาม กระทำการคารวะ หลังจากนั้น ขบวนราชทูตจึงเดินทางต่อไปยังคฤหาสน์ลาซาแตลเลอร์^๗ ซึ่งทางการจัดให้เป็น

^๑ Rosbruck

^๒ St. Martin

^๓ Paul IV

^๔ archevesché de Malines

^๕ Gand

^๖ Monsieur de la Nouville ในเอกสารต้นฉบับบางครั้งสะกดว่า Neuville หรือ Nouvelle

^๗ La Châtellerie

ที่พัก โดยเตรียมเครื่องเรือนไว้พร้อมมรดงาม หลังจากที่คุณกรรมการเมืองได้กล่าวสุนทรพจน์และพิธีมอบของกำนัลสิ้นสุดลงแล้ว ท่าน เดอ ลา นูวิลล์ จึงได้ขอคำผ่านจากท่านราชทูต ท่านได้ให้คำว่า “เพื่อนบ้านที่ร้ายกาจ” ทั้งนี้เนื่องจากเมืองอ็อบร์สอยูใกล้กับเมืองกอนด์และเมืองบรูซส์^๑ ซึ่งถูกกองทัพฝรั่งเศสบุกเข้าโจมตีด้วยพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ทรงเป็นเพื่อนบ้านที่อาจนำภัยอันตรายใหญ่หลวงมาให้หากมีผู้ใดกระทำการให้เป็นที่ขุนเคืองพระราชหฤทัย

วันรุ่งขึ้น คณะราชทูตออกไปตรวจตรารอบๆ ป้อม และทั่วทุกแห่งที่มีงานก่อสร้าง ท่านรู้สึกเพลิดเพลินตาที่ได้เห็นนกระทาฝูงใหญ่ ถึงกับกล่าวชมขึ้นว่า “ท่านเดอ ลา นูวิลล์ ผู้นี้คงจะต้องเป็นผู้มีระเบียบวินัยยิ่งยวด จึงจะสามารถรักษาชีวิตสัตว์ป่าไว้ได้มากถึงเพียงนี้” ท่านสังเกตเห็นว่าคุณเมืองก็เต็มไปด้วยเปิดป่าและเปิดชาร์แชลส์ ทั้งยังมีสัตว์ป่าหลากหลายชนิดอยู่ทั่วไป ในหลายสถานที่มีนายช่างและคนงานจำนวนมากกำลังสาละวนอยู่กับงานก่อสร้าง เป็นเหตุให้คุณราชทูตรู้สึกชื่นชมในพระบารมีและกล่าวสรรเสริญพระมทิตธานุภาพ ตลอดจนพระเมตตาแห่งพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสที่ประสงค์จะให้พสกนิกรของพระองค์มีที่อยู่ปลอดภัย กลางวันนั้น คณะราชทูตรับประทานอาหารที่คฤหาสน์ของท่านเดส์มาดริต์ เครื่องคาวหวานที่นำมาเลี้ยงรับรองล้วนจัดแต่งอย่างสะอาดสะอ้านยิ่งใหญ่อลังการ ทั้งยังมีเครื่องสายมโหรีหลากหลายชนิดบรรเลงขับกล่อมตลอดเวลา นอกจากนี้ท่านเจ้าของบ้านยังได้นำเหล่าหวานเลิศรสมากมายหลายอย่างมาให้ลิ้มลอง เมื่อเสร็จจากการรับประทานอาหารแล้ว เจ้าพนักงานจึงได้พาคุณราชทูตลงเรือที่ตกแต่งงดงาม เพื่อไปชมประตูน้ำต่างๆ ซึ่งอยู่ห่างจากเมืองแซ็งต์ โอมแอร์ประมาณ ๑ ลีเยอ เจ้าพนักงานได้จัดเตรียมแถววงใหญ่ไว้ในเรือนี้ด้วย นักดนตรีจึงได้แสดงฝีมือการเป่าแตรโต้ตอบสลับกันไปมาน่าฟังยิ่งนัก

^๑ Bruges

เมื่อมาถึงประตูน้ำ เจ้าพนักงานได้แสดงการชักเรือใหญ่สองลำที่บรรจุนหินจนเต็มลำให้คณะราชทูตได้ชมกัน สร้างความพิศวงให้แก่คณะราชทูตเป็นอย่างมาก ท่านอุปทูตกล่าวว่า “ข้าพเจ้าได้เคยเห็นการชักเรือเช่นนี้มาแล้วที่เมืองจีน” คณะราชทูตสนใจประตูน้ำเหล่านี้มากถึงกับขอร้องให้เจ้าพนักงานพาชมให้ทั่วแม่ในซอกเล็กซอกน้อย ซึ่งเจ้าพนักงานก็ยินดีปฏิบัติตาม คณะราชทูตเที่ยวชมประตูน้ำอยู่จนเย็นค่ำกว่าจะกลับถึงที่พัก ท่ามกลางเสียงมโหรีปี่กลองอันเป็นสัญญาณของการเดินทางกลับ เย็นวันนั้น ท่านราชทูตได้ให้คำผ่านว่า “ถ้าข้าศึกเข้าโจมตี ก็จะไม่สู้รบจนแพ้ให้มิดชิด” ทั้งนี้เนื่องจากได้ทราบมาว่า ท่านเดอ นูวิลล์ ผู้บังคับการป้อมเมืองที่เชิญท่านไปรับประทานอาหารเย็นในวันนั้น แขนขาดไปข้างหนึ่ง

ข้าพเจ้าไม่อาจกล่าวเสริมอันใดในเรื่องความสะอาดงดงามและยิ่งใหญ่ของเครื่องควหาวนที่นำมาจัดเลี้ยงต้อนรับคณะราชทูตในเย็นวันนั้น มีการดื่มฉลองการเจริญพระราชมหาราชไมตรีของพระมหากษัตริย์ทั้งสองพระองค์ และถวายพระพรให้ทรงพระเจริญยิ่งยืนนาน เสียงปี่ใหญ่ยิ่งสุดดังกึกก้องจนบานกระຈกแก้วสั่นไหวราวกับจะแสดงความปรีดาปราโมทย์ เป็นอันว่าทุกๆ วัน คณะราชทูตจะรู้สึกปลื้มปิติในพระบารมีแห่งพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสเพิ่มมากขึ้นและอิมเอมใจทุกครั้งทีกลับจากการเลี้ยงต้อนรับ ซึ่งข้าราชการบริพารของพระองค์จัดให้อย่างสมเกียรติในทุกที่

วันถัดมาคือวันที่ ๒ เดือนพฤศจิกายน หลังจากกล่าวคำขอบคุณคณะกรรมการเมืองอย่างนอบน้อมที่ได้จัดการต้อนรับท่านอย่างยิ่งใหญ่แล้ว ขบวนราชทูตก็ออกเดินทางจากเมืองอิปส์ ดูราวกับว่า เสียงปี่ใหญ่ที่แสดงความคารวะและอำลาคณะราชทูตจากสยามจะได้ยินต่อเนื่องกันไปตลอดทาง จนกระทั่งเสียงปี่ใหญ่แสดงการต้อนรับของเมืองเมอแน็ง^๑ ดั่งขึ้น

^๑ Menin

ราชทูตเดินทางจากเมืองเมอเน็งไปยังเมืองลิลล์

เมืองเมอเน็งตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำลิสซ์^๑ เป็นเมืองที่มั่นคงแข็งแรงและมีชื่อเสียงด้วยฝีมือในการผลิตเบียร์หลากหลายรสชาติกับการทอผ้า ซึ่งเป็นที่รู้จักกันดีในประเทศ กองทหารม้าประจำเมืองได้ออกมาตั้งแถวรอต้อนรับขบวนราชทูตอยู่นอกเมือง ส่วนเมอสิเยอร์เดอแปร์ตุยส์^๒ ซึ่งเป็นข้าหลวงคอยให้การต้อนรับอยู่ที่หน้าประตูเมือง คณะราชทูตได้เห็นกองทหารเข้าแถวเรียงรายตลอดสองข้างทางที่ขบวนราชทูตผ่านไปจนถึงที่พัก หลังจากทีคณะกรรมการเมืองกล่าวสุนทรพจน์ต้อนรับและมอบของกำนัลแล้ว ท่านเดอแปร์ตุยส์จึงได้เข้าเยี่ยมคณะราชทูตกับขอคำผ่านซึ่งท่านราชทูตได้ให้คำว่า “รุ่งเรืองได้ก็ด้วยรัศมีแห่งสุริยภษัตริย์” ทั้งนี้ก็เพราะได้ทราบมาว่าเมืองเมอเน็งเมื่อไม่นานมานี้เดิมทีเป็นหมู่บ้านเล็กๆ ไม่มีความสลักสำคัญอันใด เหตุที่มั่งคั่งรุ่งเรืองแข็งแกร่งขึ้นมาได้ตั้งที่เป็นอยู่ทุกวันนี้ ก็ด้วยพระบารมีแห่งองค์พระเจ้าอยู่หัว

เย็นวันนั้น คณะราชทูตรู้สึกพึงพอใจที่ได้มีโอกาสรับประทานอาหารกับบุคคลผู้มียศถาบรรดาศักดิ์สูงสุดของเมือง แต่ก็อดรู้สึกแปลกใจมิได้ที่ได้เห็นสภาพสตรีสูงศักดิ์จากฮอลันดากับอิตาเลียนโอบล้อมอยู่ด้วย วันรุ่งขึ้น ท่านเดอแปร์ตุยส์มาหาที่ที่พักแต่เช้า พร้อมกับนำม้ามาให้คณะราชทูตกับขุนนางสยามและผู้ติดตามบางคน คณะราชทูตจึงได้ขี่ม้าชมบริเวณโดยรอบป้อมเมืองด้านนอก และยังได้พิจารณาเมืองใกล้ชิด ก็ยิ่งเห็นว่าคำผ่านที่ท่านได้ให้ไปเมื่อเย็นวานนั้น ไม่ผิดเพี้ยนไปจาก

^๑ la Lys

^๒ Monsieur Depertuis

ของจริงที่เห็นแม้แต่น้อย เมื่อเที่ยวชมเมืองเสร็จแล้ว คณะราชทูตก็กลับมารับประทานอาหารกลางวัน และตั้งต้นออกเดินทางต่อในทันที เมื่อจะออกจากเมือง ท่านได้ขอขอบคุณท่านเดอแปร์ตุยส์ และเชื้อเชิญให้แวะไปรับประทานอาหารกับท่านที่กรุงปารีสบ้าง ก่อนที่พวกท่านจะเดินทางกลับสยาม

วันเดียวกัน คือวันที่ ๓ ของเดือนพฤศจิกายน คณะราชทูตมีกำหนดพักค้างคืนที่เมืองลิลล์^๑ ซึ่งตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำเดอลล์^๒ คูเมืองสองชั้นที่มองเห็นจากลานโค้งรูปครึ่งวงพระจันทร์ของป้อมเมือง มีน้ำเต็มเปี่ยม ก็ด้วยอาศัยแม่น้ำเดอลล์แห่งนี้ เมืองลิลล์ใหญ่โตกว้างขวาง มีโบสถ์วิหารงดงามตระการตาหลายแห่ง พระเจ้าโบดวงที่ ๕ หรือที่เรียกกันว่า โบดวง เดอ ลิลล์ กังด์ เดอ ฟลองดร์^๓ โปรดให้สร้างสำนักสงฆ์แซ็งต์ ปีแยร์^๔ ขึ้นที่นี่ และถือเป็นพระอารามที่สำคัญที่สุดของเมือง เมืองลิลล์เป็นเมืองหลวงของมณฑลฟลองดร์ซึ่งเรียกกันว่าฟลองดร์กาลลิกัน^๕ มีกำแพงเมืองสร้างใน ค.ศ. ๑๐๔๖ โดยพระเจ้าโบดวงที่ ๕ องค์เดียวกัน ล้อมรอบเมืองไว้อีกชั้นหนึ่ง พระเจ้าฟิลิป เลอ อาร์ติ หรือฟิลิปผู้กล้า^๖ โปรดให้จัดตั้งสภาขุนนาง^๗ ขึ้นที่นี่ใน ค.ศ. ๑๓๘๕ พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ทรงเข้ายึดครองเมืองใน ค.ศ. ๑๖๖๗ และโดยที่ใน ค.ศ. ๑๖๖๘ เมืองยังคงเป็นกรรมสิทธิ์ของฝรั่งเศสอยู่ตามสนธิสัญญาสงบศึกเอ็กซ์ ลา ชาแปล^๘ ดังนั้น พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ จึงโปรดให้สร้างป้อมเมืองที่มั่นคงแข็งแรงขึ้น โดยให้มีหอรบหลวงขนาดใหญ่ขนาดใหญ่นับข้างอีก ๕ แห่ง

^๑ Lille

^๒ Rivière de Deulle

^๓ Baudouin V dit de Lille, Comte de Flandre

^๔ Collégiale de St. Pierre

^๕ la Flandre Gallicane คำว่า Gallican อาจหมายถึง ดินแดนฟลองดร์ส่วนที่ฝรั่งเศสปกครอง

^๖ Philippe le Hardy

^๗ Chambre des Comtes หรืออาจหมายถึง Chambre des Comptes สภาพระคลัง เนื่องจากตัวสะกดภาษาฝรั่งเศสโบราณในขณะนั้นยังไม่คงที่

^๘ Paix d'Aix la Chapelle

ยังไม่ทันที่จะออกพ้นเขตเมืองเมอแน็งดี คณะราชทูตเริ่มสังเกตเห็นว่าแม้จะเป็นชนบท แต่ก็มีพลเมืองลึลล้อยู่ทั่วไป พอเข้าไปใกล้ตัวเมือง ห่างจากป้อมเมืองประมาณ ๑ ลิเยอ ก็เห็นรถบรรทุกและม้าจำนวนมาก ทั้งรถขนุนจากเมืองลึลลเองและจากเมืองใกล้เคียง กองทหารเมืองดาร์มเมอร์^๑ ตั้งแถวระวางตรง ต้อนรับคณะราชทูต ดูที่ท่าคล่องแคล่วว่องไวยิ่งนัก เมอสิเยอร์โดเลอ^๒ ผู้ควบคุมซึ่งยืนอยู่หน้าสุด รวมทั้งนายทหารคนอื่นๆ ที่ล้วนถือดาบอยู่ในมือ กระทำวันทยาหวัตรโดยพร้อมเพรียงกัน เมอสิเยอร์ เดอ ลา ราบลิแยร์^๓ ผู้บังคับการกองทหารได้ออกมาต้อนรับอยู่นอกเมือง พร้อมกับแนะนำคณะกรรมการเมืองแก่คณะราชทูต ซึ่งท่านเหล่านี้ก็ได้แสดงความปรีดาปราโมทย์ที่ได้มีโอกาสต้อนรับคณะราชทูตจากสยามและได้ปฏิบัติหน้าที่ตามพระราชโองการของพระเจ้าอยู่หัว หลังจากพิธีการต้อนรับในชั้นต้นสิ้นสุดลง ขบวนคณะราชทูตก็เคลื่อนเข้าสู่ตัวเมือง ชาวเมืองลึลลจำนวนมากต่างเบียดเสียดกันเพื่อจะใคร่ได้ชมคณะราชทูต ทำให้คณะราชทูตถึงกับออกปากว่า “ไม่ผิดจากวันที่พวกเราเข้ากรุงปารีสเลยทีเดียว”

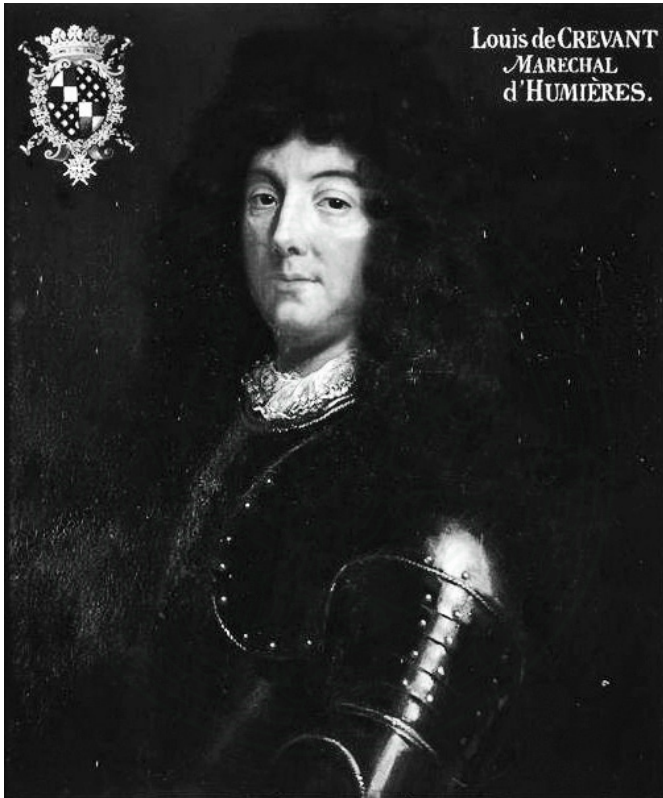
ขบวนราชทูตผ่านเข้าไปในเมืองตามถนนที่กว้างขวางดงงามหลายสาย โดยมีกองทหารเข้าแถวต้อนรับอยู่ตลอดสองข้างทาง ทั้งมีกองทหารเมืองดาร์มเมอร์เข้าประจำการอยู่ด้วยเช่นกัน หลังจากที่คณะราชทูตมาถึงที่พักได้ไม่นาน ท่านเดอ ลา ราบลิแยร์ ก็เข้าเยี่ยมคารวะพร้อมกับขอคำผ่าน คณะราชทูตได้ทราบบอกว่าท่านจอมพล เดอ อูมิแยร์^๔ ข้าหลวงใหญ่เมืองลึลล ผู้บัญชาการกองทัพหลวงเป็นบรมครูทางด้านปืนใหญ่อยู่ด้วย ท่านจึงให้คำว่า “เมื่อสุริยเทพพิโรธ ท้องฟ้าก็จะคำราม” อาหารเย็นวันนั้นมีผู้คนมากอยชมคณะราชทูตอย่างล้นหลาม ทั้งมีสุภาพสตรีจำนวนมาก ที่หน้าตาดงงามก็มีอยู่หลายนางทีเดียว

^๑ Gendarmerie เป็นกองทหารที่ดูแลรักษาความสงบในเมือง

^๒ Monsieur Doléac

^๓ Monsieur de la Rablière

^๔ Monsieur le Maréchal de Humières

จอมพล เดอ อูมิแยร์

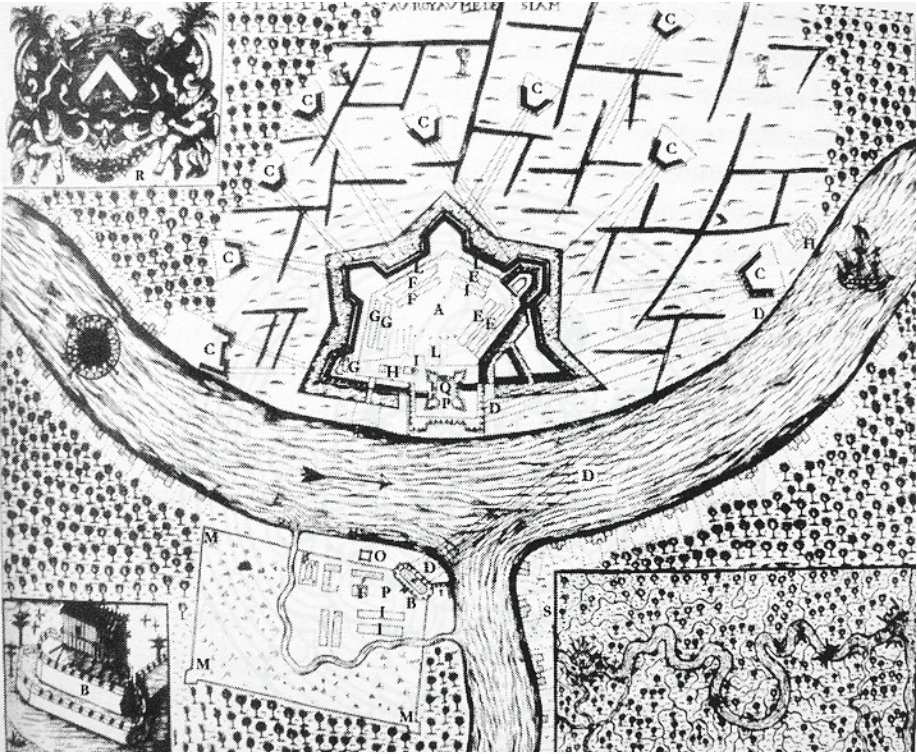
วันต่อมา ท่าน เดอ ลา ราบลิแยร์ ได้มีคำสั่งให้เจ้าพนักงานนำรถมารับ คณะราชทูตถึงประตูที่ปักเพื่อพาไปชมป้อมเมือง เมื่อไปถึงกองทหารก็ยิงปืนใหญ่ต้อนรับ ไม่ต่างจากวันก่อนที่ท่านเข้าเมือง กองทหารราบตั้งแถวระวางตรง คณะราชทูตเดินขึ้นไปชมกำแพงเมืองจนรอบพร้อมกับเมอสิเยอร์โมริยอง^๑ ซึ่งเป็นข้าหลวงผู้แทนพระองค์ ทั้งยังมีผู้บังคับการป้อมและนายช่างติดตามไปด้วย ข้าพเจ้ากล่าวถึงนายช่างก็เพราะในเมืองหน้าศึกทุกแห่งจำเป็นต้องมีนายช่างอยู่ด้วย เจ้าพนักงานเล่าให้คณะราชทูตฟังว่า “ป้อมเมืองแห่งนี้ เมอสิเยอร์ เดอ โวบอง^๒ เป็นผู้สั่งให้สร้างขึ้น และตัวท่านเองก็เคยเป็นผู้บังคับการป้อมมาก่อน นายช่างผู้นี้มีฝีมือเป็นเลิศในการสร้างป้อมปราการ ไม่มีนายช่างคนใดในโลกจะมีฝีมือเสมอเหมือนป้อมปราการงดงามมั่นคงแข็งแรงที่เห็นในกรุงฝรั่งเศสทั้งหมด ล้วนเป็นฝีมือการก่อสร้างของท่าน” จากนั้น เจ้าพนักงานจึงพาไปชมสวนของนายช่างโวบองซึ่งอยู่ภายในป้อม และได้เข้าไปในถ้ำซึ่งมีฝอยน้ำพุพุ่งออกมา ทำให้ผู้คนจำนวนมากเปียกปอนเป็นที่สนุกสนานกันถ้วนหน้า ถัดจากนั้น คณะราชทูตจึงได้ไปชมโรงสรรพาวุธซึ่งอยู่ในบริเวณเดียวกัน กล่าวได้ว่าทุกสิ่งทุกอย่างที่คณะราชทูตอยากเห็นอยากดูในป้อมแห่งนี้ ท่านได้เห็นครบถ้วน โดยไม่มีสถานที่ใดหลุดรอดสายตาไปได้

^๑ Monsieur Morion

^๒ Monsieur de Vauban (ค.ศ. ๑๖๓๓-๑๗๐๗) โวบอง เป็นวิศวกรและนายทหารในกองทัพของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ มีฝีมือเลื่องลือในการสร้างเมืองและป้อมปราการ จนกลายเป็นคำพูดติดปากสำหรับคนฝรั่งเศสว่า “Ville défendue par Vauban, ville imprenable. Ville assiégée par Vauban, ville prise” (เมืองที่ออกแบบป้องกันโดยโวบอง ไม่มีวันตกเป็นของข้าศึก เมืองที่ออกแบบปิดล้อมโดยโวบอง ตกเป็นของฝรั่งเศสได้โดยง่าย) แบบแปลนและโครงการก่อสร้างป้อมปราการในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ซึ่งบางแห่งยังมีร่องรอยหลงเหลือให้เห็น ได้รับการออกแบบตามแนวคิดของโวบองทั้งสิ้น แต่ส่วนใหญ่ยังสร้างไม่ทันเสร็จ เนื่องจากเกิดการผลัดแผ่นดินสมัยพระเพทราชา ต่อมาใน ค.ศ. ๒๐๐๗ (พ.ศ. ๒๕๕๐) รัฐบาลฝรั่งเศสได้ประกาศให้เป็นปีแห่งการรำลึก “โวบอง” เพื่อเชิดชูเกียรติวิศวกรผู้นี้

เมอสิเยอร์ เดอ โบบอง

ป้อมเมืองบางกอก

ตัวอย่างป้อมที่มีลักษณะการออกแบบตามแนวคิดของนายช่างโบริวอง

วันเดียวกันนั้น คณะราชทูตได้มีโอกาสไปชมการล่าสัตว์ตามที่ท่าน เดอ ลาราบลิแยร์ ได้เชิญท่านไว้ และได้ส่งรถมารับท่านจากที่พักไปจนถึงประตูเมือง จากนั้นจึงขึ้นม้า วันนั้นมีนักขี่ม้าที่เป็นสตรีสวมใส่เครื่องประดับและแต่งกายงดงามตามแบบอะเมซอน^๑ ออกไปล่าสัตว์ด้วยเป็นจำนวนมาก ทั้งยังมีฝูงชนอีกกว่าสองหมื่นคน ฝูงสุนัขล่าเนื้อได้เป็นอันมากก็จริง แต่ฝูงชนที่มาเฝ้าดูกลับฉกฉวยไปได้มากกว่าเสียอีก ด้วยเหตุนี้จึงต้องสั่งการให้หยุดการล่าสัตว์ และออกคำสั่งบังคับเท่าที่จะกระทำได้ให้ชาวบ้านจำนวนมากมายהל่านั้นกลับไป

เพื่อเป็นเกียรติแก่คณะราชทูต คณะกรรมการเมืองได้จัดให้มีการแสดงดนตรีขึ้นที่ศาลาว่าการเมือง และได้เชิญให้คณะราชทูตเข้าไปในห้องโถงใหญ่อันเป็นที่จัดแสดงวงมโหรีขับร้องและบรรเลงดนตรีเป็นเวลาหนึ่งชั่วโมงครึ่ง หลังจากนั้นจึงได้ออกไปยังห้องโถงอีกห้องหนึ่ง เพื่อรับประทานอาหารว่าง โต๊ะอาหารจัดเตรียมไว้อย่างยิ่งใหญ่ตระการตาเฉพาะแขกสำคัญจำนวน ๒๐ ที่ สุภาพสตรีสูงศักดิ์หลายนางร่วมรับประทานอาหารกับคณะราชทูตด้วย ความงดงามของมาดามัวแซล เดอ ลา รियองเดอริ^๒ ตรึงตาทุกผู้ทุกคน และน่าจะได้รับคำยกย่องชมเชยอย่างพร้อมเพรียงกัน หากความนุ่มนวลอ่อนหวานของนางจะไม่ทำให้มัวแต่เพลินมองจนลืมตน เย็นวันนั้น ท่านราชทูตได้ให้คำผ่านว่า “จะขอปกป้องผลงานชิ้นนี้ให้ถึงที่สุด” ซึ่งหมายความว่าท่านไวบอง ผู้สร้างป้อมเมือง จะดูแลรักษาทั้งป้อมเมืองและตัวเมืองอย่างดีที่สุด มิให้ผู้ใดเข้ามาโจมตีได้

^๑ en Amazones คือเครื่องแต่งกายของนักรบหญิงในปกรณัมกรีก

^๒ Mademoiselle de la Rianderie

ผู้คนภายนอกที่หลังไหลกันเข้ามาขอชมคณะราชทูตในช่วงรับประทานอาหาร เบียดเสียดเหยียดยัดกันจนกระทั่งสุภาพสตรีส่วนใหญ่ไม่มีที่ซมหรือแม้แต่จะเข้ามาในห้อง เป็นเหตุให้คณะราชทูตต้องขอร้องให้เจ้าพนักงานอนุญาตให้เข้ามาได้เฉพาะสุภาพสตรี โดยกล่าวว่า “สุภาพบุรุษยังจะมีโอกาสเห็นท่านได้อีกในสถานที่อื่นๆ ที่ท่านจะเดินทางไป”

วันรุ่งขึ้น ท่านราบลิแยร์ได้พาคณะราชทูตไปชมโรงกษาปณ์ โดยเริ่มจากโรงหลอมโลหะ คณะราชทูตพินิจพิเคราะห์แม่พิมพ์ด้วยความสนใจ นายช่างได้เทเงินที่หลอมละลายแล้วลงในแม่พิมพ์ จากนั้นจึงตีให้เป็นแผ่นบางๆ ต่อหน้าคณะราชทูตเพื่อเตรียมที่จะทำเหรียญเงินหลุยส์มูลค่า ๔๐ ซอล^๑ หลังจากนั้นนำไปเข้าเครื่องบด รีดจนยาวออก นำไปเผาให้ร้อนอีกครั้งหนึ่ง แล้วนำมาตัดแต่งขอบด้านข้าง ซึ่งคณะราชทูตได้ลองทำด้วยตนเองอยู่หลายแผ่น เมื่อเสร็จจากห้องนี้ ท่านราบลิแยร์ได้พาคณะราชทูตต่อไปยังโรงช่าง ซึ่งคนงานกำลังตะไบแผ่นเงินด้านข้างให้เรียบงาม และชั่งน้ำหนักให้ได้พอดี หลังจากนั้นจึงไปชมการฟอกสี นายช่างลงสีขอบด้านข้างให้เป็นสีแดง แล้วนำไปต้มด้วยวิธีปกติเพื่อให้แผ่นเหรียญกลับมามีสีธรรมชาติดั้งเดิม คณะราชทูตยังได้ชมเครื่องจักรสมัยใหม่ที่สามารพิมพ์ตัวหนังสือลงบนแผ่นเหรียญได้อย่างแม่นยำ แลดูง่ายตายและงดงามยิ่งนัก คณะราชทูตรู้สึกยินดีที่ได้มีโอกาสลองทำด้วยตนเองอยู่หลายแผ่น เมื่อเข้าไปยังห้องกษาปณ์ ท่านราชทูตหยุดดูวิธีการทำเหรียญด้วยความเอาใจใส่อยู่นาน จนกระทั่งนายช่างหัวหน้าโรงกษาปณ์เข้าใจว่าท่านอยากจะเห็นขั้นตอนการทำโดยละเอียดมากกว่านี้ จึงได้พาท่านไปดูห้องเครื่องจักรของนายช่างกษาปณ์ เพื่อให้ท่านลองกดเหรียญจากเครื่องด้วยตนเอง ซึ่งท่านราชทูตก็ตอบรับด้วยความยินดีและพึงพอใจกับผลงานของท่านเมื่อได้เห็นแผ่นเหรียญทั้งสองด้านมีลวดลายประทับเกิดขึ้นพร้อมๆ กันทั้งสองด้าน ท่านผงกศีรษะแสดงที่ทำว่าเข้าใจกรรมวิธีเป็นอย่างดี

^๑ sol เงินเหรียญโบราณ

นอกจากนี้ เจ้าพนักงานยังแสดงวิธีการล้างแร่ให้ชม รวมทั้งอธิบายวิธีการเก็บเศษผงเงินที่เห็นเป็นรูลืออยู่ในแม่พิมพ์ และแตกกระจายเมื่อตอนที่เทเงินหลอมละลายลงในแม่พิมพ์ คณะราชทูตรู้สึกพิศวงเป็นอันมากที่ได้ทราบว่าผงเงินที่มองไม่เห็นเหล่านี้สามารถรวมตัวกันได้โดยอาศัย “เงินเป็น” หรือที่เรียกว่าปรอทเป็นตัวนำ ท่านราบลิแยร์ใคร่จะพาคณะราชทูตไปชมห้องตรวจสอบเหรียญและห้องจำหน่าย แต่ก็เกรงว่าจะไม่มีเวลาพอ ด้วยยังมีสิ่งที่จะต้องดูชมอื่นๆ อีกมาก อีกประการหนึ่ง การจะดึงคณะราชทูตออกจากโรงกษาปณ์ก็มีใช้จะกระทำได้โดยง่าย ด้วยท่านสนใจเดินชมเครื่องจักรต่างๆ อย่างไม่เห็นแก่เหน็ดเหนื่อย โดยเฉพาะเครื่องอัดและเครื่องกดเหรียญ ท่านลองใช้เครื่องตัดและลูกกลิ้ง รวมทั้งเครื่องมือเครื่องใช้อื่นๆ พลางกล่าวสรรเสริญความสามารถของนายช่างที่ผลิตคิดค้นเครื่องจักรเช่นนี้ขึ้น ในที่สุดเมื่อถึงเวลาที่กล่าวคำอำลา ท่านได้ขอรุณนายช่างหัวหน้าโรงกษาปณ์อยู่หลายครั้ง พร้อมกับบอกล่ามย่ำว่าน้อยคนนักที่จะได้รับความพอใจจากการเยี่ยมชมในครั้งนี้มากเท่ากับท่าน น่าเสียดายที่เวลามีจำกัด จึงไม่อาจชมการทำเหรียญกษาปณ์ได้ละเอียดทุกขั้นตอนมากกว่านี้

คณะราชทูตได้ตั้งคำถามถามนายช่างในประเด็นที่ท่านยังติดใจสงสัยว่า “จะไม่เป็นการดีกว่าดอกหรือ หากท่านจะเทเงินลงไปแม่พิมพ์เหรียญทันที เหมือนกับที่ทำกันในบ้านเมืองเรา ด้วยน่าจะทำให้งานยุ่งยากน้อยลง ประหยัดได้ทั้งจำนวนคนงานและรายจ่าย” นายช่างหัวหน้าจึงตอบว่า “เงินเหรียญที่ได้จากการเทเงินลงไปแม่พิมพ์ จะไม่ประณีตงดงามเหมือนกับเงินเหรียญของเรา ถึงแม้ขั้นตอนในการทำจะยุ่งยากและต้องเสียค่าใช้จ่ายสูง หากมันจะต้องใช้จ่ายเงินเพิ่มมากขึ้นกว่านี้เราก็คงดีทำมากกว่าที่จะลดค่าใช้จ่ายลง เพื่อเหล่ามิฉฉาชีพที่คิดจะทำเหรียญปลอมจะได้มีความยากลำบาก หากจะต้องมีเครื่องมือเครื่องใช้มากถึงเพียงนี้”

วิธีการทำเหรียญกษาปณ์ทั้งหมด คณะราชทูตได้ชมครบสิ้นภายในเวลาไม่ถึงชั่วโมงครึ่ง ด้วยทุกอย่างได้มีการเตรียมไว้ล่วงหน้าเป็นอย่างดี ขาออกจากโรงกษาปณ์คณะราชทูตมองตึกใหญ่ที่พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ โปรดให้สร้างขึ้นเพื่อเป็นที่ผลิตเหรียญกษาปณ์ของมณฑลฟลองด์ด้วยความประหลาดใจมากเท่าๆ กับเมื่อมาถึงของท่านโปรดลองคิดดูว่าหากตึกใหญ่โตมโหฬารนี้สร้างเสร็จ ความประหลาดใจของคณะราชทูตจะมีมากเพียงใด ด้วยรูปลักษณะแลดูงดงามยิ่งนัก แม้ในขณะนั้นจะเพิ่งสร้างเสร็จไปเพียงครึ่งเดียวก็ตาม

เมื่อเสร็จสิ้นการชมโรงกษาปณ์แล้ว คณะราชทูตได้เดินทางต่อไปยังโรงพยาบาลกงเตซ^๑ ซึ่งเป็นสำนักซีที่คณะภคินี (ทั้งหมดล้วนมาจากตระกูลสูงศักดิ์) ดูแลรักษาผู้ป่วยและทหารในค่ายที่ได้รับบาดเจ็บ ความกระตือรือร้นในการรักษาพยาบาลผู้ป่วยของภคินีคณะนี้ ทำให้คณะราชทูตเกิดความเลื่อมใสศรัทธาเป็นอันมาก ทั้งโบสถ์ของสำนักซีก็งดงามเกินคำกล่าวใดๆ เมื่อจะกลับ คณะภคินีได้นำงานฝีมือหลายชิ้นมามอบให้เป็นที่ระลึกซึ่งคณะราชทูตเห็นว่าประณีตงดงามยิ่ง ท่านได้ขอบคุณพวกนางหลายครั้งด้วยความสุภาพอ่อนน้อมอย่างที่สุดเท่าที่จะกระทำได้

วันเดียวกันนั้น ท่านโตเลอ็อก ผู้บังคับการกองทหารเมืองดาร์มเมอร์ได้ส่งเจ้าพนักงานมาเชิญคณะราชทูตไปชมการแสดงขีม้าของกองทหาร เนื่องจากท่านได้เคยปรารภว่าได้เห็นกองทหารชุดนี้เพียงครู่เดียวเมื่อตอนเข้าเมืองเท่านั้น ถึงแม้ว่าตอนบ่ายวันนั้นคณะราชทูตมีกำหนดการที่จะต้องไปชมป้อมเมือง โรงหล่อ และคลังสรรพาวุธก็ตาม คณะราชทูตรู้สึกประหลาดใจเมื่อได้เห็นกองทหารจำนวนมากที่ล้วนคล้องแคล่วงดงาม ประกอบด้วยกองทหารเมืองดาร์มจากสกอตแลนด์ จากมณฑลบูร์กอญ มณฑลฟลองด์ จากอังกฤษ รวมทั้งกองทหารเมืองดาร์มและกองทหารม้าของสมเด็จพระราชินี กองทหารเมืองดาร์มและกองทหารม้าของพระยุพราช

^๑ Hôpital Comtesse

และกองทหารเมืองดาร์มจากมณฑลอีองญ^๑ บ่ายวันนั้น คณะราชทูตได้เที่ยวชม
ป้อมเมืองจนทั่ว และได้กล่าวสรรเสริญความงามของป้อมที่ได้เห็น ท่านได้ชม
โรงหล่อสรรพาวุธและคลังแสงด้วยเช่นกัน และรู้สึกประหลาดใจที่ได้เห็นความ
สะอาดของสถานที่ ตลอดทั้งระเบียบในการจัดเก็บเครื่องของ เจ้าพนักงานอธิบาย
ว่า “ทั้งหมดนี้เป็นฝีมือของเมอสิเยอร์ ดู เมตส์” หนึ่งในนายทหารที่มีความสามารถ
สูงสุดในกองทัพของพระเจ้าอยู่หัว และเป็นผู้ที่มีความเข้าใจเจนจัดในเรื่องปืนใหญ่”
คณะราชทูตจึงกล่าวเสริมว่า “พวกข้าพเจ้าได้ยินผู้คนกล่าวยกย่องสรรเสริญ
ความสามารถของนายทหารท่านนี้ในหลายที่หลายแห่ง จนใครที่จะได้เห็นตัวจริง
สักครั้ง”

ซากลับ คณะราชทูตได้แวะไปเยี่ยมสำนักสงฆ์เยสุอิต บาทหลวงทั้งหมดได้
ออกมาให้การต้อนรับและพาชมสถานที่ คณะราชทูตได้เห็นกังหันน้ำเครื่องหนึ่งซึ่ง
อาจถือได้ว่าเป็นเครื่องมือมหัศจรรย์ ด้วยสามารถเทข้าวสาลี โม้ และทำทุกสิ่งได้
เช่นเดียวกับคน โดยไม่ต้องอาศัยแรงงานคนแม้แต่คนเดียว ท่านจึงได้ขอแผนผังกังหัน
เก็บไว้ดู ซึ่งเจ้าพนักงานก็จัดการให้ตามความประสงค์ หลังจากนั้น คณะบาทหลวง
จึงได้เชิญท่านเข้าไปยังห้องโถงใหญ่อันเป็นที่ตั้งโต๊ะอาหารที่จัดเตรียมไว้อย่าง
ยิ่งใหญ่ คณะราชทูตได้กล่าวกับคุณพ่อทั้งหลายดังนี้ “พวกท่านล้วนแล้วแต่เป็นเลิศ
ในทุกสิ่ง เมื่อกลับไปถึงกรุงสยาม พวกข้าพเจ้าจะได้กราบทูลให้พระเจ้ากรุงสยาม
ทรงทราบถึงความเมตตาของคุณพ่อเยสุอิตที่ได้กรุณาให้การต้อนรับอย่างยิ่งใหญ่
ในทุกแห่ง”

เย็นวันนั้น ก่อนที่จะเดินทางไปรับประทานอาหารเย็นที่บ้านของท่าน
เดอ ลา ราบลีแยร์ ตามที่ได้รับเชิญ ท่านราชทูตได้ให้คำผ่านว่า “เพื่อนก็เป็น
ของเรา ศัตรูก็เป็นของเรา”

^๑ les Gendarmes d'Anjou

^๒ Monsieur du Mets

งานเลี้ยงอาหารที่บ้านท่านเดอ ลา ราบลิแยร์ จัดขึ้นอย่างยิ่งใหญ่ มีวงซิมโฟนีวงใหญ่พร้อมเครื่องดนตรีจำนวนมาก กับทั้งดื่มถวายพระพรและแสดงความยินดีในการเจริญพระราชไมตรีของพระมหากษัตริย์ทั้งสองพระองค์ โดยมีการถวายพระพรพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสอีกหลายครั้ง หลังจากนั้นจึงเป็นการเต้นรำที่จัดขึ้นอย่างสมเกียรติยศ มาดามัวแซล เดส์ปีแยร์^๑ ได้รับการชื่นชมสรรเสริญเป็นอันมาก มีผู้ยืนยันกับข้าพเจ้าว่าสตรีผู้นี้เป็นเลิศในการลีลาศ ไม่มีสตรีใดจะทัดเทียมได้ในกรุงฝรั่งเศสในวันนั้นกว่าที่คณะราชทูตจะเดินทางกลับ ก็เป็นเวลาหลังเที่ยงคืน ก่อนกลับ ท่านได้กล่าวขอบคุณท่าน เดอ ลา ราบลิแยร์ อยู่หลายครั้ง ที่นอกจากจะจัดงานเลี้ยงรับรองที่ทำให้พวกท่านสนุกสนานเบิกบานเป็นอันมากแล้ว ยังทำด้วยความเต็มใจและอภัยภัยไมตรีอันดียิ่ง

วันรุ่งขึ้น หัวหน้านายช่างโรงกษาปณ์ได้มาเยี่ยมคารวะคณะราชทูต ณ ที่พักท่านจ้านายช่างผู้นี้ได้ในทันที และให้การต้อนรับด้วยอภัยภัยไมตรีอันดี วันนั้น คณะราชทูตรับประทานอาหารกลางวันเร็วกว่าปกติ ขบวนราชทูตเคลื่อนออกจากเมืองลิลล์ด้วยพิธีการเช่นเดียวกันกับเมื่อมาถึง ในระหว่างการเดินทาง ท่านได้สดุดีท่านเดอ ลา ราบลิแยร์ เป็นอันมาก และกล่าวชื่นชมเมืองลิลล์ว่า “เมืองลิลล์นี้สมควรได้รับการขนานนามว่าเป็นราชินีแห่งมณฑลฟลองดร์ เหมือนกับเมืองปารีสที่เป็นราชินีแห่งกรุงฝรั่งเศส”

นอกจากนี้ ท่านยังสรรเสริญพระเกียรติคุณของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสไปตลอดทาง โดยกล่าวว่า “พระเกียรติคุณของพระองค์ยิ่งใหญ่ ไม่มีสิ่งใดเสมอเหมือน แม้จะได้เห็นจนจุใจ แต่ก็มีอาจจะพรรณนาให้ครบถ้วนได้”

^๑ Mademoiselle Despière

ราชทูตเดินทางถึงเมืองตุร์เนย์

ในวันเดียวกันนั้น คือวันที่ ๖ ขบวนราชทูตเดินทางถึงเมืองตุร์เนย์^๑ ซึ่งเป็นเมืองที่มีป้อมคูประตูล้อมรอบครบครัน มีปราสาทซึ่งเป็นปราการสำคัญตั้งเด่นเป็นสง่า เชื่อกันว่าชาวอังกฤษเป็นผู้สร้าง เมืองนี้ตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำเลสโกต์^๒ และเป็นเมืองหลวงของมณฑลขนาดย่อมที่มีชื่อว่า เลอ ตูร์เนซิส^๓ นอกจากมหาวิหารโนเตรอดามที่งดงามยิ่งแล้ว เมืองนี้ยังมีเขตสังฆาธิการถึง ๑๐ แห่ง พระอารามใหญ่ ๒ แห่ง และสำนักสงฆ์อื่นๆ อีก จักรพรรดิชาร์ลส์ที่ ๕^๔ ยึดเมืองมาได้ใน ค.ศ. ๑๕๒๑ หลังจากที่ฝรั่งเศสเข้าครอบครองอยู่สามปี ปัจจุบัน เมืองเป็นกรรมสิทธิ์ของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ตามสนธิสัญญาเอ็กซ์ ลา ซาแปล หลังจากที่ทรงตีเมืองแตกใน ค.ศ. ๑๖๖๗ เมืองตุร์เนย์เป็นเมืองโบราณเก่าแก่ มีสังฆราชประจำเมือง ขึ้นตรงต่อสังฆมณฑลเมืองกองเบรย์

เมอสิเยอร์ เลอ กังด์ เดอ โมเลอริเยร์^๕ ตำแหน่งรองแม่ทัพหลวงและข้าหลวงใหญ่ประจำเมืองและป้อมเมืองตุร์เนย์กับมณฑลตุร์เนซิส ได้สั่งการให้หัวหน้านายทหารม้าจำนวน ๒๐ นาย ซึ่งประจำอยู่ในค่ายทหารเมืองตุร์เนย์ ออกมาตั้งขบวนต้อนรับคณะราชทูตอยู่ทางด้านใต้ ก่อนถึงเมืองตุร์เนย์ ๑ ลีเยอ โดยมีนายทหารยศร้อยโทเป็นผู้ควบคุม ท่านกังด์ได้กำชับให้ผู้บังคับการและกองทหารตั้งแถวคอยอยู่

^๑ Tournay

^๒ l'Escaut

^๓ le Tournaisis

^๔ Empereur Charles V

^๕ Monsieur le Comte de Maulevrier

ในสถานที่ที่ท่านกำหนด และหลังจากที่ผู้บังคับการทหารแสดงความคารวะคณะราชทูตแล้ว ก็ให้ผู้บังคับการเดินนำหน้ารถของคณะราชทูตพร้อมกับนายทหาร ๖ คน ส่วนอีก ๑๔ คน ให้เดินตามหลัง และให้คุ้มกันเป็นกองเกียรติยศไปเช่นนี้ จนถึงหมู่บ้านมาร์แก็ง^๑ ซึ่งอยู่ห่างจากเมืองตุร์เนย์ครึ่งลิเยอ เพื่อเข้าร่วมขบวนกับกองร้อยทหารม้าที่นั่น หลังจากที่ท่านกึ่งต์ เดอ โมเลอวริเยร์ ได้กระทำคารวะคณะราชทูตกับกล่าวสุนทรพจน์ ณ จุดที่รอต้อนรับแล้ว ท่านกึ่งต์ก็ได้เดินทางล่วงหน้าไปยังคฤหาสน์ที่ได้จัดเตรียมไว้พร้อมด้วยเครื่องเรือนงดงาม ปลอ่ยให้กองร้อยทหารม้าแห่งคุ้มกันขบวนราชทูตทั้งทางด้านหน้าและด้านหลัง ต่อเมื่อใกล้จะถึงประตูกำแพง เสียงปืนใหญ่ ๒๐ นัดจึงดังขึ้น ขบวนราชทูตเคลื่อนเข้าสู่ประตูเมืองผ่านแถวทหารราบกองเกียรติยศที่ยืนเรียงรายอยู่สองข้างทาง จนกระทั่งถึงที่พักซึ่งท่านโมเลอวริเยร์คอยให้การต้อนรับและแนะนำคณะกรรมการเมืองแก่คณะราชทูต เมอสิเยอร์ เดอ ซูร์มง^๒ ที่ปรึกษาผู้ใหญ่เป็นผู้กล่าวสุนทรพจน์ต้อนรับในนามคณะกรรมการเมืองต่อท่านราชทูต มีใจความดังนี้

“ท่านราชทูต

นานมาแล้วที่พวกข้าพเจ้าได้ยินดีดีที่รำลึกถึงพระเกียรติคุณอันประเสริฐแห่งพระเจ้ากรุงสยามว่ามีพระปรีชาสามารถอย่างยิ่งยวดในการปกครองอาณาประชาราษฎร์ กับทั้งพระวิริยะอุตสาหะในการสอดส่องดูแลพสกนิกรของพระองค์ให้อยู่ดีมีสุขโดยถ้วนหน้า มาวันนี้ พวกข้าพเจ้ารู้สึกชื่นชมยินดีเป็นอย่างยิ่งที่ได้เห็นว่าพระองค์ทรงตั้งพระหทัยมุ่งมั่นในอันที่จะตรวจตราทำความรู้จักกับสิ่งต่างๆ ที่ได้ชื่อว่าเป็นสิ่งสำคัญสูงสุดของโลก ในขณะที่เดียวกันก็ปิติยินดีที่ได้เห็นท่านราชทูตอุทิศลำฟ้าพันกษัตริย์ทั้งปวงโดยไม่ย่อท้อต่อความลำบากเหนื่อยยากในการเดินทางรอนแรมเป็นระยะทางไกลจนมาถึงกรุงฝรั่งเศสได้ด้วยดี ข้าพเจ้าทั้งหลายขอ

^๑ Village de Markin

^๒ Monsieur de Surmon

ชื่นชมยินดีในความสำเร็จของการเดินทาง ซึ่งพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าได้ลพระทัยให้พระเจ้ากรุงสยามทรงปรารภนาที่จะผูกสัมพันธ์ไมตรีกับพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ผู้เป็นมหाराชที่ยิ่งใหญ่ ด้วยทรงสามารถเอาชนะอริราชไพรีทั้งปวง ทั้งยังจะแผ่ขยายราชอาณาจักรได้มากกว่านี้หากจะทรงปรารภนา ด้วยเหตุนี้ จึงทรงได้รับการแซ่ซ้องสรรเสริญและสามารถนำสันติภาพกลับคืนสู่บ้านนาประเทศทั่วทั้งยุโรปได้ในที่สุด

อนึ่ง เป็นที่ประจักษ์ชัดว่า พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสทรงพยายามที่จะชักนำให้พระเจ้าแผ่นดินของพวกท่านทรงเข้าพระทัยกระจำงแจ้งและมีความศรัทธาในศาสนาคริสต์ตั้ง ซึ่งเป็นศาสนาเดียวที่พลกนิกรของพระองค์ให้ความเคารพเลื่อมใสทั่วทั้งราชอาณาจักรฝรั่งเศส อันจะเป็นการเพิ่มพูนพระเกียรติคุณแห่งพระเจ้ากรุงสยามให้ขจรขยายไปทั่ว

ในนามของคณะกรรมการเมือง พวกข้าพเจ้าใคร่ขอแสดงความคารวะท่านราชทูตกับขอปวารณาตนรับใช้ และมอบเหล่าอู่หนุนขึ้นดีของเมือง ซึ่งเหล่าคณะกรรมการเมืองอันประกอบด้วยคณะมนตรี เทศาภิบาล ผู้บังคับการกองทหาร และเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครอง ยินดีมอบเป็นของกำนัลแก่ท่านด้วยความซื่อสัตย์และจงรักภักดี”

ของกำนัลที่คณะกรรมการเมืองนำมามอบให้ เป็นเหล่าอู่หนุนชนิดเลิศจำนวน ๖ โหล ท่านราชทูตได้กล่าวตอบ ดังนี้

“คณะกรรมการเมือง

พระเจ้ากรุงสยาม เจ้าเหนือหัวของข้าพเจ้า ได้ทรงสดับกิตติศัพท์ความยิ่งใหญ่แห่งพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส กับทั้งชัยชนะในการศึกสงครามทุกครั้งของพระองค์ ด้วยเหตุนี้ จึงได้ทรงส่งราชทูตทั้งสามมาเจริญพระราชไมตรี เพื่อจะได้ประจักษ์ชัดถึงพระเกียรติคุณแห่งพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส

พวกข้าพเจ้ารู้สึกปลื้มปิติเป็นล้นพ้นที่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสทรงพระเมตตาพระราชทานเกียรติยศอย่างใหญ่หลวงให้แก่พวกข้าพเจ้าตลอดทุกสถานที่ที่เดินทางผ่านในราชอาณาจักรของพระองค์ ในครั้งนี้ก็เช่นกัน ข้าพเจ้าขอขอบคุณ

คณะกรรมการเมืองสุร์เนย์ที่ได้ให้เกียรติจัดการต้อนรับอย่างยิ่งใหญ่ด้วยตนเอง กับทั้งของกำนัลที่นำมามอบให้แก่พวกข้าพเจ้า”

หลังจากที่ท่านราชทูตกล่าวขอบคุณแล้ว คณะกรรมการเมืองทั้งหลายต่าง ลากลับ คงเหลือแต่ท่านกิงต์ เดอ โมเลอเวริเยร์ ซึ่งได้ขอคำผ่านจากท่านราชทูต ท่าน ได้ให้คำว่า “ทั้งจงรักภักดี ทั้งแก่ลัว๊กลัว” ซึ่งมีความหมายจำเพาะเจาะจงสอดคล้อง กับอุปนิสัยของท่านเจ้าเมืองผู้นี้

ตกบ่าย เวลา ๕ นาฬิกา ท่านสังฆราชเมืองสุร์เนย์กับท่าน เดอ เมส์กริญญี^๑ ผู้บังคับการป้อมเมืองได้ไปเยี่ยมท่านราชทูตที่ที่พัก พอเวลาย่ำค่ำ ก็จัดให้มีการจุด ดอกไม้ไฟ ซึ่งคณะกรรมการเมืองสั่งให้จัดแสดงตรงหน้าหน้าต่างที่พักของคณะราชทูต เลยทีเดียว เครื่องร้านที่ตั้งดอกไม้ไฟเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสกว้าง ๒๔ ฟุต สูงราว ๑๒ ถึง ๑๕ ฟุต ตรงกลางมีรูปข้าง ๒ ตัว ตั้งอยู่บนฐานสูง และระหว่างข้าง ๒ ตัวนั้น มีรูปดวงอาทิตย์อยู่สูงขึ้นไปหน่อยหนึ่ง ทั้งหมดชุบด้วยน้ำมันดินจนชุ่ม เพื่อให้ทั้ง ตัวข้างและดวงอาทิตย์มีแสงไฟลุกโชติช่วงอยู่ได้ตลอดเวลาการแสดง เครื่องประกอบ อื่นๆ นั้นล้วนเป็นดอกไม้ไฟสองแสงระยิบระยับจำนวนนับไม่ถ้วน ก่อนหน้านี้ได้ คิดการกันไว้ว่าน่าจะมีการนำคติพจน์ประจำองค์พระมหากษัตริย์ทั้งสองมาประดับ เครื่องดอกไม้ไฟเพื่อเป็นการถวายพระพรชัย ด้วยเหตุนี้ เจ้าพนักงานจึงได้ถามคณะ ราชทูตว่าพระเจ้ากรุงสยามทรงพระนามว่าอย่างไร แต่คณะราชทูตกลับตอบว่า “พวกเราชาวสยามไม่มีใครรู้จักพระนามของพระองค์ขณะที่ทรงดำรงพระชนม์ชีพ จะรู้จักพระนามก็ต่อเมื่อเสด็จสวรรคตแล้วเท่านั้น”^๒

^๑ Monsieur de Mesgrigny

^๒ เกี่ยวกับเรื่องการปกปิดพระนามกษัตริย์สยามนี้ La Loubère ได้อธิบายว่าน่าจะเป็นการป้องกันมิให้นำไปใช้ใน การทำคุณไสย “Il n'est pas facile de savoir le nom du Roi : ils le cachent avec soin et par superstition, à mon avis, de peur qu'on lui fasse quelque sorcellerie sur son nom; et d'autres disent que leurs Rois n'ont un nom qu'après leur mort, et que c'est leur successeur qui les nomme; et cela ferait encore plus sûr contre les prétendues sorcelleries” (Simon de La Loubère, *Description du Royaume de Siam*, David Mortier, Amsterdam, 1714, p. 309)

ครั้นการเล่นดอกไม้ไฟจบลง ท่านราชทูตได้สังเกตเห็นเครื่องสูบน้ำ ๔ สูบ ซึ่งเจ้าพนักงานนำมาติดตั้งไว้ทั้ง ๔ มุม จึงซักถามว่ามีไว้เพื่อการใด เจ้าพนักงานตอบว่า “เป็นเครื่องที่เตรียมไว้สำหรับพ่นน้ำดับไฟตรงกลาง หรือฉีดน้ำใส่บ้านเรือนหากบังเอิญเกิดอัคคีภัยขึ้น” โดยที่คณะราชทูตประสงค์จะได้เห็นของจริง เจ้าพนักงานจึงเปิดสูบทดลองให้ดูต่อหน้า ซึ่งเป็นไปไม่ได้ที่ชาวเมืองที่มาเฝ้าดูจะไม่ถูกน้ำฉีดเปียกปอน เลยเกิดเป็นการสนุกพิเศษขึ้นอีกชั้นหนึ่ง ท่านตรีทูตถึงกับลงมาขอดูเครื่องสูบลูกๆ ให้รู้ว่าเป็นเครื่องชนิดใดแน่ นอกจากนี้ ก่อนหน้าที่จะเล่นดอกไม้ไฟนั้น เจ้าพนักงานยังได้จุดกลองชนวนดอกไม้ไฟราว ๓๐ กลองที่จัดเรียงไว้รอบๆ ให้ดูอีกด้วย

เย็นวันนั้น เวลาประมาณ ๗ นาฬิกา คณะราชทูตได้ส่งเจ้าพนักงานให้ไปคารวะท่านกึ่งต์ เดอ โมเลอริเยร์ เพื่อขออนุญาตเชิญท่านมาร์กีส บุตรชายของท่านให้มารับประทานอาหารเย็นกับคณะราชทูตที่บ้าน พอท่านมาร์กีสมาถึง ก็ได้รับเชิญให้นั่งโต๊ะรับประทานอาหารทันที โดยเจ้าพนักงานอนุญาตให้เฉพาะหญิงผู้ดีสูงศักดิ์เท่านั้นที่สามารถเข้าชมคณะราชทูตขณะรับประทานอาหารได้

วันรุ่งขึ้นวันที่ ๗ เวลา ๙ โมงเช้า ท่านกึ่งต์ เดอ โมเลอริเยร์สั่งให้จัดรถ ๓ คันมารับคณะราชทูต เพื่อพาไปชมป้อมเมืองตุร์เนย์ พอถึงทางเข้า เมอสิเยอร์ เดอ เมส์กริญญี ก็สั่งให้ทหารยิงปืนใหญ่ต้อนรับ ๒๐ นัดทันที หลังให้การต้อนรับแล้ว ท่านเมส์กริญญีก็พาไปชมป้อมโดแพ็ง^๑ ซึ่งเป็นหอรบก่อนสิ่งอื่น เนื่องจากคณะราชทูตมีพร้อมทั้งแผนที่เมืองและแผนที่ป้อมเมืองอยู่ในมือครบครัน ท่านจึงเห็นว่าอยู่ชมป้อมโดแพ็งเพียงแห่งเดียวก็น่าจะพอ ด้วยมีเวลาที่จะพินิจพิจารณาจนก่อสร้างได้ครบถ้วนตามต้องการ ท่านเมส์กริญญีอธิบายให้ฟังว่าทุกสิ่งที่เห็น และทั่วบริเวณโดยรอบตัวป้อมมีการขุดอุโมงค์วางท่อนระเบิด และสร้างแนวคันดินกันอันตรายจากท่อนระเบิดไว้ทุกด้าน และแม้แต่ด้านบนตรงปลายสุดของเนินป้อม ก็มีเตาไฟ ๓ เตาพร้อมที่จะจุดชนวนระเบิดได้ในทันที คณะราชทูตจึงได้ขอลงไปดูอุโมงค์ท่อนระเบิด

^๑ Bastion Dauphin

ข้างล่าง เพื่อจะได้สังเกตเตาทั้งสามได้ถนัดขึ้น ท่านตรวจตราดูด้วยความสนใจอย่างมาก หลังจากที่ได้ให้ความเห็นและซักถามเรื่องป้อมปราการกับท่านเมส์กริญญีอยู่เป็นครู่ ท่านก็กลับขึ้นไปข้างบนและออกไปทางประตูโดฟีน^๑ ท่านเมส์กริญญีชี้ให้ดูที่ตั้งเตาจุดชนวนทั้งสามเตา และทดลองการยิงระเบิดให้ดูต่อหน้า เตาหนึ่งบรรจุดินปืนนับพันๆ ปอนด์ อีกเตาหนึ่งพันสองร้อยปอนด์ เตาที่สามมีถึงสามพันห้าร้อยปอนด์ การทดลองจุดชนวนระเบิดจากเตาทั้งสามปรากฏผลดังคาด เป็นที่พอใจของคณะราชทูตยิ่งนัก ทำให้ใครที่จะได้เห็นแนวมูลดินกันอันตรายจากระเบิดอีกด้วย

ถัดจากนั้น ท่านเมส์กริญญีจึงพาคณะราชทูตไปยังโรงสรรพาวุธพร้อมกับอธิบายแผนที่ให้ฟัง คณะราชทูตปรารถนาที่จะได้แผนที่เก็บไว้ดู แต่ท่านเมส์กริญญีอธิบายให้เข้าใจว่า แผนที่เหล่านี้เป็นความลับสูงสุดของเมือง ไม่สามารถให้ใครหรือแสดงให้ใครเห็นทั้งนั้น หลังจากที่ได้ซักถามเรื่องโรงงานสรรพาวุธจนเป็นที่กระจ่างแจ้งแล้ว คณะราชทูตจึงออกไปชมการแสดงทางทหารของยุวชนพลอาสาที่ทำได้ไม่มีที่ติเช่นเคย เมื่อจบการแสดง คณะราชทูตก็เดินทางออกจากป้อมเมืองและได้รับบริการตรวจจากกองทหารด้วยการยิงปืนใหญ่ ๒๐ นัดอีกครั้งหนึ่ง หลังจากนั้นจึงกลับที่พัก ซึ่งหญิงผู้ดีทั้งหมดของเมืองมาคอยชมคณะราชทูตรับประทานอาหาร

พอออกจากโต๊ะอาหาร คณะราชทูตก็ขึ้นรถไปยังประตูแซ็งต์ มาร์แต็ง^๒ และพบว่าท่านกึ่งต์ เดอ โมเลอวรีเยร์ ได้จัดแจงเตรียมม้าไว้พร้อมสรรพเพื่อพาคณะราชทูตขี่ม้าชมการก่อสร้างป้อมเมือง เนื่องจากท่านมีแผนที่ทั้งหมดอยู่ ท่านจึงขอดูเพียงส่วนเดียว และกลับออกจากป้อมทางด้านประตูลิลล์^๓ ด้วยท่านมีกำหนดการชมละครสุขนานุกรมที่โรงละคร ซึ่งมาตาม ลา กงแตซ เดอ โมเลอวรีเยร์ ภริยา

^๑ Porte Dauphine

^๒ Porte St. Martin

^๓ Porte de Lille

ท่านกึ่งต์เจ้าเมือง และมาตาม ลา กงแตซ เดอ เมดาวิย์^๑ พร้อมด้วยหญิงผู้ดีที่งดงามที่สุดของเมืองราว ๒๐ นางรอคอยต้อนรับ ณ ที่นั้น ท่านราชทูตได้ให้คำผ่านแก่ เมอสิเยอร์ เดอ ชาร์นีย์^๒ ผู้บังคับการทหารว่า “*แม่ต้องใช้ไม้เท้าพุงว่าง ก็จะแกว่งดาบลูไม่ถอย*” คำผ่านที่ให้ครั้งนี้คมคายไม่แพ้ครั้งก่อน ทั้งเหมาะสมกับตัวท่าน โมเลอริเยร์ที่เป็นคนแก่ ไม่มีความจำเป็นใดๆ ที่ข้าพเจ้าจะอธิบายเหตุผลและความหลักแหลมในการสรรหาคำผ่านของท่านราชทูต ไม่มีสิ่งใดที่จะกล่าวอีก ด้วยคำผ่านของท่านได้รับเสียงปรบมือดังกึกก้อง

การแสดงในวันนั้นเป็นละครตลก แต่เนื่องจากท่านโมเลอริเยร์อยากจะอวดเครื่องแต่งกายสวยงามให้คณะราชทูตได้เห็น จึงสั่งให้นักแสดงแต่งกายอย่างชาวโรมันโบราณ ซึ่งก็นับว่าได้ผลสมใจ หลังจากชมละครแล้ว ท่านกึ่งต์ก็พาคณะราชทูตขึ้นรถไปยังท้องสนามหลวง ซึ่งได้จัดเตรียมปืนครกไว้ ๔ กระบอก เพื่อแสดงพิษสงของลูกระเบิดสองลูกให้ได้ชมกัน ลูกหนึ่งเป็นกระสุนปืนใหญ่สีแดง อีกลูกหนึ่งเป็นกระสุนเพลิง คณะราชทูตสนใจเครื่องยิงชนิดนี้เป็นพิเศษ และซักถามเจ้าพนักงานอย่างเอาใจใส่จนเข้าใจยุทธวิธีทั้งหมด ไม่เว้นแม้แต่รายละเอียดปลีกย่อย จากนั้นจึงขึ้นไปบนกำแพงเมืองและชมการทิ้งลูกระเบิดลงไปในทุ่งนาด้วยความชื่นชมในอำนาจของอาวุธชนิดนี้ เมื่อเสร็จสิ้นการแสดงแล้ว ท่านกึ่งต์ เดอ โมเลอริเยร์จึงพาคณะราชทูตไปยังคฤหาสน์ของท่าน ซึ่งจัดเตรียมตกแต่งประดับไฟสว่างไสวงดงามตั้งแต่หน้าประตูจนถึงลานหน้าคฤหาสน์ พอไปถึงท่านกึ่งต์ก็พาขึ้นไปยังห้องที่พักของมาตาม ลา กงแตซ เดอ โมเลอริเยร์ ที่คอยให้การต้อนรับพร้อมกับมาตาม ลา กงแตซ เดอ เมดาวิย์ และหญิงผู้ดีอีกหลายนาง

ระหว่างรอรับประทานอาหารค่ำ มีการแสดงดนตรีให้ความบันเทิงหรูหราแก่คณะราชทูต มีทั้งเพลงร้องผสมผสานกับเครื่องดนตรีอื่นๆ ทั้งเสียงซอและขลุ่ยที่บรรเลงเพลงได้อ่อนหวานไพเราะ เป็นที่เห็นพ้องต้องกันว่าบรรเลงได้ดีไม่มีที่ติ

^๑ Madame la Comtesse de Medavy

^๒ Monsieur de Jearny

และมีรสนิยมนเป็นเลิศ ครั้นถึงเวลารับประทานอาหาร จึงลงไปยังห้องโถงใหญ่ชั้นล่าง ซึ่งจัดเครื่องโต๊ะและสำรับอาหารไว้ ๒๔ ที่ ล้วนแล้วแต่เนื้อสัตว์คุณภาพพิเศษ ทั้งประณีตและเลิศรสหลากหลายชนิด ท่านกึ่งต์ได้สั่งการให้เจ้าพนักงานเตรียมอาหารแต่ละอย่างต่อหน้าคณะราชทูตตามธรรมเนียมฝรั่งเศสมิให้ขาดตกบกพร่อง จึงทำให้อาหารมีอนั้นใช้เวลานานมากกว่าที่เคย

ที่นั่งของคณะราชทูตทั้งสามอยู่แยกออกจากแขกรับเชิญคนอื่นๆ ขนาบขวาซ้ายด้วยมาตาม ลา กงแตซ เดอ โมเลอวรีเยร์ และมาตาม ลา กงแตซ เดอ เมตาวีร์ กับหญิงผู้ดีที่งดงามที่สุดของเมืองอีก ๖ นาง ระหว่างรับประทานอาหาร ก็มีการแสดงดนตรีด้วยเช่นกัน เป็นวงสังคีตประสานเสียงทั้งเพลงร้อง ปี่ และซอไวโอลิน ท่านโมเลอวรีเยร์ดื่มถวายพรให้คณะราชทูต และคณะราชทูตแต่ละท่าน ก็ดื่มถวายพรตอบด้วยความสุภาพอ่อนน้อมอย่างที่สุด หลังจากนั้น ท่านกึ่งต์จึงได้ดื่มแสดงความยินดีในการเจริญไมตรีของราชอาณาจักรทั้งสอง และเมื่อถึงคราวคณะราชทูตดื่มถวายพร เสียงยิงดอกไม้ไฟก็ดังขึ้นอย่างกึกก้อง ตามมาด้วยเสียงประโคมของปี่กลอง จนกระทั่งถึงคราวที่คณะราชทูตจะถวายพระพรชัยแด่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ทั้งเมื่อท่านกึ่งต์ เดอ โมเลอวรีเยร์ ตอบรับคำถวายพระพรนั้น เสียงดอกไม้ไฟก็ดังขึ้นสนั่นหวั่นไหวอีกคำรบหนึ่ง พร้อมกับเสียงปี่และกลองที่เริ่มต้นประโคมดนตรี จากนั้น จึงเป็นการดื่มถวายพระพรแด่พระมหากษัตริย์สยามผู้ทรงมหิธานุภาพให้ทรงพระเกษมสำราญยิ่งยืนนาน เสียงดอกไม้ไฟจำนวนเท่ากันกับครั้งก่อน กับทั้งเสียงปี่และกลองก็ดังขึ้น และเป็นเช่นนี้ทุกคราว แม้เมื่อท่านกึ่งต์ดื่มถวายพรให้การเดินทางของคณะราชทูตลุล่วงด้วยดี ทั้งยังได้ดื่มถวายพรให้กับหญิงผู้ดีที่มาชุมนุมกันอยู่ ณ ที่นั้นด้วย

หลังรับประทานอาหาร ท่านกึ่งต์พาคณะราชทูตไปยังห้องที่พักส่วนตัวของท่าน และถามคณะราชทูตว่าประสงค์จะสุบยาเส้นหรือไม่ แต่ดูเหมือนว่าคณะราชทูตสยามจะทราบมาก่อนแล้วว่า เป็นสิ่งที่ไม่ใคร่กระทำกันบ่อยนักในกรุงฝรั่งเศส โดยเฉพาะเมื่ออยู่กับผู้อื่น ท่านจึงเพียงแต่ตอบขอบคุณเท่านั้น นั่งกันอยู่สักครู่ ท่านกึ่งต์ก็พาไปที่ประตูสวนของท่าน ด้วยตรงสระน้ำกลางสวน มีการจุดพลุตะไลจำนวนมาก

คณะราชทูตยินดีการยิงพลตะไลด้วยความสนุกสนานเบิกบานเป็นอันมาก เมื่อเสร็จจากการนี้ คณะราชทูตก็กลับเข้าไปยังห้องโถงใหญ่ที่หญิงผู้ตั้งเรียงกันเป็นแถวท่ามกลางเสียงซอไวโอลินที่บรรเลงเพลงดังกังวาน โดยที่คณะราชทูตได้ทราบมาก่อนแล้วว่าท่านกึ่งต์ประสงค์จะให้พวกท่านได้เห็นงานเต้นรำให้เป็นทีรื่นเรื่งบันเทิงใจ ท่านจึงเข้าไปนั่งในที่ที่เจ้าพนักงานจัดเตรียมไว้ให้ และดูการเต้นรำอยู่นานถึง ๒ ชั่วโมงด้วยอาการที่แสดงให้เห็นเด่นชัดว่าท่านได้รับความสุขุขรรมหาเป็นอย่างยิ่ง ดังนั้น เมื่องานเลี้ยงเต้นรำสิ้นสุดลงและจะต้องอำลาท่านเจ้าเมืองกลับที่พัก ท่านจึงกล่าวขอบคุณด้วยความซาบซึ้งในไมตรีจิตและเกียรติยศที่ท่านได้รับในบรรดาคำกล่าวขอบคุณของท่าน มีอยู่ตอนหนึ่งที่ว่า *“พวกข้าพเจ้าได้ประจักษ์แล้วว่าทุกผู้ทุกคนในครอบครัวของท่านต่างยินดีปรีดาพร้อมใจกันจัดงานเลี้ยงยิ่งใหญ่อสมเกียรติยศให้แก่พวกข้าพเจ้า นำความอิมเมอใจอย่างหาที่เปรียบมิได้มาให้”* จากนั้น ท่านจึงขึ้นรถกลับที่พัก ทิ้งทั้งลานและประตูทางเข้าคฤหาสน์ยังคงตามไฟสว่างไสว งานเลี้ยงที่สุขุขรรมหาทั้งหมดในวันนี้นั้นสิ้นสุดลง โดยไม่มีความสับสนวุ่นวายใดๆ เกิดขึ้นแม้แต่น้อย สมกับที่ท่านกึ่งต์ เดอ โมเลอริเยร์กับท่านผู้หญิงได้ระมัดระวังกวดขันดูแลให้เป็นระเบียบเรียบร้อยทุกสิ่งอัน

รุ่งขึ้นวันที่ ๘ เวลาประมาณ ๙ โมงเช้า คณะราชทูตได้ส่งเจ้าพนักงานให้ไปเชิญท่านมาร์กีส เดอ โมเลอริเยร์ บุตรชายของท่านกึ่งต์ มารับประทานอาหารเช้ากับท่าน และเข้านั่งโต๊ะอาหารทันทีที่ท่านมาร์กีสมาถึง บรรดาหญิงผู้ตั้งเรียงพอลูกเหวจากงานเลี้ยงเมื่อคืนพากันมาชมคณะราชทูตรับประทานอาหารเช้าเช่นเคย หลังจากที่รับประทานกับจัดเตรียมข้าวของเครื่องใช้ในการเดินทางเสร็จ และท่านกึ่งต์ เดอ โมเลอริเยร์ ได้เดินทางมาถึงเพื่อกล่าวคำอำลาแล้ว คณะราชทูตก็ขึ้นรถผ่านแถวทหารจากกองร้อยทหารม้าและกองพันทหารราบที่ยืนเรียงรายอยู่สองข้างทางของป้อมเมืองตลอดเรื่อยไปจนถึงมหาวิหาร ซึ่งคณะราชทูตประสงค์จะให้เห็นก่อนออกจากเมือง เมื่อไปถึงท่านสังฆราชแห่งเมืองตูร์เนย์^๑ คอยต้อนรับอยู่แล้ว ท่าน

^๑ Monsieur l'Evesque de Tournay

ราชทูตจึงได้เรียนว่า “หากพวกข้าพเจ้าไม่ได้พบท่านสังฆราชที่นี่ ก็ตั้งใจว่าจะขอไปกราบนมัสการที่สำนัก” ท่านสังฆราชจึงได้กล่าวขอบคุณ ดูเหมือนว่าเมื่อตอนที่คณะราชทูตเดินเข้าไปในโบสถ์อ็องตงามโอหาร จะได้เกิดกระแสจิตพิเศษอย่างใดอย่างหนึ่งตลใจให้ท่านกล่าวกับท่านสังฆราช ดังนี้ “ขอพระคุณเจ้าได้ช่วยสวดมนต์ภาวนาให้พวกข้าพเจ้าได้พบพระเจ้าเที่ยงแท้ด้วยเถิด ขอพระองค์ทรงโปรดนำพวกข้าพเจ้าออกจากความมืดมนใดๆ ในการณ์ข้างหน้า เพื่อจักได้นับถือศาสนาอันเที่ยงแท้ด้วยเทอญ” ท่านสังฆราชจึงได้กล่าวให้กำลังใจว่า “ราชอาณาจักรฝรั่งเศสตลอดจนสัปบุรุษคริสตังทุกหมู่เหล่า ต่างสวดอ้อนวอนให้การณ์นี้สำเร็จอยู่ทุกวันนี้ได้ขาด”

หลังจากนั้น ท่านสังฆราชจึงได้นำคณะราชทูตไปยังพระแท่นที่บูชาซึ่งได้ชื่อว่างดงามที่สุดแห่งหนึ่งในกรุงฝรั่งเศส คณะราชทูตกระทำความเคารพคณะกรรมการสงฆ์อาวุโสที่นั่งเรียงอยู่ในแถวที่นั่งของตน และเดินต่อไปจนถึงด้านหลังพระแท่นหยุดอยู่เป็นครู่เพื่อชมภาพเขียนฝีมือเยี่ยมของนายช่างรูเบนส์^๑ ๒ ภาพ กับรูปปั้นศิลาอ่อนและศิลาขาวอลาบาสเตอร์สลักเสลาอย่างวิจิตรงดงาม อันเป็นของทำขึ้นใหม่เพื่อประดับโดยรอบแท่นบูชา จากนั้นจึงกลับไปยังโถงแท่นบูชาซึ่งสงฆ์อาวุโสได้จัดให้มีการร้องและบรรเลงเพลงสวดด้วยเครื่องดนตรีประจำโบสถ์ เมื่อได้ฟังเพลงสวดนี้แล้ว คณะราชทูตได้กล่าวย่ำสิ่งที่ท่านได้พูดกับท่านสังฆราชเมื่อสักครู่ ดังนี้ “ขอพระคุณเจ้าได้โปรดสวดภาวนาให้พระผู้เป็นเจ้าทรงพระเมตตาให้พวกข้าพเจ้าได้แลเห็นกระจ่างแจ้งในทุกข้อ เพื่อจักได้พร้อมที่จะนับถือศาสนาอันเที่ยงแท้ต่อไป”

^๑ Rubens (ค.ศ. ๑๕๗๗ - ๑๖๔๐) จิตรกรชาวเฟลมมิชที่มีชื่อเสียงในยุค바로ค

นายช่างรูเบนส์

ถัดจากนั้น คณะราชทูตจึงได้กล่าวคำอำลาท่านสังฆราชกับคณะกรรมการสงฆ์ด้วยความขอบคุณ หลังจากที่ขึ้นนั่งในรถเรียบริ้วแล้ว ขบวนคณะราชทูตก็เคลื่อนผ่านแถวทหารกองเกียรติยศที่ยืนระวางตรงทำความเคารวอยู่ตลอดสองข้างทางตั้งแต่มหาวิทยาลัยไปจนถึงประตูมารุยส์^๑ เพื่อเดินทางต่อไปยังเมืองกงเด^๒ โดยมีท่านกึ่งต์ เดอ โมเลอวริเยร์ นำขบวนส่งพร้อมกับกองทหารม้าจำนวนเท่าเดิมที่ให้การต้อนรับเมื่อมาถึง กองทหารปืนใหญ่ยิงปืนอำลาคณะราชทูตอีกครั้งหนึ่งเมื่อขบวนราชทูตเคลื่อนผ่านกำแพงเมือง

เมื่อตอนที่คณะราชทูตออกเดินทางจากเมืองกราเวอลินส์มายังเมืองตุร์เนย์นั้น ท่านผู้บังคับการกองทหารแห่งแอร์ลัก^๓ ได้ติดตามอารักขาคณะราชทูตมาตลอดทางจนถึงเมืองตุร์เนย์ ซึ่งท่านบังคับบัญชากองพันทหารอยู่ที่นั่นด้วย คณะราชทูตให้ความนับถือสนิทสนมนายทหารผู้นี้เป็นพิเศษ ดังนั้น ในระหว่างทาง ท่านราชทูตจึงได้ขออนุญาตที่คนขับเพื่อลองดูว่าท่านจะขับรถประเภทนี้ได้หรือไม่ และก็เป็นที่ประจักษ์ชัดว่าความสันทัดในการขับรถของท่านมิได้มีน้อยกว่าไพร่พลสติปัญญาของท่านแต่อย่างใด คณะราชทูตพึงใจท่านผู้บังคับการทหารท่านนี้มาก เมื่อขบวนรถเคลื่อนออกจากเมืองตุร์เนย์และท่านผู้บังคับการกล่าวคำอำลา ท่านราชทูตจึงได้ขอร้องว่า “ท่านจะสามารถเดินทางไปกับพวกเราจนถึงกรุงปารีสได้หรือไม่” แต่ด้วยภาระหน้าที่ทำให้ท่านต้องอยู่ที่เมืองตุร์เนย์ ไม่อาจร่วมขบวนไปกับคณะราชทูตได้

ในระหว่างการเดินทางไปยังเมืองกงเด คณะราชทูตสังเกตเห็นเมืองเล็กๆ เมืองหนึ่งชื่อ อ็องตวง^๔ ซึ่งเป็นเมืองของเจ้าหญิงแห่งเอปินัว^๕ ทำให้ท่านระลึกได้ว่าได้เคยรับประทานอาหารกับท่านหญิงครั้งหนึ่งในงานเลี้ยงอาหารว่างที่ท่านเสนาบดีเดอ แชนญอแลย์ จัดขึ้นเพื่อเป็นเกียรติแก่คณะราชทูตสยามในวันเข้าเฝ้าถวายพระราชสาส์น

^๑ Porte Maruis

^๒ Condé

^๓ Major du Régiment d'Erlac

^๔ Anthoin

^๕ la Princesse d'Epinoz

ราชทูตเดินทางถึงเมืองกงเด

วันเดียวกันนั้น คือวันที่ ๘ พฤศจิกายน คณะราชทูตก็เดินทางถึงเมืองกงเด เมืองกงเดตั้งอยู่ในมณฑลเอนด์^๑ ซึ่งตกเป็นของฝรั่งเศสใน ค.ศ. ๑๖๗๖ พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ทรงโปรดให้สร้างป้อมคูประตูหอรบต่างๆ จนกลายเป็นเมืองหน้าศึกที่มีความสำคัญอย่างมาก เมืองนี้ตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำเลสโกต์^๒ และมีโบสถ์กับสำนักสงฆ์เก่าแก่ตั้งอยู่ด้วย เมืองกงเดมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จัก ด้วยเคยมีเจ้าผู้ครองนครที่มีเกียรติยศสูง โดยเฉพาะได้กลายเป็นราชทินนามของพระราชาวงศ์คนสำคัญในราชสกุลบูร์บงหลายพระองค์ โดยใน ค.ศ. ๑๔๘๗ ฟร็องซัวส์ เดอ บูร์บง กังต์ เดอ ว็องโดม^๓ ได้อภิเษกสมรสกับมารี เดอ ลุกซอมบูร์ก^๔ พระธิดาหัวปี ทายาทคนสำคัญของปีแยร์ เดอ ลุกซอมบูร์กที่ ๒^๕ ซึ่งดำรงตำแหน่งเป็นทั้งกังต์ เดอ แซ็งต์ ปอล^๖ กังต์ เดอ กูแวร์ซ็อง^๗ และกังต์ เดอ ชวสซงส์^๘ ในขณะเดียวกัน ส่วนตัวพระนางมารีนั้น ก็ได้รับยศเป็นวิงแตซแห่งโมส์^๙ ท่านผู้หญิงแห่งอ็องเกียงและกงเด^{๑๐} กับตำแหน่งอื่นๆ พระนางสิ้นพระชนม์ที่เมืองลา แฟร์^{๑๑} ใน ค.ศ. ๑๕๔๗ หลังจากที่ครองพระองค์เป็นหม้ายนานถึง ๕๒ ปี พระนัดดาของพระนางทรงใช้พระนามว่า

^๑ le Hainaut

^๒ l'Escaut

^๓ François de Bourbon, Comte de Vendôme

^๔ Marie de Luxembourg

^๕ Pierre de Luxembourg II

^๖ Comte de St.Paul

^๗ Comte de Couversan

^๘ Comte de Soissons

^๙ Vicomtesse de Meaux

^{๑๐} Dame d'Anguein, de Condé

^{๑๑} la Fère

เจ้าชายแห่งกงเตทุกพระองค์ ทั้งนี้เนื่องจากชาร์ลส์ เดอ บูร์บง กังต์ เดอ ว็องโดม^๑ ซึ่งต่อมาได้รับการสถาปนาเป็นดยุก เดอ ว็องโดม คนที่ ๑^๒ เป็นพระบิดาของ อ็องตวน เดอ บูร์บง^๓ ผู้เป็นพระราชบิดาของพระเจ้าอ็องรีมหาราช^๔ และพระอนุชา หลุยส์ เดอ บูร์บง แพร็งซ์ เดอ กงเต^๕ ผู้เป็นต้นราชสกุลกงเตที่สืบทอดพระนาม ต่อเนื่องกันมาจนถึงปัจจุบัน

เมื่อขบวนราชทูตเดินทางเข้าเขตเมืองกงเต ก็พบว่ากองทหารม้าของเมืองได้ มาตั้งแถวคอยต้อนรับอยู่แล้ว หลังจากที่เสียงปืนใหญ่สิ้นสุดลง เมอสิเยอร์เปโต^๖ เจ้าเมืองก็ออกมาต้อนรับ สองฝั่งปากถนนหนทางล้วนมีนายทหารราบยืนเรียงราย ตลอดไปจนถึงประตูทางเข้าคฤหาสน์ที่พัก คณะราชทูตฟังคำกล่าวสุนทรพจน์และ รับมอบของกำนัลตามธรรมเนียมเช่นที่ผ่านมาในเมืองอื่นๆ ถึงแม้ว่าเมอสิเยอร์ เลอ กังต์ เดอ ซอร์^๗ จะไม่อยู่ในเมืองขณะนั้น แต่ท่านก็ไม่เว้นที่จะมอบคฤหาสน์ของท่านให้เป็นที่พักอาศัยของคณะราชทูต และเจ้าพนักงานก็ได้จัดเตรียมห้องชุดที่ งดงามที่สุดในคฤหาสน์ไว้ให้ ดังนั้น เมื่อท่านเปโตได้เข้ามาขอคำผ่าน ท่านราชทูต จึงให้คำว่า “จะขอเทิดทูนพระนามกงเตตลอดไป” ท่านราชทูตได้อธิบายเหตุผลในการให้คำผ่านเช่นนี้ว่าเป็นเพราะพระนามกงเตมีเกียรติยศสูงส่ง ควรที่จะได้รับการ ยกย่องเชิดชูตลอดไป ท่านกล่าวเช่นนี้ในนามของชาวเมืองซึ่งล้วนแสดงความมุ่งมั่น ที่จะผดุงพระเกียรติยศสืบไป เย็นวันนั้น อาหารที่ท่านเปโตจัดเตรียมต้อนรับคณะ ราชทูตมีแต่ผักปลา ไม่มีเนื้อสัตว์^๘ แต่ก็จัดอย่างยิ่งใหญ่มีโหฬาร

^๑ Charles de Bourbon, Comte de Vendôme

^๒ le premier Duc de Vendôme

^๓ Antoine de Bourbon

^๔ Henry le Grand (Henri de Bourbon)

^๕ Louis de Bourbon, prince de Condé

^๖ Monsieur Petau

^๗ Monsieur le Comte de Sore

^๘ ภาษาฝรั่งเศสใช้คำว่า maigre ซึ่งหมายถึงวันที่อดเนื้อ ตามความเชื่อในศาสนาคริสต์ ซึ่งในวันนี้น่าจะหมายถึง

ออกพระวิสุทสุนทร (โกษาปาน) ราชทูตสยาม

วันรุ่งขึ้น คณะราชทูตออกเดินทางจากที่พักตั้งแต่รุ่งสาง เพื่อขึ้นม้าชมป้อมคู ประตูลหอบต่างๆ ของเมือง ซึ่งท่านเบโตพาคุณอย่างละเอียดไม่เว้นแม้แต่ซอกเล็กซอกน้อย และได้จัดเลี้ยงอาหารกลางวันอย่างยิ่งใหญ่ ด้วยไม่ประสงค์ให้คณะราชทูตไปรับประทานอาหารที่อื่นใดนอกจากที่อุทยานของท่านในช่วงที่คณะราชทูตพำนักอยู่ในเมืองกงเต

ราชทูตออกเดินทางไปเมืองวาลองเซียน

คณะราชทูตออกเดินทางจากเมืองกงเดในวันที่ ๙ เพื่อไปพักค้างคืนที่เมืองวาลองเซียน^๑ ซึ่งมีบ้านเรือนทั้งในเมืองและเขตชานเมืองนับรวมได้ ๔,๕๒๓ หลัง กับราษฎรอีกจำนวน ๒๑,๑๐๘ คน ไม่นับรวมกองทหารหลวง นอกจากนี้ยังมีโบสถ์ ๓๔ โบสถ์ อารามสงฆ์หนึ่งแห่ง สำนักสงฆ์อีกหนึ่งแห่ง วัด ๗ วัด สำนักนักบวชชาย ๑๐ แห่ง และสำนักนางชีอีก ๑๑ แห่ง เมืองวาลองเซียนเป็นเมืองเก่าแก่ที่มีความสำคัญมาแต่ครั้งอดีต ชาวโรมันได้มาตั้งโรงงานประกอบหัตถกรรมหลายอย่างในเมืองนี้ แต่ก็ถูกทำลายย่อยยับอยู่หลายครั้ง จนมาถึงสมัยจักรพรรดิวาเลนติเนียน^๒ จึงทรงโปรดให้บูรณะซ่อมแซม และสร้างกำแพงเมืองล้อมรอบในราว ค.ศ. ๓๖๗ กับตั้งชื่อเมืองอันเป็นชื่อที่ใช้เรียกมาจนถึงปัจจุบัน เมืองวาลองเซียนตกอยู่ใต้อำนาจการปกครองของโรมันมาจนถึงสมัยพระเจ้าโคลดิยง^๓ ซึ่งได้ยกเมืองให้กษัตริย์ฝรั่งเศส ผู้สืบเชื้อสายต่อจากพระองค์ และในสมัยของกษัตริย์ฝรั่งเศสสองพระองค์แรกนี้เอง ที่ได้มีการประกาศเขตแดนเป็นแนวแคว้นชัดเจน โดยให้มีขุนนางตำแหน่งกั๋งต์เป็นผู้ปกครองเมือง ด้วยเหตุนี้ จึงได้มีเจ้าปกครองมาโดยตลอด โดยมีฐานะเป็นขุนนาง และสามารถตีตราตำแหน่งกั๋งต์แห่งวาลองเซียนที่มุมเหรียญกษาปณ์ได้ แคว้นนี้กว้างขวางกินอาณาเขตไปถึงแคว้นอัสเตรอวองต์^๔ บูร์บองต์^๕ และดินแดนที่อยู่

^๑ Valenciennes

^๒ Empereur Valentinien

^๓ Clodion (ประมาณ ค.ศ. ๓๙๐ - ๔๕๐) เป็นกษัตริย์ของชนเผ่า Franks ซึ่งถือเป็นต้นราชวงศ์ Mérovingien ของฝรั่งเศส

^๔ le Pays d'Ostrevant เป็นชื่อเรียกดินแดนทางภาคเหนือของฝรั่งเศสตั้งอยู่ระหว่างมณฑลฟลองดร์กับมณฑลเอโนต์

^๕ Bourbonnais

ระหว่างมอร์ชิปงต์^๑ มอร์ตมาล^๒ กับแม่น้ำแซล^๓ ซึ่งเคยเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักร
ลอร์แรน^๔ และฝรั่งเศสในอดีต การอภิเษกสมรสระหว่างมาทิลด์ กงแตซ เดอ
วาลองเซียน^๕ กับพระเจ้าเรญนิเยร์ที่ ๔^๖ พระโอรสของอาวิด^๗ ผู้เป็นพระธิดาของ
อุ-กาเปต์ กังต์ เดอ เอโนต์^๘ ทำให้เมืองวาลองเซียนกลายเป็นสมบัติตกทอดของ
ทายาทตระกูลอุ-กาเปต์ใน ค.ศ. ๑๐๓๐ โดยมีเงื่อนไขว่าเมืองวาลองเซียนจะต้อง
ดำรงไว้ซึ่งความเป็นเอกเทศ ไม่อาจนับรวมเข้าในอาณาเขตของมณฑลเอโนต์ได้
แต่ต่อมาเมื่อมาร์เกอริต ดาแวลส์ กงแตซ เดอ เอโนต์^๙ อภิเษกสมรสกับจักรพรรดิ
หลุยส์ เดอ บาวีแยร์^{๑๐} เมืองจึงเปลี่ยนมือไปเป็นของราชวงศ์บาวีแยร์ใน ค.ศ. ๑๓๔๖
ตลอดเรื่อยมาจนกระทั่งพระนางฌากเกอลีน เดอ บาวีแยร์^{๑๑} สิ้นพระชนม์ลง
และรัชทายาทของพระนางคือ ฟิลิป เลอ บง ดุก เดอ บูร์กอญ^{๑๒} หรือฟิลิปที่แสนดี
ได้ครองราชย์ต่อมาใน ค.ศ. ๑๔๓๗ เมืองวาลองเซียนเป็นสมบัติของราชวงศ์
บาวีแยร์มาจนถึง ค.ศ. ๑๔๘๒ จึงได้ตกเป็นของราชวงศ์ออสเตรีย^{๑๓} เมื่อพระนางมารี
เดอ บูร์กอญ^{๑๔} หรือพระมเหสีแห่งจักรพรรดิแม็กซิมิเลียนแห่งออสเตรียสิ้นพระชนม์ลง

^๑ Morchipont

^๒ Mortmal

^๓ la Selle

^๔ Lorraine

^๕ Matilde Comtesse de Valencienne

^๖ Regnier IV

^๗ Avide

^๘ Huë-Capet Comte de Hainaut ซึ่งน่าจะหมายถึง Hugues Capet (ค.ศ. ๙๓๙-๙๘๗-๙๙๖) ผู้ก่อตั้งราชวงศ์
Capétien ของฝรั่งเศส

^๙ Marguerite d'Avesne Comtesse de Hainaut

^{๑๐} Empereur Louis de Bavière, Bavière หมายถึงแคว้น Bavaria

^{๑๑} Jacqueline de Bavière

^{๑๒} Philippe le Bon, Duc de Bourgogne

^{๑๓} Maison d'Autriche

^{๑๔} Marie de Bourgogne, femme de l'Empereur Maximilien

ใน ค.ศ. ๑๖๗๗ และถึงแม้จะเชื่อกันว่าไม่มีกองทัพเข้าศึกใดจะสามารถตีเมือง วาลองเซียนได้ แต่ในที่สุด กองทัพอันเกรียงไกรซึ่งไม่เคยพ่ายแพ้ต่อผู้ใดของ พระเจ้าหลุยส์มหาราชาแห่งฝรั่งเศสก็สามารถเข้ายึดครองได้สำเร็จ สิ่งสำคัญอันเป็นที่เชิดหน้าชูตาของเมืองก็คือพระราชวัง ๒ แห่ง แห่งหนึ่งได้กลายมาเป็นที่ตั้ง ป้อมเมืองดังที่เห็น ส่วนอีกแห่งหนึ่งกลายเป็นอารามของนักบวชกอร์เดลิเยร์^๑ ซึ่งเป็นสถานที่ที่จักรพรรดิซาร์เลอมาญ^๒ จัดประชุมสมภวานันดร^๓ ขึ้นเป็นครั้งแรก ทั้งยังเป็นเป็นที่ที่ทรงสถาปนาพระองค์เองขึ้นเป็นกษัตริย์แห่งออสเตรีย^๔ ภายหลังที่พระอนุชา คือ การโลม็อง^๕ สิ้นพระชนม์ และหลังจากนั้น ตามคำบอกเล่าของ ชาวเมือง กษัตริย์เปแป็ง^๖ จึงได้สร้างมหาวิหารโนเตรอดามขึ้น นอกจากนี้ ยังมีศาลาว่าการเมืองซึ่งเป็นสถานที่ตั้งตามควรแก่การเที่ยวชมอีกแห่งหนึ่ง

เมื่อขบวนราชทูตใกล้จะถึงป้อมเมือง คณะราชทูตก็ให้เห็นกองทหารม้าประจำ ป้อมเมืองวาลองเซียนมาคอยต้อนรับอยู่แล้ว รวมทั้งเมอสิเยอร์ เดอ มากาล็อดตี^๗ ที่รอดต้อนรับอยู่หน้าประตูเมือง หน้าตาท่าทางอันเปิดเผยเป็นมิตรไมตรีของท่าน ผู้นี้ถูกอัครยาศัยคณะราชทูตยั้งนัก และหลังจากที่ท่านมากาล็อดตีแยกทางไป เพื่อปล่อยให้คณะราชทูตเดินทางต่อไปยังสถานที่ที่เจ้าพนักงานจัดเตรียมให้เป็นที่พัก แล้ว คณะราชทูตก็กล่าวถึงท่านอย่างมากมายด้วยความชื่นชม ถึงแม้จะเพิ่งได้พบ กันเพียงครู่เดียวเท่านั้น หลังการยิงปืนใหญ่กระทำความเคารวะ และนายทหารใน กองทัพที่ยืนเข้าแถวอยู่ทั้งสองข้างทางกระทำวันทยาวิรูแล้ว คณะราชทูตก็เดิน

^๑ Eglise des Cordeliers

^๒ Charlemagne

^๓ Etats Généraux ในที่นี้น่าจะมีลักษณะคล้ายกับสมภวานันดร เป็นสภาของกษัตริย์ฝรั่งเศสในสมัย สมบูรณาญาสิทธิราชย์ ประกอบด้วยผู้แทนจากสามเหล่า คือ พระ ขุนนาง และสามัญชน จะมีการเรียกประชุมเฉพาะใน ยามที่ประเทศเกิดวิกฤตเท่านั้น การประชุมครั้งแรกเกิดขึ้นในสมัยพระเจ้า Philippe le Bel (ค.ศ. ๑๓๐๒) และครั้งสุดท้าย ในสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๖ (ค.ศ. ๑๗๘๙)

^๔ Austrasie เป็นอาณาจักรโบราณ อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศฝรั่งเศสในปัจจุบัน

^๕ Carloman

^๖ Roi Pépin

^๗ Monsieur de Magalotti

ทางมาถึงที่พัก ซึ่งท่านมากาลือตติได้เอาใจใส่เป็นธุระจัดเตรียมเครื่องเรือนไว้ให้
พริกพร้อม นอกจากนั้น ยังสั่งให้เจ้าพนักงานนำภาพเขียนที่งดงามมากมาประดับ
ห้องอีกหลายภาพ รวมทั้งภาพใบหน้าบุคคลจำนวนไม่น้อยเช่นกัน หลังจากที่
คณะราชทูตได้พักผ่อนอิริยาบถอยู่สักครู่ ท่านมากาลือตติก็ได้ขออนุญาตแนะนำ
กรรมการเมืองแก่คณะราชทูต เมอสิเยอร์ชาโตส์^๑ ขุนนางผู้ใหญ่ตำแหน่งที่ปรึกษา
เมืองซึ่งรับหน้าที่เป็นผู้กล่าวรายงาน ได้กล่าวสุนทรพจน์ต่อหน้าท่านราชทูต
มีใจความดังนี้

“ท่านราชทูต

ไม่มีความปลื้มปีติอันใดจะยิ่งไปกว่าการที่กรรมการเมืองได้มีโอกาสพบปะ
แสดงความคารวะต่อคณะราชทูตกับได้ปวารณาตนรับใช้พวกท่าน ซึ่งเป็นผู้แทน
องค์พระมหากษัตริย์ ผู้ได้ชื่อว่าเป็นกษัตริราชที่ยิ่งใหญ่และมีพระเกียรติคุณ
สูงสุดพระองค์หนึ่งในบรรพทวิป ทั้งเป็นผู้ที่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสทรงปรารถนาจะผูก
สัมพันธ์ไมตรีให้ใกล้ชิดสนิทสนม พวกข้าพเจ้าจะไม่ขอก้าวในรายละเอียดถึงการ
ศิกสงคราม ความสำเร็จในการปราบปรามอริราชศัตรู ตลอดจนชัยชนะอันยิ่งใหญ่ที่
พระเจ้าแผ่นดินของพวกข้าพเจ้ามีเหนือกองทัพข้าศึก อันเป็นเหตุให้พระเกียรติยศ
ขจรขยายไปทั่วผืนพิภพ แต่จะขอก้าวเพียงว่า หนึ่งในพระเกียรติคุณอันล้ำเลิศ
เปรียบได้กับรัศมีแห่งสุริยเทพอันรุ่งโรจน์ที่ทอแสงเจิดจรัสอยู่ในพระวรกายของ
พระองค์นั้น ก็คือความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อผู้ที่พระองค์ทรงนับถือว่าเป็นมหามิตร

กรรมการเมืองวาลองเซียนใคร่ขอถือโอกาสนี้มอบของกำนัล มีเหล้าองุ่นแห่ง
เกียรติยศกับตัวอย่างแพรผ้าที่ทอขึ้นในโรงหัตถกรรมของเมืองนี้ พวกข้าพเจ้าจะ
รู้สึกยินดีเป็นอย่างยิ่งหากพยานิชยกรรมชนิดนี้จะมีขึ้นได้ในบ้านเมืองของท่าน ดังที่
นานาประเทศในทางทวีปเอเชีย แอฟริกา อเมริกา และอีกหลายแคว้นในยุโรป
ได้กระทำมาแล้ว และงานหัตถกรรมของเมืองวาลองเซียนก็เป็นที่นิยมอย่างมาก”

^๑ Monsieur Châteaux

เมื่อสิ้นคำกล่าวสุนทรพจน์ของท่านชาโตส์แล้ว ท่านก็นำเอาผ้าทอฝีมือละเอียดอย่างที่สุดจากโรงงานทอผ้าเมืองวาลองเซียนมามอบให้คณะราชทูต ๓ ผืน แต่ละผืนทอด้วยผ้าไหมเนื้อดี ทอด้วยเส้นไหมสีเงินและสีฟ้า ผูกด้วยแถบแพรสีเดียวกัน ในชั้นแรก คณะราชทูตลังเลที่จะรับ โดยกล่าวว่า “พวกข้าพเจ้าไม่คุ้นกับการรับของกำนัล แต่เนื่องจากของกำนัลเหล่านี้เป็นตัวอย่างสินค้าจากเมืองของท่าน จึงจะขอรับไว้เพื่อนำขึ้นทูลเกล้าฯถวายให้พระเจ้าแผ่นดินสยามทรงเห็นเป็นตัวอย่าง”

เมื่อเสร็จจากการนี้ ท่านมากาล็อดตีก็ได้ขอคำผ่านจากท่านราชทูต ท่านราชทูตให้คำว่า “ปรัตยุบันปาฎิหาริย์” พร้อมกับอธิบายว่า ท่านหมายถึงความสามารถในการเข้าโจมตีเมืองวาลองเซียนจนแตกพ่าย ซึ่งท่านเห็นว่าเป็นสิ่งมหัศจรรย์ของยุคสมัย เย็นวันนั้น มีเพียงสุภาพสตรีเท่านั้นที่ได้รับอภิสิทธิ์ให้เข้าชมคณะราชทูตรับประทานอาหาร

วันรุ่งขึ้น ท่านดอร์ฟ เจ้าพนักงานผู้ติดตามคณะราชทูตป่วยเป็นไข้ คณะราชทูตได้แสดงความห่วงใยและออกไปเยี่ยมอยู่หลายหน จนกระทั่งท่านดอร์ฟต้องกล่าวห้ามว่า “การที่ท่านมาเยี่ยมข้าราชการผู้น้อยเช่นข้าพเจ้านี้ เป็นการไม่สมควร ด้วยท่านเป็นถึงราชทูต” ท่านราชทูตจึงตอบว่า “พวกข้าพเจ้าไม่คิดอื่นใด นอกจากเห็นท่านเป็นเหมือนพี่น้องเท่านั้น”

ในวันเดียวกันนั้น คณะราชทูตได้ออกไปชมป้อมเมือง เจ้าพนักงานได้ชี้ให้ท่านดูเส้นทางที่ใช้ในการบุกเข้าตีเมืองวาลองเซียน คณะราชทูตได้เห็นนักเรียนนายร้อยทหารฝึกหัดอาวุธยุทธวิธีต่างๆ ท่านราชทูตมองดูด้วยความเพลิดเพลิน จนดูเหมือนจะอิจฉาเยาวชนทหารเหล่านี้เสียด้วยซ้ำ ท่านกล่าวขึ้นว่า “แม้หากข้าพเจ้ามิได้เป็นราชทูตหรือมิได้เป็นหัวหน้าคณะราชทูตแล้ว ก็ใครที่จะได้มีโอกาสเข้าร่วมกับพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสทำการรบสักครั้งสองครั้ง หากว่าจะมีสงครามเกิดขึ้น” ทั้งกล่าวเสริมว่า “ข้าพเจ้ามีวิธีที่จะทำให้พระเจ้าอยู่หัวของข้าพเจ้าพระราชทานพระราชนุญาต”

กลางวันวันนั้น คณะราชทูตได้รับเชิญให้ไปรับประทานอาหารที่บ้านท่าน มากาลีออตติ อาหารจัดเตรียมไว้อย่างงดงามอลังการ คณะราชทูตได้มีโอกาสลิ้มรสเหล่า ชนิดดีเลิศทุกประเภทเท่าที่มีในประเทศอิตาลี นอกจากนั้น ยังได้ชมผ้าปักผีเข็ม ละเอียดจากโรงหัตถกรรมวาลองเซียนอยู่นาน ขึ้นที่ท่านชอบและดูอยู่พักใหญ่เป็น ผ้าปักลายดอกไม้ ซึ่งท่านเอ่ยปากชมว่างดงามยิ่งนัก ท่านมากาลีออตติใคร่ที่จะให้ ท่านได้เก็บไว้เป็นที่ระลึก แต่ท่านปฏิเสธ เมื่อเสร็จการรับประทานอาหารซึ่งจัดไว้ เป็น ๒ โต๊ะ โต๊ะละ ๒๐ สำหรับ คณะราชทูตก็ออกเดินทางไปชมป้อมค่ายต่างๆ ต่อ กับทั้งเที่ยวชมบริเวณเมืองโดยรอบ ท่านมากาลีออตติได้ให้บรรดาธิบายเรื่องการปิดล้อม เมืองอย่างละเอียด ชี้ให้ดูค่ายทหารทุกแห่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งค่ายที่พระเจ้ากรุง ฝรั่งเศสทรงบัญชาการ คณะราชทูตพินิจพิจารณาด้วยความเอาใจใส่ และขอเข้าไป ดูเส้นทางที่กองทัพฝรั่งเศสบุกเข้าโจมตีใกล้ๆ พร้อมกับกล่าวชมเชยความห้าวหาญ ของคนฝรั่งเศส และขอบคุณท่านมากาลีออตติว่า “วิญญูมิทำให้มนุษย์สมบูรณ์แท้” ทั้งนี้เนื่องจากศรัทธาที่ชาวโพลนของท่านมากาลีออตติทำให้ท่านดูมีอายุมากกว่า ที่เป็นจริง เย็นวันนั้น หญิงผู้ตีชาวเมืองได้มาชมคณะราชทูตรับประทานอาหารเย็น เช่นเคย

วันรุ่งขึ้น ท่านมากาลีออตติ นายทหารชั้นผู้ใหญ่ และกรรมการเมืองก็ได้มากล่าว คำอำลาและส่งคณะราชทูตออกจากเมืองวาลองเซียน ท่านราชทูตได้กล่าวตอบด้วย สีหน้าที่ยิ้มแย้มแจ่มใสว่า “พวกข้าพเจ้ารู้สึกขอบคุณในเกียรติยศและน้ำใจไมตรี ที่ท่านได้มอบให้แก่พวกข้าพเจ้าเป็นที่ยิ่ง ข้าพเจ้าจะจดจำรำลึกถึงท่านเสมอไป และเมื่อกลับถึงกรุงสยามแล้ว ก็จะไม่ลืมที่จะกราบทูลให้พระเจ้ากรุงสยามทรงทราบ ฝ่ายละอองธุลีพระบาท”

พิธีการแสดงความเคารพแก่คณะราชทูตเมื่อขามาเป็นอย่างไร ขาออกจาก เมืองวาลองเซียนก็เป็นไปเช่นนั้น หลังจากที่ขบวนรถเคลื่อนออกแล้ว คณะราชทูต จึงได้เห็นผ้าปักทั้งสองผืนที่ท่านมากาลีออตติอ่อนวอนอยากจะทำให้ท่านวางอยู่ในรถ โดยท่านมากาลีออตตินำไปเข้ากรอบให้อย่างงดงาม ความเอื้อเฟื้อของท่าน มากาลีออตติ ทำให้ท่านรู้สึกพิศวงเป็นอย่างมาก แต่ท่านก็ได้เก็บของกำนัลนี้ไว้

เพราะเกรงว่าจะทำให้ท่านมากาลือตติเสียน้ำใจหากจะส่งคืน กองทหารม้าของเมืองวาลองเซียนติดตตามไปส่งคณะราชทูตไกลมากในวันนั้น จนกระทั่งท่านราชทูตต้องขอร้องให้กลับไปได้

ถึงแม้ข้าพเจ้าจะยังมีเรื่องราวเกี่ยวกับงานเลี้ยงรับรองคณะราชทูตในอีกหลายเมืองที่จะเล่าให้ท่านฟัง แต่ข้าพเจ้าก็จำเป็นจะต้องขอจบบันทึกภาคที่ ๓ ไว้แต่เพียงนี้ ด้วยเกรงจะไม่ทันเวลา อันที่จริง หากจะเล่าเรื่องการเดินทางในมณฑลฟลองด์รภาคเหนือแต่เพียงเรื่องเดียว ก็น่าจะให้จบลงในหนึ่งภาค แต่เนื่องจากเรื่องเล่าทั้งหมดนี้เป็นบันทึกการเดินทางของคณะราชทูตสยามในฝรั่งเศส ซึ่งกำหนดให้มี ๔ ภาค และทั้ง ๔ ภาคก็จะอยู่รวมในเล่มเดียวกัน ดังนั้น ข้าพเจ้าจึงไม่มี ความจำเป็นใดๆ ที่จะกำหนดให้แต่ละภาคต้องมีเนื้อหาเดียวกัน ดังเช่นในภาคที่ ๓ นี้ ท่านจะเห็นว่าเริ่มด้วยการบรรยายสถานที่บางแห่งในพระราชวังแวร์ซายส์ ซึ่งไม่อาจบรรยายให้ครบถ้วนได้เมื่อตอนเล่าเรื่องพระราชวังแวร์ซายส์ในภาคที่ ๒ เช่นเดียวกัน ภาคที่ ๔ ที่จะตามมาก็จะตั้งต้นด้วยตอนจบของการเดินทางไปมณฑลฟลองด์รที่เล่าค้างไว้ในภาคที่ ๓ แต่จะเป็นเหตุการณ์อื่นๆ เกี่ยวกับการเดินทางที่ยังไม่ทันได้เล่า ด้วยภาคที่ ๓ จบลงเสียก่อน ทั้งยังมีเรื่องเล่าเพิ่มเติมอีกหลายเรื่อง ดังนั้น ในภาคที่ ๔ นี้ นอกเหนือจากเรื่องการเดินทางไปมณฑลฟลองด์รที่ยังค้างอยู่แล้ว ก็จะเป็นการบรรยายสิ่งต่างๆ ที่คณะราชทูตสยามได้เห็น ได้ทำ และได้กล่าวที่กรุงปารีส หลังจากที่มีการเดินทางไปมณฑลฟลองด์รสิ้นสุดลง และทั้งหมดเป็นเรื่องที่น่าสนใจใคร่รู้ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าบันทึกทั้งสามภาคก่อนหน้านี้ นอกจากนี้ ยังจะเพิ่มเรื่องการเข้าเฝ้ากราบถวายบังคมลาพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสก่อนที่คณะราชทูตจะเดินทางกลับ รวมทั้งสุนทรพจน์ต่างๆ ที่คณะราชทูตได้กล่าวกับรายการของกำนัลที่มีผู้นำมามอบให้ ตลอดจนสิ่งละอันพันละน้อยทั้งหมดที่เกี่ยวกับการเดินทางของคณะราชทูตจนกว่าจะจบครบบริบูรณ์

โดยที่มีผู้ประสงค์จะได้ภาพพิมพ์พระราชบัลลังก์ เมื่อครั้งพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสโปรดให้คณะราชทูตจากสยามเข้าเฝ้าในโถงกาเลอรีพระราชวังแวร์ซายส์ ซึ่งประดับประดางดงามด้วยเครื่องเงิน ดังนั้น จึงได้จัดทำภาพแกะสลักขึ้นหนึ่งภาพ โดยใช้

ภาพเขียนของนายช่างที่มีฝีมือเป็นเลิศ ไม่มีผู้ใดเทียบได้ในกรุงฝรั่งเศสปัจจุบัน
เป็นต้นแบบ ภาพพิมพ์ที่ว่านี้จะเป็เครื่องแสดงให้บรรดาประเทศที่อยู่ห่างไกลสุด
ขอบพิภพ ได้ประจักษ์ชัดถึงพระมหิทธานุภาพอันจริงแท้แห่งพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส
โดยคณะราชทูตสยามจะสามารถยืนยันความจริงในข้อนี้ได้ ตัวอักษรที่จารึกไว้
ใต้ภาพ แสดงแผนผังตำแหน่งที่ประทับของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส พระราชวงศ์ และ
ขุนนางชั้นผู้ใหญ่ในราชสำนัก ตำแหน่งต่างๆ ที่ควรแสดงให้ชัดเจนตามลำดับ มีดังนี้

A พระเจ้ากรุงฝรั่งเศส^๑

B มงแซนญอร์ เลอ โดแฟ็ง^๒

C เมอสิเยอร์^๓

D เมอสิเยอร์ เลอ ดุ๊ก เดอ ชาร์ตร์^๔

E เมอสิเยอร์ เลอ ดุ๊ก ปัจจุบันคือ เมอสิเยอร์ เลอ แพร็งซ์^๕

F เมอสิเยอร์ เลอ ดุ๊ก เดอ บูร์บง^๖

G เมอสิเยอร์ เลอ ดุ๊ก ดู แมน^๗

H เมอสิเยอร์ เลอ กังต์ เดอ ตูลูส^๘

I เจ้ากรมภูษามาลา^๙

K บรรดาเจ้ากรมมหาดเล็ก^{๑๐}

^๑ Le roi พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔

^๒ Monseigneur le Dauphin มกุฎราชกุมาร พระราชโอรสของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔

^๓ Monsieur พระอนุชาของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔

^๔ Monsieur le Duc de Chartres พระโอรสของ Monsieur พระอนุชา

^๕ Monsieur le Duc, à present Monsieur le Prince หมายถึง Henri Jules de Bourbon-Condé ผู้สืบทอดตำแหน่ง
le Prince de Condé ในขณะนั้น

^๖ Monsieur le Duc de Bourbon หมายถึง Louis III de Bourbon-Condé โอรสของ Henri Jules de Bourbon-Condé

^๗ Monsieur le Duc du Mayne พระโอรสของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ กับ Madame de Montespan

^๘ Monsieur le Comte de Toulouse พระโอรสของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ กับ Madame de Montespan

^๙ Monsieur le Grand Maître de la Garderobe

^{๑๐} Messieurs les premiers Gentilshommes de la Chambre

พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔

ส่วนตัวเลขที่กำกับแสดงตำแหน่งคณะราชทูตในระหว่างเข้าเฝ้ากับคณะผู้ติดตาม ซึ่งมีดังนี้

๑. ราชทูต^๑

๒. อุปทูต^๒

๓. ตริทูต^๓

๔. เลอ มาเรชาล เดอ ลา เฟอຍຍາด^๔ เหตุที่ท่านเดอ ลา เฟอຍຍາด อยู่ในขบวนเข้าเฝ้า เป็นเพราะจอมพลในกองทัพฝรั่งเศสทุกคนจะได้รับการแต่งตั้งให้ผลักดันทำหน้าที่ดูแลคณะราชทูตวิสามัญของประเทศต่างๆ และครั้งนี้เป็นคราวของท่านเดอ ลา เฟอຍຍາด ที่จะต้องติดตามคณะราชทูตจากสยาม ที่ของท่านอยู่ระหว่างท่านราชทูตกับท่านอุปทูต และถึงแม้ที่ท่านจะอยู่ตรงนั้น ก็ได้บังท่านราชทูตและอุปทูตต่อหน้าพระที่นั่งเสียทีเดียว

๕. เลอ มาเรชาล ดุก ดู ลุกซอมบวร์ก^๕ ที่ของท่านอยู่ด้านหลัง ติดกับท่านราชทูต ด้วยมีตำแหน่งเป็นผู้บังคับการกองทหารรักษาพระองค์ และเป็นผู้ที่ให้การต้อนรับคณะราชทูตที่ประตูโถงรักษาการณ์ และเป็นผู้นำขบวนราชทูตเข้าเฝ้าจนถึงเชิงบันไดราชบัลลังก์

๖. เมอสิเยอร์ เดอ บอนเนอย^๖ ผู้เบิกตัวคณะราชทูตเข้าเฝ้า

๗. เมอสิเยอร์ตอร์ฟ^๗ เจ้าพนักงานประจำราชสำนัก ซึ่งได้รับการแต่งตั้งให้ทำหน้าที่ต้อนรับคณะราชทูตตั้งแต่วันแรกที่มาถึงกรุงฝรั่งเศส และอยู่ประจำกับคณะราชทูตจนถึงวันที่จะลงเรือกลับกรุงสยาม

^๑ le Premier Ambassadeur

^๒ le Second Ambassadeur

^๓ le Troisième Ambassadeur

^๔ Monsieur le Maréchal de la Feuillade

^๕ Monsieur le Maréchal Duc de Luxembourg

^๖ Monsieur de Bonneuil

^๗ Moniseur Torf

คณะราชทูตสยาม วาดโดยจิตรกรชาวฝรั่งเศส

๘. เมอสิเยอร์ อับเบ เดอ ลียงอนน์^๑ ซึ่งอยู่ในขบวนเข้าเฝ้าครั้งนี้ได้ก็ด้วยมีตำแหน่งเป็นล่าม และหลังจากที่แปลคำกราบบังคมทูลของท่านราชทูตด้วยเสียงอันดังแล้ว ก็ขึ้นไปอยู่ใกล้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศส เพื่อฟังพระราชดำรัสตอบ

๙. เมอสิเยอร์มิโรต์^๒ ซึ่งไม่มีที่ประจำ ด้วยมีหน้าที่ต้องเดินไปทางด้านซ้ายบ้าง ขวาบ้าง

๑๐. ขุนนางสยาม ๖ นาย^๓

๑๑. บรรดาเจ้าพนักงานเชิญเครื่องยศของคณะราชทูต^๔
นอกจากนี้ ยังมีขบวนผู้ติดตามอีกหลายราย แต่อยู่ห่างออกไป มิได้อยู่ในวงใน

เราควรที่จะส่งภาพใบหน้าของคณะราชทูตสยามไปให้ด้วย แต่นายช่างไอน์เซ็ลมัน^๕ แกะสลักได้อย่างดีวิเศษ จนเห็นว่าไม่มีทางที่จะทำให้ดีกว่านี้ไปได้

จบภาคที่ ๓

^๑ Monsieur l'Abbé de Lionne

^๒ Monsieur Giraut

^๓ Six Mandarins

^๔ Ceux qui portent les marques de dignité des Ambassadeurs

^๕ Hainzelman

หน้าที่ ๓ ต้นฉบับภาษาฝรั่งเศส จดหมายเหตุ เดอ วิเซ ว่าด้วยการเดินทางของคณะราชทูตสยามในราชอาณาจักรฝรั่งเศส เมื่อ ค.ศ. ๑๖๘๖ ภาค ๓

หน้าที่ ๖ มงแซนญัวร์ เลอ ดุ๊ก ดอร์เล็องส์
ที่มาภาพ [https://en.wikipedia.org/wiki/Philippe_I,_Duke_of_Orl%C3%A9ans#/media/File:Portrait_painting_of_Philippe_of_France,_Duke_of_Orl%C3%A9ans_holding_a_crown_of_a_child_of_France_\(Pierre_Mignard,_Mus%C3%A9_des_Beaux-Arts_de_Bordeaux\).jpg](https://en.wikipedia.org/wiki/Philippe_I,_Duke_of_Orl%C3%A9ans#/media/File:Portrait_painting_of_Philippe_of_France,_Duke_of_Orl%C3%A9ans_holding_a_crown_of_a_child_of_France_(Pierre_Mignard,_Mus%C3%A9_des_Beaux-Arts_de_Bordeaux).jpg)

หน้าที่ ๘ พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ กับมงแซนญัวร์ เลอ ดุ๊ก ดอร์เล็องส์ ขณะยังทรงพระเยาว์
ที่มาภาพ [https://fr.wikipedia.org/wiki/Philippe_d%27Orl%C3%A9ans_\(1640-1701\)#/media/Fichier:A_young_King_Louis_XIV_with_his_brother_the_Duke_of_Orl%C3%A9ans_attributed_to_the_Beaubrun_brothers.jpg](https://fr.wikipedia.org/wiki/Philippe_d%27Orl%C3%A9ans_(1640-1701)#/media/Fichier:A_young_King_Louis_XIV_with_his_brother_the_Duke_of_Orl%C3%A9ans_attributed_to_the_Beaubrun_brothers.jpg)

หน้าที่ ๑๘ เมอสิเยอร์ เดอ แซนญูเอเลย์
ที่มาภาพ Morgan Sportès, *Ombres Siamois* (Paris : éditions Mobius Hristo Botev, 1995) p.83

หน้าที่ ๒๑ ตึกเลอ กร็องด์ คอมมั่ง ในพระราชวังแวร์ซายส์
ที่มาภาพ <https://en.chateauversailles.fr/discover/estate/palace/grand-commun#the-construction-of-the-grand-commun>

หน้าที่ ๒๖ ปกรณัมเรื่องลีแอนเดอร์และฮีโร
ที่มาภาพ https://en.wikipedia.org/wiki/Hero_and_Leander#/media/File:Jan_van_den_Hoecke_-_Hero_laments_the_dead_Leander.jpg

- หน้าที่ ๒๘
ที่มาภาพ
โรงม้าเล็กในพระราชวังแวร์ซายส์
[https://fr.wikipedia.org/wiki/Petite_%C3%89curie#/media/Fichier:Des_cylindres,_h%C3%A9misph%C3%A8res,_colonnes,_segments,_ou_portions_de_sph%C3%A8res,_c%C3%B4nes,_etc._\(G%C3%A9om%C3%A9trie_pratique,_t._1,_pl._39\).jpg](https://fr.wikipedia.org/wiki/Petite_%C3%89curie#/media/Fichier:Des_cylindres,_h%C3%A9misph%C3%A8res,_colonnes,_segments,_ou_portions_de_sph%C3%A8res,_c%C3%B4nes,_etc._(G%C3%A9om%C3%A9trie_pratique,_t._1,_pl._39).jpg)
- หน้าที่ ๓๑
ที่มาภาพ
ภาพสลักนูนต่ำบนหน้าจั่ว
แสดงเรื่องราวของพระเจ้าอเล็กซานเดอร์ปราบม้าพยศบูเซฟาเลียส
<http://www.lescarnetsdeversailles.fr/2022/01/animal-politique/>
- หน้าที่ ๓๗
ที่มาภาพ
โรงม้าเล็กและโรงม้าใหญ่ในพระราชวังแวร์ซายส์
https://fr.wikipedia.org/wiki/Petite_%C3%89curie#/media/Fichier:Jean-Baptiste_Martin_-_The_Stables_Viewed_from_the_Ch%C3%A2teau_at_Versailles_-_WGA14144.jpg
- หน้าที่ ๔๕
ที่มาภาพ
เมอสิเยอร์ เลอ โตแห่ง มกุฎราชกุมาร
https://en.wikipedia.org/wiki/Louis,_Grand_Dauphin#/media/File:Fran%C3%A7ois_de_Troy_005.jpg
- หน้าที่ ๔๖
ที่มาภาพ
พระยิวราซินี หรือมาตาม ลา โดฟีน พระชายาในมกุฎราชกุมาร
https://en.wikipedia.org/wiki/Maria_Anna_Victoria_of_Bavaria#/media/File:Duchess_Maria_Anna_Christina_Victoria_of_Bavaria,_'la_Grande_Dauphine'.jpg
- หน้าที่ ๔๘
ที่มาภาพ
มาตาม เดอ การิญญีอ็อง
<https://collections.louvre.fr/en/ark:/53355/cl020580730>
- หน้าที่ ๕๑
ที่มาภาพ
พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ เสด็จออกล่าสัตว์ บริเวณปราสาทฟงแตนโบล
<https://en.wikipedia.org/wiki/File:LouisXIVChateauFontainebleau.jpg>

- หน้าที่ ๕๒ ดูก์ เดอ ลา เฟอຍยาด
ที่มาภาพ https://en.wikipedia.org/wiki/Fran%3%A7ois_d%27Aubusson_de_La_Feuillade#/media/File:Fran%3%A7ois_III_d'Aubusson.jpg
- หน้าที่ ๕๗ บาทหลวงตาซาร์ด
ที่มาภาพ ปรีดี พิศภูมิวิธิ, *ชิงบัลลังก์พระนารายณ์* (กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๖๑) หน้า (๑๔).
- หน้าที่ ๖๐ ปราสาทโซซส์ ที่ฟ้านักของเมอสิเยอร์ เดอ แซนญอแลย์
ที่มาภาพ https://en.wikipedia.org/wiki/Ch%C3%A2teau_de_Sceaux#/media/File:Sceaux_-_Le_ch%C3%A2teau_de_Colbert.jpg
- หน้าที่ ๖๓ พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ พระราชทานเครื่องกันหนาวแก่คณะราชทูตสยาม
ก่อนออกเดินทางไปมณฑลฟลองดร์
ที่มาภาพ Morgan Sportès, *Ombres siamoises* (Paris : éditions Mobius Hristo Botev, 1995) p.70
- หน้าที่ ๖๔ มหาวิหารแซ็งต์ เดอนีส
ที่มาภาพ https://en.wikipedia.org/wiki/Basilica_of_Saint-Denis
- หน้าที่ ๖๗ หลุมฝังศพพระเจ้าฟร็องซัวส์ที่ ๑
ที่มาภาพ [https://fr.wikipedia.org/wiki/Fran%3%A7ois_Ier_\(roi_de_France\)#/media/Fichier:GrabFranz_I_Claude_von_Frankreich.jpg](https://fr.wikipedia.org/wiki/Fran%3%A7ois_Ier_(roi_de_France)#/media/Fichier:GrabFranz_I_Claude_von_Frankreich.jpg)
- หน้าที่ ๖๘ จอมพลตูแรน
ที่มาภาพ https://en.wikipedia.org/wiki/Henri_de_La_Tour_d%27Auvergne,_Viscount_of_Turenne#/media/File:Retrato-ecuestre-del-Mariscal-Turena.jpg

- หน้าที่ ๗๘ พระเจ้าอ็องรีที่ ๔ ปฐมกษัตริย์ของราชวงศ์บูร์บง
ที่มาภาพ [https://en.wikipedia.org/wiki/Succession_of_Henry_IV_of_France#/media/File:Heinrich_IV_von_Frankreich\(1553-1610\).jpg](https://en.wikipedia.org/wiki/Succession_of_Henry_IV_of_France#/media/File:Heinrich_IV_von_Frankreich(1553-1610).jpg)
- หน้าที่ ๘๑ สมเด็จพระนารายณ์มหาราชในจินตนาการของจิตรกรชาวฝรั่งเศส
ที่มาภาพ <https://catholichaab.com/main/index.php/research-and-study/2015-10-05-02-39-46/1159-2016-05-09-06-45-48>
- หน้าที่ ๘๒ อาสนวิหารอาเมียงส์
ที่มาภาพ [https://en.wikipedia.org/wiki/Amiens_Cathedral#/media/File:0_Amiens_-_Cath%C3%A9drale_Notre-Dame_\(1\).JPG](https://en.wikipedia.org/wiki/Amiens_Cathedral#/media/File:0_Amiens_-_Cath%C3%A9drale_Notre-Dame_(1).JPG)
- หน้าที่ ๙๒ เหริยญูรูปพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ และดวงอาทิตย์เปล่งรัศมี และข้อความแสดง
คติพจน์ “Nec pluribus impar” หมายความว่า “ไม่เป็นรองใคร”
ที่มาภาพ <https://www.letemps.ch/culture/versailles-cest-facebook>
- หน้าที่ ๙๒ อักษรตัว S ซึ่งย่อมาจากคำว่า Soleil หมายถึง ดวงอาทิตย์
สัญลักษณ์ของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔
ที่มาภาพ <https://www.letemps.ch/culture/versailles-cest-facebook>
- หน้าที่ ๙๖ ปราสาทโซส์ ที่ฟ้านักของเสนาบดี เดอ แซนญูเอเลย์
ที่มาภาพ [https://en.wikipedia.org/wiki/Ch%C3%A2teau_de_Saint-Cloud#/media/File:Saint-Cloud,_general_view,_painting_by_Allegrain_%E2%80%93_Ch%C3%A2teau_de_Versailles_\(adjusted\).jpg](https://en.wikipedia.org/wiki/Ch%C3%A2teau_de_Saint-Cloud#/media/File:Saint-Cloud,_general_view,_painting_by_Allegrain_%E2%80%93_Ch%C3%A2teau_de_Versailles_(adjusted).jpg)
- หน้าที่ ๑๐๐ เฟลอร์ เดอ ลิส
ที่มาภาพ <https://en.wikipedia.org/wiki/Fleur-de-lis>

- หน้าที่ ๑๐๕ กังต์ เดอ แวร์มองต์ัวส์
ที่มาภาพ https://en.wikipedia.org/wiki/Louis,_Count_of_Vermandois#/media/File:Attributed_to_Fran%C3%A7ois_de_Troy_-_Louis_de_Bourbon,__Count_of_Vermandois.png
- หน้าที่ ๑๐๗ มาตาม ลา แฟร์ริงแซส เดอ กงติ และกังต์ เดอ แวร์มองต์ัวส์ พระธิดาและพระโอรสของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ กับพระสนมหลุยส์ เดอ ลา วาลิแยร์
ที่มาภาพ https://www.wikiwand.com/en/Louis,_Count_of_Vermandois
- หน้าที่ ๑๑๑ พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๓
ที่มาภาพ https://en.wikipedia.org/wiki/Louis_XIII#/media/File:Louis_XIII.jpg
- หน้าที่ ๑๑๙ ป้อมเมืองบางกอก ป้อมสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช สร้างโดยเมอซีเยอร์ เดอ ลา มาร์ นายช่างชาวฝรั่งเศส ตามแนวคิดลักษณะการสร้างป้อมแบบนายช่างโอบอง
ที่มาภาพ https://th.wikipedia.org/wiki/%E0%B9%84%E0%B8%9F%E0%B8%A5%E0%B9%8C:Siege_of_Bangkok_1688.jpg
- หน้าที่ ๑๒๘ พระเจ้าเอ็ดเวิร์ดที่ ๓ แห่งอังกฤษ
ที่มาภาพ https://th.wikipedia.org/wiki/พระเจ้าเอ็ดเวิร์ดที่_3
- หน้าที่ ๑๓๐ จักรพรรดิชาร์ลส์ที่ ๕
ที่มาภาพ https://es.wikipedia.org/wiki/Guerra_de_la_Liga_de_Cognac
- หน้าที่ ๑๓๒ เมอซีเยอร์ เลอ แฟร์ริงซ์ (ค.ศ. ๑๖๒๑-๑๖๘๖)
ที่มาภาพ https://fr.wikipedia.org/wiki/Louis_II_de_Bourbon-Cond%C3%A9#/media/Fichier:Louis,_Grand_Cond%C3%A9.PNG

หน้าที่ ๑๔๕ จอมพล เดอ อูมิแยร์

ที่มาภาพ [https://en.wikipedia.org/wiki/Louis_de_Crevant,_Duke_of_Humi%C3%A8res#/media/File:Louis_de_Crevant,_mar%C3%A9chal_d'Humi%C3%A8res,_Grand_Maitre_de_l'Artillerie_\(1685-1694\).jpg](https://en.wikipedia.org/wiki/Louis_de_Crevant,_Duke_of_Humi%C3%A8res#/media/File:Louis_de_Crevant,_mar%C3%A9chal_d'Humi%C3%A8res,_Grand_Maitre_de_l'Artillerie_(1685-1694).jpg)

หน้าที่ ๑๔๗ เมอสิเยอร์ เดอ โวบอง

ที่มาภาพ https://en.wikipedia.org/wiki/S%C3%A9bastien_Le_Prestre_de_Vauban#/media/File:Sebastien_le_Prestre_de_Vauban.png

หน้าที่ ๑๔๘ ป้อมบางกอก

ตัวอย่างป้อมที่มีลักษณะการออกแบบตามแนวคิดของนายช่างโวบอง

ที่มาภาพ https://th.wikipedia.org/wiki/%E0%B9%84%E0%B8%9F%E0%B8%A5%E0%B9%8C:Siege_of_Bangkok.JPG

หน้าที่ ๑๖๕ นายช่างรูเบนส์

ที่มาภาพ https://en.wikipedia.org/wiki/Peter_Paul_Rubens#/media/File:Sir_Peter_Paul_Rubens_-_Portrait_of_the_Artist_-_Google_Art_Project.jpg

หน้าที่ ๑๖๙ ออกพระวิสุทธสุนทร (โกษาปาน) ราชทูตสยาม

ที่มาภาพ ภูธร ภูมะธน, *โกษาปาน ราชทูตผู้กู้แผ่นดิน* (กรุงเทพฯ : สถาบันพิพิธภัณฑสถานการเรียนรู้แห่งชาติ, ๒๕๕๕) หน้า ๑๐๗.

หน้าที่ ๑๗๘ พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔

ที่มาภาพ https://en.wikipedia.org/wiki/Louis_XIV#/media/File:Louis_XIV,_King_of_France,_after_Lefebvre_-_Les_collections_du_ch%C3%A2teau_de_Versailles.jpg

หน้าที่ ๑๘๐ คณระราชทูตสยามวาดโดยจิตรกรชาวฝรั่งเศส

ที่มาภาพ Morgan Sportès, *Ombres siamoises*

(Paris : éditions Mobius Hristo Botev, 1995) p.71.

ปกหน้า

คณระราชทูตสยามนำโดยออกพระวิสุทธสุนทร (โกษาปาน) ราชทูต
เข้าเฝ้าถวายพระราชสาส์นพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ณ พระราชวังแวร์ซายส์

ปกหลัง

รูปกษัตริย์สุริยเทพ (Le Roi Soleil)

ตราสัญลักษณ์ประจำพระองค์พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔

สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์
กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม
พิมพ์เผยแพร่ พุทธศักราช ๒๕๖๖